

การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาจุจกในสังคมไทย
AN ANALYTICAL STUDY OF MANIFESTATION OF JUJAKA
WORSHIP IN THAI SOCIETY

พระอนุเทพ ขนติพโล (สุขศรี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย

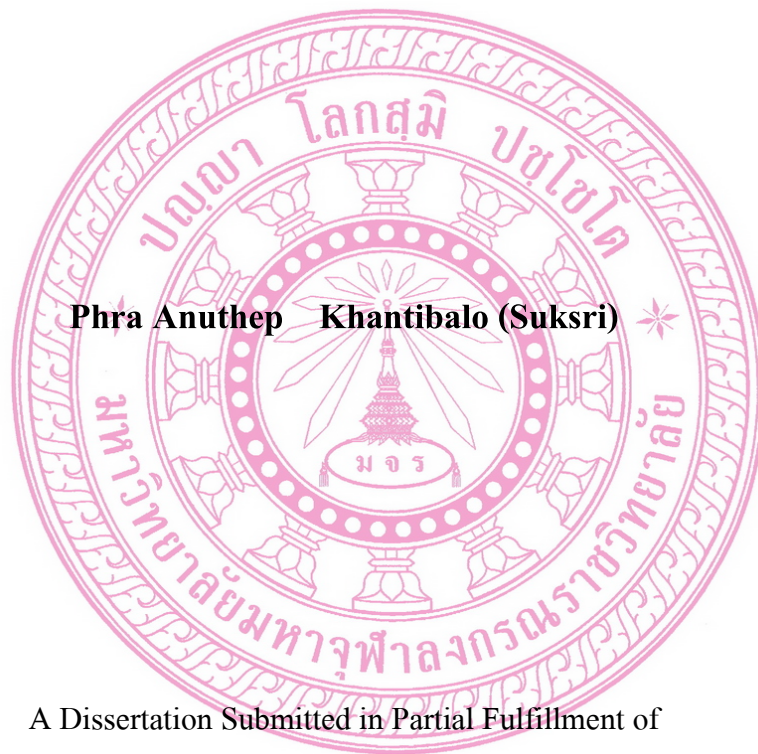

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Manifestation of Jujaka Worship in Thai Society

Phra Anuthep Khantibalo (Suksri)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“การศึกษาวเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตระโน, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ, ดร.)

กรรมการ

(รศ.อุดม บัวศรี)

กรรมการ

(รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ, ดร.

ประธานกรรมการ

รศ.อุดม บัวศรี

กรรมการ

รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระอนุเทพ ขนติพล/สุขศรี)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย

ผู้วิจัย : พระอนุเทพ ขนุดิพโล (สุขศรี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา โฉม, ดร., น.ธ.เอก. ป.ธ.๖, พธ.บ. M.A.
(Sanskrit), Ph.D. (Theravada),

: รศ. อุดม บัวศรี ป.ธ.๗, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Phil).

: รศ.ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ป.ธ. ๗, พ.ม., พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Bud)
พธ.ค. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ / มีนาคม / ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาหลักการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบันและ ๓. เพื่อวิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพุทธศาสนา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และศึกษาภาคสนามด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า การบูชามีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวท ซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์และฮินดูเกิดขึ้นในอินเดีย โดยการบูชาในยุคแรกเป็นการบูชาแบบอ้อนวอนร้องขอ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงพยายามปฏิวัติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาแบบเก่าที่มีแต่การบนบาน เช่นสรวงและการอ้อนวอนบูชาซึ่งเป็นการไม่ถูกต้อง พระองค์จึงสอนใหม่ว่า ในธรรมชาติมีความจริงอยู่ คือกฎแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยคือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่าไปมัวมองดูว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากอำนาจของเทพเจ้า ความจริงสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยเราเรียกว่าธรรม พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมเป็นหลัก ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่ทรงคุณธรรมเป็นสำคัญ

ชุกคือ พราหมณ์ขอทานคนหนึ่งที่อยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก มีความสามารถในการพูดจาหวานล่อม ชักแม่น้ำทั้งห้าได้ดี จนทำให้ใคร ๆ ก็ให้ของแก่ชุกหมด ปัจจุบันนี้มีคนไทยบางกลุ่มบูชาชุก โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อจากหลาย ๆ ด้าน เช่น จากตำนานเวสสันดรชาดก จากสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ จากการชี้นำจากคนรอบข้างแล้วมีการบอกต่อ คนไทยบางกลุ่มเชื่อว่า ชุกเป็นผู้ให้โชคลาภ เป็นคนประหยัคมัธยัสถ์ เป็นผู้ช่วยเสริมบารมีให้แก่พระเวสสันดร มีความเพียรพยายาม มีเสน่ห์และฉลาดในการใช้วาทศิลป์ จากความเชื่อดังกล่าวจึงได้มีการบูชาชุก ส่วนอิทธิพลของชุกที่ปรากฏในสังคมไทยทางด้านจิตรกรรมและประติมากรรม ไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลทั่วไปโดยตรง แต่มีอิทธิพลโดยอ้อม โดยตัวละครชุกในภาพจิตรกรรม จะเป็นเครื่องเตือนสติให้เห็นความแตกต่างทางด้านกายภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นสื่อสอนธรรมะ และช่วยเสริมสร้างบารมีให้พระเวสสันดรคูโศดเด่นขึ้น ทางด้านงานประเพณีสำหรับประชาชนทั่วไปไม่มีอิทธิพลโดยตรง แต่มีอิทธิพลอยู่แค่ในชุมชนย่อย ๆ ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น เช่น ที่ชุมชนชาวบ้านหนองกะท้าว จังหวัดพิษณุโลก และชาวบ้านอำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย มีงาน “แห่ตาชุก” กล่าวกันว่า เป็นความคิดความเชื่อที่เก่าแก่มีมาแต่โบราณ ด้วยเชื่อว่าหากไม่ประกอบพิธีนี้แล้ว บ้านเมืองหรือชาวบ้านในหมู่บ้านอาจประสบภัยต่าง ๆ ข้าวปลาอาหารอาจจะไม่บริบูรณ์ นอกจากนี้ชุกยังมีอิทธิพลทางด้านจิตใจต่อผู้คนที่ฟัง ท้อแท้สิ้นหวังในยามที่สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยการขอโชคลาภ เป็นกำลังใจให้คนทำมาหากิน ส่วนสำนักตัวอย่างทั้ง ๓ สำนัก ที่สร้างชุก มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างชุกว่า การสร้างชุกก็เป็นการไม่ถูกต้องตามหลักการในพระพุทธศาสนา แต่ปุถุชนหรือชาวบ้านมีความเชื่อแตกต่างกัน เพราะเป็นพุทธศาสนาที่ปนแปกกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่ออื่น ๆ บางคนเชื่อพระอินทร์ พระพรหม พระพิฆเนศ พระอิศวร ได้ทั้งนั้นแต่แก่นสารแล้วพระพุทธเจ้าเราศีที่สุด เป็นมงคลสูงสุด อีกมุมหนึ่งก็เป็นกำลังใจให้คนทำมาหากิน เป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต เมื่อรู้สึกท้อแท้ หวดหวังในชีวิต ให้ถือไปก่อนเพราะปัญญาคนเราไม่เท่ากันแล้วค่อยดึงเข้ามาสู่ธรรมะ อีกส่วนหนึ่งก็เป็นสื่อในการสอนธรรมะ เช่น ชุกเป็นขอทาน มีเงินมากมายมหาศาล แต่ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือย ไม่รังเกียจอาชีพของตนเอง เป็นคติให้โยมไม่ท้อแท้ ไม่ท้อถอย การทำดีทุกอย่างจะทำให้ราบรื่นทุกสิ่งทุกอย่างคงจะไม่ใช่ว่าต้องมีอุปสรรคเช่นเดียวกับชุก แต่อีกส่วนหนึ่งก็ต้องยอมรับว่าเป็นพุทธพาณิชย์

ส่วนทัศนคติทางพุทธศาสนา มองว่า การบูชาชุกถ้ำมองในแง่ทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถือว่าชุกเป็นบุคคลที่ไม่ควรบูชา เพราะเหตุว่าชุกในคัมภีร์ต้องการให้เป็นตัวละครร้ายเป็น บุคลาธิษฐานให้เห็นถึงความละโมภโลภมาก ไม่รู้จักพอ นอกจากนี้ชุกยังมีความคิน้อยเกินไปที่จะ เป็นปุชนิยบุคคลในพระพุทธศาสนา แต่เชื่อว่าชุกจะไม่มีดีเสียทั้งหมด ส่วนที่ดีก็มี ถ้ามองในแง่ ความเป็นครู ก็สามารถนำปฏิบัติที่ดีของชุกมาบูชาได้ เช่น ความประหยัด ความเพียรพยายามและ ฉลาดมีวาทศิลป์ ฉะนั้นการบูชาสิ่งต่าง ๆ ก็คือบูชาคุณความดีที่เป็นคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็น คน สัตว์ หรือสิ่งของ แต่ถ้ามองในแง่บริบททางสังคมที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ ถ้า การบูชาสิ่งนั้น ๆ แล้วไม่เป็นโทษแก่ตนเองและผู้อื่นก็พอยอมรับได้ แต่ต้องเข้าใจหลักการบูชาที่ แท้จริง ก็จะสามารถหยิบยกสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นมาบูชาได้

Dissertation title : An Analytical Study of Manifestation of Jujaka Worship in Thai Society

Researcher : Phra Anutep Khantibalo (Suksri)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Dissertation supervisory committees

: Phramaha Daosayam Vajirapa, Pali VI, B.A., M.A.,
Ph.D. (Pali & Theravada)

: Assoc. Prof. Udom Buasri (Pali VII, Dip. in Ed., B.A., M.A.)

: Assoc. Prof. Sowit Bamrungphak, Pali VII, B.A. (Phil.), M.A.
(Bud.), Ph.D. (Bud.)

Date of Graduation : 17 /March /2014

Abstract

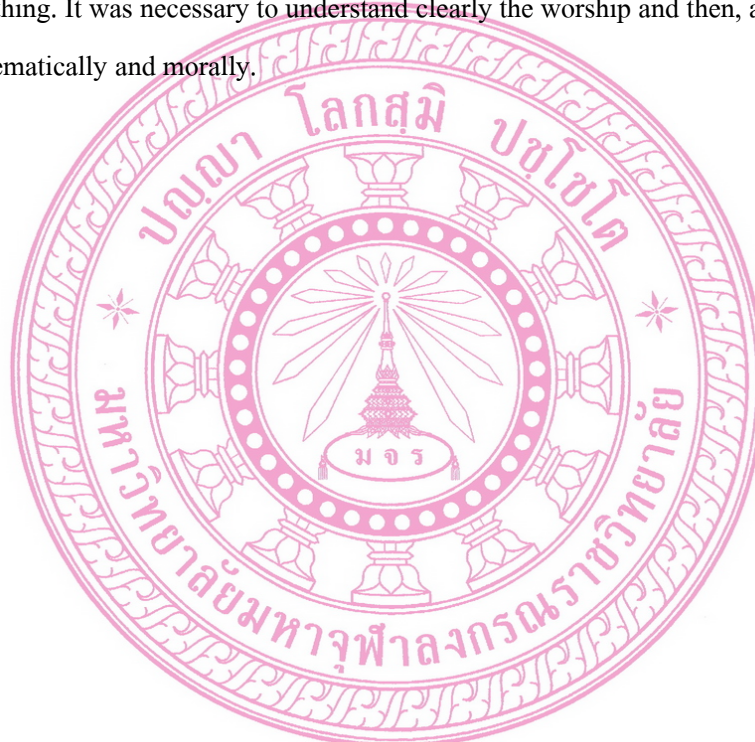
The thesis, “An Analytical Study of Manifestation of Jujaka Worship in Thai Societies” had three main purposes: (1) to study the worship in Buddhism, (2) to study the Jujaka worship in Thai societies, and (3) to analyze the Jajaka worship according to the Buddhist view. This was a qualitative research to collect all data from Tipitaka, other Buddhist books, Buddhist academic paper, related researches and field work with a notice, interview, and the descriptive analysis.

A result of this study was found that the worship was found in the Buddha’s age and before the Vedic age when Brahmanism and Hinduism were found in India. This age was animism with a great belief that there was a spirit in the believed thing. Human beings had to worship and sacrifice to the believed spirit in order to make it comfortable without bringing punishment or disaster to human societies. Later, the spirit was worshiped as a god. In the first age, the worship was in the form of the request. Then, Buddhism was found in India and the Buddha tried to reform the wrong belief about the old worship of request, sacrifice and appeal. The Buddha instructed people that there was truth in nature, i.e. a cause and effect. Effect came from a cause and similarly, a cause brought about effect. All things arose according to a principle of cause and effect. They were not under the God’s power. In fact, all things followed the

principle of cause and effect, generally called 'Dhamma'. The Buddha stressed on Dhamma and instructed people to worship it and a person who followed it.

Jujaka was a beggar in the Vessantara Jātaka. He was able to give the eloquent speech and analogy until people were kind to give him various things. The Jujaka worship in recent Thai societies was influenced by many beliefs such as the Vessantara history, advertisement, and friends' thoughts. Some group of Thai people believed that Jujaka gave a man of good luck, economizing, support of Vessantara's perfect, great effect, charm, and intelligence in rhetoric. This was a main cause of the Jujaka worship in Thailand. The Jujaka's influence in Thai societies was actually found on mural and sculpture. It did not have the influence on Thai people directly but it had the influence on them indirectly. Jujaka in the mural made people conscious of a physical difference of the human species, Dhamma media, and a facility to grow Vessantara's meritorious perfect. This Jujaka worship did not influence on the people's work and ceremonies but it influenced only on small communities such as the Bannongkrathao community, Pitsanulok province and villagers in the Danlanhoy district, Sukhothai province. There was the ceremony of "Jujaka Procession". It was noted in the fact that this ceremony was the ancient belief taken for many centuries. It was believed that if there was no this ceremony, the village or people in the village faced a great deal of danger and the lack of food. Moreover, Jujaka had influence on people's mind at the time when people got tired and hopeless about the economic depression by means of requesting the gods for gains and work. The three Jujaka-creating centers believed in creating Jujaka that the creation of Jujaka was different from Buddhism. However, people had the different belief because Buddhism was mixed with Brahmanism and other beliefs. Someone believed in the king of heaven beings, Brahma, an elephant-headed god, or God Shiva. However, there was the best content and the best principle in Buddhism. The other advantage was that it had the power to support people in work and life when they felt lonely, tired, or hopeless in life. This belief was possible because a person's wisdom was not equal to the other people. After his learned experience, his mind was brought to the Buddha's teachings. This Jujaka was also a Dhamma-teaching media. For example, Jujaka begging for money had a lot of money but he was not luxurious and he had never disliked his job. This was a way to make people downhearted and undaunted in producing the moral conduct that come with the test of various problems as seen in Jujaka. Finally, this Jujaka creation was really Buddhist commercialism.

The Buddhist view was that according to the Buddhist scriptures, Jujaka ought not to be worshiped because in the Buddhist scriptures, Jujaka was an immoral character, and personification of greed without stopping. Moreover, Jujaka had not good enough to be worshipped in Buddhism. However, he did not produce only immoral action but he still had some good aspects if he was known as a teacher. He had some good aspects such as economy, effort, and intelligence. Thus, the worship of things had to stress on goodness and value of that thing: a human being or a thing. It was necessary to understand clearly the worship and then, a thing could be worshiped systematically and morally.

กิตติกรรมประกาศ

ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา โคร, รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี และรองศาสตราจารย์ โสวิทย์ บำรุงภักดี คณาจารย์ผู้ควบคุม วิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษา และตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างละเอียด รอบคอบ เพื่อให้เนื้อหาของกรวิจัยนี้ชัดเจนสมบูรณ์มากขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเอาใจใส่ ของรองศาสตราจารย์ โสวิทย์ บำรุงภักดี คณะพุทธศาสตร์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อภิญวัฒน์ โพธิสถาน ที่ได้อนุเคราะห์ช่วยเหลือให้คำแนะนำ ช่วยตรวจสอบและแก้ไขข้อมูลบางส่วน

ผู้วิจัยระลึกถึงพระคุณของคุณแม่เมตตา คุณแม่แม่คำฝั้น สุวรรณะ มารดาผู้ให้กำเนิดและ มารดาที่ทำให้ผู้วิจัยได้บวชในบวรพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงชาวบ้านคอนอจันทร์และผู้ให้การ สนับสนุนงานวิจัยทุกท่านที่มีพระคุณมากมายสุดที่จะพรรณนา

ขอขอบพระคุณบุคคลต่าง ๆ มีนักวิชาการทางด้านศาสนา นักวิชาการทางด้าน วัฒนธรรม นักวิชาการทางด้านสังคม สำนักที่สร้างซุชก ตลอดจนถึงพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มที่บูชา ซุชก ที่ให้สัมภาษณ์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ และที่สำคัญคือคณาจารย์ของบัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ประสิทธิ์ประสาท ความรู้และคำแนะนำในด้านต่าง ๆ แก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ พิทักษ์ น้อยวังคลัง อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้คำแนะนำปรึกษาข้อมูลในงานด้านจิตรกรรม ประติมากรรม ที่เป็น ประโยชน์แก่ผู้วิจัย และที่ขาดไม่ได้เพื่อน ๆ นิสิตในบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่คอยเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยทำงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเสมอมา

คุณงามความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมอุทิศเป็น เครื่องสักการบูชาคุณพระศรีรัตนตรัย คุณบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครู อาจารย์ และคุณของผู้มี อุปการะแก่ข้าพเจ้าทุกท่าน

พระอนุเทพ ขนุดิพโล (สุขศรี)

๒๓ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์คำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ การบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๑ ความหมายการบูชาในพระไตรปิฎก และศัพท์ที่เกี่ยวข้อง	๑๔
๒.๑.๑ ความหมายในพระไตรปิฎก	๑๔
๒.๑.๒ ความหมายการบูชาทั่วไป	๑๖
๒.๒ แนวคิดการบูชาในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๒.๑ ความเชื่อดั้งเดิม	๑๘
๒.๒.๒ การพัฒนาการแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา	๒๓
๑. การแสดงการบูชาตามอายุ	๒๓
๒. การเคารพบูชาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๒๘
๓. การบูชาต่อกันของภคอุหัตถ์	๓๒
๒.๓ หลักการบูชาในพระพุทธศาสนา	๓๔

๒.๓.๑ บุคคลที่ควรบูชา	๓๔
๒.๓.๒ สิ่งที่ควรบูชา	๕๓
๒.๓.๓ วิธีการบูชา	๕๘
๒.๔ บทสรุป	๖๐
บทที่ ๓ ปราบฏุกการณการบูชาชุกในสังคคไทยปัจจุบัน	๖๓
๓.๑ ประวัตติโดยย่อของชุกที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก	๖๓
๓.๒ ความเชื่อการบูชาชุกในสังคคไทยปัจจุบัน	๖๓
๓.๒.๑ ความเชื่อว่าการบูชาชุกเป็นผู้ให้โชคลาภ	๗๐
๓.๒.๒ ความเชื่อว่าการบูชาชุกเป็นผู้เสริมบารมีให้พระเวสสันดร	๗๔
๓.๒.๓ ความเชื่อว่าการบูชาชุกเป็นคคนประหยัดมัยยศ	๗๕
๓.๒.๔ ความเชื่อว่าการบูชาชุกมีความเพียรพยายาม	๗๗
๓.๒.๕ ความเชื่อว่าการบูชาชุกเป็นคคนฉลาด มีวาทศศิลป์	๗๗
๓.๒.๖ ความเชื่อว่าการบูชาชุกเป็นคคนมีเสน่ห์	๗๘
๓.๓ อิทธิพลความเชื่อชุกที่ปรากฏในสังคคไทย	๘๕
๓.๓.๑ อิทธิพลชุกที่ปรากฏในด้านจิตรกรรม	๘๖
๓.๓.๒ อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประติมากรรม	๙๐
๓.๓.๓ อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประณีต	๙๕
๓.๓.๔ อิทธิพลชุกที่ปรากฏทางด้านจิตใจ	๑๐๔
๓.๔ ตัวอย่างของสำนักที่สร้างชุก	๑๐๗
๓.๔.๑ สำนักตัวอย่าง วัดบางกุฎีทอง ตำบลบางกระสอ จังหวัดปทุมธานี	๑๐๗
ก. ประวัตติความเป็นมา	๑๐๗
ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาชุก	๑๐๘
๓.๔.๒ สำนักตัวอย่าง วัดบางจาก อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี	๑๐๙
ก. ประวัตติความเป็นมา	๑๐๙
ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาชุก	๑๑๐
๓.๔.๓ สำนักตัวอย่าง วัดทรงธรรมวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ	๑๑๑
ก. ประวัตติความเป็นมา	๑๑๑
ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาชุก	๑๑๒
๓.๕ บทสรุป	๑๑๖

บทที่ ๔ วิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา	๑๒๐
๔.๑ มุมมองบุคคลที่ควรบูชาทางพระพุทธศาสนา	๑๒๐
๔.๑.๑ บุคคลที่ควรบูชาในแง่คัมภีร์	๑๒๓
๔.๑.๒ บุคคลที่ควรบูชาในแง่เป็นครู	๑๓๑
๔.๑.๓ ปราภฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงทางสังคม	๑๓๖
ก. ปราภฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิม	๑๓๗
ข. ปราภฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนิกชน	๑๔๓
ค. ปราภฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพระสงฆ์	๑๕๘
๔.๒ สิ่งที่ควรบูชา	๑๖๕
๔.๓ วิธีการบูชา	๑๗๔
๔.๔ ทัศนะพระสงฆ์ และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	๑๗๗
๔.๕ บทสรุป	๑๘๐
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา อภิปราย และข้อเสนอแนะ	๑๘๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๘๓
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๒๐๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๐๔
บรรณานุกรม	๒๐๖
ภาคผนวก	๒๑๔
ก. รายชื่อบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์	๒๑๕
ข. แบบสัมภาษณ์	๒๑๘
ค. ภาพผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์	๒๒๔
ง. ภาพจิตกรรมชุก	๒๓๕
จ. ภาพประติมากรรมชุก	๒๔๐
ฉ. ภาพชุกด้านประเพณี	๒๔๕
ช. ภาพสำนักที่สร้างชุก	๒๕๐
ณ. ประวัติผู้วิจัย	๒๕๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ปี พ.ศ.๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา / เล่ม / ชื่อ / และหน้าตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๒/ ๒๘/๓๗ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๒๘ หน้า ๓๗

พระสุตตันตปิฎก

ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ข.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อูทาน	(ภาษาไทย)
ข.อิตี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	---------	-----------

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	(ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
-----------	-------	---	-------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	---	-----------

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

สงฺกห.	(ไทย)	=	อภิธัมมัตถสังคหะ	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	------------------	-----------

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.มหาฎีกา.	(ไทย)	=	ปรมัตถมัชฌูสา วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)
-------------------	-------	---	-----------------------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดมาท่ามกลางทิวทัศน์ต่าง ๆ มากมาย ในพระไตรปิฎกหลายสูตรมีการกล่าวถึงทิวทัศน์เหล่านั้น เช่น พรหมชาลสูตร^๑ สูตรแรกของคัมภีร์ทีฆนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงทิวทัศน์ ๖๒ และสามัญผลสูตร^๒ สูตรถัดมาก็ตรัสถึงทิวทัศน์ร่วมสมัยด้วยกัน ๖ ทิวทัศน์ หรือแม้แต่ในอรรถกถาก็มีการกล่าวพาดพิงถึงทิวทัศน์เหล่านั้นด้วย เช่น ในคัมภีร์ธัมมปัททสูตรคาถา มังคคตที่ปนี มีมิลินทปัญหา เป็นต้น ทิวทัศน์เหล่านี้ต้องยอมรับว่ามีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาไม่โดยตรงก็โดยอ้อม โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาจากการปฏิเสธทิวทัศน์ดั้งเดิมเหล่านั้น นอกจากนี้ทิวทัศน์เหล่านั้นยังช่วยทำให้คำสอนพระพุทธศาสนามีความแหลมคมและสามารถโต้ตอบกับทิวทัศน์ที่คล้ายคลึงกันที่จะเกิดขึ้นมาเผชิญกับพระพุทธศาสนาในอนาคตอีกด้วย

โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบันปรากฏว่ามีทิวทัศน์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นฝังรากลึกในจิตใจของคนไทย แม้ว่าสังคมจะมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปมากแค่ไหนก็ตาม คนที่มีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มีความศรัทธาต่อสิ่งที่เชื่อจนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามความเชื่อของตน ตลอดจนถึงสภาพของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ได้ทำให้ผู้คนจำนวนมากหาทางออกด้วยการพึ่งพาความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ไสยศาสตร์ ลัทธิต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่ทำไมลัทธิและพิธีกรรมเหล่านี้กลับเป็นที่นิยมในสังคมไทยเป็นอันมากทั้ง ๆ ที่เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนาเถรวาท

ตามความคิดเห็นของ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชฌณ^๓ กล่าวว่า ไสยศาสตร์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นเรื่องชนชั้นและสถานะทางเศรษฐกิจของผู้คนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ไสยศาสตร์กลายเป็นความหวังของผู้คน และจะเฟื่องฟูเป็นพิเศษในยามที่ประชาชนหาทางออกไม่ได้ ดังที่ได้กล่าวถึงลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น

^๑ที.สี. (บาลี) ๕/๑ - ๑๔๕/๑ - ๔๖.

^๒ที.สี. (บาลี) ๕/๑๕๐ - ๒๕๓ / ๔๓ - ๘๖.

^๓ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชฌณ, “พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน”, ในพุทธวิปัติวิฤตติศาสนายุคชนาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๕ - ๑๑๕.

ว่าการแตกตัวออกเป็นลัทธิพิธิย่อย ๆ มากมายนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในเมืองไทยแต่เกิดขึ้นทั่วโลก แต่สิ่งสำคัญที่ควรถามก็คือ ทั้ง ๆ ที่คนมีการศึกษามากกว่าสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา แต่เหตุใดผู้คนจึงพากันหันไปพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์แปลก ๆ เหล่านี้ และเหตุใดลัทธิพิธิเหล่านี้จึงขยายเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง แม้ปัจจุบันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้นก็ตาม แต่กลับพบว่าผู้คนจำนวนมาก ยังมีความเชื่อว่าสิ่งผิดปกติดังตามธรรมชาติรอบๆตัวว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นไม้ประหลาด สัตว์ประหลาด และมีการจัดรูปเทียนขอเลขเด็ด ดูเหมือนว่าปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์จะเป็นคู่ตรงข้ามกัน แต่กลับปรากฏว่าวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์กลับเป็นสิ่งเสริมให้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เหตุผลก็คือวิทยาศาสตร์ได้ทำให้โลกขนาดใหญ่นี้เล็กและแคบลงด้วยระบบการสื่อสารเทคโนโลยีและสารสนเทศ ผู้คนจึงสามารถเข้าถึงกันและกันได้โดยสะดวก จึงส่งผลกระทบต่อถึงกันและกันของผู้คนบนโลกอย่างกว้างขวางและรวดเร็วกว่าเดิม ด้วยผู้คนจึงเผชิญกับความไม่แน่นอนจากการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน การเชื่อมโยงตนเองเข้ากับระบบโลกความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์นี้เอง เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่งหันไปพึ่งพาสังค์คีลลิตีที่เข้าใจว่าจะช่วยให้เกิดความมั่นคงในชีวิตได้

ถึงแม้ว่าโลกปัจจุบันวิทยาศาสตร์จะมีอิทธิพลอย่างสูงในหลากหลายด้าน แต่ก็ยังมีอีกหลายเรื่องที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถตอบสนองความต้องการ และอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างได้ ทำให้ความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจและรู้สึกอบอุ่นใจในหลายเรื่องราว ดังที่พุทธศาสนิกชนคนไทยยังมีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมและเวทมนต์คาถาอยู่ นับวันจะฝังรากลึกลงในสังคมไทย ประชาชนไม่ได้มองพระสงฆ์ในฐานะตัวแทนความบริสุทธิ์ แต่มองพระสงฆ์ในมุมที่เป็นตัวแทนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเห็นพระสงฆ์เมื่อใดก็จะขอวัตถุมงคล ขอเลข ขอความเป็นสิริมงคล ขอให้ดูดวงให้ ขอให้เข้าทรง ตรวจดูดวงชะตาให้ พระสงฆ์เองก็ทำตัวให้ชาวบ้านเข้าใจอย่างนั้น ไม่ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดเหมือนในอดีต ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและเวทมนต์คาถาแทนเนื้อแท้พระพุทธศาสนาจึงค่อย ๆ ถูกกลืนโดยพิธีกรรมและเวทมนต์คาถา พระสงฆ์จึงกลายมาเป็นตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมลึกลับแทน

ปัจจุบันนี้คนในสังคมไทยกลุ่มหนึ่งกำลังนิยมชมชอบการบูชาชุก ในคัมภีร์พระไตรปิฎกสอนเรื่องการให้ทาน ไม่ใช่การขอ เป็นการสะท้อนว่าสังคมกำลังตกต่ำทางภูมิปัญญา

^๑ศิริชัย ทรวงแสง, “ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์กับพฤติกรรมการค้าเงินธุรกิจ: กรณีศึกษากลุ่มนักธุรกิจของหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. (เศรษฐศาสตร์การเมือง) (เชียงใหม่: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ถ่ายเอกสาร.

และจริยธรรมหรือไม่ ในขณะที่วัดหลาย ๆ แห่งทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดได้จัดสร้างเครื่องรางของขลังเป็นรูปชุกถึงกับเรียกกันว่าหลวงปู่หรือพ่อปู่ชุกจนเกิดกระแสนิยมคลั่งไคล้ขึ้นในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น สังเกตได้จากการประโคมโฆษณาเชิญชวนให้เช่าบูชาชุกกันอย่างครึกโครม โดยการตีป้ายประกาศ อวดอ้างสรรพคุณว่าหากใครได้กราบไหว้ชุกจะให้ผลสำเร็จทางการค้าขาย โดยเฉพาะในเรื่องการขอ ไม่ว่าใครจะขออะไรก็ตามจะได้รับสมความปรารถนาทุกประการ จึงทำให้มีผู้นิยมชมชอบบูชาชุกเป็นจำนวนมาก นับเป็นปรากฏการณ์หน้าใหม่ที่ผุดขึ้นในสังคมชาวพุทธอีกครั้งหลังจากกระแสตุ๊กตารามเทพเงียบหายไปแล้วชุกที่เป็นตัวละครปรากฏอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก ก็ปรากฏขึ้นมาแทนที่

รศ.ดร.สุภาพรณ ฌ บางช้าง หรือ อาจารย์แม่ชีวิมุตติยา ประธานหอพระไตรปิฎก นานาชาติคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิบายว่าการบูชาชุกเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง เพราะเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าให้บูชาบุคคลที่ควรบูชา สำหรับชุกเป็นคนที่ไม่ควรบูชาใน คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุไว้ชัดว่าชุกเป็นบุรุษโทษ ไม่มีความดีสักข้อเลยไม่ควรที่จะหยิบยกมาเชิดชูบูชา นอกจากนี้ชุกยังได้ไปเกิดเป็นพระเทวทัต ตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์มาแต่ในอดีตชาติที่พระพุทธองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่หลายชาติด้วยกัน แต่ที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดก็คือในชาติสุดท้ายที่พระพุทธองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พราหมณ์ชุกได้เบียดเบียนพระเวสสันดรโดยการไปขอกันทาและชาติซึ่งเป็นโอรสและธิดาของพระเวสสันดรมาเพื่อให้เป็นทาสรับใช้^๕ ภรรยาของตนเอง

ครั้นเกิดเป็นพระเทวทัตก็เป็นผู้จ้องทำร้ายพระพุทธเจ้า ตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์ โดยการคบคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่อปลงพระชนม์พระพุทธองค์ การทูลขอวัตถุ ๕ ประการ และการทำสังฆเภท เป็นต้น ในท้ายที่สุดพระเทวทัตท่านก็ได้ถูกแผ่นดินสูบจนถึงแก่กรรมภาพ จนไปบังเกิดในอเวจีมหานรก ดังนั้นชุกจึงเป็นตัวละครที่ถูกออกแบบขึ้นมาเพื่อให้เห็นด้านมืดหรือฝ่ายตรงข้ามของความดีคือพระเวสสันดรเหมือนอย่างที่ว่า พระเทพโมลี วัดเทพศิรินทราวาส ได้กล่าวไว้ในคำอนุโมทนาหนังสือมหาชาติคำฉันท์ว่า “อนึ่ง ในมหาเวสสันดรชาดกนี้มีบุคคลที่เป็นแบบอยู่ ๒ อย่างคือ แบบโลกและแบบธรรม พระเวสสันดรเป็นแบบธรรม ผู้ต้องการเอาดีรอดทางโลกก็ควรเอาอย่างชุก เพราะชุกมีสิ่งที่เป็นเยี่ยงอย่างคือเป็นผู้หมั่นขยัน รู้จักสู้ทน รู้จักเก็บหอมรอมริบ มีไหวพริบปฏิภาณในการ เอาดีรอดจากอันตราย แม้จะขอสองพระกุมาร ก็รู้กาลเวลาที่ควร ฝ่ายผู้

^๕จุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๓-๒๑๘๑/๓๕๐-๓๕๕, จุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๐๘๓-๒๑๘๑/๒๘๗.

^๖วิ.จู. (บาลี) ๗/๓๓๕-๓๔๒/๑๒๓-๑๓๖, วิ.จู.(ไทย) ๗/๓๓๕-๓๔๒/๑๔๗ -๑๕๕.

ต้องการเอาตัวรอดทางธรรมก็ควรเอาอย่างพระเวสสันดร ผันผ่อนให้ชอบแก่ภูมิชั้น จักสำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหวังทุกประการนั้นแล”^๓

การปลุกกระแสชุกถือเป็นเรื่องที่สังคมไทยขาดความเข้าใจในแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไม่รู้ว่าอันไหนเปลือกหรือแก่น และยังถูกรอบงำโดยลัทธิบริโภคนิยมทำอะไรก็ได้ขอให้ร่ำรวยโดยไม่คำนึงถึงความสง่างาม ขอให้ได้เงินแต่เสียนิสัย ขอให้ยิ่งใหญ่แต่ไม่ยั่งยืน ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานได้ตรัสถึงเรื่องคนที่ควรบูชา สิ่งที่ควรบูชาตลอดจนวิธีการบูชา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปุชา จ ปุชเนียนเอตมมุงคฺคมุตฺตมฺ แปลว่า การบูชาในสิ่งที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด^๔ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับคนที่ทำการบูชา

แต่ในสังคมปัจจุบันการบูชาเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมมาก คือแทนที่จะมุ่งถึงคุณค่าของสิ่งทีบูชา แต่กลับมุ่งไปที่การขอร้องอ้อนวอนให้ช่วยเหลือให้มีโชคลาภวาสนาบ้าง ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บบ้าง มุ่งหวังผลเพียงรอกินหาริย์จากสิ่งที่ตนบูชาหรือคนที่ตนบูชาเท่านั้น อันเป็นผลให้ไม่ถึงเนื้อแท้ของการบูชาอย่างแท้จริง การบูชาที่ถูกต้อ้นนั้นย่อมเป็นผลให้ผู้กระทำการบูชา มีความก้าวหน้าในชีวิต ความเจริญ ความเป็นสุขเพราะผลแห่งการบูชานั่นเอง

การที่ผู้วิจัยเลือกที่จะทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ก็เพราะเห็นว่าทำไมพุทธศาสนิกชนจึงมีแนวคิดการบูชาชุก เป็นการถูกต้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ พุทธศาสนามีหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินอย่างไร ระหว่างความดีกับความไม่ดีที่ชัดเจน เพื่อที่จะให้อุทธนุชนรุ่นหลังได้เลือกปฏิบัติเอาแต่สิ่งที่ดีละเว้นสิ่งที่ชั่วเปรียบเหมือนกับละทางซ้ายถือเอาทางขวา^๕ ตลอดจนถึงแนวทางที่ชาวพุทธควรปฏิบัติต่อการบูชาสิ่งต่าง ๆ ควรไปอย่างไร จึงจะสมควรกับคำว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพุทธศาสนา

^๓หลวงสารวดีวิสุตฺต,มหาชาติคำฉันท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิ่งเมืองกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า คำอนุโมทนา.

^๔จ.พ. (บาลี) ๒๕/ ๕/ ๔, จ.พ. (ไทย) ๒๕ /๕/๘.

^๕ม.พ. (บาลี) ๑/๕๒,ม.พ. (ไทย) ๑/๗๘-๗๙.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมุ่งศึกษาปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยโดยจำแนกตามขอบเขตดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑.๓.๑.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ และภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

๑.๓.๑.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และงานนิพนธ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เช่น หนังสือ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ รวมทั้งเอกสารจากสื่ออินเทอร์เน็ต และในการวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาเฉพาะการบูชาชุกที่ปรากฏในสังคมไทย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑.๓.๒.๑ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เน้นศึกษาการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา กับปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบันและวิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพุทธศาสนา

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ โดยแบ่งข้อมูลภาคสนามออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. สำนักตัวอย่างที่สร้างชุก

- (๑) ชุกวัดบางกุ่มทอง ตำบลบางกระสอบ จังหวัดปทุมธานี
- (๒) ชุกวัดบางจาก ตำบลคลองอุดม อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
- (๓) ชุกวัดทรงธรรม อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

๒. ทำที่ของนักวิชาการ

๑. ด้านศาสนา

- (๑) พระภิกษุ ๕ รูป
- (๒) คฤหัสถ์ ๕ คน

๒. ด้านสังคม ๔ คน

๓. ด้านวัฒนธรรม ๕ คน

๔. ด้านผู้ศรัทธาในการบูชาชุก ๑๐ คน

รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้นจำนวน ๒๕ รูป/ คน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบูชา หมายถึง การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่แสแสสร้างแก่งทำ คือกริยาอาการสุภาพที่เราแสดงต่อผู้ควรบูชาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

การบูชาชุก หมายถึง คติความเชื่อที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังในเชิงเรื่องเล่าจากคนอื่น และได้พบเห็นคนอื่นประพฤติปฏิบัติต่อรูปปั้นชุก โดยเชื่อว่าจะนำโชคลาภมาให้

ชุก หมายถึง พราหมณ์ขทานคนหนึ่งที่อยู่ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก มีความสามารถในการพูดจาหวานล่อม ชักแม่น้ำทั้งห้า ได้ดีจนทำให้ใครๆก็ให้ของแก่ชุกหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุกเป็นผู้ที่ทดสอบจิตใจพระเวสสันดร จนบรรลุปะเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา

สังคมไทย หมายถึง สังคมไทยกลุ่มหนึ่งที่บูชาชุก

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันยังไม่มีเอกสารงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรง มีเพียงเอกสาร งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับเรื่องนี้เท่านั้น คือ

๑.๕.๑ หนังสือ/ ตำราทางวิชาการ

สมเด็จพระวันรัต (เพื่อน ดิสฺสทตฺโต ป.ธ.๘) ได้กล่าวไว้ในหนังสือประชุมพระธรรมเทศนาไว้ว่า “มวลชนนับถือบุคคลหรือวัตถุสิ่งใดก็ทำการบูชาสักการะ เคารพบุคคลหรือวัตถุอย่างนั้น โดยหวังว่าเป็นความดี ความเจริญแก่ตน แต่ผลที่พึงได้รับตอบยอมอยู่ที่บุคคลผู้ได้รับบูชา ถ้าบุคคลผู้ได้รับบูชาเป็นปุชารบุคคล ท่านผู้ควรบูชาย่อมสามารถให้เกิดผลแก่ผู้บูชาได้ตามสถานะและโอกาส ถ้าบูชาบุคคลผู้ขาดคุณสมบัติการบูชาก็ไร้ผล ถ้าบูชาหรือทำถูกต้องตามหน้าที่ก็นับว่าเป็นคุณงามความดีแก่ตน”^{๑๐}

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ เขียนหนังสือเรื่องคติความเชื่อของชาวอีสานสรุปได้ว่า “เมื่อมีภัยอันตรายนำสะพรึงกลัวเกิดขึ้นจึงเกิดมีการสะทกสะท้านลงใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีสาง นางไม้ เทวดา มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้คุ้มครอง

^{๑๐} สมเด็จพระวันรัต, ประชุมพระธรรมเทศนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นแอนแพมลิซซิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

รักษาชีวิตตนเพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต จึงเกิดความคิดความเชื่อเมื่อพ้นภัยอันตรายจึงเกิดความคิดความนับถือ เพื่อความเป็นอยู่สบายจึงเกิดความคิดความเลื่อมใส^{๑๑}

พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถระ) ปรีถรรศน์เวสสันดรชาดก (๒๕๓๓) เป็นหนังสือวิจารณ์เนื้อหาในเวสสันดรชาดก เริ่มจากยกเนื้อเรื่องโดยย่อของแต่ละกัณฑ์ แล้ววิจารณ์เหตุการณ์ อ่างเหตุผล เพื่อให้ผู้อ่านเกิดปัญญา ค้นหาสาระจากเนื้อเรื่อง หนังสือ ปรีถรรศน์เวสสันดรชาดกเกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ ประการคือ

๑. เพื่อให้ปัญญาชนประจักษ์ชัดในความแตกต่างของปัญญามนุษย์ คนบางคนมีปัญญา ชอบหาเหตุผล แต่ไม่ประจักษ์ในความแตกต่างของปัญญามนุษย์ด้วยกัน จึงมองคนที่เชื่อในเรื่อง เวสสันดรชาดกว่าเป็นคนงมงาย ส่วนตัวเองก็ต้องการหาเหตุผล แต่ไม่ทราบเหตุผลที่แน่ชัด จึง โจมตีหาว่า พระเวสสันดรประพฤติไม่ชอบ ไม่ควรแก่ฐานันดร อยู่ในสถานะ ไร่ บ้าทำบุญทำทาน เดือดร้อนถึงถูกเนรเทศ ผิดประเพณีของกษัตริย์ ไม่ควรเอามาเทศสั่งสอนทำให้เสียศักดิ์ศรีของพระ ศาสนา

๒. เพื่อให้ผู้ที่เชื่อเรื่องเวสสันดรชาดกอยู่แล้ว และมองพระเวสสันดรวิเศษเสมอ แต่ ขาดปัญญา มิได้ค้นหาสาระในเรื่อง ไม่คิดหาเหตุผล พอถูกปัญญาชนซักถาม ขัดแย้งก็โกรธ หาว่า เป็นมิจฉาทิฐู จึงเป็นผลเสียกันทั้งสองฝ่าย

ด้วยเหตุผล ๒ ประการนี้ จึงทำให้พระพิมลธรรม เขียนปรีถรรศน์เวสสันดรชาดกขึ้น เพื่อช่วยผู้ที่มีปัญญาให้หันมาสนทนากัน ช่วยกันค้นหาสาระช่วยกันส่งเสริมพระศาสนา ในทางที่ ถูกต้องและช่วยเสริมผู้ที่มีปัญญาน้อยให้มีความคิดความรู้ดีขึ้น^{๑๒}

อดิศักดิ์ ทองบุญ กล่าวถึงพระเทพทัตไว้ในหนังสือคำให้การของพระเทพทัต สรุปเป็น ใจความได้ว่า พระเทพทัตถึงแม้ว่าท่านจะทำการที่ไม่ดีมาจนตลอดชีวิต แม้แต่หลังจากที่บวชเข้า มาแล้วก็ตาม ด้วยความที่ท่านเกิดความน้อยใจที่คนทั้งหลายเมื่อเข้ามาวัดก็ถามหาแต่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะและพระอานนท์ เป็นต้น ไม่มีใครถามหาท่านเลย ท่านก็เลยเกิดมานะถือตัวว่า ตัวท่านก็เป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน จึงแสวงหาคนมาเป็นพวกก็ไม่เห็นใครเหมาะสมเท่ากับเจ้าชาย อชาตศัตรู จึงได้ทำปาฏิหาริย์ให้เจ้าชายเลื่อมใสแล้วคบคิดกับเจ้าชายทำกรรมชั่วหลายประการ แต่ ในบั้นปลายของชีวิตท่านเกิดสำนึกผิดและได้ถวายร่างกายของตัวเองและลมหายใจเป็นพุทธบูชา

^{๑๑} พระอริยานุวัตร เขมจารี, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๑๒} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถระ), ปรีถรรศน์เวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ การพิมพ์, ๒๕๒๘), คำนำ.

เพื่อเป็นการ ไล่ถอนความผิดที่ได้ทำไว้แก่พระพุทธองค์ และก็ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธองค์ว่า หลังจากที่ท่านพ้นจากอเวจิมหานรกแล้วก็จะได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์อีก และจะได้สำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอัญญิสสระ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าถึงแม้ท่านจะเป็นคนที่ต้นคดแต่ว่ามีปลายตรง^{๑๑๑}

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้เขียนหนังสือเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์พอสรุปได้ว่า “ปัญหาของมนุษย์ในชีวิตและสังคมที่เป็นอยู่นี้ต้องการคำตอบที่ได้ทันที หรือคำแนะนำที่พร้อมปฏิบัติได้ทันที หรือไม่ได้สถานการณ์แต่ละอย่างไม่อาจผิดเพี้ยนจะได้คำตอบถูกหรือผิดเป็นอีกเรื่อง แม้วิทยาศาสตร์เจริญเฉพาะวัตถุภายนอก ไม่ต่างอะไรกับศาสนาโบราณ ทำให้มนุษย์ฝากชะตากรรมไว้กับการอื่นนอก บวงสรวงเทพเจ้า ต่างมอบความสุข ความทุกข์ไว้กับการดลบันดาลจากภายนอก เหมือนหนึ่งฝากไว้กับวัตถุ แต่พระพุทธศาสนาสอนให้พ้นทุกข์ จะต้องมีการกระบวนกรแก้ทุกข์ ว่าทุกข์อยู่ที่ไหน แก่อย่างไร ก็ดำเนินตามวิธีการแก้ทุกข์ โดยอาศัยปัญญา เรียนรู้กฎธรรมชาติด้วยปัญญา”^{๑๑๒}

มหาณิศร (เขมาจาโร) เขียนไว้ในหนังสือ ภาววัต สรุปลงได้ว่า “ผู้ให้วัดนี้ไม่ภูเขาหรือสถานที่ควรเคารพ น่าจะรู้ว่า ท่านกำลังไหว้อะไร ถ้าฟังคนไม่ภูเขา ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกเคารพ นับถือเชื่อมั่นขึ้นมา เขาคงไหว้หรือเคารพสิ่งที่ลึกเข้าไปเช่น ศี สวาง นางไม้ ที่เป็นอภิสมาณกาย มองไม่เห็น สิ่งสถิตอยู่ในนั้น ต้นไม้ภูเขา เป็นเพียงสถานที่เท่านั้น เหมือนการบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หาได้จงใจกราบไหว้โลหะ หรือซากอิฐ ซากปูน ไม่ ผู้กราบไหว้ย่อมทราบอยู่แก่ใจตนเองดีว่า กำลังไหว้อะไร ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ ไม่แข่งกระด้าง ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นมงคลที่ดีตามพุทธพจน์ จะไหว้ทั้งแปดทิศก็ไม่ได้เห็นจะเสียหายเพราะไม่ได้ลงทุนอะไร แต่ได้ประโยชน์”^{๑๑๓}

๑.๕.๒ วิทยานิพนธ์

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่อง การบูชาในพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานสำคัญของการบูชาเกิดจากการที่มนุษย์ได้เห็น

^{๑๑๑}อดิศักดิ์ทองบุญ, คำให้การของพระเทวทัต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า๒-๔.

^{๑๑๒}พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖๗.

^{๑๑๓}มหาณิศร (เขมาจาโร), “การกราบไหว้อะไร”, ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชพฤดาจารย์ (เชียว อินทโชโต) เจ้าอาวาสวัดราชบูรณวิหาร, หน้า ๑๕๑.

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็น ที่มีอำนาจเหนือตนแล้วมนุษย์เกิดกลัวภัยหวังความปลอดภัยในชีวิต จึงทำการอ่อนนอบนุชา นอกจากนี้แล้ว ศรัทธา คือความเชื่อ ความเลื่อมใส ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ดีนั้นจะต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับด้วย จึงจะเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ถูกต้องแท้จริง^{๖๖}

พระมหาธวัช เขมรโซ ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” ผลการวิจัยสรุปว่า การเทศน์มหาชาติ ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาช้านาน จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังกหัตถุธรรม และธรรมของพระมหากษัตริย์ข้ออื่น ๆ อีกมากมาย ตามแบบอย่างของพระเวสสันดรและตามโบราณราชประเพณีทุกประการ และการเทศน์มหาชาติ นั้นยังส่งผลมาถึงประชาชนทั่วไปด้วย เพราะการเทศน์มหาชาตินั้น ได้สอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็นการสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า และยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ศิลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การศึกษา ตลอดจนถึงการเมืองการปกครองของไทย^{๖๗}

พระมหามนตรี วัลลภ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่า ทศนคติและความเชื่อในสังคมไทยปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลอย่างสูง ทั้งยังมีความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลอย่างสูง ทั้งยังเชื่อในอำนาจของวัตถุมงคลที่ได้รับการปลุกเสกจากพระภิกษุในพระพุทธศาสนาและเข้าใจว่าวัตถุมงคลเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา จึงได้ยอมรับและศรัทธาต่อวัตถุมงคลอย่างสนิทใจ

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญที่กล่าวมา พรหมณ์เข้าใจผิดเกี่ยวกับการบูชาขี้ผึ้งจึงทำให้เกิดการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตขึ้นนั้น จากการศึกษาพระไตรปิฎกพบว่า พระพุทธเจ้ากล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้พวกพรามณ์บูชาขี้ผึ้งโดยวิธีฆ่าสัตว์ตัดชีวิตว่า เป็นเพราะพวกพรามณ์เกิดความสำคัญผิด โดยมองเห็นความสุขเพียงเล็กน้อยที่เกิดจากกามคุณที่ต่ำทราม และสมบัติอันเลิศของแผ่นดิน พร้อมทั้งสตรีที่แต่งกายงดงาม และบางครั้งพวกพรามณ์ก็ดูเหมือนจะตั้งใจที่จะใช้ชีวิตผู้อื่นเป็นเครื่องสังเวยในพิธีบูชาขี้ผึ้ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพียงแต่ต้องการกำจัดศัตรูที่ขัดขวางผลประโยชน์ทางลาภ

^{๖๖}พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕)

^{๖๗}พระมหาธวัช เขมรโซ (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

สักการะก็มี เช่น ที่ปรากฏในจันทรกรรมชาดก นอกจากนี้ยังพบว่า ความโลภก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้พวกพราหมณ์นำสัตว์เข้ามาเกี่ยวข้องกับกรบรูชาญญและผูกมนต์เพื่อมุ่งหมาย โภคทรัพย์ทั้งหลาย มี แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น^{๑๔}

พระมหาวีศักดิ์ ไกรบุตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ไตรจกาน : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ทรรสนะ และแนวปฏิบัติในสังคมไทย” สรุปได้ว่า “ไตรจกานวิชา” มีความหมายกว้างมากครอบคลุมถึง เรื่องโหราศาสตร์ เวชศาสตร์ สยศาสตร์ เช่น เครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคลาง เวทมนต์คาถา และศาสตร์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่แนวทางบรรลุมรรคผลในพระพุทธศาสนา ไตรจกานวิชาถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุความดีสูงสุดในพระพุทธศาสนา (นิพพาน) แต่เป็นสิ่งที่มิมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทย คือ สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ทั้งกายและทางใจ ไตรจกานวิชาไม่ใช่ข้อห้ามสำหรับบุคคลทั่วไป แต่เป็นข้อห้ามสำหรับพระสงฆ์หรือนักบวชในพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะที่พระสงฆ์ถือกันว่าเป็นไตรจกานวิชานั้น บางอย่างก็อาจเป็นวิชาดีของบุคคลทั่วไป เช่น โหราศาสตร์ การทรงเจ้า การรักษาโรคแผนโบราณ และการสะเดาะเคราะห์

พระสงฆ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาหลายท่านมีความเห็นแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายแรกเห็นด้วยและให้เหตุผลที่น่าฟังว่าพระสงฆ์ควรปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีความรู้ไม่เท่ากัน การใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสอนธรรมะจึงน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าโทษ ดังนั้นพระสงฆ์ควรเรียนรู้เอาไว้บ้างก็ไม่เสียหาย และฝ่ายที่ ๒ ไม่เห็นด้วยเพราะไม่เหมาะสมกับพระสงฆ์ เช่น โหราศาสตร์ นักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่าพระสงฆ์ไม่ควรเรียน เพราะไม่ใช่วิชาที่ตรงตามพระพุทธศาสนา ในขณะที่หลายท่านก็สนับสนุนว่าพระสงฆ์ศึกษาได้และนำมาใช้ได้ แต่ในที่สุดทุกท่านก็สรุปลงในลักษณะเดียวกันว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ตรงตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอันแท้จริง

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธวิชาเหล่านี้ในระดับศีลธรรมจรรยา แต่ปฏิเสธในระดับมรรคผลนิพพาน อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็ได้ฝังลึกอยู่ในจิตวิญญาณของคนไทยมานานจึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยจนไม่อาจแยกจากกันได้^{๑๕}

^{๑๔} พระมหามนตรี วสุโลก, “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒)

^{๑๕} พระมหาวีศักดิ์ ไกรบุตร, “ไตรจกาน: ศึกษาเชิงวิเคราะห์ทรรสนะและแนวปฏิบัติในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔)

นายรอบทิศ ไวยสุศรี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” ผลการศึกษาวิจัยพบว่าพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่รักใคร่ของผู้ที่พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะปวงชนนิยมวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสติ เป็นสัญลักษณ์เครื่องระลึกไว้ให้ผู้บูชาพระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งสูงสุดของเหล่าผู้นับถือพระพุทธศาสนา บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม ที่จะช่วยโน้มน้าวดึงดูดให้ผู้บูชาพระเครื่องหันไปปฏิบัติธรรม เช่น ใช้พระเครื่องแล้วต้องสวดมนต์ภาวนาทำสมาธิอยู่เสมอ เป็นต้น

ดังนั้นพระเครื่องจึงไม่ใช่เรื่องมกมายในอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ดังที่คนทั่วไปเข้าใจ แต่กลับเป็นกุศโลบายอันลึกซึ้ง ที่เหล่าโบราณอาจารย์สร้างเอาไว้เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้บูชาพระเครื่องหันมาเข้าวัด และแนวน้อมให้ผู้สร้างผู้บูชาพระเครื่องได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกุศล วัตถุประสงค์ หรือหลักไตรสิกขา ซึ่งถือเป็นหลักการปฏิบัติธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์^{๒๐}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง ๕ งานวิจัย สามารถสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาไว้บ้างแล้ว ตลอดจนถึงความเชื่อในสังคมไทยปัจจุบันที่มีความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลอย่างสูง ทั้งยังเชื่อในอำนาจของวัตถุมงคลที่ได้รับการปลุกเสกจากพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และเข้าใจว่าวัตถุมงคลเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา จึงได้ยอมรับและศรัทธาต่อวัตถุมงคลอย่างสนิทใจ นอกจากนี้ไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคลาง เป็นสิ่งที่มีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทยปัจจุบัน คือ สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ทั้งกายและทางใจ แต่ขัดขวางความดีทางพระพุทธศาสนา คือนิพพาน เจริญงานวิชาเป็นข้อห้ามสำหรับพระสงฆ์หรือนักบวชในพระพุทธศาสนา เพราะขัดขวางคุณความดีทางพระพุทธศาสนา คือนิพพาน แต่ในงานวิจัยเหล่านี้ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงโดยตรงว่าสาเหตุของการบูชาชุกที่แท้จริงนั้นมาจากอะไร และอะไรที่เป็นสาเหตุให้คนบูชาสิ่งแปลก ๆ นอกพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏให้เห็นมากมายในสังคมปัจจุบัน การบูชาชุกเป็นสิ่งที่จะต้องหรือไม่ โบราณอาจารย์ทำไมถึงสร้างชุกให้คนบูชา จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ และเนื้อหาสาระของบทต่อไป

^{๒๐} นายรอบทิศ ไวยสุศรี, “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับทัศนะมุมมอง ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย ประกอบไปด้วย ๑) สำนักผู้สร้างชุก ๓ สำนัก ๒) ผู้ที่ศรัทธาในการบูชาชุก ๑๐ ท่าน ๓) นักวิชาการฝ่ายศาสนา ๑๐ ท่าน นักวิชาการฝ่ายวัฒนธรรม ๕ ท่านนักวิชาการฝ่ายสังคม ๔ ท่าน รวมกลุ่มเป้าหมาย ๒๕ รูป/คน

๒. สัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง

๓. รวบรวมคำสัมภาษณ์ ทั้งสำนักที่สร้าง ผู้ศรัทธาในการบูชาชุกและนักวิชาการด้านต่าง ๆ

๔. วิเคราะห์เนื้อหาหรือประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๕. วิเคราะห์ท่าทีและทัศนะมุมมองที่เกี่ยวกับการบูชาชุกที่ปรากฏในสังคมไทยของนักวิชาการด้านศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม และนักวิชาการด้านสังคม

๑.๖.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ดีมีอุปสรรคและการเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่ ดังนี้

ก) ผู้วิจัยเตรียมความพร้อมด้านอุปกรณ์ บทสอบถามข้อมูลให้มีความพร้อมก่อนลงพื้นที่

ข) เครื่องบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์บันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์

ค) กล้องถ่ายรูปใช้เก็บภาพสถานที่จริง

ง) สมุดจดบันทึกและปากกาเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล

๑.๖.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์มาประมวลข้อมูลและขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

ก) รวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องของข้อมูลจากแนวคำถามที่ทำการสัมภาษณ์และการถอดเทปบันทึกเสียง

ข) นำข้อมูลที่ได้มาสรุปเป็นประเด็นสำคัญตามการศึกษา

ค) เรียบเรียงข้อมูลต่าง ๆ และหาข้อมูลเพิ่มเติมและเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์และจากนั้นปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้เขียนงาน ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

๑.๖.๕ สรุปผลวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้รู้ถึงหลักการและแนวคิดการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๑.๗.๒ ทำให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์การบูชาซุชกในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบและเข้าใจการบูชาซุชกตามทัศนะทางพุทธศาสนา

ในบทต่อไปจะได้กล่าวถึงการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ความเชื่อการบูชาดั้งเดิมตลอดจนถึงพัฒนาการบูชาในพระพุทธศาสนา จากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสาร งานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาลักษณะต่าง ๆ ของการบูชา เช่น ความหมาย ความเชื่อดั้งเดิม พัฒนาการการบูชา ตลอดจนลักษณะการบูชาในพระพุทธรูปศาสนาที่แท้จริงมีลักษณะอย่างไร ซึ่งจะได้ศึกษาตามขอบเขตที่กำหนดไว้ต่อไป

บทที่ ๒

การบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

ในบทที่แล้ว ผู้วิจัยได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การศึกษาวิจัย โดยการตั้งประเด็นคำถามที่อยากรู้ไว้ว่า เพราะเหตุใด พุทธศาสนิกชนกลุ่มหนึ่งจึงนิยมยกย่อง สรรเสริญ และมีแนวคิดในการบูชาชุก ซึ่งชุกเป็นตัวละครที่ได้รับบทเป็นตัวร้ายในเรื่องเวสสันดรชาดก คำถามก็คือว่า การบูชาชุกเป็นการถูกต้องตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาหรือไม่ พระพุทธศาสนามีหลักการสำหรับการบูชาอย่างไร มีลักษณะเช่นไร อะไรที่เรียกว่าการบูชาที่ถูกต้องตามหลักในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งค่อย ๆ สืบสาวเล่าเรื่องราวการบูชาตั้งแต่เก่ามาหาใหม่ พิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ของการบูชา วัตถุประสงค์การบูชาตลอดจนถึงบริบททางสังคมอื่น ๆ ด้วย ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอเนื้อหาความเป็นมา เกี่ยวกับความเชื่อการบูชาตั้งแต่อดีตจนปรากฏเป็นแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นภาพโครงสร้างเรื่องการบูชาอย่างชัดเจนว่าเป็นมาเช่นไร ตลอดจนถึงสืบสาวหามูลเหตุที่มาของการบูชา ซึ่งมีประเด็นต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงเป็นลำดับต่อไป

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ทำให้ทราบความหมายของการบูชา ซึ่งอาจจำแนกเป็นความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและความหมายทั่วไป ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายการบูชาในพระไตรปิฎก และศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

ในสังคัมพุทธศาสนาเมื่อพูดถึงคำว่า “บูชา” ชาวพุทธบางส่วนอาจจะเข้าใจกันว่าหมายถึง การนำเอาดอกไม้ รูป เทียน ไปสักการะหรือบูชาพระ แต่ถ้าเวลาต้องการคำอธิบายอย่างจริงจังว่า การบูชาคืออะไรกันแน่ เราอาจต้องหันไปฟังพจนานุกรม เพราะไม่ใช่เรื่องที่จะอธิบายเองโดยอัตโนมัติได้ง่ายนัก โดยเฉพาะเรื่องการบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายในพระไตรปิฎก

ในภาษาไทย คำว่า บูชา เป็นคำศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ปูชา, เป็นอิตถีลิงค์ถ้าเป็นนามคือ ปุชนิ เป็นนปุงสกลิงค์แปลว่า การบูชา, วิเคราะห์คำศัพท์ว่า ปูชาติ ปุชนิ, ปุชียเต ปุชนิ, แปลว่าการบูชา ชื่อว่า บูชา, หรือ อันยอมบูชา ชื่อว่า การบูชา, ลง ยุ ปัจจัยแต่หน้า ปูช ธาตุเป็นภาวรูป ภา

วสาธนะ^๑ คำว่า บุชา คำศัพท์เดิมคือ ปุชา, ปุชนั เมื่อเปลี่ยนรูปคำตามไวยากรณ์แล้ว รูปศัพท์ ก็แปลงไปเป็น ปุชา บ้าง ปุชนั บ้าง แปลว่า การบูชาเหมือนกันทั้ง ๒ ศัพท์

คัมภีร์อรรถานวรรณนา ให้ความหมายคำว่า บุชา ไว้ว่า (ปุช+ปุชช+อ+อา) แปลว่า การบูชา, การทำพิธีกรรม, วิเคราะห์ว่า ปุชนับูชา หมายถึง การบูชา ชื่อว่า บุชา

ในพระไตรปิฎก มีการกล่าวถึงการบูชาหลายลักษณะ โดยเฉพาะการบูชาที่มีมาก่อนคำสอนเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา เช่น การบูชาไฟด้วยการทำพิธีบิภิกเวณเวียนเทียน ทำพิธีช้ด แกลบ ช้ดรำ เติมน้ำมัน เติมน้ำเพื่อบูชาไฟ^๒ และการบูชาขัณฐ์ ซึ่งเป็นการเซ่นสรวงเทพเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ^๓ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบูชาเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และเป็นกริยาที่แสดงถึงความเคารพ นับถือ รักดีต่อสิ่งที่เชื่อถือ โดยเอาวัตถุมาเป็นเครื่องบูชา ส่วนในพระพุทธศาสนานั้น ความหมายที่แท้ของคำว่า “บูชา” อาจพิจารณาได้จากคำที่เป็นไวพจน์กันดังปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง อาทิ ความตอนหนึ่งในมหาปรินิพพานสูตร ว่า

“พวกเจ้ามีลละเมืองกุสินารา ทรงถือเอาของหอมมาลัยและเครื่องดนตรีทั้งปวง กับผ้า ๕๐๐ กุ เสด็จเข้าไปยังศาลวันอันเป็นที่แะพักแห่งพวกเจ้ามีลละ และเสด็จเข้าไปถึงพระสรีระพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปถึงแล้ว สักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระ พระผู้มีพระภาค ด้วยการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม มาลัยและของหอม ดาดเพดาน ผ้าคดแต่งโรงมณฑล ยังวันนั้นให้ล่วงไปด้วยประการฉะนี้”^๔

ข้อความตอนนี้จากกล่าวได้ว่า การบูชาเป็นการแสดงออกถึงความเคารพนับถือด้วยการแสดงออกทางกาย เช่น การถวายสักการะ โดยการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการถวายสักการะด้วยวัตถุต่าง ๆ อีกตัวอย่างหนึ่ง ดังเช่นที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก ความว่า

“ครั้งนั้น อุบาสกอุบาสิกชาวพระนครโกสัมพีได้หารือกันดังนี้ว่า พระคุณเจ้าเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพีนี้ ทำความพินาศใหญ่โตให้พวกเรา พระผู้มีพระภาคถูกท่านเหล่านั้นรบกวนจึงเสด็จหลีกไปเสีย เอาละ พวกเราไม่ต้องอภิเวท ไม่ต้องลุก รับ ไม่ต้องทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ไม่ต้องทำสักการะ ไม่ต้องเคารพไม่ต้องนับถือไม่ต้องบูชาซึ่งพระคุณเจ้าเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพี แม้เข้ามาบิณฑบาต

^๑ มงฺกล (บาลี) ๑/๕๗/๕๔, มงฺกล (ไทย) ๑/๕๗/๗๑.

^๒ ที. สี. (ไทย) ๕/๑๕/๑๑.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒/๑๗๔.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒/๑๗๔.

ก็ไม่ต้องถวายบิณฑบาต”^๕

ข้อความตอนนี้ แสดงให้เห็นลักษณะของการบูชาที่เป็นเรื่องของ การแสดงออกถึงความเคารพนับถือและสักการะ โดยการกราบไหว้ ให้เกียรติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้ควรเคารพนับถือ นอกจากนี่ยังมีบางตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การบูชา เป็นเรื่องของ การปฏิบัติธรรมด้วยความเคารพนับถืออย่างจริงจัง เช่น ความตอนหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการ รับครุธรรม ๘ ประการของพระนางปชาบดี ว่า “ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูก รับ ทำอัญชลีกรรม สามิจักรมแก้ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต”^๖

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ มีข้อที่พึงสังเกต คือ เมื่อกล่าวถึงการบูชา มักมีคำว่า “สักการะ เคารพ นับถือ” ปรากฏพร้อมกับคำว่า “บูชา” เสมอ ๆ ซึ่งในพระไตรปิฎก มีปรากฏคำ ลักษณะเป็นชุดคำเช่นนี้มากมาย ทำให้สามารถเข้าใจความหมายของการบูชาได้ชัดเจนขึ้น เพราะ คำเหล่านี้เป็นเสมือนคำไวพจน์ของคำว่า “บูชา” ก็ว่าได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงสรุปได้ว่าการบูชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง พฤติกรรมที่ แสดงถึงความเคารพนับถือหรือสักการะบุคคลผู้ทรงคุณธรรม เช่น พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ และพระ ธรรมวินัย อันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าต่อชีวิตนั่นเอง

๒.๑.๒ ความหมายทั่วไป

ความหมายตามทัศนะ โดยทั่วไปในที่นี้มุ่งหมายถึงความหมายตามทัศนะของผู้รู้หรือนักวิชาการศาสนา ที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบูชาไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมานำเสนอไว้พอ เป็นแนวทางให้เห็นความหมายตามทัศนะของท่านนั้น ๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่น่านับถือด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาทวดา บูชาไฟ, การยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือ หรือเลื่อมใสในความรู้ ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ”^๗

^๕ วิมหา. (ไทย) ๕/๒๕๑/๓๔๓.

^๖ วิ.จุล. (ไทย) ๗/๕๑๖/๓๒๓.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๓๔.

จากความหมายตามคำนิยามของราชบัณฑิตยสถานนี้ ความหมายของการบูชา อาจแบ่งออกเป็น ๒ นัย ได้แก่

- ๑) การสักการะด้วยวัตถุเครื่องสักการบูชาด้วยความเคารพนับถือในบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ
- ๒) การยกย่องหรือเลื่อมใสในคุณความดีของบุคคลด้วยความเคารพนับถือ

นอกจากนี้ ยังมีทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิหรือนักวิชาการอื่น ๆ อีกดังนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงนิยามศัพท์คำว่า “บูชา” ไว้มีความหมายว่า “การยกย่องเชิดชู เช่นไหว้ กราบหรือการแสดงความนับถืออย่างอื่น คือลุกขึ้นยืนต้อนรับ ให้ที่นั่งที่สมควร หลีกทางให้เดิน ตลอดถึงให้สิ่งของหรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ”^๘

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ความหมายคำว่า “บูชา” ว่า หมายถึง “การแสดงความเคารพ ความนับถือ ชื่อว่าบูชา แบ่งออกเป็น ๒ คือ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา”^๙

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้อธิบายไว้ว่า การบูชาเพื่อให้เกิดความปลอดภัย ในชีวิต เมื่อมีอันตรายน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น มีความสะทกสะท้านลงใจ เพื่อหวังให้รักษาให้ปลอดภัย ป้องกันให้จึงมีการบูชาอันวอน เป็นต้น^{๑๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายคำว่า “บูชา” หมายถึง “การให้ด้วยความนับถือ แสดงความเคารพเทิดทูน”^{๑๑}

เกษม บุญศรี ให้ความหมายคำว่า “บูชา” หมายถึง “การสักการะเคารพนับถือ การสนองคุณ”^{๑๒}

คณัย ไชยโยธา ให้ความหมายไว้ว่า “บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพยกย่อง

^๘ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), **มงคลในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖ – ๒๗.

^๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

^{๑๐} พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๐.

^{๑๒} เกษม บุญศรี, **พุทธมงคล เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : กุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๖๘.

เชิดชู เลื่อมใสบุคคล ผู้มีคุณความดี มีคุณธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจเรียกว่า บูชา^{๑๑} ดังนั้นผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายเกี่ยวกับการบูชา มีรายละเอียดดังนี้ คือ

๑. ความหมายในพระไตรปิฎก หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึง ความเคารพนับถือหรือสักการะบุคคลผู้ทรงคุณธรรม เช่นพระพุทธรูป พระปัจเจกพุทธรูป พระอริยสงฆ์และพระธรรมวินัย อันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าต่อชีวิตนั่นเอง

๒. ความหมายทั่วไปหมายถึง การแสดงความเคารพ ความนับถือสักการะ ความเชื่อ ความยำเกรง ความจงรักภักดี ซึ่งเป็นการแสดงออก ทางกายและวาจา ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งที่ตัวเองเคารพนับถือ ด้วยความสำนึกเทิดทูน ด้วยความนอบน้อมและด้วยการให้

เมื่อพิจารณาความหมายการบูชาทั้งสองความหมาย พบว่าความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎกมีเนื้อหาที่กว้างกว่าความหมายทั่วไป โดยการสังเกตเห็นได้ชัดได้แก่ ความหมายการบูชาในพระไตรปิฎกนั้นมีความหมาย รวมถึงการปฏิบัติตามธรรมะหรือพระธรรมวินัยด้วย ส่วนจุดร่วมกันของการบูชาทั้งสองความหมาย ก็คือการบูชาเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเคารพนับถือ ในบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความนับถือนั่นเอง

๒.๒ แนวคิดการบูชาในพระพุทธศาสนา

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัย ต้องการศึกษาศึกษาทัศนคติของคนในสมัยโบราณว่ามีแนวคิดอย่างไร อะไรเป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดการบูชาขึ้น เพราะจากการศึกษาพระไตรปิฎกและเอกสารตำราอื่น ๆ ผู้วิจัยพบว่าคตินิยมเรื่องการบูชามีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวท ซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์อินเดียเกิดขึ้นในอินเดีย นั้นแสดงให้เห็นว่าการบูชานั้นมีมานานแล้วหรืออาจจะเกิดมาพร้อมกับการเกิดของมนุษย์ก็ได้ และพัฒนาการเรื่องการบูชาเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อเรื่องการบูชาดั้งเดิมมาเป็นการบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนาได้อย่างไร อะไรคือหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความเชื่อดั้งเดิม (Indigenous beliefs)

มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกมีพัฒนาการมาโดยลำดับ ตั้งแต่ที่โลกยังไม่เจริญ แรกเริ่มทีเดียวศาสนาและความเชื่อถือกำเนิดมาจากความกลัว ความต้องการความมั่นคงทางจิตใจและความสงสัยปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวมนุษย์ ในสมัยโบราณมนุษย์ดำเนินชีวิตในท่ามกลาง

^{๑๑} คณัฏ ไซโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๕.

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็ความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ไฟร้อง ไฟผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีอ่อนนออนเอาใจหรือต่อรอง กับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการ บูชา บนบานเช่นไหว้ เพื่อให้คุ้มครองป้องกันภัยให้ เมื่อกล่าวถึงการบูชาจำเป็นจะต้องกล่าวถึง ความเชื่อด้วย เพราะการบูชาเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความเชื่อทั้งนั้น ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจเกิด จากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จัดเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมา เป็นทารกและมีพัฒนาการกลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็ก จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่^{๑๔} เมื่อมีความเชื่อ ต่อสิ่งที่เข้าใจว่ามีอำนาจสูงสุดในการคลบนาคาลจึงมีการบูชา ซึ่งหมายถึงการเคารพนับถือบุคคล หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่นับถือด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ ธูปเทียน เป็นความเชื่อของคนโบราณจน กลายมาเป็นลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่วิวัฒนาการไปโดยลำดับ^{๑๕} มีรายละเอียดดังนี้

๑. การยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Animatism or worship of nature)

ข้อนี้เป็นอันดับแรก มนุษย์เริ่มตั้งแต่เกิดตามองเห็นธรรมชาติรอบข้าง ไม่รู้ว่าเป็นสิ่งใด และเพราะอะไร เมื่อร่างกายกระทบความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย เมื่อลืตามองเห็นโลกรอบตัว พบความมืด ความสว่าง ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว พายุ ฝนตก ไฟร้อง เกิดความสงสัย และหวาดกลัว โดยเชื่อว่าสิ่งที่เห็นนั้นเกิดจากพระเจ้า โดยเข้าใจว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ต้องมีผู้มีอำนาจบังคับคือมนุษย์ใส่ความเชื่อ ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติ^{๑๖} ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ มีอภินิหารีย์ มีอำนาจเหนือตน สามารถคลบนาคาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ และให้ผลดี ผลร้ายแก่ตนเองได้ จึงทำการเคารพกราบไหว้บูชา มอบเครื่องเช่นสังเวทเป็นเครื่องบูชา ความกลัวของมนุษย์ ต่อมาได้เปลี่ยนไปเป็นความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการนับถือ บูชาต้นไม้ ภูเขา โดยเข้าใจว่าใครเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ จะขออะไรก็ได้

^{๑๔} นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจันง, ความเชื่อของมนุษย์กับปรัชญาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๑๕} Jame E.Q., The Beginning of Religion; Hutehin Son S University Library ชุด World Religion, Prinee Gute London พิมพ์ครั้งแรก ไม่บอกปีที่พิมพ์.

^{๑๖} มณี พะยอมยงค์, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๐.

๒. การบูชาอำนาจลึกลับ วิญญาณ ผี ปีศาจ (Animism)

การเชื่อเรื่องวิญญาณ ภูต ผี ปีศาจ มีมาตั้งแต่มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกและยังไม่มีศาสนาหรือลัทธิต่าง ๆ ความเชื่ออำนาจลึกลับว่ามีอำนาจทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ สามารถถ่ายทอดกันไปจากสิ่งหนึ่งไปยังอีกสิ่งหนึ่งได้และถ่ายทอดจากธรรมชาติสู่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงทำการอ้อนวอนบูชา เพื่อให้วิญญาณ ภูต ผีปีศาจ ซึ่งมีอำนาจลึกลับพอใจ จะได้ช่วยเหลือคนให้พ้นจากอันตราย หรือประสบความสำเร็จได้^{๑๓}

๓. การบูชาพระจันทร์ พระอาทิตย์ ดวงดาวต่าง ๆ (Worship of Sun, Moon, and other)

การเชื่อว่าพระจันทร์ พระอาทิตย์ และดวงดาวต่าง ๆ ให้แสงสว่างแก่โลกมากมายทั้งมนุษย์และหมู่สัตว์ต่าง ๆ ก็ได้รับประโยชน์จากพระจันทร์ พระอาทิตย์และดวงดาว ตลอดจนเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นมีอำนาจพิเศษ โดยมีเทพเจ้าเป็นผู้รักษาคืออริกาโลกมนุชย์อยู่ เช่น มีพระอัคนีประจำโลก พระวายุประจำสัตว์ พระอาทิตย์ประจำท้องฟ้าและมีปรากฏการณ์ในรูปพระจันทร์ พระอาทิตย์^{๑๔}

๔. การบูชาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ (Worship of Nature)

มนุษย์เข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีชีวิตจิตใจ เหมือนกับคน เช่น ดินไม้ แม่น้ำ ภูเขา เครื่องใช้อาวุธ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนมีดวงวิญญาณหรือมีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิด รู้สึก สุข รู้สึกทุกข์ มีความปรารถนา มีประเภทใจดี มีประเภทใจร้าย มีอำนาจ ไม่มีอำนาจ อาจทรงอำนาจช่วยเหลือมนุษย์ได้หรืออาจทำร้ายแก่มนุษย์ได้ รวมความว่ามีทุกอย่างเท่ากับมนุษย์มี ครั้นความคิดตกมาถึงขั้นนี้ ทำให้มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น ความสัมพันธ์ตอนนี้แสดงออกโดยความเชื่อของมนุษย์ว่า ธรรมชาติทั้งหลายชอบให้รัก ให้อ้อนวอน พระเน้าพระนอและสุดแต่จะเชื่อว่าธรรมชาติใดมีคุณลักษณะไปในรูปใด มนุษย์ก็กระทำให้ถูกใจในรูปแบบนั้น ๆ ต่อจากนั้นความเชื่อเริ่มเข้าทำนองกลัวอำนาจธรรมชาติ ครั้นเกิดความกลัวก็ต้องกราบอ้อนวอน ไม่ให้ธรรมชาติทำร้ายตัวเอง เคยกินอย่างไร ใช้อย่างไร สุขทุกข์อย่างไร ชีวิตของชาติคงต้องการเช่นเดียวกับคน ตกลงว่าศรัทธานี้มีทางพาไปให้เกิดเรื่อง เครื่องเช่นสรวงสังเวศ เป็นสินบนต่อธรรมชาติและธรรมชาติที่มีอำนาจเหล่านี้เอง ได้กลายเป็นเทพเจ้าในภายหลัง^{๑๕}

^{๑๓} พระมหาหวมวด สุกฤษฏ์โม, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

^{๑๔} มณี พะยอมยงค์, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า ๑๔๒.

^{๑๕} ศาสตราจารย์เสถียร พันธรังสี, ศาสนาโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕-๒๖.

๕. การบูชาสัตว์ที่มีคุณลักษณะพิเศษ (Animal Worship)

มนุษย์สมัยโบราณใช้สัตว์ในการทำงานด้านต่าง ๆ ได้รับประโยชน์จากแรงงานสัตว์ เห็นว่าสัตว์มีคุณประโยชน์สำหรับตน นึกถึงบุญคุณของสัตว์ เห็นสัตว์ควรแก่การบูชา เช่น สิงโตในแอฟริกาเหนือ นกเหยี่ยวในแอฟริกากลาง สุนัขไถ่เนื้อ โคน กระบือ ที่ช่วยเหลือการเกษตร แม้พะยูนผู้ให้นม คุณลักษณะแต่ละอย่างของสัตว์ที่เป็นคุณประโยชน์แก่มนุษย์ได้รับการบูชามาแต่โบราณ นอกจากนี้ในศาสนาอื่นเชื่อว่าโค เป็นพาหนะพระอิศวร เชื่อว่าลิงเป็นทหารเอกพระราม นี่เป็นตัวอย่างบางส่วนที่ชี้ให้เห็นศรัทธาประเภทนี้ เป็นต้น

๖. การบูชาธาตุประจำโลก (World Elements Worship)

ธาตุประจำโลกคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ มนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่สมัยหินเมื่อมองเห็นแผ่นดินก็พากันเชื่อว่าเป็นมารดา (แม่อรณี) เป็นที่เกิดของพืชพรรณธัญญาหาร มองเห็นน้ำในมหาสมุทร แม่น้ำในทะเลสาบ น้ำพุ ก็เชื่อว่าเป็นผู้ช่วยให้ชีวิตชุ่มชื้น เห็นฟ้าอากาศเป็นบ้านของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว และหมู่เมฆทั้งปวง สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นความเชื่อของคนในสมัยก่อน ดังนั้นจึงมีการบูชา ธาตุต่าง ๆ ประจำโลก

๗. การบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship)

การบูชาบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมนุษย์มีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของผู้ที่รักและเคารพซึ่งล่วงลับไปแล้ว เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือผู้นำเผ่า พระมหากษัตริย์ เพราะในขณะที่บุคคลเหล่านี้ยังมีชีวิตได้ทำประโยชน์ให้มากมาย เมื่อท่านเหล่านี้ตายจากไป จึงเป็นหน้าที่ของคนที่อยู่เบื้องหลัง ในฐานะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในสายเครือญาติ จะต้องมีการบูชา เช่น ไหว้กันอยู่เสมอ และทำการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของส่งไปให้ ทำเพราะการระลึกถึงบุญคุณที่ท่านเหล่านั้นเคยทำกับตนมาก่อน ถ้าใครไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความเชื่อก็อาจได้รับโทษต่าง ๆ นา ๆ จึงเป็นเหตุให้มีการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณว่ามีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาลสุขสวัสดิมาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการพูดถึงและทำการกราบไหว้ เช่น สักการบูชา บ่อยเข้า ๆ ก็ปลูกความเชื่อลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคน จนไม่สามารถถอดถอนได้เมื่อมีความเชื่อเต็มที่แล้ว จะทำสิ่งที่ตนต้องการขึ้นกว่าเดิมความเชื่อว่าเป็นพื้นฐานแห่งความนับถือ บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์^{๒๐}

^{๒๐} มณี พยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

๘. การเชื่อเรื่องสัญลักษณ์และเครื่องราง (Totemism)

ความเชื่อในเรื่องสัญลักษณ์ทางศาสนา หรือสิ่งของเครื่องใช้ของบุคคลพิเศษที่เราเคารพ นับถือ ที่ต่อมาได้กลายมาเป็นเครื่องรางของขลังให้คนเคารพบูชา ความเชื่อเหล่านี้เกิดจากความพอใจที่จะนำวัตถุสิ่งของ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนมีความเคารพเชื่อมั่นว่าจะสามารถป้องกันอันตรายได้ เช่น รูปเหมือนผู้ที่เราเคารพ รูปสัตว์ต้นไม้ เป็นต้น มาเป็นเครื่องหมายนำไปไว้บูชาสำหรับตน หรือนำไปเป็นสัญลักษณ์ประจำตระกูลประจำเผ่าของตน สิ่งเหล่านี้เริ่มต้นเป็นเพียงเครื่องหมายธรรมดา ต่อมาได้กลายมาเป็นเครื่องรางของขลัง มีไว้สำหรับป้องกันอันตรายต่าง ๆ รวมไปถึงให้โชคลาภ ให้ความสุขความสำเร็จแก่คนที่บูชาได้ ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นความเชื่อถือในสิ่งลึกลับ ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา อันจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ คนโบราณไม่ว่าชาติใดต่างก็มีความเชื่อในเรื่องนี้กันทั้งนั้น โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งมีอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์^{๒๑}

๘. ความเชื่อเรื่องภพภูมิใต้ดิน (Underworld – Belief)

มนุษย์ดึกดำบรรพ์ต่างพากัน เชื่อว่าข้างล่างแผ่นดินเป็นที่ฝังศพ มีสถานที่อีกแห่งหนึ่งเป็นโลกมืด น่าเกลียดน่ากลัว เป็นที่อยู่ของคนชั่ว^{๒๒} เชื่อว่าเมื่อคนเหล่านั้นตายไปแล้วก็จะไปเกิดตรงนั้น ที่เรียกว่านรก เป็นสถานที่ซึ่งหาความร่าเริงไม่ได้ มีแต่การได้รับทุกข์ทรมาน คนที่ทำความชั่วเมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะไปเกิดที่นั่น และจะรอคอยวันเวลาที่จะพ้นจากโลกแห่งความมืดมิดนั้น ไปสู่โลกที่มีแต่ความสว่างไสว

จากการศึกษาในเรื่องของความเชื่อดังกล่าวมา พอสรุปได้ ๔ ประเด็น คือ

๑. ความเชื่อที่มนุษย์เห็นธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ให้แสงสว่างแก่โลกมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช บนพื้นโลกเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้มีผู้สร้างขึ้นมา เมื่อคนปรารถนาความสุข ความสำเร็จ จึงบูชาอ่อนน้อม

๒. ความเชื่อที่เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว เป็นต้น มีความกลัวภัย หวังความปลอดภัย จึงบูชาอ่อนน้อม

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๒๒} ศาสตราจารย์เสฐียร พันธงยี, ศาสนาโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๒.

๓. การบูชาเทพเจ้า โดยเชื่อว่า สรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาเพราะอำนาจเทพเจ้าคลบับนาค การทำความพอใจให้แก่เทพเจ้า จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำ เพราะเมื่อเทพเจ้าพอใจก็จะคลบับนาคให้สมปรารถนาได้

๔. ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นหน้าที่ของคนที่อยู่ข้างหลังที่ระลึกถึงบุญคุณจะต้องทำการบูชาเช่นสรวงด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าวิญญาณท่านเหล่านั้นให้คุณให้โทษต่าง ๆ ได้

ความเชื่อเหล่านี้ได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน บางครั้งอาจจะปราศจากเหตุผลไปบ้าง แต่ก็ได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงมีอยู่ แม้ว่ายุคนี้จะเป็นยุคเทคโนโลยีแล้วก็ตาม เวลาเกิดปัญหาต่าง ๆ เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนหรือมีความต้องการประสบความสำเร็จก็ยังมีคนกราบไหว้บูชาอ้อนวอน ขอพรขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์คลบับนาคให้พ้นจากปัญหา พบแต่สิ่งที่ดีด้วยความเชื่อที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีจริง

๒.๒.๒ พัฒนาการแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา

ในสังคมอินเดียโบราณทั้งสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์แผ่ปกคลุมอินเดียมาก่อนพระพุทธศาสนา มีส่วนสำคัญในการสร้างแนวความคิดให้เกิดขึ้นในจิตใจคน ในเรื่องของความเชื่อคนอินเดียโบราณเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมิได้เกิดขึ้นมาเอง เป็นเอง แต่มีผู้มีอำนาจหรือเทพเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้นมา เป็นผู้ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น ความสุข ความทุกข์ความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของมนุษย์พระเจ้าเท่านั้นเป็นผู้คลบับนาค แม้แต่ตัวของมนุษย์เองพระเจ้าก็เป็นผู้สร้างขึ้นมา พระเจ้าเป็นผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ จึงทำให้มนุษย์ฝากความหวังไว้กับพระเจ้า เมื่อเกิดความกลัวภัย ก็ขอร้อง อ้อนวอนพระเจ้าให้ช่วยเหลือให้พ้นจากอันตราย เวลาต้องการความสุข ความสำเร็จ ก็ทำการเอาใจพระเจ้าโดยการทำในสิ่งที่เข้าใจว่าพระเจ้าจะพอใจ ด้วยความเชื่ออย่างนี้จึงทำให้สังคมอินเดียโบราณได้ถือปฏิบัติสืบกันมา จะเห็นได้จากการบูชาไฟและการทำพิธีต่าง ๆ มักใช้ไฟเป็นสื่อกลาง^{๒๓} ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เสมือนหนึ่งว่าไฟเป็นพยานในการทำความดี ความช่วยเหลือของมนุษย์

นอกจากนี้ไฟยังสามารถทำลายทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นจุณได้ จึงพากันบูชาไฟ การฆ่าสัตว์ ชำรนมนุษย์เพื่อบูชาขัญ เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดี แสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพบูชาหรือเพื่อเอาใจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น การบูชาขัญจึงเป็นสิ่งที่สมควรกระทำอย่างยิ่ง ผู้คน

^{๒๓} สวาตีรี เจริญพงศ์, อินเดียตั้งแต่สมัยโบราณถึงหลังได้รับเอกราช, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๖.

ในสมัยนั้นจึงนิยมเช่นสรวงบูชาด้วยการฆ่าสัตว์ ฆ่าคนเป็นเครื่องสังเวย ดังเช่น การบูชาฮัยยูแต่ละครั้งต้องฆ่าสัตว์ ฆ่ามนุษย์มากมาย สร้างความเดือดร้อนให้แก่สัตว์และมนุษย์เป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างในกฎทนต์สูตร ที่กล่าวถึงกฎทนต์พราหมณ์ ได้สั่งให้จับสัตว์คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ แกะ อย่างละ ๑๐๐ ตัว เพื่อบูชาฮัยยู แต่ไม่รู้พิธีการบูชา ไม่มีผู้ใดทำให้ได้ เพียงแต่ได้ยินกิตติศักดิ์ขจรไปในหมู่พราหมณ์ว่า พระสมณะ โคดมพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ดี และนี่เป็นที่มาของกฎทนต์สูตร^{๒๔} การกระทำอย่างนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่อะไรในสังคมอินเดียสมัยนั้น เพราะผู้คนจำนวนมากเชื่อว่าการกระทำอย่างนั้นจะเป็นผลดีต่อตนเอง และสังคมของตน ซึ่งจะทำให้เรื่องร้าย ๆ กลายเป็นดี แต่ก็มิบุคคลบางพวกที่ต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักของตนไปกับการบูชาฮัยยูเป็นจำนวนมาก สร้างความเศร้าโศกเสียใจให้กับพ่อ แม่ พี่น้องของตนเป็นอย่างมาก

จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในชมพูทวีป ซึ่งเรียกว่า “ดินแดนที่เป็นประเทศอินเดีย ปากีสถานและเนปาลในปัจจุบัน”^{๒๕} ซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีเจ้าลัทธิมากมายกำลังเผยแผ่ลัทธิของตนอยู่ เป็นเหตุให้มีความเชื่อหลากหลายทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมไปถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่บรรดาเจ้าลัทธิในสมัยนั้นได้เผยแผ่มีการสอนให้เชื่อตาม อวดอ้างคุณความดีของลัทธิตน หากมีผู้นับถือปฏิบัติตามคำสอนแล้วสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ หรือถึงความพ้นทุกข์ ประชาชนในยุคนั้นจึงยอมรับนับถือปฏิบัติตามกันเป็นจำนวนมาก ต่อมาเจ้าชายสิทธัตถะแห่งตระกูลศากยะ ได้เสด็จออกมหาภิเนษกรรมแสวงหาทางหลุดพ้น ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา ทดสอบทดลองตามความเชื่อของเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่เคย ๆ ได้ยึดถือมาทรงบำเพ็ญอย่างอุกฤษฏจนสามารถยืนยันได้ว่านี่ไม่ใช่ทางแห่งความหลุดพ้น จึงหันมาปฏิบัติแนวทางใหม่ที่พระองค์ทรงค้นพบจนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

หลังจากตรัสรู้แล้วทรงตัดสินใจแสดงธรรมโปรดสัตว์ที่พอมิปัญญาจะรู้ตาม ได้ จึงเสด็จไปโปรดปัญจวรรคีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ได้ทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร^{๒๖} ซึ่งเป็นการแสดงครั้งแรกเรียกว่าปฐมเทศนา เมื่อแสดงธรรมจบลงท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเกิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์

^{๒๔} อติศักดิ์ ทองบุญ, “วิเคราะห์หิมายัญในกฎทนต์สูตร”, บทความ ในสารนิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๘ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

^{๒๕} งานวิจัยของประเสริฐ, “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๕ รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๖.

^{๒๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓-๑๕/๑๓-๑๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๕/๒๐-๒๗.

เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทโดยมีพระพุทธเจ้าบวชให้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีพระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกครบ ๓ รัตนะคือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ จากนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกได้เดินทางไปประกาศศาสนายังสถานที่ต่าง ๆ จนมีผู้เลื่อมใส เข้ามาขอบวช และปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนเลื่อมใสมากขึ้น ก็กลายเป็นกลุ่มเป็นสังคมใหญ่ขึ้นมา เรียกว่า สังคมสงฆ์

คำว่า “สงฆ์” แปลว่า หมู่หรือชุมชน หมู่หรือชุมชนที่จะเป็นสงฆ์ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติมีจุดหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ เพื่อประพฤติปฏิบัติกระทำสิ่งที่ดีงาม พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่อยู่ร่วมกันเพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญงอกงามขึ้นในศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๗}

สังคมสงฆ์เป็นสังคมใหม่ ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็มาจากทิศต่าง ๆ ทั้งยังมีพื้นฐานทางด้านการศึกษา การอบรม ขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่แตกต่างกัน ความคิดเห็นก็ต่างกัน เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันมากขึ้น จำเป็นต้องมีรูปแบบให้ถือปฏิบัติ คือการถือนิสสัย หมายความว่าเมื่อก่อนบวชเคยประพฤติอย่างไร พอบวชเข้ามาแล้วมาอยู่ร่วมกันต้องมีกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติไปในรูปแบบเดียวกัน โดยยึดหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก เพราะในสมัยนั้นศาสนาพราหมณ์ได้มีอิทธิพลอยู่ในอินเดียมายาวนาน ทำให้การปฏิบัติบางอย่างยังได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมาแล้วก็ตาม ศาสนาพราหมณ์ถือว่าคนเป็นศาสนาของชนชั้นปกครอง โดยก่อตั้งศาสนามาสำหรับเป็นเครื่องมือในการปกครอง ศาสนาพราหมณ์สอนว่าชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพรหมลิขิต คือเมื่อพระพรหมเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ได้ทรงลิขิตให้ผู้ใดเกิดในวรรณะใดแล้ว ผู้นั้นจะต้องอยู่ในวรรณะนั้นไปจนตลอดชีวิต จะเปลี่ยนเป็นวรรณะอื่นไม่ได้ และเรียกชาวพื้นเมืองเดิมที่ตนปกครองว่า มิถักกะ คือ เป็นอนารยชน^{๒๘}

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งชั้นวรรณะ โดยแต่ละวรรณะไม่ขึ้นตรงต่อกัน คนวรรณะต่ำจะไปคบหากับคนวรรณะที่สูงกว่าไม่ได้เป็นอันขาด จะไม่มีใครยอมรับ จะได้รับการดูถูกเหยียดหยามเมื่อก่อนพวกอารยันได้แบ่งชนชั้นออกเป็น ๓ จำพวก คือ “พราหมณ์หรือนักบวช นักรบ และพ่อค้า” ครั้นต่อมาได้จัดระบบของสังคมขึ้นมาใหม่อีก เพื่อความเหมาะสมแก่ฐานะ หน้าที่ และการทำงาน โดย

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๒๘} จานงค์ ทองประเสริฐ, “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๕, หน้า ๑๐๖.

ได้แบ่งชนชั้นออกเป็น ๔ จำพวก^{๒๕} เรียกว่าวรรณะทั้ง ๔^{๒๖} คือ “ชนชั้นในสังคมอินเดียที่กำหนดด้วยชาติกำเนิดตามหลักศาสนาพราหมณ์ได้แก่

๑. วรรณะพราหมณะ ได้แก่ นักบวช นักปราชญ์ ครู อาจารย์ มีหน้าที่อบรมสั่งสอนและประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ เป็นวรรณะสูง เปรียบเสมือนศีรษะซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดสติปัญญา

๒. วรรณะกษัตริย์ ได้แก่ นักรบ นักปกครอง นักการเมือง มีหน้าที่ทำการรบ และปกครองบ้านเมือง เป็นวรรณะสูงพอ ๆ กับวรรณะพราหมณ์ เปรียบเสมือนอกซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งพลังทางสังคม บางทีก็เปรียบเสมือนแขนซึ่งมีหน้าที่ถืออาวุธต่อสู้ป้องกันประเทศ

๓. วรรณะไวศยะ ได้แก่ นักธุรกิจ เกษตรกร สถาปนิก วิศวกร เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นกลาง เป็นพวกที่กุมการเศรษฐกิจของชาติ เปรียบเสมือนขาซึ่งเป็นส่วนที่เลี้ยงหรือพยุงกายให้ทรงอยู่เศรษฐกิจที่ทรงสังคมได้ตกอยู่ในมือของชนพวกนี้บางทีก็เปรียบเสมือนท้อง

๔. วรรณะศูทร^{๒๗} ได้แก่ พวกเจ้าของดินเดิม ซึ่งถูกเหยียดหยามว่าเป็นทาส คือคนที่คอยรับใช้พวกอารยันดูเป็นทาส จึงกลายเป็นวรรณะที่ ๔ เรียกว่า วรรณะศูทร เปรียบเสมือนเท้าเพราะเท้าเป็นเครื่องพยุงร่างกายให้เคลื่อนไหวไปไหนมาไหนได้ พวกศูทรจึงเปรียบเสมือนอวัยวะที่ต่ำสุด แต่ถ้าไม่มีพวกศูทรสังคมก็เจริญก้าวหน้าไปได้ยาก เพราะพวกศูทรเป็นเสมือนแรงงานหรือกรรมกรนั่นเอง^{๒๘}

เพราะเหตุที่มีระบบชนชั้นอย่างนี้ จึงก่อให้เกิดปัญหามากมาย เพราะเป็นการดูถูกเหยียดหยามกัน ไม่บูชายกย่องให้เกียรตินับถือกัน ผู้ที่มีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ มีอยู่เพียง ๒ วรรณะเท่านั้นคือ วรรณะกษัตริย์กับวรรณะพราหมณ์ ส่วนวรรณะแพศย์ กับวรรณะศูทร ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ จนกระทั่งพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นมาในโลก และประกาศศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกเป็นอันมาก ทรงเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ที่จะต้องแก้ไขเพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลก มีความเสมอภาคกัน มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะความเสมอภาคในการบรรลุนิพพาน ไม่มีการแบ่งแยก ชนชั้น เพศ อายุ แต่อย่างไร จึงทรงต้องการจัดสังคมใหม่ ต้องการที่จะเปลี่ยนแนวคิดของคนอินเดียเสียใหม่ ให้เลิกบูชานับถือเรื่องพระเจ้าสร้างโลก เรื่องของชีวิตที่มีพระพรหม

^{๒๕} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๕.

^{๒๗} งานวิจัยของประเสริฐ, “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต รุ่นที่ ๔๕, หน้า ๑๐๖.

เป็นผู้ลิจิต ให้หันมาเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ผลของการกระทำของตนเอง ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว อย่างนี้ เป็นต้น

๑. การแสดงการบูชาตามอายุ

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพุทธศาสนา ได้มีคนเลื่อมใสศรัทธามาก ยินดีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแต่เมื่อบวชเข้ามาแล้ว ความยึดถือดั้งเดิมยังคงมีอยู่ไม่รู้แนวทางที่จะปฏิบัติต่อกันอย่างไร จนเป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยในเรื่องการบูชา การสักการะ เคารพ ให้เกียรติกันขึ้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยให้ภิกษุทั้งหลายบูชา เคารพ กราบไหว้กันตามอายุ พรรษาหมายความว่า ผู้บวชทีหลังต้องทำการบูชาเคารพผู้บวชก่อน ถึงแม้ว่าผู้ที่บวชเข้ามาทีหลังจะมีชาติภูมิสูง จะมีวัยวุฒิสูง หรือจะมีคุณวุฒิสูงก็ตาม เมื่อบวชเข้ามาแล้วจะต้องทำการบูชา เคารพ กราบไหว้ผู้ที่บวชก่อนเสมอ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้ภิกษุปฏิบัติต่อกัน

สาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้มีการสักการะ เคารพนับถือบูชากันตามลำดับการบวชก่อนหลัง เช่น การกราบไหว้ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ให้แบ่งอาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ภัตตาหารอันเลิศ ตามลำดับพรรษา เพราะมีกรณีตัวอย่างเกิดขึ้น ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ เรื่องอัคคาสนาที่อนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตอาสนะเลิศเป็นต้น โดยมีเรื่องสรุปย่อดังนี้

พระพุทธเจ้าเมื่อคราวเสด็จไปเมืองสาวัตถี ทรงปรารภการที่พระสารีบุตรถูกกีดกันเสนาสนะ เรื่องมีอยู่ว่า เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างวัดเชตวันเสร็จแล้ว ได้ส่งทูตไปนิมนต์พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ได้เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์มารับการถวายวัดเชตวัน พวกลูกศิษย์ของนัฬพัคคีย์ภิกษุเดินทางล่วงหน้าไปแล้ว พวกกันจับจองเสนาสนะเอาไว้ให้พระอุปฆาฏ์และอาจารย์ตัวเองเสียหมด ทำให้พระสารีบุตรเถระผู้มาถึงทีหลังไม่ได้เสนาสนะ จึงเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วตรัส เพื่อให้เห็นความสำคัญในการเคารพกันตามวุฒิว่า “ภิกษุทั้งหลายในศาสนานี้ควรทำอภิวาท การลูกรับ อัญชลี สามิจิกรรมต่อผู้แก่กว่า ภิกษุควรได้อาสนะเลิศ น้ำอันเลิศ ก้อนข้าวอันเลิศ ตามลำดับผู้แก่กว่า” แล้วได้นำอดีตนิทานมาแล้วว่า

“ภิกษุทั้งหลายทั้งหลาย สัตว์ ๓ สหาย คือ นกกระทา ลิง และช้างพลาย อาศัยต้นไทรนั้น อยู่สัตว์เหล่านั้นอยู่อย่าง ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงกันและกัน มีการดำเนินชีวิตไม่เหมือนกัน ต่อมาพวกสัตว์ได้ปรึกษากันว่า ในระหว่างพวกเรา ๓ สหาย ผู้ใดสูงวัยกว่ากัน จะได้สักการะ เคารพ นับถือบูชาและเชื่อฟังผู้นั้น ที่นั่น นกกระทาและลิงถามช้างพลายว่า ท่านจำเรื่องราวเก่า ๆ อะไรได้บ้างเล่า ช้างตอบว่า เมื่อครั้งเรายังเล็ก เคยเดินคร่อมต้นไทรนี้ยอดไทรพอระท้องของเรา ลำดับนั้น นกกระทาและช้างพลายถามลิงว่า เพื่อนจำเรื่องราวเก่า ๆ อะไรได้บ้าง ลิงตอบว่า เมื่อเรายังเล็กเคยนั่ง

บนพื้นดินแล้วเกี่ยวกินยอดไทรต้นนี้ ลำต้นนั้นถึงและข้างพลายตามนกระทาวา แล้วเพื่อนจำอะไร
ได้บ้าง นกกระทาทอบว่า เพื่อนเอ๋ย ที่โน้นมีต้นไทรใหญ่ เรากินผลของมันแล้วถ่ายมูลไว้ที่นี้ ไทร
ต้นนี้เกิดจากผลของต้นไทรนั้น ดังนั้นเราจึงเป็นผู้ใหญ่โดยชาติกำเนิด ภิภุขุทั้งหลาย ถึงกับข้างพลาย
จึงได้กล่าวกับนกกระทาวา ในระหว่างพวกเราท่านคือผู้ใหญ่มากกว่าโดยชาติกำเนิด พวกเรา จะสักการะ
เคารพ นับถือ บูชา และเชื่อฟังท่าน แล้วนกกระทาก็ให้เพื่อน ๆ สมทานศีล ๕ ตนเองก็รักษาศีล ๕
สหายทั้ง ๓ นั้นต่างเคารพยำเกรง ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเสมอภาคกัน หลังจากสิ้นชีวิตได้ไปเกิดใน
สุคติโลกสวรรค์

พอตรัสเรื่องนี้จบ พระองค์ก็ได้ตรัสต่อไปอีกว่า “นรชนผู้ฉลาดในธรรม อ่อนน้อมถ่อม
ตนต่อบุคคลผู้เจริญย่อมได้รับการสรรเสริญในปัจจุบัน ละ โลกนี้ไปแล้วย่อมไปสุคติ” ภิภุขุทั้งหลาย
สัตว์ดิรัจฉานพวกนั้นยังมีความเคารพยำเกรง ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเสมอภาคกัน แต่การที่พวกเธอเป็น
ผู้บวชแล้ว ในธรรมวินัยที่เรา กล่าวดีแล้ว มีความเคารพมีความยำเกรงกันและกันดำเนินชีวิตอย่าง
เสมอภาคกัน จะพึงคงงามในธรรมวินัยนี้ แล้วตรัสกับภิภุขุทั้งหลายว่า เรานุญาตการกราบไหว้
การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจักรม อาสนะอันเลิศ นำ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา ถ้าภิภุขุ
ใดกิดกันเสนาสนะของสงฆ์ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๒}

สิ่งที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นการบูชาคนดี ขอมรับความดีของกันและกัน เพราะสังคมสงฆ์จะ
อยู่ร่วมกันด้วยความเรียบร้อยดีงาม ก็ต้องปฏิบัติต่อกันตามหลักดังกล่าวมานี้ ดังนั้นการบูชาจึงเป็น
หลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่การบูชาที่ดีต้องประกอบด้วยปัญญาเป็นพื้นฐาน ใช้ปัญญา
พิจารณาเหตุผล การที่จะบูชามุขใด สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็ควรตระหนักให้มาก มิเช่นนั้นแล้วจะเป็นการ
บูชาผิด แทนที่จะเป็นคุณกับเป็นโทษก็ได้ พระสงฆ์จึงยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเรื่อยมาจึงทำให้สังคม
สงฆ์อยู่ด้วยความร่มเย็น แม้การอยู่ร่วมกับสังคมอื่น ๆ สิ่งอื่น ก็ทรงสอนพระสงฆ์ให้เคารพบูชากัน
โดยเห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าไม่ว่าคน สัตว์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. การเคารพบูชาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คำว่า ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ^{๓๓} ส่วนคำว่า
“สิ่งแวดล้อม” ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕

^{๓๒} วิ.จ. (บาลี), ๓/๓๑๑/ ๘๑-๘๓, วิ.จ. (ไทย), ๓/๓๑๑/๑๒๔-๑๒๕.

^{๓๓} ราชบัณฑิตยสถานพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๕๕๔.

นิยามว่า หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น^{๓๔}

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาทำให้ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าและสาวกมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาโดยตลอด จะเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนต้นไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น รูดงศ์ที่ถ้อยอยู่ป่า เป็นวัตร เป็นต้น ป่าส่วนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่กับสาวก ก็มีคำว่าป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี ป่าสิงคาลสาวันหมู่บ้านนาทิกะ ป่ามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวันสาวัตถี ป่ารักจิตวันเมืองโกสัมพี นอกจากนี้ยังประทับอยู่ถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ ถ้ำสัตตบรรพคูหา ภิชฌัญญู ถ้ำสุกรขาตา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าตลอดพระชนชีพของพระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศศาสนาแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ๔ ตลอดเวลา ๔๕ พรรษา ส่วนมากพระองค์ประทับจำพรรษาอยู่ในป่าเป็นส่วนใหญ่ หรือไม่ก็อยู่ตามโคนไม้ และทรงอาศัย โคนต้นไม้เป็นที่แสดงธรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ จวบจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนชีพก็เสด็จดับขันธปรินิพพานในป่านั้นเอง คือระหว่างต้นรังคู่ ใกล้เมืองกุสินารา พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญของป่าไม้ สิ่งแวดล้อมเพราะต้องอิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งแห่งระบบดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. มนุษย์ซึ่งประกอบด้วยกายกับใจ
๒. สังคม
๓. ธรรมชาติแวดล้อม^{๓๕}

ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นสำหรับทุกชีวิตบนโลกนี้ ไม่สามารถแยกกันได้มีความเกี่ยวเนื่องกลมกลืนกัน อาศัยเกื้อกูลกันและกันระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติจึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ และโลกมิถูกทำลาย แต่ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมได้ถูก

^{๓๔} พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, ธีระพล อรุณะกสิกร และคณะรวบรวม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕.

ทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย ด้วยเหตุผลเหล่านี้พระพุทธเจ้าจึงทรงปลุกจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างเหมาะสม ให้คนรู้จักสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ รู้จักเคารพบูชาธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แก่เราโดยไม่ทำลาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ให้พระภิกษุได้ประพฤติปฏิบัติตาม เช่น ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ในภุคคมวรรค สิกขาบทที่ ๒ แห่งปาจิตติยวรรค สรุปได้ใจความว่า พวกภิกษุเมืองอาฬวี ทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้รับความเดือดร้อนแก่ท้าวคนผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อท้าวได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงคิดเตือนการกระทำเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย เพราะพรากรุกตคาม”^{๓๖}

คำว่า “รุกตคาม” ได้แก่พืช ๕ ชนิด คือ (๑) พืชที่เกิดจากเง้า (๒) พืชพันธุ์ที่เกิดจากลำต้น (๓) พืชพันธุ์ที่เกิดจากตา (๔) พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด^{๓๗}

นอกจากนี้พระองค์ทรงสอนให้สาวกเห็นคุณค่าของป่าไม้ รู้จักเคารพบูชาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเอง โดยไม่ให้ตัดไม้ให้ทำลาย แต่อยู่ด้วยกันแบบพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงห้ามภิกษุตัดต้นไม้ ห้ามขุดดิน ห้ามถ้ำยอจจาระ ปีสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในแม่น้ำ ถ้าพระภิกษุที่ฝ่าฝืนมีโทษปรับอาบัติ เป็นต้น โดยพระองค์เองก็เป็นตัวอย่างที่ดี เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์เองยังทรงนึกถึงบุญคุณต้นศรีมหาโพธิ์ที่ให้ร่มเงาแก่พระองค์จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงประทับยืนจ้องพระเนตรดูต้นศรีมหาโพธิ์ กล่าวกันว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อดินไม้^{๓๘}

ดังนั้นชาวพุทธจึงถือว่าต้นศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์นิยมนำมาปลูกไว้ตามสถานที่สำคัญ ๆ เช่น วัด ศาสนสถานต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไหว้บูชา^{๓๙} พระองค์ยังสอนให้รู้จักใช้ประโยชน์จากป่าในการทำลาภยกิจแลสด ดังที่พระองค์ตรัสไว้ใน โคสิงคกาลวันสูตร สรุปใจความได้ว่า ได้ตรัสถึงเรื่องพระมหาเถระทั้งหลายมีพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระ

^{๓๖} วิมहा. (ไทย) ๒/๕๐/ ๒๒๗.

^{๓๗} วิมहा. (ไทย) ๒/๕๑/๒๒๗.

^{๓๘} พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ชุ่มจิตโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

มหากัสปะ พระอนันท์ พระเรวัตตะ พระอนุรุทธะ เป็นต้น ได้ยกปัญหาธรรมมาสนทนากันว่า ปาโคสังคสาลวันจะงดงามเพราะเหตุไร สอบถามกันไปมาต่างองค์ต่างแสดงไปตามทัศนะของตน หาข้อยุติไม่ได้ว่าคำพูดของใครถูกต้องจึงเข้าเฝ้าทูลถามกับพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ตรัสชี้แจงให้พระเถระเหล่านั้นฟังว่า “ปาโคสังคสาลวันจะชื่่อว่างดงามก็ถ้าพระภิกษุกลับจากบิณฑบาต แล้วตั้งความเพียรเจริญภาวนา มีสติเสมอว่าเราจะไม่ลุกขึ้น (จากนั่งสมาธิ) ตราบเท่าที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากของยึดมั่นถือมั่น”

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าป่ามีความสำคัญในการบำเพ็ญเพียรทางจิต ไม่ว่าจะอยู่ป่าที่ไหนก็ตามถ้ารู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยการทำความเพียรป่านั้นก็งาม งามน่าอยู่อาศัยสำหรับผู้ต้องการทำลายกิเลส เมื่อหมดกิเลสแล้วไม่ว่าจะอยู่บ้านหรือไปอยู่ในป่าก็ทำให้ป่ารื่นรมย์ไปหมด^{๕๐} อยู่ป่าก็ให้ได้ประโยชน์จากป่า ไม่ใช่หาประโยชน์จากป่าโดยการทำลาย ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความผูกพันอยู่กับป่า บางท่านเป็นนักอนุรักษ์ดูแลป่าไม่ให้ถูกทำลาย บางท่านได้อาศัยป่าในการบำเพ็ญความเพียร เช่น หลวงปู่มั่น หลวงปู่แหวน หลวงปู่ชา หลวงพ่อพุทธทาส เป็นต้น ท่านเหล่านี้มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ รู้คุณค่าของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยเห็นว่า การกระทำเหล่านี้เป็นการแสดงถึงการบูชา เมื่อธรรมชาติมีความสำคัญอย่างนี้ จึงควรที่พุทธบริษัททั้งหลายจะต้องมีการสักการบูชา มีความยำเกรง มีความเคารพ โดยไม่ทำให้เสียหาย มีความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ บุคคลที่บูชาด้วยการยอมรับในคุณค่า สำนึกในบุญคุณอย่างนี้ ถือว่าบุคคลนั้นเป็นผู้มีความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัย เป็นการรักษานูรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เรามีสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะนำพาเราไปสู่ความเจริญงอกงาม^{๕๑} สิ่งสำคัญก็คือ การรู้จักบูชายกย่องให้เกียรติกันและกันไม่ว่าจะเป็นการบูชาต่อบุคคล หรือต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นการบูชาแนวพุทธ คือต้องมีการรักษาพัฒนาและส่งเสริมได้แก่ คอขระมัดระวังไม่ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เสียหาย พัฒนาและส่งเสริมให้ดีขึ้นกว่าเดิม เช่น ช่อมแซมทำนุบำรุงป่าไม้ แม่น้ำลำคลอง อย่างนี้เรียกว่า การบูชาธรรมชาติแนวพุทธ ซึ่งสิ่งเหล่านี้บัณฑิตชนทั้งหลายพึงกระทำ เพราะธรรมชาติมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก เมื่อเราได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ควรกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

^{๕๐} พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒ - ๒๔.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑ - ๑๖.

๓. การบูชาต่อกันของคฤหัสถ์

ในส่วนคฤหัสถ์นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักการว่าด้วยเรื่องการบูชากราบไหว้ ความเคารพนับถือกันตามลำดับอายุสมาชิกภาพ ดังปรากฏในสารันตทสูตรว่าด้วยการแสดงอธิทานิยธรรมที่สารันตทเจดีย์ เกิดขึ้นขณะที่พระองค์ประทับอยู่ ณ สารันตทเจดีย์กรุงเวสาลี พระพุทธองค์ทรงแสดงอธิทานิยธรรมแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย โดยมีใจความสำคัญของพระดำรัสในอธิทานิยธรรมข้อที่ ๔ ว่า “พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกวัชชียังสักการะ เคารพนับถือบูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่า เป็นสิ่งที่ควรรับฟัง”^{๔๒}

การบูชากราบไหว้เคารพนับถือกันในฝ่ายคฤหัสถ์ พึงยึดถือปฏิบัติกันโดยชาติวุฒิ (ผู้เจริญโดยกำเนิด) วัชวุฒิ (ผู้เจริญโดยคุณธรรมหรือคุณงามความดี) สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้อธิบายไว้ในหนังสือบทสร้างนิตย ไว้ว่า

๑. ชาติวุฒิ ผู้เจริญโดยกำเนิด หมายถึง บุคคลที่มหาชนยกย่องนับถือว่าเป็นผู้มีอารยธรรม และเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในดินแดนแคว้นนั้น ๆ คือสูงศักดิ์โดยชาติ มีธรรมสำหรับตระกูลวงศ์ เป็นเครื่องวัด แม้จะอยู่ในวัยใด ๆ ก็เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง

๒. วัชวุฒิ ผู้เจริญโดยวัย หมายถึงเอาบุคคลผู้อยู่ในปัจฉิมวัย มีอายุมาก หรือเป็นผู้สูงโดยวัยแห่งอายุกาล และมีธรรมสำหรับวัยเป็นเครื่องวัดว่าเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งมหาชนในถิ่นนั้นนิยมนับถือ บุคคลเช่นนี้เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง

๓. คุณวุฒิ ผู้เจริญ โดยคุณงามความดี หมายถึงเอาผู้มีธรรมสำหรับตนเป็นเครื่องวัด จะเป็นครูอาจารย์หรือดำรงตำแหน่งใด ๆ แม้ผู้เยาว์วัยก็ตาม เมื่อมีคุณสมบัติมากในสันดาน ซึ่งเป็นผู้น้อยย่อมนำมาเมตตา เป็นผู้ใหญ่น่านับถือ เป็นผู้เฒ่าน่ากราบไหว้ บุคคลเช่นนี้ เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง^{๔๓}

ในสังคมาของผู้ครองเรือนหรือฝ่ายฆราวาส พระพุทธองค์ตรัสเรื่องการบูชา กราบไหว้ ความเคารพ นับถือ ระหว่างบุคคลในสังคมทุกประเภททุกภาษา เรียกว่า ทิศ หมายถึงบุคคลที่เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ให้รู้จักบูชา กราบไหว้เคารพ นับถือ ต่อกันและกัน ในบุคคล ๖ ประเภท ซึ่งเปรียบเสมือนทิศ ๖ ดังเช่น กรณีตัวอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ในสังคมาสูตรว่า

^{๔๒} อัง.สตุตถก (บาลี) ๒๓/๒๑/๑๔, อัง.สตุตถก (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๒, อัง.สตุตถก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๑๖๖.

^{๔๓} สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), บทสร้างนิตย, หน้า ๕๐.

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน (ป่าไผ่) ใกล้กรุงราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งพระองค์ได้เสด็จสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกมาณพ มีผ้าเปียก มีผมเปียก กำลังไหว้ทิศอยู่จึงตรัสถามเพื่อชวนสนทนาว่า กำลังทำอะไร เมื่อเขากราบทูลว่า กำลังไหว้ทิศตามคำสั่งของบิดาก่อนบิดาจะตาย จึงตรัสว่า ในอริยวินัย เขาไม่ได้ไหว้ทิศกันแบบนี้ สิงคาลกมาณพจึงทูลถามว่า ในอริยวินัย เขาไหว้ทิศกันอย่างไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมตามลำดับแก่สิงคาลกมาณพว่า เพราะเหตุที่สาวกของพระอริยเจ้าสามารถละกิเลส ๔ ได้ ไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะทั้ง ๔ ไม่ประพฤติทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ ๖ ประการ ปราศจากความชั่ว ๑๔ ประการดังกล่าวนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายทางแห่งความเสื่อมทรัพย์โดยละเอียด แล้วทรงอธิบายลักษณะมิตรเทียมและมิตรแท้ทรงอธิบายเรื่องทิศ ๖ โดยทรงแบ่งบุคคลออกเป็น ๖ ประเภทตามจำนวนทิศทั้ง ๖ ทิศ คือ

๑. บิดา-มารดาเป็นทิศเบื้องหน้า	๒. อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา
๓. บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องซ้าย	๔. มิตรสหายเป็นทิศเบื้องหลัง
๕. ทาสกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง	๖. สมณะพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

ทรงแนะนำให้ปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ (ยกเว้นหน้าที่ของสมณะพราหมณ์ซึ่งมี ๖ ประการ) ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวไว้ข้างหน้า เมื่อปฏิบัติได้ครบถ้วนตามหน้าที่ของทิศนั้น ๆ แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไหว้ทิศตามแบบอริยวินัย หรือแบบพุทธครบบริบูรณ์ผู้ไหว้ทิศแบบนี้จะปิดป้องทิศได้สำเร็จ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง สิงคาลกมาณพเกิดความเลื่อมใสแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เป็นความเชื่อของคนอินเดียโบราณ ที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาจนเมื่อเกิดมีพระพุทธศาสนาขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเปลี่ยนแนวความคิดดั้งเดิมประยุกต์ใช้กับพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน จากเดิมที่มีการไหว้ทิศโดยเข้าใจว่ามีเทพเจ้าคุ้มครอง พระองค์ก็แสดงทิศ คือบุคคลในสังคมที่จะพึงปฏิบัติต่อกัน เช่น มารดาบิดา เป็นทิศเบื้องหน้าพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาอย่างไร บุตรธิดา พึงบูชาท่านในฐานะผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดูอย่างไรบ้าง อย่างนี้เป็นต้น การไหว้ทิศ พระองค์ได้ปรับเปลี่ยนเป็นหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ๖ ประเภท เพื่อให้คนในสังคมได้บูชา กราบไหว้ รู้จักเคารพ ยกย่อง ให้เกียรติ รู้จักสงเคราะห์ ช่วยเหลือกันและกันพร้อมกันนี้หลักจริยธรรม คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม มีแต่ความเจริญอย่างเดียว สอนให้ภุชงค์ บูชา กราบไหว้กันและกันโดยถือหลัก ผู้เจริญโดยชาติ เจริญโดยวัย เจริญโดยวุฒิ

ทรงสอนเรื่องการบูชา กราบไหว้กันระหว่างบุคคลในสังคมที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง ด้วยให้เคารพบูชา กัน กราบไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ ความเป็นผู้มีใจอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะโดยยึดหลักธรรม เรื่องทศ ๖ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญเพราะจะช่วยส่งเสริมให้คนในสังคมมีการบูชา มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน มีความเอื้ออาทร สงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างสายสัมพันธ์ที่ดี ให้เกิดขึ้นกับคนในสังคม

๒.๓ หลักการบูชาในพระพุทธศาสนา

การบูชา เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา และจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุด บุคคลควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการบูชามงคลที่ควรบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา ชาวพุทธควรบูชาพระรัตนตรัย ยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัยเป็นหลัก เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ยังทรงบูชา สักการะ นบถือ และเคารพต่อพระธรรมและพระสงฆ์ หรือแม้แต่สถานที่สำคัญ ๆ ก็ทรงแนะนำให้บูชา สักการะ เคารพ นบถือ เช่น สังเวชนียสถาน ได้แก่ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เหล่านี้ ก็เป็นสิ่งที่ควรบูชา ส่วนหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจะเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ๓ ประเด็น ด้วยกันคือ ๑. บุคคลที่ควรบูชา ๒. สิ่งที่ควรบูชา ๓. วิธีการบูชา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ บุคคลที่ควรบูชา

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตรถึงเรื่องบุคคลที่ควรบูชา และสถานที่ควรบูชา มีใจความสำคัญดังนี้ว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งกับพระอานนท์ในเรื่องของการบูชาว่า บุคคลผู้บูชา ตถาคตด้วยอามิสบูชาถึงเพียงนี้ ก็ยังไม่นับว่าบูชาตถาคตอย่างแท้จริง แต่ผู้ใดปฏิบัติตามธรรมอันเราตรัสดีแล้ว ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาคตอย่างแท้จริง ต่อจากนั้นพระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่า เมื่อออกพรรษาแล้วพุทธบริษัททั้งหลายจากทิศต่าง ๆ ย่อมเดินทางมาเฝ้าพระองค์ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ทักทายเป็นที่เจริญจิต ครั้นพระองค์ปรินิพพานแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้โอกาสเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อานนท์ สังเวชนียสถาน คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชใจ ๔ ตำบล คือ สถานที่ตถาคตประสูติ สถานที่ตถาคตตรัสรู้ สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา สถานที่ตถาคตปรินิพพาน สถานที่ทั้ง ๔ ตำบลนี้แล ควรที่พุทธบริษัท ๔ ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในตถาคตจะให้เห็นให้เกิดความสังเวช อนึ่งชนเหล่าใดไปยังสังเวชนียสถานเหล่านี้ด้วยความเลื่อมใสชนเหล่านั้นครั้งทำกาละไปแล้วจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๔๔}

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐ – ๑๕๓, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๔.

ลำดับต่อมา พระอานนท์ได้ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพุทธสรีระของพระองค์ว่า ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนท์ เธอทั้งหลายอย่าขวนขวายเลย จงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญเพียรมุ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์เถิด บรรดาภิกษุทั้งหลาย และคหบดีทั้งหลายผู้เลื่อมใสในตถาคตมีอยู่ การปฏิบัติในสรีระของตถาคตเป็นหน้าที่ของเขาเหล่านั้น พระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุเป็นต้นเหล่านั้นจะพึงปฏิบัติในพุทธสรีระโดยวิธีเช่นใด พระพุทธองค์ตรัสว่า ให้ปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

“พวกเขาใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสียแล้ว จึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอันเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วนแล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่งอานนท์ พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ อย่างนี้แล”

พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกกระเบียบดอกไม้ของหอม หรือจุกจกอิฐหรือจกทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้น จักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน^{๔๕}

แล้วพระองค์ก็ตรัสถึงการสร้างสถูปถวายแก่บุคคล ๔ จำพวก ดังนี้คือ

๑. พระตถาคตอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารหบุคคล
๒. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารหบุคคล
๓. พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปารหบุคคล
๔. พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปารหบุคคล^{๔๖}

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งสามารถเป็นปัจจัยนำไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสถึงอันสังข์ของการไหว้พระสถูปว่า “ชนเหล่าใด จักยกกระเบียบดอกไม้

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒, ที.ม. (บาลี) ๑๐/ ๒๐๕/๑๒๕.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕.

ของหอม หรือจุ่ม จักอภิวัตหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระศูนฺยนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อ
เกื้อกูล เพื่อสุข แก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน^{๔๗}

จากเนื้อความในพระสูตรจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสถานที่ซึ่งควรบูชา และ
บุคคลที่ควรบูชา การที่คนเรามีความปรารถนาความสุข ความเจริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึง
ควรตระหนักให้ดีในเรื่องของการบูชา โดยเฉพาะการบูชาคุณความดีของคนที่ยควรบูชา เช่น
พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวก พระมหากษัตริย์เหล่านี้ เป็นต้น.

หลักการบูชาใหญ่ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีดังนี้คือ

๑. การบูชาพระพุทธเจ้า

๑) ความสำคัญของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาคุณต่อชาวโลกอย่างมาก หลังจากที่พระองค์ทรงค้นพบ
พระธรรมแล้ว ได้ทรงนำพระธรรมนั้นมาประกาศเผยแผ่ และสั่งสอนชาวโลกเป็นเวลานานถึง ๔๕
ปี จนกระทั่งพระองค์ปรินิพพาน พระธรรมที่พระองค์ทรงนำมาสั่งสอน มีความเหมาะสมกับ
ชาวโลกแต่ละหมู่เหล่าแตกต่างกันไป ด้วยพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อพุทธศาสนิกชน ความมีน้ำพระทัย
สงสาร คิดช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ชาวพุทธทั้งหลายทั้งนักบวชและฆราวาส จึงนิยมสวด
สรรเสริญพระพุทธคุณ คือ คุณความดีงามของพระพุทธเจ้าที่มีต่อชาวโลก ซึ่งมีมากมาย จำแนกตาม
บทสวดพระพุทธคุณว่า อติปิ โส ภาวะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะ
โต โลกะวิทู อนุตตโร ปุริสะทมมสาวะธา สัตถา เทวมนุสสานัง พุทโธ ภาวะวาติ ในบทระลึก
ระลึกถึงพุทธคุณ ได้แสดงพุทธลักษณะของพระองค์ไว้ ๘ ประการ ดังนี้

๑. อรหันต์	เป็นพระอรหันต์
๒. สมุมาสมพุทโธ	ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
๓. วิชชาจระณสมปันโน	เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุคะโต	เสด็จไปดี
๕. โลกะวิทู	รู้แจ้งโลก
๖. อนุตตโร ปุริสะทมมสาวะธา	เป็นสาวะธาผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
๗. สัตถา เทวมนุสสานัง	เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทโธ	เป็นพระพุทธเจ้า
๙. ภาวะวา	เป็นพระผู้มีพระภาค

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒., ที.ม. (บาลี) ๑๐/ ๒๐๕/ ๑๒๕.

พระพุทธคุณ ๕ บทนี้ แยกเป็นพระคุณ ๓ ประการคือ (๑) พระปัญญาคุณ ได้แก่ พระคุณคือปัญญา (๒) พระวิสุทธิคุณ ได้แก่พระคุณคือความบริสุทธิ์ (๓) พระมหากรุณาคุณ ได้แก่พระคุณคือพระมหากรุณา^{๔๘} พระพุทธคุณ ๕ ประการนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นวาราหิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๕ ประการ มีอรหังเป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรหคุณ หรือ นวาราหคุณ แปลว่าคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๕ ประการ^{๔๙}

กล่าวสรุปได้ว่า พระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนี้

๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔
๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา
๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
๕. เป็นผู้มีพระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาคุณ
๖. เป็นผู้เสียดละ โดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก) ญาติตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ) และพุทธตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า)^{๕๐}

๒) การบูชาพระพุทธเจ้า การปฏิบัติตนต่อพระพุทธเจ้า โดยการบูชาพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ

๑. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ปฏิบัติดังนี้ คือ

- (๑) ไปสู่ที่บารุง ๓ กาล คือ เช้า เพล เย็น
- (๒) เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราก็ไม่สวมรองเท้าจกรม
- (๓) เมื่อพระพุทธองค์จกรมอยู่ในที่จกรมต่ำเราก็ไม่จกรมอยู่ในที่สูง
- (๔) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่เบื้องต่ำเราไม่ไปอยู่ในที่สูง
- (๕) ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง ๒ ในที่ทอดพระเนตรเห็น
- (๖) ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น
- (๗) ไม่กั้ร่วมในที่ทอดพระเนตรเห็น

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๑.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๓.

^{๕๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๑.

(๘) ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ทอดพระเนตรเห็น

๒. เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ปฏิบัติดังนี้ คือ

(๑) ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร

(๒) ไปไหว้สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน

(๓) บูชา กราบไหว้เคารพต่อพระพุทธรูป

(๔) บูชา ย้ำเกรง เคารพต่อพุทธานุภาพ

(๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์

(๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์

(๗) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง

(๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลดไหล่หุบร่ม ถอดรองเท้า

(๙) ไม่ทำอาการระแวก ๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่ามีสมควร

(๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์

(๑๑) เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ

(๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ศุคผ่อง

(๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริง ๆ^{๕๐}

๓) กรณีตัวอย่างการบูชา กราบไหว้ในพระพุทธเจ้า

กรณีตัวอย่างการบูชา กราบไหว้เคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพระสูตรดังจะได้นำมาพอเป็นอุทาหรณ์มีดังนี้

๑. **ธัมมเจตีสสูตร** พระสูตรว่าด้วยธรรมเจดีย์ (การนอบน้อมธรรม) กล่าวถึงเรื่องเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้า และพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ดังนี้สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพูนิกมแคว้นสักกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทรงชบพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาท ของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระและแสดงอาการฉันทมิตรถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรง

^{๕๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

เคารพนอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ^{๕๒}

จากตัวอย่างดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการบูชา กราบไหว้ และแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งพระองค์ทรงกระทำการบูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมอย่างซาบซึ้งยิ่ง ด้วยทรงมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติไม่เหมือนคนอื่น ได้แก่ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นต้น

ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน จึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก รำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา ในฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติดุปฏิบัติตาม ในปัจจุบันแม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม การบูชาพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ดังพระพุทธพจน์ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม^{๕๓} หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระองค์ชื่อว่าเป็นผู้บูชา กราบไหว้เคารพพระพุทธเจ้าด้วย และนอกจากนี้แล้ว การบูชาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธรูป ก็ถือว่าได้แสดงการบูชาพระพุทธเจ้าเช่นกัน

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมปัจจุบันผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญต่าง ๆ มักจะเน้นไปในด้านพุทธพาณิชย์มากเกินไป จะเห็นได้ว่า ผู้คนจะให้ความสำคัญเรื่องนี้มากกว่าการปฏิบัติธรรม บางครั้งดูเหมือนไม่เป็นการบูชา เคารพในพระพุทธเจ้า เช่น การวางพระพุทธรูปขายตามพื้นดินบ้าง วางในที่ไม่เหมาะสมไม่ควรบ้าง ถือเป็นการไม่ให้ความเคารพอย่างยิ่ง โดยมากจะมองเห็นเป็นเพียงวัตถุหนึ่งที่มีราคาขายได้ เมื่อให้ความสำคัญเรื่องราคาที่แพงและของหายาก จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การลักขโมยพระพุทธรูปตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ มาขาย จนในที่สุดเมื่อตำรวจจับได้ก็ต้องติดคุกติดตารางแต่การกระทำผิดในลักษณะนี้มีโทษไม่หนักเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ไม่หลาบจำ น่าจะมีการออกกฎหมายที่ชัดเจนและหนักกว่านี้อีก เพราะพระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เมื่อเห็นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่ไหน และมีคนบูชา สักการะเคารพ นับถือ แสดงให้เห็นว่ามีพุทธศาสนายุคที่นั่น ดังนั้น จึงควรตระหนัก การบูชา เคารพ สักการะ นับถือ และระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยการบูชาด้วยความเคารพจริง ๆ มิใช่เสแสร้งแกล้งทำหรือทำการบูชา กราบไหว้แสดงความเคารพเพื่อให้อื่นรู้

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๔๔๕-๔๕๕.

^{๕๓} ส.ข. (บาลี) ๑๓/๘๓/๕๖, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๘๓/๕๕๕.

ว่าตนเองก็บูชา กราบไหว้หรือมีความเคารพเช่นกัน แต่มิได้แสดงการบูชา กราบไหว้ด้วยความจริงใจ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรปฏิบัติก็คือการปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการบูชา กราบไหว้พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

๒. การบูชาพระธรรม

๑) ความสำคัญของพระธรรม

ชาวพุทธถือว่าพระธรรมมีพระคุณ คือ ความดีต่าง ๆ แก่บุคคลผู้นำไปปฏิบัติเป็นอนุเคราะห์ที่สำคัญก็คือ “พระธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติมิให้ตกไปในที่ชั่ว (ทุกคติ) คือ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกายและสัตว์นรก” แต่กระนั้นชาวพุทธทั้งหลายทั้งนักบวชและฆราวาสก็นิยมสวดสรรเสริญพระคุณ ของพระธรรมมีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. สุวากขาโต ภกวตา ชมโม พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วคือ ตรัสไว้เป็นความจริงแท้ทุกทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๒. สนทิภุสสิโก ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง คือ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้

๓. อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุกเวลาทุกโอกาส บรรลุเมื่อใดก็ได้รับผลเมื่อนั้น และเป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้นไม่จำกัดด้วยกาล

๔. เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดูคือ เชิญชวนให้มาชม พิสูจน์และทำทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง

๕. โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาในตน คือ ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น หมายความว่าเชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดูอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่น่าผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมายคือนิพพาน

๖. ปัจจตต เวทิตพโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ใจเฉพาะตนเท่านั้น^{๕๔}

พระธรรมมีความสำคัญ พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว
๒. ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า
๓. ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข

^{๕๔} อัง.มกฺก. (บาลี) ๒๒/๑๐/๒๗๖, อัง.มกฺก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒.

๔. ทำให้ผู้ปฏิบัติมีเหตุผล และหนักแน่น

๕. เป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง^{๕๕}

๒) การบูชาพระธรรม

การบูชาพระธรรม คือ บูชาพระธรรมโดยองค์ธรรม ได้แก่ บูชาพระไตรปิฎก คือพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม โดยการเรียนรู้และปฏิบัติตาม จนได้ผลตามพุทธประสงค์ การบูชาพระธรรมสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

๑. เมื่อมีการประกาศฟังธรรมก็ไปฟังธรรม
๒. นั่งฟังธรรมในโรงธรรมโดยเคารพ
๓. ไม่นั่งหลับ
๔. ไม่ฟังซำ
๕. ไม่สนทนากันถึงเรื่องอื่น ๆ ตั้งใจฟังจริงๆ
๖. ไม่วางหนังสือบรรจพระธรรมไว้ในที่ต่ำไม่เหยียบย่ำคัมภีร์
๗. ไม่พูดดูหมิ่นพระธรรม
๘. ตั้งใจปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิและปัญญา^{๕๖}
๙. การบูชาพระสงฆ์

พระสงฆ์ คือ หมู่สาวกที่ฟังคำสั่งสอนแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยของพระองค์ หรือ หมู่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ผู้ยอมรับและปฏิบัติตามคำสอนจนได้รับผลแห่งการประพฤติปฏิบัติตน แล้วทำตนเป็นแบบอย่างและเป็นกัลยาณมิตร นำเอาพระธรรมของพระพุทธเจ้าออกไปสั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม เพื่อการได้รู้เห็นสัจธรรม และหลุดพ้นจากความทุกข์ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและตนเองต่อไป^{๕๗}

คำว่า สงฆ์ ใช้ในเรื่องของความหมายทางภาษามี ๒ อย่าง คือ

๑. ทางวินัยคำว่า “สงฆ์” หมายถึง ภิกษุที่ประชุมกันทำสังฆกรรมตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป

^{๕๕} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม, หน้า ๑๔๑

^{๕๖} พระธรรมธีรราชฆานามณี(โชค ญาณสิทธิ), หน้า ๑๑๘. “เข จ อติตา สมพุทฺธา เข จ พุทฺธา อนาคตา โย เจตฺรหิสมพุทฺโธ พฺหุณฺโนโสภณาสโน สพุเท สพุทฺทมมฺครุโน วิหรีสุวิหรนฺติจ”

^{๕๗} อภิญาวัฒน์ โพธิ์सान, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

๒. ทางธรรม คำว่า “สงฆ์” หมายถึง คณะบุคคลหรือกลุ่มชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย^{๕๔}

นอกจากนี้แล้ว คำว่า สงฆ์ สามารถแปลได้หลายความหมาย เช่น ผู้ฆ่ากิเลส หมายความว่า จะเป็นใคร ๆ ก็ตาม ถ้าพยายามฆ่ากิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้ว ผู้นั้นได้นามว่าเป็นสงฆ์สงฆ์นั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. สมมติสงฆ์ ได้แก่ ชุมนุมภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัยต่าง ๆ โดยเป็นสงฆ์จตุรรรคบ้าง (๔ รูปขึ้นไป) ปัญจวรรคบ้าง (๕ รูปขึ้นไป) ทศวรรคบ้าง (๑๐ รูปขึ้นไป) วิสดีวรรคบ้าง (๒๐ รูปขึ้นไป)

๒. ปรมัตถสงฆ์หรืออริยสงฆ์ ได้แก่ ผู้เจริญวิปัสสนา จนได้บรรลุมรรค ผลนิพพานไปแล้ว คือ พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ใน โสคาปัตติมรรคจนถึงพระอรหันต์

ชาวพุทธถือว่าพระสงฆ์มีคุณความดีต่าง ๆ แก่บุคคลนอกประการที่สำคัญคือ “พระสงฆ์ปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสอนผู้อื่นให้กระทำตามด้วย” ชาวพุทธจึงนิยมสวดสรรเสริญ แสดงคุณของพระสงฆ์ ๘ ประการ คือ

๑. สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี
๒. อชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง
๓. ญายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง
๔. สามิจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
๕. อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย
๖. ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ
๗. ทกฺขิณเณยโย เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา
๘. อณฺชลิกรณิโย เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี
๙. อนุตฺตรปฺปญฺญกฺเขตฺโตโลกสฺส เป็นนानุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๕๕}

๔. การบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายพระปัจเจกพุทธเจ้า ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า ปัจเจกพุทธะ (Pacceka Buddha) คือ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์

^{๕๔} ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๕๕} อัง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๑๐/๒๖๖, อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒-๔๓๓.

เอง หรือเฉพาะพระองค์เดียว (an independent or private Buddha) พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้อย่างเงียบ ๆ (เพียงผู้เดียว) (a Silent Buddha) พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เอง แต่ไม่สั่งสอนผู้อื่น (a Buddha who has won enlightenment by himself, but does not teach others)

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้เฉพาะพระองค์ อยู่ตามลำพังโดยโคตเดียว (one who gains liberation for himself alone)^{๖๐} ปัจเจกพุทธ (hermit enlightened one)^{๖๑}

พระปัจเจกพุทธเจ้า (Pacceka Buddha : Individually Enlightenment One ; private Buddha) คือหนึ่งในอุปปารหุคค ๔ (บุคคลผู้ควรแก่สอุป)^{๖๒}

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า ปัจเจกพุทธะ คือ พระพุทธเจ้าประเภทหนึ่งซึ่งตรัสรู้เฉพาะตัว มิได้สั่งสอนผู้อื่น^{๖๓} พุทธะแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) พระพุทธเจ้า ๒) พระปัจเจกพุทธะ ๓) พระอนุพุทธะ บางแห่งจัดเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) สัพพัญญูพุทธะ ๒) ปัจเจกพุทธะ ๓) จตุสัจจพุทธะ ๔) สุตพุทธะ

ในคติทางพระพุทธศาสนานั้น โดยเฉพาะประเพณีหรือธรรมเนียมของพระพุทธศาสนา พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้า (พุทธะ)^{๖๔} ที่มีสถานะรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระสัพพัญญูพุทธเจ้าไม่ว่าทั้งในด้านความรู้ หรือด้านคุณธรรม

พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นพุทธะประเภทหนึ่ง ผู้ตรัสรู้อยู่ถึง ๔ เป็นอันดับสองในอริยวงศ์ หรือวงศ์ของพระอริยะ^{๖๕} ซึ่งแบบแผนประเพณีของพระอริยะ ที่หมายถึงวงศ์ของพระพุทธเจ้า พระ

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๑.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

^{๖๒} อุปฺปารหุคค ๔ คือ บุคคลผู้ควรแก่สอุป ผู้มีคุณความดีพิเศษควรสร้างสอุปไว้เคารพบูชา ได้แก่ ๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓. พระตถาคตสาวก ๔. พระเจ้าจักรพรรดิ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๒.

^{๖๔} พุทธะ คือ ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้รู้อยู่ถึง ๔ อย่างถ่องแท้, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๘.

^{๖๕} พระอริยะ หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธสาวก ที่ชื่อว่าพระอริยะ เพราะเป็นผู้ไกลจากกิเลส ไม่ดำเนินไปในทางเสื่อม ดำเนินไปแต่ในทางเจริญ เป็นผู้ที่ชาวโลกและเทวโลกควรดำเนินตาม (ม.ม.อ. ๑/๒/๒๒).

ปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้า^{๖๖} หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสดยวิมุตติสุขครบ ๔๕ วันแล้ว ถ่วง ๗ วัน ทรงออกจากสมาธิเสด็จจากควงตันราชยตนะ ไปยังต้นอชปาลนิโครธ และเมื่อทรงหลีกเร้นทรงเกิดพระดำริว่า “ธรรม”^{๖๗} ที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยากรู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาผู้รั้นรมย์ ยินดี เพลิดเพลินในด้วยอาลัย^{๖๘} ฐานะนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยากกล่าวคือ หลักอภิปัจจยตา หลักปฏิจสมุปบาท ถึงแม้ฐานะนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหาวิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา”^{๖๙}

เมื่อทรงพิจารณาแล้วมีจิตไม่น้อมไปเพื่อการแสดงธรรม ท้าวสัทหมบดีพรหมจึงกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรมโดยให้เหตุผลว่า ในโลกนี้ยังมีสัตว์ผู้มีภูมิลิในดวงตาเบาบางก็จะเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์ผู้ที่อาจจะรู้ทั่วถึงธรรม ได้ยังมีอยู่พระพุทธเจ้าทรงสลัดทิ้งความท้อพระทัย แล้วทรงตัดสินใจแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์จากเหตุการณ์การตัดสินใจครั้งนี้เป็นคุณลักษณะพิเศษเฉพาะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นมิได้แสดงธรรมที่ได้บรรลุแก่สัตว์โลก แต่ช่วยให้รู้แจ้งโดยอาศัยความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของผู้เป็นหลัก ดังนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายจึงมิได้ก่อตั้งศาสนา ประกอบด้วยพุทธบริษัทอันมี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พุทธเจ้าตรัสกับอนาถบิณฑิกเศรษฐีถึงเรื่องพราหมณ์ผู้ให้มหาทานว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญพระอรหันต์ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่าการเชื่อเชิญพระอนาคามีร้อยองค์บริโภค การเชื่อเชิญพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียว ให้บริโภคมีผลมากกว่าการเชื่อเชิญพระอรหันต์ร้อยองค์บริโภค ส่วนการเชื่อเชิญพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค มีผลมากกว่าการเชื่อเชิญพระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยองค์บริโภค และการเชื่อเชิญภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้บริโภค มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค

คุณลักษณะพิเศษที่สำคัญประการหนึ่งของพระปัจเจกพุทธเจ้า คือ การดำเนินชีวิตอย่างโดดเดี่ยว หรือการดำเนินชีวิตอยู่เพียงลำพัง (เอกะ) โดยทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยพระปัจเจกสัม

^{๖๖} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๘๒.

^{๖๗} ธรรม หมายถึง อริยสัจ ๔ (คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค), ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๒/๒๒๕.

^{๖๘} อาลัย คือกามคุณ ๕ ที่สัตว์พัวพันยินดีเพลิดเพลิน (วิ.อ. ๓/๗/๑๓) เป็นชื่อเรียกกิเลส ๒ อย่าง คือ กามคุณ ๕ และตัณหาวิจิริต ๑๐๘, (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๔/๓๖).

^{๖๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๗/๓๘.

พุทธเจ้าผู้ประพฤต้อยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด^{๑๐} (ซึ่งมีอันเดียว) การบรรลุธรรมของพระปัจเจกพุทธเจ้า ตรีสรูธรรมแต่ไม่อาจสอนให้ผู้อื่นรู้เหมือนความฝันที่คนไปฝัน และเหมือนกับรสแห่งกับข้าวที่พรานป่าได้ลิ้มในเมืองจะนั้น^{๑๑} จึงไม่สามารถจะสอนบุคคลผู้อื่นให้รู้ตามตนได้ กล่าวคือสอนได้แต่ไม่อาจให้รู้ตามได้ไม่ก่อตั้งหรือสถาปนาในรูปสถาบันทางศาสนา แต่เน้นที่อนุโมทนาแก่ผู้ถวายทานให้ท่าน

แม้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่สามารถสั่งสอนผู้อื่นให้ตรีสรูตามท่านได้ แต่ท่านสังเคราะห์ด้วยการบีบฑาต เพื่อให้ผู้คนทำบุญกุศล สร้างความดี พระปัจเจกพุทธเจ้ามิได้สั่งสอนธรรม ท่านหลีกเร้นอยู่เพียงลำพัง เมื่อกล่าวอานิสงส์การถวายทาน มักกล่าวตามลำดับความสำคัญเสมอคือ ๑) พระพุทธเจ้า ๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓) พระอรหันต์สาวก เป็นต้น

๕. การบูชาพระเจ้าจักรพรรดิ หรือพระมหากษัตริย์

ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า พระมหากษัตริย์ หากแปลตามรูปศัพท์ย่อมหมายความว่า นักรบผู้ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้เพราะคำว่า มหา แปลว่ายิ่งใหญ่ และ กษัตริย์ แปลว่านักรบ แต่ถ้าจะถือตามความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไปและตามความเข้าใจธรรมดาแล้ว พระมหากษัตริย์ ก็คือ พระเจ้าแผ่นดิน คติที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พระมหากษัตริย์นั้น เรารับมาจากภาษาสันสกฤตซึ่งมีความหมาย ๒ นัยแรก คือ ความหมายดังกล่าวข้างต้น คตินี้สืบเนื่องมาจากธรรมเนียมการใช้วาระในอินเดียซึ่งถือว่า กษัตริย์รวมถึงพวกนักรบด้วย และคติที่สองหมายถึง ผู้ปกครองแผ่นดินซึ่งสืบเนื่องมาจากคติมหาสมบัติ ซึ่งถือว่ามหาชนเป็นผู้เลือกกษัตริย์^{๑๒}

ศัพท์สำหรับเรียกพระมหากษัตริย์มีหลายรูป หลายคตินิยม แตกต่างกันไป เช่น ราชราชา หรือราชัน ซึ่งหมายถึงผู้ซบถน้อมจิตใจของผู้อื่น ไว้ด้วยธรรม มหาสมบัติ หรืออเนกชนนิกร สโมสรรสมบัติ ซึ่งมีนัยดังกล่าวข้างต้น

คำว่า จักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงผู้ปกครองที่ปวงชนพึงใจและเป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีความหมายใกล้เคียงกับ ธรรมราชา ที่หมายถึงผู้รักษาและปฏิบัติธรรม ทั้งเป็นต้นเหตุแห่งความ

^{๑๐} ประพฤต้อยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด หมายถึง จริยา ๘ อย่างมีความประพฤติในอิริยาบถ ๔ เป็นต้น คำนึงทางสายเอกคือ สติปฏิฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชนงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ และตรีสรูอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เหมือนแรดมีอันเดียวไม่มีอันที่สอง, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๕๐๑.

^{๑๑} พ.ศ.อ. (ไทย) ๑/๕/๑๑๒.

^{๑๒} ธานินทร์ กรวิเชียร, พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๓.

ยุดิธรรมทั้งมวล นอกจากนั้นก็มีความว่า พระเจ้าอยู่หัว ที่หมายถึง พระผู้เป็นผู้นำ หรือประมุขของประเทศ ท้ายที่สุดก็คือ คำว่า พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสืบเนื่องมาจากคตินิยมที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน (เขตคาม อธิปติ) ซึ่งอาจดูได้จากกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ที่ประกาศในสมัยพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๓^{๓๓}

เป็นที่น่าสังเกตว่า มีผู้พยายามแสดงให้เห็นว่า ราชา กษัตริย์ และจักรพรรดิต่างกัน แท้จริงแล้วน่าจะแตกต่างกันในแง่รากศัพท์และคำแปลตามรากศัพท์เท่านั้น อย่างไรก็ตามพระเจ้าจักรพรรดิหรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีอำนาจในการปกครองบริหารสูงสุด (ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช) ทรงทำประโยชน์แก่ประเทศชาติมากมายเป็นบุคคลที่ควรบูชา ในฐานะที่เป็นพระประมุขของประเทศทรงประกอบด้วยคือ ทศพิธราชธรรม (Duties of The King)^{๓๔} เป็นหลักธรรมสำหรับพระราชารหรือพระมหากษัตริย์ คือกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติปฏิบัติ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน (Charity) ทรงพระราชทานทรัพย์แก่ผู้สมควรได้รับ
๒. คีต (High Moral Character) ทรงสั่งวรระวังรักษากาย วาจาให้สะอาดเรียบร้อยดีงาม
๓. ปริจาคะ (Self-sacrifice) มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของประชาชน
๔. อาชชะวะ (Honesty) มีความซื่อตรง ไร้มายา ไม่หลอกลวง
๕. มัททวะ (Kindness and Gentleness) มีความอ่อนโยน ไม่ถือเอียงคั่ง กระด้างหยาบคาย
๖. ตปะ (Austerity) เฝือกเลส มิให้ครอบงำจิตใจ
๗. อักโกธะ (Non-anger) มีเหตุ มีผล ไม่โกรธง่าย
๘. อวิหิงสา (Non-violent) ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน
๙. ชันติ (Patience) ทรงมีความอดทนอย่างยอดเยี่ยม
๑๐. อวิโรธนะ (Non-opposition) มิได้ปฏิบัติให้คลาดเคลื่อนจากธรรม^{๓๕}

อีกอย่างหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิ หรือพระมหากษัตริย์ ทรงบำเพ็ญกรณียกิจ ในฐานะนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ทรงประพฤติธรรมที่เรียกว่า จักรวรรดิธรรม^{๓๖}

^{๓๓} ดร.สุรพล สุขะพรหม, การเมืองการปกครองไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๐.

^{๓๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/ ๘๖.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๘๕-๒๘๗.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

๑. ธรรมาธิปไตย ถือความถูกต้องเป็นใหญ่
๒. ธรรมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม
๓. มา อธรรมการ ห้าม กั้น อธรรม
๔. ธนานุปทาน ปันทรัพย์ให้แก่ชนผู้ยากไร้
๕. ปริปัญญา ไม่ขาดการสอบถาม ปรีกษาหารือ^{๓๓}

ราชสังกวัตถุ^{๓๔} เป็นพุทธจริยธรรมที่พระมหากษัตริย์ จะต้องปฏิบัติต่อประชาชนให้ดำรงอยู่ในสภาพที่อยู่ดีมีความสุขก่อให้เกิดเอกภาพ และความสามัคคีทุกระดับชั้นประกอบด้วยหลักธรรมที่ว่า

- ๑) สัสตเมธะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์
- ๒) ปรีตเมธะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถและจัดสวัสดิการให้ดี
- ๓) สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างคนในพาณิชย์กรรมหรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน
- ๔) วาขไปยะ มีวาตะคุณดีมีใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายไถ่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหาเสริมความสามัคคีทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือและความนิยมนับถือ

ทรงเว้นจากอคติ

๑. ฉันทาคติลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติลำเอียงเพราะหลง หรือเพราะเขลา
๔. ภยาคติลำเอียงเพราะกลัว^{๓๕}

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมมัญญูชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๓๔} อัง. สดตค. (บาลี) ๒๓/๑/๑๒๖, อัง. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๕๕. ดู พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) **ธรรมมัญญูชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๑๕๖.

๒) การบูชาพระเจ้าจักรพรรดิ หรือพระมหากษัตริย์

๑. ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงาม
๒. เป็นพลเมืองที่ดี
๓. มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
๔. ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว พวกพ้อง บริวาร ของตนฝ่ายเดียว
๕. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ
๖. น้อมรับคำสอนไปปฏิบัติโดยเคารพ

สรุปแล้ว พระมหากษัตริย์ประพฤติปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมราช ราชสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร เป็นการประพฤติปฏิบัติตามพุทธจริยธรรมโดยตรง เป็นการสร้างเสริมพระบารมีให้กับพระมหากษัตริย์ และเป็นเดชบารมีที่มีอำนาจอันแรงกล้าเป็นที่ประจักษ์แก่ไพร่ฟ้าประชาชน เพราะการประพฤติปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมนี้ แพร่ไพศาลไปยังประชาราษฎร์ให้ยอมรับเป็นสุข ปราศจากความเดือดร้อนทุกข์ยากใด ๆ เพราะพุทธจริยธรรมเป็นไปเพื่อความเป็นสิริมงคลอันสูงสุด เป็นที่ตั้งแห่งความสุขสวัสดิเป็นสันติของบุคคล เป็นสันติภาพของสังคมกระทั่งของโลกในที่สุด^{๕๐} ทำให้ประชาราษฎร์เกิดความมั่นใจว่าบุคคลชั้นสูงเป็นผู้ที่อยู่ในศีลในธรรม จะทำให้เกิดความศรัทธา ว่าพระมหากษัตริย์และบุคคลชั้นปกครองจะทำการปกครองโดยความเป็นธรรม สามารถช่วยราษฎรได้ในยามเดือดร้อนให้เกิดสันติสุขได้ จะเห็นได้จากสมเด็จพระพันวาเมื่อขุนช้างมีความเดือดร้อนเรื่องภรรยาที่ขุนแผนบุกรุกขึ้นบ้าน ได้ลักพาภรรยาได้ไปได้และถวายฎีกา พระองค์ให้ความเป็นธรรมกับขุนช้าง หรือกรณีที่ขุนช้างกล่าวหาขุนแผนเป็นกบฏพระองค์ก็ให้ความเป็นธรรมกับขุนแผน ดังนี้ เป็นต้น.

๖. การบูชาบิดามารดา

มารดาบิดาเป็นผู้ที่บุตรควรบูชา เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรอย่างใหญ่หลวง สุดที่จะพรรณนา ท่านจึงควรได้รับการเทิดทูนบูชาจากบุตร

๑. ความสำคัญของมารดาบิดา

คำว่า มารดา เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี ว่า มาตุ ซึ่งแปลว่า มารดา มีวิเคราะหฺ์ มาตานินาม ชนิกา ฯ แปลว่า สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า มารดา. ส่วนคำว่าบิดา มาจากภาษาบาลีว่า ปิตุ ซึ่งแปลว่า บิดา มีวิเคราะหฺ์ว่า ปิตา นาม ชนโก บุรุษผู้ยังบุตรให้ เกิด ชื่อว่า บิดา^{๕๑}

^{๕๐} พุทธทาสภิกขุ, ทศพิธราชธรรม, หน้า ๑๖๕.

^{๕๑} มงคล. (บาลี) ๑/๒๕๒/๒๖๗, มงคล. (ไทย) ๑/๒๕๒/๑๕๖.

พ่อแม่เป็นคนมีอุปการะมาก่อน ภาษาบาลีว่า “บุพการี” เป็นผู้มาก่อน ให้การเลี้ยงดูบุตร-ธิดามาก่อน ให้การศึกษา ให้ที่อยู่ ดังนั้นท่านจึงเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่งใหญ่ของลูก ๆ ด้วยว่าท่านเป็นผู้ให้กำเนิดทะนุถนอมกล่อมเลี้ยงลูกด้วยความรัก ด้วยความเมตตาและกรุณาธรรม มีแต่ความปรารถนาจะให้ลูกรักมีความสุขและความเจริญ ลูกมีทุกข์ก็ปรารถนาจะให้ลูกพ้นทุกข์ แม้ความทุกข์เดือดร้อนของลูกนั้น มาตรการพ่อแม่จะรับหรือไถ่เอามาไว้ที่ตัวเองได้ พ่อแม่ก็จะทำเพื่อลูก เมื่อลูกมีความสุขความเจริญก็ไม่คิดเบียดเบียนแย่งความสุขของลูกมาไว้เฉพาะเพื่อตน คอยเป็นนายประกันให้ลูกเมื่อลูกผิดพลาดล่วงเกิน แม้จะเจ็บใจ ช้ำใจ เพราะลูกชั่วช้าเพียงใด ก็มีแต่อกภัยให้ลูกตลอดมา พ่อแม่จึงถือว่าเป็น “พรหม” คือ ผู้ประเสริฐของลูก ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องผู้เป็นพ่อแม่ไว้ว่า

“พรหมมาติ มาตาปิโตร ปพฺพาจริยาติ วจฺเจ
อาหุเนยฺย จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกาย”

- ๑) พ่อแม่เป็นพระพรหมของบุตรมีพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุติกา และอุเบกขา
- ๒) พ่อแม่เป็นครู-อาจารย์คนแรกของบุตร สั่งสอนอบรมกิริยามารยาทให้ลูกก่อนคนอื่น
- ๓) พ่อแม่เป็นบุคคลเพื่อการแก้ตัวที่ลูกนำไปบูชา เป็นพระอรหันต์ของลูก
- ๔) พ่อแม่เป็นผู้อนุเคราะห์ เลี้ยงดูบุตรจนโตใหญ่สามารถเลี้ยงตนเองได้
- ๕) พ่อแม่เป็นเทวดาของบุตร
- ๖) พ่อแม่เป็นบุพการีของบุตร
- ๗) พ่อแม่เป็นมิตรในเรือนของบุตร “มาตา มิตฺตํ สเก มเร”^{๕๒}

บุตร-ธิดาเมื่อรู้และระลึกถึงพระคุณพ่อแม่แล้ว พึงปฏิบัติดีตอบแทนพระคุณท่าน โดยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า

- ๑) ท่านเลี้ยงดูเรามาแล้ว เมื่อเรามีกำลังพอก็เลี้ยงดูท่านตอบ
- ๒) ช่วยทำกิจของท่านด้วยความเต็มใจ ไม่บิดพลิ้วหรือคอยหลีกเลี่ยง
- ๓) ดำรงวงศ์สกุลของท่านไว้ให้ดี ไม่ทำให้เสื่อมเสีย
- ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทของท่าน
- ๕) ท่านล่วงลับไปแล้ว ก็ทำบุญอุทิศให้^{๕๓}

^{๕๒} พุทธศาสนิกขุ, เตือนใจวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๕๓} อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๔/๖๑, อัง.ทุก.อ.(บาลี) ๒/๓๔/๓๒.

ดังที่กล่าวมานี้จึงจะได้ชื่อว่าสักการะ บูชา มารดาบิดา แม้นี้ก็ยังไม่คุ้มไม่เท่าเทียม พระคุณของพ่อแม่ที่มีต่อลูกโดยเหตุนี้บูรพาจารย์มีท่านพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น ได้อรรถาธิบาย ขยายความในมงคลสูตร ปรากฏในหนังสือปกรณ์พิเศษ ชื่อ “มังคลัตถทีปนี” ข้อ ๒๕๗ มีความเปรียบเทียบโดยย่อว่า แม้อุจะอุปถัมภ์บำรุงพ่อแม่โดยประการว่า วางแม่ไว้อยู่บนบ่าขวา วางพ่ออยู่บนบ่าซ้าย ท่านจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดก็ไม่รังเกียจ ประคับประคองบำรุงท่านแม่ตลอด ๑๐๐ ปี ก็ไม่นับว่าได้ตอบแทนคุณพระคุณของพ่อแม่หรือแม้จะตั้งพ่อให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งแม่ไว้ในความเป็นพระมเหสีพระเจ้าจักรพรรดิ บำรุงท่านให้เสวยสุขอยู่จนตลอดชีวิตเช่นนั้น ก็ยังตอบแทนไม่คุ้มพระคุณของท่าน นี่เพราะเหตุไร ?

ทางพระพุทธศาสนาได้ให้เหตุผลไว้ว่า แม่บุตร-ธิดาจะทำนุบำรุงพ่อแม่ด้วยอุปการะอัน เป็นโลกียะอยู่นั้นจนตลอดชีวิตของท่าน ท่านก็จะได้รับโลกียสุขเพียงชาติเดียว แต่ถ้าท่านยัง เป็นผู้ไม่รู้คุณพระรัตนตรัย คือไม่รู้คุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ จึงไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง เป็น “มิจฉาทิฏฐิ” คือ เป็นผู้มีความเห็นผิดทำนองคลองธรรม เมื่อแตกกาย ทำลายจันท์ คือ ตายไป ก็ไม่พ้นอบายภูมิ คือ ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ที่ไม่เจริญ ได้แก่ ในภพภูมิของ เปรต สัตว์นรก อสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน ได้ ดังที่พุทธคำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน มาตานิปาตคฤคยสูตร ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย มาแสดงไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรใดแล ยังบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในศรัทธา สัมปทา ยังบิดามารดาผู้หุนหัน ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในศีลสัมปทา ยังบิดามารดาผู้ตระหนี่ ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในจาคสัมปทา ยังบิดามารดาผู้มีปัญญาทราม ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในปัญญา สัมปทา ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุประมาณเท่านั้นแล ก็นั้น จึงชื่อว่า เป็นอันบุตรทำแล้ว ทำตอบแทน แล้ว และทำยิ่งแล้ว แก่มารดาบิดา”

บุตรธิดาควรทำการบูชาพระคุณของมารดาบิดา ดังที่กล่าวมาก็ได้ชื่อว่าเป็นคนที่มีความ กตัญญูกตเวที คือผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน เรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า บุตรธิดา ควรสนองคุณมารดาบิดาอย่างสูงในฐานะ ๔ ประการคือ

- ๑) ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา
- ๒) ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีศีลให้ตั้งอยู่ในศีล
- ๓) ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีจาคะให้ตั้งอยู่ในจาคะ
- ๔) ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีปัญญาศรัทธาให้อบรมตั้งอยู่ในปัญญา^{๕๔}

^{๕๔} อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๔/๖๑, อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๓๒.

นอกจากนี้บุตร-ธิดา จะฟังรู้คุณและตอบแทนพระคุณของบิดามารดา ดังที่กล่าวมาแล้ว สัทธิวีฬาริกหรืออันเตวาสิก ก็ฟังรู้คุณและตอบแทนพระคุณของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และศิษยานุศิษย์ ก็ฟังรู้คุณและตอบแทนคุณครู อาจารย์ และแม่ชนทั้งหลาย ก็ฟังรู้คุณและหาโอกาสตอบแทนพระคุณผู้เคยมีอุปการคุณแก่ตน ด้วยเช่นกัน

๗. การบูชาครู – อาจารย์

ครูอาจารย์ได้ชื่อว่าเป็น “ทิศเบื้องขวา” คือ ทิศได้ในพุทธทัศนะ เพราะท่านเป็นผู้ควรแก่การเคารพบูชา ด้วยเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ตนอย่างเป็นทางการ อันจะสามารถนำไปเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพต่อไป

ครู (ครุ) หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์^{๕๕} ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “teacher” (noun)^{๕๖}

อาจารย์ หมายถึง ผู้สั่งสอนวิชาความรู้, คำที่ใช้เรียกหน้าหน้าชื่อบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง^{๕๗} ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Instructor” (noun)^{๕๘}

คำว่า “ครู” มีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวาง หากที่จะสรุปให้มีความหมายตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่งได้ คำว่า “ครู” นี้ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-ครู” หรือมาจาก ภาษาสันสกฤตว่า “คุรุ” ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์

คำว่า ครู นี้เป็นศัพท์แผลงมาจากมูลศัพท์ ๓ อย่าง คือ

๑. มาจาก ครุ แปลว่า หนัก ย่ำเกรง เอาใจใส่ เอื้อเพื่อ ขยายความให้ตรงกับจุดหมายที่ว่า ผู้หนักในการศึกษาหาวิชาเพื่อตน และผู้หนักในการให้การศึกษาแก่ศิษย์โดยความก็ คือ เป็นผู้ชอบให้การศึกษาแก่ศิษย์ อีก ๓ คำนอกนี้ หมายความว่า ผู้เกรงในผู้อ่านาจเหนือตน ผู้เอาใจใส่ในการศึกษาของศิษย์ ผู้เอื้อเพื่อในศิษย์เหมือนลูกหลาน นักปราชญ์โบราณจึงเรียกผู้เรียนอยู่ในสำนักของตนว่าลูกศิษย์

๒. คำว่า ครูมาจากคำว่า คร แปลว่า เชิดชูและเปิดเผย ซึ่งได้แก่ผู้เชิดชูปวงศิษย์ที่จมอยู่ในภาวะต่ำคือความโง่ให้ขึ้นสู่ขีดสูงคือความฉลาด และผู้เปิดเผยวิชาที่มีอยู่ในตนให้แก่ศิษย์โดยไม่มีลัษณคมใน หรือปิดบังซ่อนไว้เพราะตระหนี่วิชา

^{๕๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๒๕.

^{๕๖} Oxford Advanced Learner’s Dictionary, p, ๑๒๒๘.

^{๕๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๑.

^{๕๘} Oxford Advanced Learner’s Dictionary, p, ๖๒๒.

๓. คำว่า ครู มาจากคำว่า คิริ แปลว่า กล่าวหรือเปล่ง ถือเอาความว่า ผู้สั่งสอนและอบรมศิษย์ แต่ คำว่าหนัก ในอย่างหนึ่งที่หนึ่งมีผู้ตีความหมายไปต่าง ๆ นานา ๆ ว่า ผู้มีใจหนักแน่น ไม่ฉุนเฉียว โกรธง่ายใจเร็วบ้าง ผู้ที่ต้องทำงานหนักบ้าง ผู้ที่รับภาระหนักบ้าง ผู้ที่เคารพนับถือของศิษย์บ้าง

จะอย่างไรก็ตามในที่นี้ขอสรุปลงเอาแต่เพียงว่า ผู้ใฝ่การศึกษาหาวิชาเพื่อตน ผู้หนักในทางให้การศึกษาแก่ปวงศิษย์ ผู้ยำเกรงในท่านที่มีอำนาจเหนือตน ผู้เอาใจใส่ในการศึกษาของปวงศิษย์ผู้เอื้อเฟื้อนั้บถือปวงศิษย์เหมือนลูกของตนผู้เชิดชูศิษย์ให้ฉลาดขึ้นจากโง่ ผู้เปิดเผยวิชาให้แก่ปวงศิษย์และผู้สั่งสอนอบรมปวงศิษย์เหล่านี้แหละชื่อว่า ครู^{๘๕} ผู้ที่เป็นครูนั้นจะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม ๗ ประการ ได้แก่

๑. บีโย ครูจะต้องทำตัวให้เป็นที่รักที่นิยมนับถือของศิษย์
๒. ครุ ครูจะต้องเป็นผู้ที่หนักคือหนักในด้านวิชาความรู้ ครูจะต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
๓. ภาวนีโย ครูจะต้องอบรมตนให้เป็นคนทันสมัยอยู่เสมอต้องสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่เคารพยกย่องของคนทั่วไป
๔. วตุตา ครูจะต้องเป็นคนช่างพูด ช่างเจรจา อธิบายอย่างไรศิษย์ก็จะเข้าใจและเกิดสนุกสนานในบทเรียนไม่เกิดความเบื่อหน่ายเมื่อศิษย์ถามก็ต้องตอบให้ศิษย์เข้าใจ
๕. วจนกษโม ครูจะต้องมีความอดทนต่อถ้อยคำของศิษย์ คือบางคนอาจพูดจาก้าวร้าวไปบ้าง ก็ต้องรู้จักให้อภัย และหมั่นอบรมด้วยเมตตาธรรม
๖. คมภีรณจ ถลั กตุตา ครูจะต้องมีความสามารถสอนแม้เรื่องยาก ๆ ให้ศิษย์เข้าใจได้ถ้าสอนอย่างนี้ศิษย์ไม่เข้าใจก็ต้องยกย้ายถ่ายเทวิธีการสอนเป็นแบบอื่นบ้างจนกว่าศิษย์จะเข้าใจ

๗. โน จฏฐาน นินฺยุชเย ครูจะต้องไม่ชักนำศิษย์ไปในทางเสื่อมเสีย ต้องสอนให้ศิษย์เป็นคนดี ถ้าศิษย์จะประพฤติอะไรผิดพลาดไปเพราะความเขลาความรู้ทำไม่ถึงการณ์หรือเพราะอยากทดลอง ครูจะต้องเป็นเสมือนพ่อแม่พี่เลี้ยงที่คอยประคับประคองศิษย์ให้ดีให้เดินให้ถูกทาง

หน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์

ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. แนะนำ ๒. ให้เรียนดี ๓. บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔. ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย ๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

^{๘๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (กรมพระจอร์จ), หน้าที่ของครูและนักปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาสมุทรราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑-๓๒.

ศิษย์ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ปฏิบัติต่อครูอาจารย์โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. ลูก
ขึ้นยืนรับ ๒. เข้าไปคอยรับใช้ ๓. การเชื่อฟัง ๔. ดูแลปรนนิบัติ ๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๕๐}

๒) การบูชาครู

ศิษย์เมื่อได้รับความรู้จากครู อาจารย์แล้วควรที่จะบูชา กราบไหว้ แสดงความ
เคารพ นับถือด้วยการปฏิบัติตามคำสอน ด้วยความจริงใจ พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต) ได้
กล่าวไว้ในหนังสืออรุณแห่งการศึกษาว่า

๑. มีศรัทธาเข้าไปหาครู
๒. ศึกษาคำสอนของท่าน
๓. จดจำเรื่องที่ศึกษา
๔. พิจารณาความหมายของคำที่จดจำมา
๕. เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ
๖. เกิดนันทะ คือความพอใจ การศึกษาต้องสร้าง นันทะให้ได้
๗. อุตสาหะ คือรับไปปฏิบัติ

๒.๓.๒ สิ่งที่ควรบูชา

ในมหาปริณิพพานสูตร ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ปรารภถึงสถานที่
อันเป็นสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง และทรงประกาศว่า สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ สมควรที่
พุทธศาสนิกชนผู้เปรียบด้วยศรัทธาจะไปแสวงบุญ ทำการบูชาสักการะด้วยความเคารพเลื่อมใส
สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ

๑. ลุมพินีวัน ซึ่งเป็นสถานที่ประสูติจากพระครรภ์มารดาของพระตถาคตเจ้า
๒. พุทธคยา (โพธิคยา) สถานที่พระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
๓. สวนกวางที่เรียกว่า ป่าอิสิปปัตตมฤคทายวัน (สารนาถ) สถานที่ซึ่งแสดงปฐมเทศนา
๔. กุสินารา (กุสินคร) สถานที่ตถาคตดับขันธปรินิพพาน^{๕๑}

สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ให้ชาวพุทธได้นึกถึง เป็นสถานที่จาริกแสวง
บุญหลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้ศรัทธาควรไปดู ไปเห็น หลังจากนี้

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๕๑} อรุณ เภตติย์, อินเดีย แผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๕), หน้า ๗๐ .

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ สังฆเนยยสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังฆเนยยสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ

๑. สังฆเนยยสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ประสูติในที่นี้”

๒. สังฆเนยยสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้”

๓. สังฆเนยยสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้”

๔. สังฆเนยยสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า “ตถาคต ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้”^{๕๒}

สังฆเนยยสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ พระองค์ตรัสว่าควรที่จะสร้างสถูป (หรือเจดีย์) ไว้ในที่แต่ละแห่งเพื่อ “จิตใจของคนทั้งหลายจะได้มีความสงบและปีติยินดี”^{๕๓} และยังตรัสต่อไปว่าบรรดาพุทธศาสนิกชนนักแสวงบุญที่ได้จาริกไปนมัสการพุทธสังฆเนยยสถานทั้ง ๔ แห่งเหล่านี้แล้ว แม้จะต้องถึงแก่ความตายลงในระหว่างเดินทาง แสวงบุญอยู่ในที่เหล่านี้ผลานิสงส์ก็จะส่งให้เขาเหล่านั้นได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างแน่แท้^{๕๔} ดังปรากฏในปรินิพพานสูตรว่า “อานนท์ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จาริกไปยังเจดีย์มีจิตเลื่อมใส ตายไปชนเหล่านั้นทั้งหมด หลังตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๕๕}

ดังนั้น จึงมีการสร้างสถูปขึ้นสี่แห่งที่ประเทศอินเดีย คือ ที่เมืองกบิลพัสดุ์อันเป็นสถานที่ประสูติ (ปัจจุบันอยู่ในเขตเนปาล) ที่พุทธคยาอันเป็นสถานที่ตรัสรู้ และที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (หรือสวนกวางเมืองพาราณสี) อันเป็นที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาและที่เมืองกุสินารา (อันเป็นสถานที่ปรินิพพาน) นอกจากนี้ยังมีสถานที่อีก ๔ แห่ง สำหรับชาวพุทธผู้จาริกแสวงบุญ คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าแสดงปาฏิหาริย์ ๔ ประการ คือ เมืองสาวัตถี (สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์)

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๓.

^{๕๓} เอเดียน สอนอดกราส, *สัญลักษณ์แห่งสถูป*, แปลโดย ภัทร สิริกาญจนและคณะ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๘.

^{๕๔} อรุณ เถตติย์, *อินเดียแผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐ .

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๑., ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๔. “เย हि เกจิ อานนุท เจดियจาริกิ อานิณฑนตา ปสนนจิตตา การิ กริสสนนติ, สพเพ เต กายสสุ เกทา ปรมมรณา สุกคิ สกุกิ โลกิ อูปชชิสฺ สนฺติ ”

เมืองสังกาศย์ (สาเกต) (ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์) เมืองเวสาลี (ที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่วิเวกที่ป่าไลย์) และกรุงราชคฤห์ (ที่พระพุทธเจ้าทรงสยบช้างนาฬาคีรี)^{๕๖}

สถานที่ซึ่งชาวพุทธนิยมสร้างถวายเป็นพุทธรูชา และใช้บรรจุสิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่น พระบรมสารีริกธาตุ บริหาร ๘ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดศรัทธา แก่ผู้ทำกรบุญกราบไหว้ พุทธศาสนิกชนมีความเคารพอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าจึงทำการถวายทาน บำรุงวัดสร้างโบสถ์และสถูป เจดีย์ ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ดังมีปรากฏให้เห็นในปัจจุบันมากมาย ในสถานที่สำคัญ ๆ เช่น ๑. สถูป ๒. เจดีย์หรือพุทธเจดีย์ ดังมีรายละเอียดดังนี้ คือ

๑. สถูป

คำว่า สถูป เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต บาลีใช้ “อุป” สันสกฤตใช้ “สตุป” หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่ซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรมุขุม มีกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ เป็นต้น^{๕๗} เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่เตือนใจให้เกิดปสาทะและกุศลธรรมอื่น ๆ เช่น พระสารีริกธาตุ อัฐิแห่งสาวกหรือกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ^{๕๘} มีพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

พุทธคำรัสที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับการสร้างสถูปนั้น ปรากฏตอนที่พระอานนท์ทูลถามเกี่ยวกับการจะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคต และพระองค์ก็ทรงตอบว่าให้ปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

“พวกเขาใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จแล้ว จึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอันเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วนแล้ว ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง อานนท์ พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างนี้แล พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่งชนเหล่าใด จักยกกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจุกจกโกวิท หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูป

^{๕๖} เอเดียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งสถูป**, แปลโดย กัทร สิริกาญจนและคณะ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓๘.

^{๕๗} ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๗๕๖.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๕๗.

นั่น การกระทำนั้นจักเป็น ไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน”^{๕๕}

พระสถูปนั้น เดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุเมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนา ที่ใด หากนำพระบรมธาตุไปด้วย ก็จะนำพระบรมธาตุบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้นักเคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจในประเทศนั้น ๆ^{๕๖} สถูปสมัยก่อนเป็น โครงสร้างซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุด เพราะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ โดยสมัยหลังใช้สำหรับบรรจุอัฐิของกษัตริย์ บุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มียศศักดิ์ สถูปบางครั้งใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือสิ่งของที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า เช่น บาตร จีวร พระธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระอรหันต์

๒. เจดีย์หรือพุทธเจดีย์

เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเพื่อเป็นที่ระลึก^{๕๗} หรือใช้ในลักษณะเป็น “สัญลักษณ์” สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์ สิ่งนั้นเรียกได้ว่าเป็น “เจดีย์” มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ ก็เพื่อหาสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือบรรจุอัฐิธาตุบุคคลสำคัญ จะได้เป็นสัดส่วนให้ประชาชนได้ระลึกและบูชาสักการะคุณงามความดีของบุคคลนั้น ซึ่งนิยมสร้างไว้ในหนทาง ๔ แพร่ง ในสี่มุมเมือง เพื่อสะดวกแก่การไปกราบไหว้บูชา โดยยกเอาสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ซึ่งประชาชนนับถือมากในสมัยนั้น แล้วสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้

ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน พระเจดีย์ นิยมแบ่งเป็นชนิดต่าง ๆ ตามหน้าที่ของการสร้างอนุสรณ์นั้น ๆ หรือวัตถุประสงค์ที่ใช้บรรจุในพระเจดีย์นั้น ในมหาปริณีพพานสูตรและมิลินทปัญหาได้แบ่งพระเจดีย์ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อครั้งที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรุสรีระแล้ว ได้แบ่งแจกจ่ายกันไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา ๘ แห่งด้วยกัน และผู้ครองนครนั้น ๆ ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการะ บูชาต่อไป

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

^{๕๖} น.ณ. ปากน้ำ (นามแฝง), **สถูปเจดีย์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๔.

^{๕๗} สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

๒. บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสให้ พุทธศาสนิกชนไปกราบไหว้บูชาเพื่อปลงธรรมสังเวช เมื่อระลึกถึงพระองค์ คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน แต่ภายหลังได้เพิ่มที่อื่นเข้าไปอีก เป็นต้นว่า ที่พระพุทธเจ้าแสดง ปาฏิหาริย์ ที่บรรจुพระอังคาร สถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ที่บรรจुพระนาคโลหะ ที่ดวง พระธาตุตลอดจนนับการรับพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์ไปปลูก ณ ที่ต่าง ๆ เป็นบริโภคเจดีย์อีกด้วย^{๑๒}

๓. ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อธรรมไว้นาม ในชั้นเดิมมักเลือกเอาข้อธรรมที่เป็น หัวใจพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงอริยสัจ ๔ มาจารึกไว้บูชา ต่อมาเมื่อภายหลังมีการจารึกอักษร แล้ว ปัจจุบันอยู่ในรูปพระไตรปิฎกจากเดิมเป็นใบลานจารึกไว้ ต่อมาเป็นหนังสือและซีดีรอม ดิวีดี ในภายหลังพระอรรถกถาจารย์ได้เพิ่มมาอีกอย่าง คือ อุทเทสิกเจดีย์

๔. อุทเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสามอย่างข้างต้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ชั้นเดิมในอินเดียยังห้ามมีการสร้างรูปเคารพใหม่ จึงทำเป็นเครื่องหมาย แทนพระองค์เป็นต้นว่า รูปม้าผูกเครื่องอานเปล้าแทนตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมนี้ รวมไปถึง ประติมากรรมต่าง ๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุมีค่ามากบ้าง น้อยบ้าง เช่น ทำด้วยเงิน ทอง แก้วมณี ศีลา โลหะ ดิน ปูน และไม้ เป็นต้น^{๑๓}

๑) ความสำคัญของเจดีย์พอสรุปได้ดังนี้

๑. เพื่อบรรจुพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุคนสำคัญ เป็นต้น
๒. เพื่อเป็นสถานที่ปลงธรรมสังเวช
๓. เพื่อเป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา
๔. เพื่อเป็นพุทธบูชา
๕. เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตและส่งเสริมกำลังใจ
๖. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล
๗. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม
๘. เพื่อเป็นเครื่องเข้าถึงพุทธะ
๙. เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์^{๑๔}

^{๑๒} พยา ศรีหงส์, เมืองแห่งผ้ากาสาวพัสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๔.

^{๑๓} พระครูถวิลวิธาน (สมาน กลุยาณมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, หน้า ๑๗๕.

^{๑๔} พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง), “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, วิทยานพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

๒) ข้อปฏิบัติในการบูชาพระสฤป และเจดีย์พอสรูปได้ดังนี้

๑. บูชา กราบไหว้ตามโอกาสอันสมควร
๒. บูชา กราบไหว้ สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติตรัสรู้ แสดงธรรม และ
ปรินิพพาน ตามโอกาสอันสมควร
๓. บูชา กราบไหว้เคารพ พระพุทธรูป ตามโอกาสอันสมควร
๔. บูชา ยำเกรง เคารพ ที่ประทับของพุทธเจ้า ตามโอกาสอันสมควร
๕. ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
๖. ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์
๗. เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง
๘. เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าคลุมไหล่หุบร่ม ถอดรองเท้า
๙. ไม่ทำอการระทุก ๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร
๑๐. กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
๑๑. เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ
๑๒. ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง
๑๓. ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริง ๆ^{๑๐๕}

๒.๓.๓ วิธีการบูชา

คำสอนที่ว่า "ควรบูชาสิ่งที่ควรบูชา" การที่พุทธศาสนิกชนแสดงความเคารพ กราบไหว้ ให้ความยำเกรงต่อองค์พระบรมศาสดาผู้ก่อตั้งประดิษฐานพระพุทธศาสนา ต่อพระธรรมคำทรงสอนอันประเสริฐ และต่อพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เรียกว่า "การบูชาพระรัตนตรัย" โดยกินความหมายรวมถึงการให้ความตระหนัก การให้ความสำคัญ การใส่ใจให้ความเอื้อเฟื้อ การอุปถัมภ์คุ้มครองหรือการสนับสนุนอื่น ๆ อีกด้วย ในส่วนลักษณะของการบูชานั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถกระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ตั้งาม เช่น การกราบไหว้ ลุกรับ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดจนการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๐๖}

๑. อามิสบูชา หมายถึง การบูชาด้วยเครื่องสักการะที่เป็นวัตถุสิ่งของ เช่น การถวายดอกไม้ธูปเทียน เป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย การถวายเครื่องไทยธรรมหรือปัจจัย ๔ เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ หรือแม้การที่พุทธศาสนิกชนได้จัดสร้างถาวรวัตถุเป็นพุทธศาสน

^{๑๐๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

^{๑๐๖} อภ. ทศ. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

สถาน เช่น สร้างพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ เป็นต้น ก็นับว่าเป็นการบูชาพระรัตนตรัยด้วยอามิสเหมือนกัน

๒. ธรรมบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติ หรือเรียกว่า ปฏิบัติบูชา คือ การประพฤติธรรมด้วยความตระหนักรู้เพื่อในพระสัทธรรมคำสอนและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ไม่คือร้อนมีทวิภูมิตามโดยประการใด ๆ ได้แก่ การฟังหรือศึกษาเล่าเรียนคำสั่งสอนที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหรือคำสั่งสอนที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

ในบูชาทั้ง ๒ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญธรรมบูชาหรือปฏิบัติบูชาว่าเลิศประเสริฐ ด้วยสามารถที่จะรักษาพระสัทธรรมหรือดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้นานยิ่งกว่าอามิสบูชา ถือว่าเป็นการบูชาพระองค์โดยตรง ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐) ความว่า "ภิกษุทั้งหลาย การบูชามีอยู่ ๒ อย่าง คือ อามิสบูชา ๑ ธรรมบูชา ๑ การบูชา ๒ อย่างนี้ "ธรรมบูชาจัดเป็นเลิศ" และที่ตรัสกับพระอานนท์ เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานในมหาปรินิพพานสูตร ที่มณีทาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) ความว่า

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์มาแล้วตรัสว่า "อานนท์! ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคต เพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคต เพื่อบูชาตถาคต จุณแห่ง จันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต คนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุภิกษุณีอุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือบูชา นอบน้อมด้วยการบูชาอย่าง ยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์! เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า "เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่" อานนท์! เธอทั้งหลายพึง สำเหนียกอย่างนี้แล"^{๑๑๑}

^{๑๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๔๘, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๕/๑๒๑-๑๒๒, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๕/๑๘๔.

๒.๔ บทสรุป

จากการศึกษาในบทนี้ ทำให้ทราบความหมายของการบูชา วัตถุประสงค์ของการบูชา และการบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ บุคคลที่ควรบูชา สถานที่ควรบูชาและวิธีการบูชาในพระพุทธศาสนา พอสรุปความรู้ความเข้าใจเรื่องการบูชาได้ว่า

การบูชานั้นมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว หรืออาจจะกล่าวได้ว่ามีมาตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็ได้ เพราะเหตุว่ามนุษย์มีสัญชาตญาณในการกลัวภัยต่าง ๆ เมื่อลืมนาดูโลกก็เห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยไม่เข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่าคืออะไร ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ไฟร้อน ไฟผ่า ภาวการณ์เกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าจะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ ซึ่งสามารถบันดาลคุณ และโทษให้แก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงพยายามหาวิธีอ่อนน้อมเอาใจหรือต่อรอง กับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชา บนบานเช่นไหว้ เพื่อให้คุ้มครองป้องกันภัยให้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นบ่อเกิดของการบูชา โดยการบูชาในยุคแรกเป็นการบูชาแบบอ่อนน้อม ร้องขอ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงพยายามปฏิบัติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาแบบเก่าที่มีแต่การบนบานเช่นสรวงด้วยการอ่อนน้อมบูชา นั้น ไม่ใช่สิ่งถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนใหม่ว่า ในธรรมชาตินั้นมีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์ลบลันดาลของเทพเจ้า ความจริงสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าธรรม จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก และทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นสำคัญ

คำว่า “การบูชา” หมายถึง การทำความสักการะ การเคารพ นอบน้อม กราบไหว้ นับถือ เชื่อถือ ๑. บุคคลที่ควรบูชา ๒. สถานที่หรือสิ่งที่ควรบูชา ๓. ข้อปฏิบัติที่ควรบูชา/หรือวิธีการบูชา

๑. บุคคลที่ควรบูชา ชื่อว่า “ปุชณียบุคคล” นั้นหมายถึง บุคคลดี มีคุณธรรม คือบุคคลที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจ บุคคลผู้มีคุณธรรมประเสริฐสูงสุด คือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงลงไป ได้แก่ พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ผู้มีคุณธรรมรองลงไปอีก ได้แก่ สมมุติสงฆ์ สามเณร ผู้ตั้งใจปฏิบัติศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ตลอดจนถึงบิดา มารดา ครู- อาจารย์ และบุคคลอื่น ๆ ผู้ตั้งตนปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี ควรเอาไปเป็นเยี่ยงอย่าง เป็นต้น

๒. สถานที่ที่ควรบูชา นั้นชื่อว่า “ปุชณียสถาน” หรือสิ่งที่ควรบูชา ชื่อว่า “ปุชณียวัตถุ” ทั้ง ๒ ประการรวมเรียกว่า “เจติย์” ได้แก่

๒.๑ พระธาตุเจดีย์ คือ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ รวมทั้งบรรจุพระธาตุต่างๆ

คำว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” หมายถึง พระอัฐิธาตุ คือ กระดูกพระพุทธรเจ้า

คำว่า “พระธาตุ” หมายถึง พระธาตุส่วนอื่น ๆ ของพระพุทธรเจ้า (นอกจากพระอัฐิธาตุ) ได้แก่ พระเกศาธาตุ (ธาตุเส้นผม) พระหทัยธาตุ (พระธาตุส่วนหัวใจ) พระนหารุ (พระธาตุส่วนเอ็น) พระโลหิตธาตุ (พระธาตุส่วนโลหิต) พระบุพโพธาตุ (พระธาตุส่วนน้ำเหลือง) ฯลฯ

ส่วนคำว่า “ธาตุ” เช่น เกศาธาตุ อัฐิธาตุ หมายถึง ธาตุของพระอริยสาวกหรือพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ

๒.๒ บริโภคเจดีย์ คือ สถานที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยใช้สอย ชื่อ “สังเวชนียสถาน” ๔ ตำบล ได้แก่

- ๑) ชาตสถาน ที่พระพุทธรเจ้าประสูติ คือ ที่อุทยานลุมพินี ในประเทศเนปาล
- ๒) อภิสิมพุทธสถาน ที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ คือ ที่ใต้ต้นโพธิ์ ตำบลพุทธคยา
- ๓) ชัมมจักกัปปวัตถ์ สถานที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ อสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียก สารนาถ ในประเทศอินเดีย
- ๔) ปรีนิพพุตสถาน ที่พระพุทธรเจ้าปรินิพพาน คือ ที่สาควโนทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันเรียกว่า กาศี ในประเทศอินเดีย

๒.๓ ธรรมเจดีย์ สถานที่บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า

๒.๔ อุทเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นเจตนาอุทิศ คือเจาะจงต่อพระพุทธรเจ้า ยกเว้นพระธาตุเจดีย์ แล้วเรียก อุทเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น ได้แก่พระพุทธรูป รูปแกะสลักและรูปวาดเกี่ยวกับพระพุทธรเจ้าและไม้โพธิ์ คือต้นไม้ที่พระพุทธรเจ้าได้เคยประทับบำเพ็ญสมณธรรม แล้วได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นต้น

อนึ่งรูปเปรียบ รูปเหมือน หรือรูปวาดเกี่ยวกับพระภิกษุสาวก และพระมหาโพธิสัตว์เจ้าก็นับเนื่องในอุทเทสิกเจดีย์ ในฐานะผู้เป็น “อนุพุทธะ” ได้ด้วยเหมือนกัน

ในส่วนลักษณะของการบูชา นั้น ตามหลักการพระพุทธศาสนากระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ดีงาม เช่น การกราบไหว้ ลูกรับ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดจนการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ของหอม และปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น

๒. ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนโดยชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้ว และการประพฤติปฏิบัติตามเชิงอย่างปุชฌนียบุคคล ได้แก่ พระอริยเจ้าผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น

จึงมีข้อสังเกตว่า การบูชานั้นคู่กับความดี คือความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมนั่นเอง เพราะเป้าหมายการบูชานั้นอยู่ที่การได้ประกอบกุศลกรรม หรือการสร้างเสริมคุณธรรมในตนเอง เป็นสำคัญ มิใช่อ่อนวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งปรารถนาต่าง ๆ การจะได้มาซึ่งสิ่งปรารถนานั้นก็ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ คือกฎแห่งกรรมนั่นเอง การสรรเสริญเทพเจ้า การอ่อนวอนร้องขอให้คลบนินดาจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถช่วยได้หากไม่ได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเป้าหมายที่ปรารถนา หรือไม่สร้างเหตุให้สมกับผลที่ต้องการ

การบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ “การปฏิบัติบูชา” เป็นเลิศกว่า “อามิสบูชา” เพราะเป็นสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้น ย่อมยังผลให้ได้รับผลเป็นความสุขความเจริญในชีวิตทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข และย่อมดำรงพระพุทธศาสนาไว้ด้วย จึงเป็นการบูชาที่พระองค์โปรดปานมากที่สุด และทรงยกย่องว่า เป็นการบูชาพระตถาคตด้วยอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยจึงสรุปความได้ว่า การบูชาสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ก็คือการบูชาคุณความดีที่เป็นคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ถ้าจะพูดให้เป็นสากลแล้วคือคุณความดีที่มีอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ในทุกชาติชั้น ทุกศาสนา ทุกภาษา ทุกสังคม แต่ต้องเข้าใจหลักการบูชาที่แท้จริงแล้ว ก็จะสามารถยกสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นมาบูชาได้

ในปัจจุบันนี้มีการบูชาสิ่งต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะตัวละครในชาดกต่าง ๆ เช่น สังข์ทอง พ่อปู่ชุก พระผงรูปเงาะราชาแห่งการนำโชค และอื่น ๆ อีกมากมาย แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาปรากฏการณ์บูชาชุกที่ปรากฏในสังคมไทยเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๓

ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย โดยจะศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์บูชาชุก ใน ๔ ด้านคือ ๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุก ๒) ศึกษาความเชื่อในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้บุคคลบางกลุ่มบูชาชุก ๓) ศึกษาอิทธิพลของชุกในสังคมปัจจุบัน ๔) ศึกษาแนวคิดการสร้างชุกของสำนักต่าง ๆ ตลอดจนศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มที่บูชาชุกว่ามีความเชื่อและมีประสบการณ์ที่ได้บูชาชุกเป็นอย่างไร มีผลต่อการดำเนินชีวิตหรือไม่ โดยจะเรียบเรียงเนื้อเรื่องที่จะศึกษาไปตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติโดยย่อชุกที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก

ชุก ปรากฏเรื่องราวอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ แห่งพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายและในอรรถกถา เรื่องเวสสันดรชาดกพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นคาถาบาลีนับได้ ๑,๐๐๐ คาถา คนไทยนิยมเรียกว่าเวสสันดรชาดกว่า มหาชาติ หมายถึงพระชาติอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นชาติสุดท้ายของการสะสมบุญบารมีอย่างยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า ปรมาตม์บารมีของพระโพธิสัตว์ โดยเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ครอบบริบูรณ์ ก่อนที่จะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า^๑ ตอนชุกจัดอยู่ในกัณฑ์ที่ ๕ ของเรื่องเวสสันดรชาดก^๒ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ กัณฑ์ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงประวัติโดยย่อของชุก ดังนี้

ชุกเป็นพราหมณ์ที่มีอาชีพในทางขอทาน บ้านอยู่ตำบลทุนวิภูฏในกาลิงครรัฐ เป็นรัฐเดียวกับพวกพราหมณ์ทั้งแปด ที่ถูกลบข้างมงคลจากพระเวสสันดร โดยปกติชุกไม่ค่อยอยู่บ้าน ไปเที่ยวภิกขาจารต่างตำบล เก็บออมรอมริบทรัพย์ไว้ได้ประมาณ ๑๐๐ กหาปณะ ซึ่ง ๑ กหาปณะเท่ากับ ๔ บาท ฉะนั้นชุกมีเงินอยู่ ๑๐๐ กหาปณะก็เท่ากับว่ามีเงินอยู่ ๔๐๐ บาทในสมัยนั้นถ้ามีเงินขนาดนี้ก็ถือว่าเข้าขั้นเศรษฐีเลยทีเดียว ชุกจึงได้นำทรัพย์จำนวนนี้ไปฝากพราหมณ์ผู้มียศตระกูลหนึ่งไว้ แล้วก็เที่ยวขอทานต่อไปอีก

^๑ พระครูวิวัชรธรรมโกศล, กะเทาะเปลือกเวสสันดร, คำนิยม พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต)

^๒ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทนมหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๑), หน้า ๔ -๕.

ต่อมาพราหมณ์ผิวเมียคนนั้นได้อาทรัพย์ของชูชกไปใช้สอยจนหมด ครั้นชูชกกลับมาขอทรัพย์คืนก็ไม่สามารถจะหามาใช้ได้ มีคำกล่าวของโบราณอาจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า ของที่รักและหวงแหน ห้ามฝากผู้อื่นไว้ คือ เงิน ม้า เมีย ยิ่งน้องเมียห้ามฝากเด็ดขาดอันตรายมาก” ดังนั้นพราหมณ์ผิวเมียจึงจำใจต้องยก นางอมิตตาปนา* (ซึ่งเรียกตามสะกดกในภาษาไทยว่านางอมิตตาต่อไปผู้วิจัยจะเรียกชื่อตามนี้) ลูกสาวให้ชูชก และชูชกได้พานางไปอยู่ที่หมู่บ้านทุนวิฐ นางอมิตตาได้ปฏิบัติต่อชูชกตามหน้าที่ของภรรยาที่ดีทุกประการ เมื่อชายในหมู่บ้านนั้นเห็นเข้าก็พากันสรรเสริญนางอมิตตา และกลับคิดว่ากล่าวภรรยาของตนว่าเกียจคร้านทำงานเอาแต่เล่นแต่เที่ยวสู่นางอมิตตาไม่ได้ หญิงทั้งหลายถูกสามีตำหนิก็พากันเคียดแค้นชิงชิงนางอมิตตายิ่งนัก จึงชวนกันไปค่านางอมิตตาที่ทำน้ำอย่างสาเดเสียเทเสีย ด้วยมีวัตถุประสงค์จะให้ให้นางอมิตตาหนีไปเสียจากหมู่บ้าน

นางอมิตตาทนฟังคำด่าของหญิงทั้งหลายไม่ได้ ฉวยหม้อน้ำได้เดินร้องไห้กลับบ้าน นางเสียใจ คับอกคับใจมาก ในที่สุดท้าวคคโลใจให้นางอมิตตาใช้ชูชกไปขอสองพระกุมาร คือ พระชาติและพระกัณหา จากพระเวสสันดรมาเป็นทาสรบใช้ ถึงแม้ว่าชูชกจะแก่เกินกว่าที่จะเดินไปเขาวงกตเพื่อขอสองพระกุมาร แต่เมื่อถูกเมียสาวขู้งับก็จำต้องฝืนใจไป ในที่สุดชูชกก็พาร่างอันแก่เฒ่าไปจนถึงเมืองสีพี เมื่อเห็นกลุ่มชนในที่ใดก็ได้ถามถึงที่อยู่ของพระเวสสันดร พร้อมทั้งหนทางที่จะไปให้ถึงที่นั้นด้วย ชาวสีพีซึ่งเกลียดชังของท่านเป็นทุนอยู่แล้ว ที่ทำให้พระเวสสันดรถูกเนรเทศพร้อมทั้งพระชายา พระโอรสและพระธิดาให้ออกไปอยู่เขาวงกต จึงพากันถือไม้ค้อนก้อนดินขับไล่ชูชกเข้าป่าไป

ชูชกหนีชาวเมืองสีพีไปทางเขาวงกต ขณะเดินไปในนั้นสุนัขของพราณเจตบุตรไล่ล้อม จึงวิ่งหนีขึ้นต้นไม้ ครั้นพราณเจตบุตรติดตามมาได้เห็นชูชกอยู่บนต้นไม้ แน่ใจว่าชูชกมาร้าย จะไปขอพระนางมัทรีหรือไม่ก็พระโอรสพระธิดาเป็นแน่ ก็พลันคิดว่าจะต้องฆ่าชูชกเสียให้ตาย จึงเดินเข้าไปใกล้พลางนำขวานไม้ขึ้นจะยิง เมื่อชูชกเห็นก็ตกใจกลัวตาย จึงได้ออกอุบายหลอกพราณเจตบุตรพร้อมด้วยพูดขู่ว่า “ข้าก่อนเจตบุตร ข้าเป็นพราหมณ์เป็นราชทูต ซึ่งใคร ๆ ไม่ควรจะฆ่าตามประเพณีมาแต่เก่าก่อน จงฟังข้าก่อน บัดนี้ชาวสีพีหายขัดเคืองพระเวสสันดรแล้ว พระเจ้าสัณชัยก็ปรารถนาที่จะพบพระเวสสันดร จึงให้ข้าเป็นราชทูตมาทูลเชิญพระเวสสันดร พระชายา พระโอรสและพระธิดากลับพระนครสีพี ขอให้เจ้าบอกว่บัดนี้พระเวสสันดรอยู่ที่ไหน” พราณเจตบุตรได้ฟัง

* พระมหาวัช เชมช โข (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศมหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

* บาลีว่า “อมิตตาปนา”

ดังนั้นก็ตั้งใจหลงเชื่อคำหลอกลวงของชุกเข้าใจว่าชุกเป็นราชทูตจริง ๆ จึงได้ผูกสนับแล้วให้ชุกลงมาจากต้นไม้ ให้การต้อนรับให้อาหารเลี้ยงดูเป็นอย่างดี^๔ พร้อมทั้งบอกสถานที่ที่พระเวสสันดรประทับอยู่ หลังจากนั้นก็ชี้ทางให้ชุกเดินไปพบอจตุภยา ชุกเดินตามทางที่พราณเจตบุตรบอก ก็มาถึงอาศรมของอจตุภยา ได้ไต่ถามทุกข์สุขตามธรรมเนียม เมื่อได้รับการปฏิสันถารจากอจตุภยาเป็นอย่างดีจนเป็นที่พอใจแล้ว จึงถามถึงที่อยู่พระเวสสันดรและขอให้ช่วยบอกทางที่จะไปด้วย

อจตุภยาได้ยินดังนั้นก็ไม่พอใจ คิดว่าชุกคงจะมาขอพระนางมัทรีหรือไม่ก็พระโอรส พระธิดาเป็นแน่ คงไม่ได้มาดี เป็นคนมาร้าย ชุกจึงแก้ตัวว่า “ข้าพเจ้ามิได้มาเพื่อขอ การพบเห็น พระอริยะเป็นการดี การอยู่ร่วมกับพระอริยะเป็นสุขทุกเมื่อ ข้าพเจ้าไม่เคยได้พบหน้าพระเวสสันดร เจ้ากรุงสีพี ผู้ทรงพลัดพรากจากกรุงสีพีมานาน ข้าพเจ้ามาเพื่อเยี่ยมเยือนพระองค์ ถ้าพระคุณเจ้ารู้จัก สถานที่ประทับโปรดชี้บอกทางแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด”^๕

อจตุภยาได้ฟังดังนั้นก็หลงเชื่อ จึงให้ชุกค้างอยู่ที่อาศรมคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้าได้จัดให้ชุกบริโภคน้ำผลไม้และเผือกมันแล้วก็พาไปขึ้นทาง บอกทางไปอาศรมของพระเวสสันดรอย่างละเอียดถี่ถ้วน เมื่อชุกรู้ทางไปยังบรรณศาลาพระเวสสันดร จึงได้เร่งรีบเดินทางต่อไปเพื่อไปขอสงกุมาร คือพระกัณหาชาลี จากพระเวสสันดร ในการเดินทางชุกต้องพบกับความยากลำบากและอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย บางคืนต้องนอนในโพรงถ้ำท่ามกลางสิ่งสารพัดวันนาชนิด แต่ชุกก็มีได้ย่อท้อ มุ่งมั่นเดินทางต่อไปจนในที่สุดก็มาถึงหน้าประตูทางเข้าบรรณศาลาพระเวสสันดร เมื่อได้เข้าไปข้างในและได้พบกับพระเวสสันดรจึงได้ทูลขอพระกัณหาชาลี ขณะที่พระเวสสันดรกำลังสนทนากับชุกอยู่นั้น พระชาลีเมื่อได้ยินการสนทนา จึงพาน้องกัณหาหนีลงไปอิงแอบใบบัวในสระน้ำ ในที่สุดพระเวสสันดรก็ตามมาพบรอยพระบาทของลูกทั้งสอง เห็นรอยพระบาทหายลงไปใต้น้ำ ก็เข้าพระทัยว่าสงกุมารคงลงไปแอบใต้น้ำ จึงได้ตรัสเรียกว่า

“ขอให้ลูกทั้งสองจงเป็นดั่งยานนาวาอันประเสริฐ ให้พ่อข้ามไปจากภพสาคร ลูกถึงนิรันดรสถานบรมสุข ปลุกชาวโลกกับทั้งเทพยดา ให้ข้ามพ้นห้วงทุกข์ทั้งมวล”

พระชาลีกุมารได้ยินพระกระแสตั้งตรัสเรียกดังนั้น ก็เกิดกำลังพระทัยตามวิสัยลูกที่เชื่อฟังและรักพ่อ จึงเสด็จขึ้นจากสระ มากอดพระบาทข้างขวาพระมหาชนก ส่วนกัณหากุมารีได้ยินพระชนกตรัสเรียกก็แจ้งพระทัยขึ้นจากสระ โบกอดพระบาทเบื้องซ้ายของพระมหาชนก

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตร และอรรถกถา แปล ขุพุทธกนิยาย ชาดก เล่ม ๔ ภาคที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖. น้อมเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวันโรกาส เถลิงพระชนพรรษาครบ ๕ รอบ พระนักษัตร ๒๕๓๐), หน้าที่ ๖๓๓ – ๖๓๕.

^๕ ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๑๕-๒๐๒๐/๔๕๘.

พระเวสสันดรพาลูกทั้งสองประคองให้ขึ้นขึ้น ตรัสประเล้าประโลม ทรงพระทัยนิยมในทานบารมีของพระองค์ แล้วทรงกำหนดค่าตัวของแต่ละพระองค์ว่า

“ชาติลูกกรีก ถ้าลูกประสงค์จะเป็นไท พื้นความเป็นทาสต้องนำทองคำธรรมชาติขนาดลิ้มจำนวนพันหนึ่งแก่พราหมณ์นี้ ส่วนกัณหาต้องให้ทาสีทาสา ช้างม้าโคอุศุภราอย่างละร้อย ๆ รวมกับทองคำอีกร้อยหนึ่งจึงจะสมค่าตัว”^๖

ผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งที่พระเวสสันดรตรัสกำหนดค่าของสองกุมาร เหมือนกับจะเป็นวิธีประกันมิให้ใครมาซื้อไปจากชูชก นอกจากสมเด็จพระชนกนาถ คือพระเจ้าสัจจชัย จากนั้นก็พาสองกุมารเสด็จไปยังบรรณศาลา เรียกชูชกให้ตามไปรับพระราชทาน ทรงหลังอุทกธาราเพื่อพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก ชูชกจึงได้นำสองกุมารเดินทางกลับเคหสถานของตน ครั้นพราหมณ์เฝ้าชูชกเดินทางมาถึงทาง ๒ แพร่งที่จะแยกไปยังนครสีพีและแคว้นกถิงครรัฐ ก็ถูกเทพยดาตลใจให้หลงเดินทางไปตามเส้นทางที่จะไปยังนครสีพี

จนกระทั่งพาพระโอรสและพระธิดาทั้งสองพระองค์เดินทางมาถึงพระนครสีพี โดยใช้เวลาในการเดินทาง ๑๕ ราตรี (ครึ่งเดือน) ก็ถึงนครสีพี ในคืนสุดท้ายชูชกพาสองกุมารมาถึงนครสีพี พระเจ้ากรุงสัจจชัยนิมิตฝันไปว่า “มีบุรุษผู้หนึ่งนำดอกบัวสองดอกมาถวาย พระองค์รับด้วยพระหัตถ์แล้วยกขึ้นทศพระกรรม” พอตื่นบรรทมโปรดให้โหรทำนายฝัน โหรบอกว่าจะได้พบพระญาติสนิทในเร็ววันนี้” ครั้นถึงเวลาเช้าก็เสด็จออกประทับหน้าพระลานหลวง ไม่เข้าชูชกก็พาสองพระกุมารเข้ามา พระองค์จึงให้ชูชกเล่าเรื่องการนำสองกุมารมาจากเขาวงกต ต่อจากนั้นก็ให้เบิกพระราชทรัพย์มาไถ่ชาติกัณหาตามพิกัณฑ์ที่กำหนด พระเจ้าสัจจชัยได้พระราชทานปราสาทให้ชูชกเป็นรางวัลอีกด้วย แล้วให้พนักงานเชิญชาติกัณหาเข้าห้องทรงตักแต่งอินทรีด้วยเครื่องกษัตริย์ แล้วพระเจ้ากรุงสัจจชัยก็ถามทุกข์สุขของพระเวสสันดรและเปรยว่า ไข่มุกจะเกลียดชังพระเจ้าพ่อก็หาไม่ หากเป็นเพราะชาวเมืองมันใส่ไคล้ด้วยมารยา แล้วพระชาติจึงทูลวิงวอนพระเจ้ากรุงสัจจชัย ให้ยกแสนยานุภาพไปรับพระเวสสันดรกลับเข้าเมือง พระอัยกาที่ยินดี แล้วรับสั่งให้เกณฑ์โยธาทัพไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับ และในขณะที่นั้นเฝ้าชูชกบริโภคอาหารกินประมาณ จนไม่อาจจะย่อยได้ ก็ถึงแก่ความตายลง^๗

^๖ หลวงวิจิตรวาทการ, *วรรณคดีชาดก*, (กรุงเทพมหานคร : สว่างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕๘.

^๗ พระมหาธวัช เขมรโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศมหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยวงศกมลราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชก็โปรดให้จัดการศพเรียบร้อย ให้ป่าประกาศหาทายาทมารับมรดกก็หาไม่ได้ เพราะในสี่ปีรัฐไม่มีใครเป็นญาติของชูชกแม้แต่คนเดียว จึงโปรดเก็บรวบรวมทรัพย์สมบัติทั้งหมดของชูชกเข้าพระคลังหลวง พระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์โปรดให้นำช้างปัจจัยนาคมาคืน แล้วจึงจัดแจงแต่งพลชั้น ออกไปรับพระเวสสันดรยังเขาวงกตสิ้นราตรีได้ ๕๓ ราตรี ก็ถึงเขาวงกต ต่อจากนั้นอำมาตย์ราชบุโรหิตได้ทูลเชิญให้พระเวสสันดรทรงลาผนวชแล้วกลับขึ้นครองราชย์สมบัติสืบต่อไป เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม อย่างเคร่งครัด ทรงให้การบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ไพร่ฟ้าราษฎรเป็นอย่างดี และยังทรงบำเพ็ญบริกาตามพระราชอัธยาศัย ดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา ราษฎรชาวสี่ทิศตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและบำเพ็ญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้เกิดความสงบสุข ร่มเย็น ทั่วถ้วนแคว้น พระเวสสันดรทรงเป็นกษัตริย์ปกครองนครสีพีจนกระทั่งพระชนมายุ ๑๒๐ พรรษา จึงสวรรคต ไปบังเกิดที่สวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อที่จะลงมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป^{๑๐}

๓.๒ ความเชื่อการบูชาชูชกที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน

ความหมายของความเชื่อ

คำว่า “ความเชื่อ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า “ความเชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ^{๑๑} ส่วนคำว่า “ความเชื่อ” ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษ ตรงกับคำว่า “Belief” พจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับ Longman Dictionary of English language and Culture อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ๑. ความรู้สึกที่บางสิ่งเป็นจริง หรือบางสิ่งมีอยู่จริง ๒. ความเชื่อ คือ ความรู้สึกที่บอกว่าจะดี หรือบางสิ่งบางอย่างดี หรือสามารถพึ่งพาได้ไว้วางใจหรือไว้ใจได้ ๓. ความเชื่อคือ ความคิดที่เป็นความจริงที่น่าเชื่อถือบ่อยครั้งความจริงนี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อ^{๑๒} และพจนานุกรมภาษาอังกฤษฉบับ Random House Webster’s College Thesaurus อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน คณะพุทธศาสตร์, เทศน์มหาชาติปริทัศน์, หน้า ๒๗ -๒๘.

^{๑๒} พิเชฐ ศิลป์สุพรรณ, แห่ลมหาชาติพระเวสสันดร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ไม่ระบุปี พ.ศ.), หน้า ๑๕๑.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพ : นานมีบุ๊คส์พับเนชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

^{๑๔} Della Summers, Longman Dictionary of English Language and Culture, (England : Westley Longman Limited, 1998), p.102.

ความเชื่อมั่น อ้างถึงการยอมรับความหมายที่เป็นจริงซึ่งยืนยันได้ หรือเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นจริง หรือข้อเท็จจริง โดยปราศจากความรู้อันประจักษ์ หรือการพิสูจน์^{๑๓}

พจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับ The American Heritage Dictionary อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ๑. การกระทำ หรือสภาวะทางจิตใจ หรือนิสัย ธรรมเนียมปฏิบัติ พฤติกรรมของสถานการณ์/หน้าที่ ซึ่งไว้วางใจ หรือไว้ใจได้ต่อบุคคล หรือสรรพสิ่ง คือ ความศรัทธา ๒. ความเชื่อ คือ การยอมรับทางจิตใจ หรือความเชื่อมั่นต่อความจริง หรือความเป็นจริงของบางสิ่ง ๓. ความเชื่อ คือ บางสิ่งถูกเชื่อ หรือยอมรับว่าจริง โดยเฉพาะเป็นข้อปลีกย่อยของความเชื่อ หรือเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อซึ่งถูกยอมรับโดยบุคคลกลุ่มหนึ่ง^{๑๔}

มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น นรก สวรรค์ ภูตผี หรือเทวดามีจริง และความตกลงใจ ความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่าถ้าเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใครสิ่งนั้นย่อมตอบสนองเรา เป็นต้น^{๑๕}

สรุปได้ว่า ความหมายของ “ความเชื่อ” หมายถึง สภาวะทางจิตใจของบุคคลหรือสังคมหนึ่งทีเชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นความจริง ความดี และความงาม ซึ่งนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นหรือสังคมนั้น เป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่นำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคม ในรูปแบบที่เป็นลัทธิศาสนาหรือทฤษฎีความรู้ต่าง ๆ

ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จัดเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการ กลายเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็ก จนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มนุษย์จะแสวงหาความรู้ ความเชื่อจากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัส เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการที่จะใช้ความคิด โดยทั่วไปมนุษย์มีความเชื่อ ๓ แบบคือ

- ๑) ความเชื่อเกิดจากศรัทธาปาสาทะ (Faith) จากประสบการณ์ตรง
- ๒) ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่า “สิ่งหนึ่งเป็นอยู่หรือมีอยู่จริง” (Belief)
- ๓) ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (Knowledge)^{๑๖}

^{๑๓} Jess Stein and Stuart Berg Flexner, **Random House Webster's College Thesaurus**, (United State of America : Random House Reference, 2006), p.71.

^{๑๔} Houghton Mifflin, **American Heritage Dictionary**, (Boston : Houghton Mifflin, 1985), p. 86.

^{๑๕} มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๘.

^{๑๖} สุวัฒน์ จันทร์จำนง, **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗-๘.

ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกี่ยวกับหลักความเชื่อ คือศรัทธา ๔ หรือความเชื่อด้วยหลักเหตุผล ๔ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้เชื่อว่า

๑) กัมมสัทธา คือ ความเชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีจริง

๒) วิปากสัทธา คือ เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมนั้นมีจริง

๓) กัมมัสสกตา คือ ความเชื่อว่าสัตว์ย่อมมีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน^{๑๗}

๔) ตถาคตโพธิสัทธา คือ ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในพระองค์ ตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง^{๑๘}

ชูชก จัดว่าเป็นเครื่องรางชนิดหนึ่ง ซึ่งเครื่องรางหมายถึง ของที่นับถือว่าป้องกันอันตราย^{๑๙} เป็นของที่มนุษย์สร้างขึ้นและเชื่อว่ามีฤทธิ์ สามารถคลบนัดกาลให้เกิดสิ่งที่ต้องการได้ เช่น ความอยู่ยงคงกระพัน มีเสน่ห์ มีโชคลาภ แคล้วคลาด เป็นต้น^{๒๐} โดยบางครั้งจะหมายถึงของศักดิ์สิทธิ์ที่ห่อแล้วนำไปวางตรงปากท่อยามสงฆ์น้ำพระสงฆ์^{๒๑} แต่มีบางท่านหมายรวมเอาวัตถุต่าง ๆ ที่หายาก นิยมกันว่าเป็นของกายสิทธิ์ เช่น เหล็กไหล ไขทองแดง เป็นต้น ว่าเป็นเครื่องรางด้วย^{๒๒} ชูชกเป็นเครื่องรางแห่งการขอ ผู้ที่เกิดมาเพื่อเป็นคู่บารมีของพระเวสสันดร โพธิ์สัตว์ ในฐานะผู้ขอกับผู้ให้ จากตำนานเรื่องราวชูชก ขอทานผู้ที่มีเงินทองมากมายก่ายกอง มีภรรยาสาวแสนสวย ซึ่งในทางไสยศาสตร์นั้นยกย่อง ชูชกว่าเป็นคนมีเสน่ห์ มีลาภมาก บริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร บ้านเรือนและบริวาร จะขออะไรใครเขาก็ให้ พระเกจิอาจารย์ท่านจึงสร้างไสยเวทย์วิชาที่สามารถคลบนัดกาลโชคลาภให้ได้อย่างไม่มีขีดจำกัด เป็นเมตตามหานิยมอย่างสิ้นเหลือ และสมบรูณ์ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค

^{๑๗} พระธรรมปิฎก, (ปอ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

^{๑๘} อ. สุตต. (ไทย) ๒๓/๔/๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๓๕/๕๐๕-๕๑๒.

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๓.

^{๒๐} ป. รัตนปัญญา, สอนเด็กไม่ให้เชื่อโชคลางของขลัง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียนส์ไตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^{๒๑} ส. พลายน้อย, “มูมพระเก่าที่ ”, อ้างใน ข่าวสด (พุทธ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒) : หน้า ๒๗.

^{๒๒} ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์, พระเครื่อง, (กรุงเทพมหานคร : กองการพิมพ์สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

ในบรรดาเครื่องรางของขลังที่ขึ้นชื่อว่าชูชก จัดว่าเป็นยอดเยี่ยมด้านโชคลาภและเมตตามหานิยม มีด้วยกันหลายสำนัก ชูชกที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับมากที่สุดเห็นจะเป็น “ชูชก” ของหลวงปู่รอด วัดบางน้ำวน จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งหายากและมีราคาแพง ต่อมาก็เป็น “ชูชก” หลวงปู่ทิม วัดละหารไร่ จังหวัดระยอง และยังมีอีกหลายสำนักที่สร้างชูชกออกมา เช่น หลวงพ่อแล วัดพระทรง จังหวัดเพชรบุรี หลวงพ่อไสว วัดปริคาราม จังหวัดนครปฐม หลวงพ่อสาคร วัดหนองกรับ จังหวัดระยอง ชูชกหลวงปู่ชุยที่มาแรงและอีกหลายสำนัก เป็นต้น.

จากเรื่องราวในเหล่านี้ทำให้เกิดกระแสการบูชาชูชกปรากฏขึ้นในสังคมไทย ก็เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่า การบูชาชูชกเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ ถ้าไม่ถูกต้องแล้วทำไมจึงมีคนไทยบางกลุ่มนิยมนำชูชกมากราบไหว้บูชา ผู้ที่จะตอบคำถามในเรื่องนี้ได้ ผู้วิจัยเห็นว่าการต้องเป็นสำนักที่สร้างชูชกและบุคคลทั่วไปที่บูชาชูชก ท่านเหล่านี้จะมีแนวคิดและทัศนคติความเชื่อเป็นอย่างไร ผู้วิจัยขอเสนอดังต่อไปนี้

จากการศึกษาข้อมูลทางด้านเอกสาร ตำรา บทความ Internet ตลอดจนจนถึงการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) พบว่าพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มมีความเชื่อเกี่ยวชูชก ๖ ประเด็นด้วยกันคือ ๑. ความเชื่อว่าชูชกเป็นผู้ให้โชคลาภ ๒. ความเชื่อว่าชูชกเป็นผู้เสริมบารมีให้พระเวสสันดร ๓. ความเชื่อว่าชูชกเป็นคนประหยัดมัจฉ์สต์ ๔. ความเชื่อว่าชูชกมีเพียรพยายาม ๕. เชื่อว่าชูชกเป็นคนฉลาดในการใช้วาทศิลป์ ๖. ความเชื่อว่าชูชกเป็นคนมีเสน่ห์

๓.๒.๑ ความเชื่อว่าชูชกเป็นผู้ให้โชคลาภ

ในยุคปัจจุบันนี้ความนิยมพระเครื่องในรูปแบบปกป้องอันตรายต่าง ๆ นั้น ได้ลดความนิยมลงไป เพราะคนในยุคปัจจุบันไม่ค่อยมีโอกาสจะได้ออกไปรบเข้าศึกศัตรู หรือไปเผชิญอันตรายตามป่าเขาต่าง ๆ ดังเช่นคนสมัยก่อน แต่สิ่งที่สำคัญจำเป็นมากของคนในยุคทุนนิยมปัจจุบันคือเรื่องของการแสวงหาโชคลาภความสำเร็จ เพราะหากมีเงินทองแล้ว ก็สามารถใช้ชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย ดังนั้นการพกพระเครื่องในยุคปัจจุบันจึงเริ่มมีการเปลี่ยนค่านิยมไปเป็นการพกพาพระเครื่องที่มีความเชื่อมีความศักดิ์สิทธิ์ สามารถเรียกเงินเรียกทอง เรียกโชคเรียกลาภ เมื่อพกพาแล้ว การงานเจริญรุ่งเรืองถูกหวยรวยเบอร์ต่าง ๆ อธิษฐานขอสิ่งที่ต้องการได้ เป็นต้น^{๒๓} ความเชื่อว่าเครื่องรางต่าง ๆ สามารถเรียกโชคลาภเงินทองได้นั้น ไม่ได้เพิ่งมีในยุคปัจจุบัน แต่สืบทอดกันมาตลอดนับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน เพราะไม่ว่ายุคสมัยใดมนุษย์ก็ต้องการเงินทองของมีค่าทั้งสิ้น

^{๒๓} รอบทิส ไวยสุศรี, “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

ปัจจุบันปรากฏว่าขณะนี้ในวงการเครื่องรางเกิดกระแสนิยมนำนิทานชาดกมาแต่งเติม เนื้อหาเรื่องราวให้กลายเป็นผู้วิเศษ มีความศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งผิดเพี้ยนจากต้นเค้าวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น หน้ากากพรานบุญเมตตามหานิยม นางแก้วมโนราห์ค้าขายดี พระผงรูปเงาะป่าราชาแห่งโซคลาก และสุพรรณมัจฉาเงือกสาวเจ้าเสน่ห์^{๒๔} รวมทั้งพ่อปู่ชุก เครื่องรางแห่งการขอโชคลากและเมตตามหานิยม เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้อามาเป็นประเด็นในการศึกษาวิจัยอยู่ขณะนี้

ในทางโหราศาสตร์ชุกมีดวงเกิดถือว่าเป็นฟ้าจี่รวหรือทอง ดวงเสาร์ร่วมราหูกุมลัคนา เป็นดวงผู้ที่มีกายเย็น วาจาเย็น (สุภาพ) จิตใจเยือกเย็น ผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้จะเป็นผู้ที่มีเงินทอง ซึ่งเป็นของกายสิทธิ์ไหลเข้ามาแล้วไม่ไหลออก จึงร่ำรวยมั่นคง ไม่เหมือนกับผู้ที่มีดวงชะตารูมร้อนเงินทองก็ไม่อยากอยู่ด้วย และในแผ่นดวงของชุก ดวงอาทิตย์ พุธ ศุกร์ เล็งลัคนาถือว่าเป็นสุกเคราะห์ แม้ว่ารูปร่างหน้าตาจะอัปลักษณ์หรือแก่ชรา แต่มักจะได้อะไรสวย ๆ งาม ๆ เป็นคู่ครอง และคู่ครองจะซื่อสัตย์ไม่คิดนอกใจ เช่น ที่ได้นางอมิตดาอายุคราวลูก แต่ก็ยังรักและรับใช้ชุกอย่างไม่หน่ายห่าง^{๒๕} โดยได้ปฏิบัติต่อชุกตามหน้าที่ของภรรยาที่ดีทุกประการ

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า บุคคลที่มานูชาชุกส่วนใหญ่มาจากหลากหลายอาชีพด้วยกัน เช่น พ่อค้า แม่ค้า คารา นักร้อง ผู้สื่อข่าว แม่บ้าน ธุรกิจส่วนตัว พนักงานบริษัทเอกชน รับเหมาก่อสร้าง เป็นต้น ส่วนมากมาอธิษฐานขอพรจากพ่อปู่ชุกทางด้านค้าขาย โชคลาก หน้าทีการงานมีความก้าวหน้า ส่วนมูลเหตุที่มานูชาชุกนั้น คุณอชลิ อับดุล ผู้สื่อข่าว อสมท. ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า เกิดจากการบอกเล่าปากต่อปากถึงพุทธคุณให้ฟัง แล้วก็เกิดศรัทธา ก็เลยมาลองดูแล้วก็บูชาไปไว้ที่บ้านได้ระยะหนึ่งแล้วเห็นผลอย่างทีคาดหวังไว้ เช่น เรื่องขายรถมอเตอร์ไซค์มือสอง ไม่คิดว่าจะขายได้ แต่พอขอพ่อปู่ชุกได้ไม่กี่วัน ก็มีคนมาติดต่อซื้อขายกันได้เลย จึงทำให้ศรัทธากราบไหว้บูชา ถือว่าเป็นกำลังใจให้เกิดความเชื่อมั่นต่อการทำงานมากยิ่งขึ้น^{๒๖}

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าจะช่วยให้เหล่าพ่อค้า แม่ค้า หรือคนที่ประกอบกิจการใด ๆ ที่ต้องมีการซื้อขาย ซึ่งเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในสังคม ที่ต้องขายอะไรสักอย่างอยู่แล้วนั้น หาก

^{๒๔} ข่าวก้าวไป. “ปล่อยจนและปลุกของคลังมอมเมาผู้คน สร้างเครื่องรางแปดเป็นพระพุทธรูปศาสนา”, หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์. (๗ เมษายน ๒๕๕๔)

^{๒๕} อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล, ปาฏิหาริย์ชุกบันดาลโชค, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๕๓), หน้า ๘๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ คุณอชลิ อับดุล, ผู้สื่อข่าว บมจ.อสมท, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ต้องการให้อาชีพของท่านเจริญรุ่งเรืองเพื่อที่ทุนการค้าจะได้ไม่หายกำไรไม่หด ต้องใช้หลักกรรมในการค้าขายเป็นเครื่องปฏิบัติบูชา โดยต้องสร้างความงามให้ครบ ๔ อย่างก่อนดังนี้คือ ๑. งามที่ใบหน้า ให้ลูกค้าชอบใจ ๒. งามที่กริยา ให้ลูกค้าถูกใจ ๓. งามที่วาจา ให้ลูกค้าหลงใหล ๔. งามที่บริการ ให้ลูกค้าประทับใจ การฝึกคนให้งามทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นพื้นฐานของคนการค้าขายให้ร่ำรวย โดยการยิ้มแย้มแจ่มใส จะเป็นเสน่ห์ดึงดูดตา ดึงดูดใจลูกค้าให้เขาก้าวเข้ามาใช้บริการร้านของเราสิ่งสำคัญต้องตั้งใจสนทนาพูดจาปราศรัยกับลูกค้า ซึ่งเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้ลูกค้าเกิดความประทับใจและอยากจะมาใช้บริการของเราอีก การตั้งใจสนทนากับเขาเป็นการให้เกียรติลูกค้า และอย่าประเมินลูกค้าผิด อย่าคิดว่าลูกค้าไม่มีเงินเพราะใคร ๆ ก็อาจแสดงตนเป็นผ้าจิวหัวทองได้ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจจะเหมือนชุกก็ได้ ที่มีเงินมากแต่ก็แต่งตัวธรรมดาไม่ฟุ่มเฟือย เป็นต้น

นอกจากนี้ก็เรื่องขอหวย โดยเฉพาะเมื่อใกล้วันหวยออก จะมีผู้คนมาราบไหว้บูชาขอหวยเป็นจำนวนมากเป็นพิเศษ ดังกรณี คุณวรรณดี ทองฟัก บ้านเลขที่ ๗๒/๒ ตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า มาสักการะพ่อปู่ชุกที่วัดบางจากและได้ขอโชคลาภจากท่าน โดยซื้อ ๒๒ ล่าง และถูกรางวัล ได้เงินมา ๑,๓๐๐ บาท จึงเคารพและศรัทธาพ่อปู่ชุกนี้มาก จึงมาขอโชคลาภจากท่านอีก โดยเฉพาะก่อนวันหวยออกจะมีคนเดินทางมาขอโชค ขอลาภ จากพ่อปู่ชุกที่วัดบางจากมากมาย และหลังจากวันหวยออก ก็จะมีคนมากมายเช่นกันเพราะมาเก็บเงินที่ได้รับโชคลาภจากพ่อปู่ชุกของนี่^{๒๗} เป็นประจำ

ในทัศนะผู้วิจัยเห็นว่า สังคมทุกวันนี้ส่วนใหญ่จะมีความเชื่อในเรื่องโชคลาภหรือดวงชะตา เเคราะห์ดี เเคราะห์ร้าย ชอบดูฤกษ์ดีดูยามดี เชื่อในคำทำนายทายทัก เป็นต้น ดังที่ปรากฏในสื่อหนังสือพิมพ์ และสื่อโทรทัศน์ที่เสนอให้เห็นอยู่เสมอ ๆ เกี่ยวกับประชาชนแห่กันไปขอโชคลาภตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มีการจุดธูปบูชาเพื่อขอเลขขอหวย เช่น วัวออกลูกมาตัวเดียวมี ๒ หัว ต้นไม้ดอกออกมาเป็นรูปคล้ายพญานาค จอมปลวกโผล่ขึ้นมาเป็นรูปคล้ายหัวพญานาค ก็เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพบูชาจะให้โชคให้ลาภ เมื่อได้เห็นข่าวที่ปรากฏตามสื่อเช่นนั้นก็คิดว่าสังคมส่วนใหญ่ก็มีพฤติกรรมเช่นนี้เหมือนกันกับตน จึงไม่เก้อเจินที่จะมีพฤติกรรมเช่นนั้นบ้าง และยิ่งตนเอง มีความคิดความเชื่อในเรื่องนี้อยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้วยิ่งเพิ่มความมั่นใจที่จะมีพฤติกรรมในลักษณะนี้ขึ้นไปอีก โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นย่อมต้องการอยากจะได้ในสิ่งที่ตนเองปรารถนาเสมอ ตามธรรมชาติมนุษย์เราก็คงมาขอมจะมีโลก ความโกรธ ความหลงติดนิสัยมาด้วยกันทั้งสิ้น แต่จะมีความต่างกันตรงที่ว่าคนไหนจะมีมาก หรือน้อยกว่ากันเท่านั้น และในเรื่องโชคชะตาวาสนาของแต่ละคนนั้นก็มิไม่เท่ากัน

^{๒๗} สัมภาษณ์ คุณวรรณดี ทองฟัก, อาชีพค้าขาย, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ดังนั้นควรแสวงหาหลักความจริงจากหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องกรรมของสัตว์โลกมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งกรรมตามที่ตนได้ทำเอาไว้ในอดีตชาติ เมื่อเกิดมาในโลกนี้จึงมีฐานะที่ไม่เท่ากัน จึงแตกต่างกันออกไปตามกรรมที่จำแนก เป็นกรรมคาของมนุษย์ที่เป็นปุถุชนคนธรรมดา คือ มีปัญญาในการรู้แจ้งเห็นจริงในสรรพสิ่งน้อยมาก และผสมไปด้วยความอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน แต่ความเป็นธรรมดานั้น ผู้ที่เข้าใจในสังขารก็จะสามารถทำได้ แต่ผู้ที่มีปัญญาน้อยก็จะเกิดความทุกข์ทางกายทางใจขึ้นมาได้ จึงต้องแสวงหาซึ่งความสุขด้วยการเข้าใจในหลักพุทธธรรม อันพึงมีพึงได้ตามภูมิกำลังปัญญาของตนเอง^{๒๔}

จากภาพลักษณ์ส่วนตัวของชูชกแสร้งบทรูปในฐานะเป็นคนขอทานซึ่งภาพลักษณ์อันนี้แหละเป็นภาพลบสำหรับตัวของชูชก เพราะสังคมโดยทั่วไปจะมองคนขอทานว่าเป็นคนที่ต่ำต้อย ไม่มีหนทางที่จะทำมาหากิน จึงต้องมาขอทานเขากิน อีกแง่มุมหนึ่งของสังคมมักจะมองว่า ผู้ขอทานเป็นบุคคลที่น่ารำคาญ น่ารังเกียจ น่าขยะแขยง สกปรก เมื่อมีคนมาขอทานก็มักจะให้เพราะไม่อยากรำคาญ อะไรทำนองนั้น บางครั้งเราจะได้ยินคำพูดที่ว่า “ผู้ขอขอมไม่เป็นที่พอใจสำหรับผู้ที่ถูกขอ” คำกล่าวเหล่านี้แสดงให้เห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ที่ไม่ดีของคนขอทานทั้งสิ้น

ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิญฺ์วัฒน์ โทธิสาน อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ชูชกชาวบ้านมักมองในแง่เดียวว่าการขอเป็นเรื่องดี เพราะบุคลิกของชูชกเป็นคนขอ ขอแล้วได้ แต่ถ้าได้ไปอินเดียจะเห็นว่ามิขอทานมากมายมาแบมือขอ มันสร้างความรำคาญให้แก่บุคคล ดังที่ในท้องเรื่องเวสสันดร มีฉากที่ชูชกถูกชาวบ้านได้ตะเพิด โดยมากชาวบ้านมักมองชูชกในแง่ดีว่าเป็นผู้ที่ขอกอง ขออะไรก็ได้ โดยมองแบบตัดตอนว่า แม้กระทั่งขอคณหาชาติที่เป็นเลือดเนื้อในไส้จากพระเวสสันดรยังได้เลย โดยไม่มองเรื่องราวตลอดสาย แต่เป็นการตัดตอนบางจุดมาเป็นคติในความเชื่อของตนเอง แต่ไม่มองว่าการขอเมื่อทำไปนาน ๆ มันสร้างความรำคาญให้กับคนอื่น^{๒๕} ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การเป็นคนขอขวจึงเป็นภาพลักษณ์ที่เป็นจุดด้อยที่ไม่ควรถือเอามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

๓.๒.๒ ความเชื่อว่าชูชกเป็นผู้เสริมบารมีให้พระเวสสันดร

ความเชื่อว่าชูชก เป็นคู่บารมีกับพระเวสสันดร จากประวัติหรือตำนานในพระไตรปิฎกกล่าวว่าชูชกเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นพระเทวทัต ในอดีตชาติของพระเทวทัตนั้น เนื่องจากท่านมิใช่

^{๒๔} อัง. ฤกษ์ (ไทย) ๒๒ / ๒๑๓ / ๓๓๔.

^{๒๕} สัมภาษณ์ ศศ.ดร. อภิญฺ์วัฒน์ โทธิสาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

พระสาวกฝ่ายเอตทัคคะ จึงมิได้ปรากฏในคัมภีร์อปาทาน ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลประวัติของท่าน จากชาดกต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ได้ปรารภเหตุเกิดขึ้นแล้วตรัสไว้ โดยมีท่านเกิดร่วมชาติด้วย เฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกนั้น นับได้ทั้งหมด ๓๘ ชาติ^{๑๑๐} แสดงให้เห็นว่าเป็นคู่บารมีกันมา หลายภพหลายชาติก่อนที่จะเกิดมาเป็นพรหมณ์ชุกขกของท่านในเรื่องเวสสันดร เมื่อชุกขกตายแล้วก็ได้มาเกิดเป็นพระเทวทัต ได้ตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์ ได้เป็นศัตรูกับเจ้าชายสิทธัตถะตั้งแต่วัยยังไม่ได้บรรพชาอยู่หลายครั้งเป็นต้นว่า ได้ก่อความวิวาทในเรื่องหงส์ที่ท่านยิงตกลงมา แต่เจ้าชายสิทธัตถะได้นำไปรักษาจนหายจากอาการบาดเจ็บ ก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้น^{๑๑๑} จนกระทั่งเมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาเป็นพระภิกษุซึ่งถือว่าเป็นสาวกของพระพุทธองค์ ก็ยังได้ตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์ ตั้งแต่การคบคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่อปลงพระชนม์พระพุทธองค์^{๑๑๒} การทูลขอ วัตถุประสงค์ ๕ ประการ^{๑๑๓} และการทำสังฆเภท^{๑๑๔} เป็นต้น และในท้ายที่สุดท่านก็ได้ถูกแผ่นดินสูบจนถึงแก่กรรมภาพและไปบังเกิดในอเวจีมหานรก

แต่ในทางฝ่ายมหายานถือว่าพระเทวทัต เป็นบุคคลที่ไม่ควรมองข้ามว่าเพราะไม่ควรดูถูกอย่างเดียว แต่ควรมองในลักษณะประเด็นที่ว่า เป็นผู้ที่มีบทบาททำให้พระพุทธเจ้าในการบำเพ็ญเพียรบารมี เช่นเดียวกับชุกขก ถ้าไม่มีชุกขกพระเวสสันดรก็จะไม่ได้โอกาสพิสูจน์ว่า ท่านสามารถตัดใจจากบุคคลอันเป็นที่รักได้มากน้อยเพียงใด บทบาทชุกขกจึงไปช่วยเสริมบารมีพระเวสสันดร แต่มิได้หมายความว่าให้เอาอย่างตามพฤติกรรมในส่วนของชุกขก เช่น การขอ เรยกย่องชุกขกในฐานะเป็นบุคคลที่ช่วยเสริมบารมีพระเวสสันดร^{๑๑๕} การที่พระเทวทัตซึ่งเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับพระพุทธองค์มากที่สุดผู้หนึ่ง แต่กลับประพฤติกรรมชั่วมากมายเช่นนี้ หากได้ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเกิดความมัวหมองไม่ แต่กลับทำให้พระพุทธศาสนาปรากฏเด่นชัดขึ้น เหมือนกับลีดาทำให้ลีขาวเด่นชัดขึ้น หรือเมื่อมีความร้อนก็ส่งผลให้มีความรู้สึกว่าความเย็นปรากฏขึ้น จึงถือได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่สำคัญมากผู้หนึ่งในทางพระพุทธศาสนา

^{๑๑๐} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๗/๔๐๑-๔๐๒.

^{๑๑๑} เซอร์ เอควิน อาร์โนลด์, ประทีปแห่งทวีปเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔-๑๖.

^{๑๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๕-๓๔๒/๑๔๗-๑๕๕.

^{๑๑๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๕๖-๑๕๗.

^{๑๑๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๔/๑๕๘.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ ศศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

ดังนั้นจึงทำให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มมีความเชื่อว่า "ชูชก" เป็นผู้ที่เกิดมาเพื่อเป็นคู่บารมีของพระเวสสันดร ในฐานะผู้ขอกลับผู้ให้ เพราะถ้าไม่มีชูชกพระเวสสันดรก็คงจะไม่มี มันเหมือนกับว่า ถ้าไม่มีพระเทวทัตก็ไม่มีพระพุทธรเจ้า คล้าย ๆ ว่ามันไปเสริมบารมีกัน มันเป็นอะไรที่ขาดไม่ได้ ระหว่างความดีกับความชั่ว ถ้าความชั่ว ไม่มีมันก็ไม่เรียกว่าความดี^{๓๖} ถ้าชูชกไม่เข้ามาขอภิกษาชาติ ทานนั้นก็ไม่ได้สำเร็จ เพราะคนสุด ๆ อย่างชูชกไม่มี เขาเรียกว่าเป็นตัวโกงของเรื่อง ตัวโกงที่เป็นคู่บารมีเสริมให้พระเวสสันดรหรือพระพุทธรเจ้าสูงยิ่งขึ้นทุก ๆ ชาติที่เสริมมาด้วยกัน เปรียบเหมือนว่าชูชกหรือพระเทวทัตมีบุญมาก เพราะได้เกิดทันพระพุทธรเจ้าทุกชาติ แล้วก็รับรู้ธรรมะมากที่สุด^{๓๗} เขาเรียกว่าเป็นของคู่กัน เราลองนึกดูของที่คู่กันไม่เสมอไปว่า มันจะต้องเป็นของดีทั้งคู่ เช่น คู่ชอกกับช่อม ไม่เหมือนกัน แต่มันเป็นของคู่กัน มันเป็นบารมีที่ส่งเสริมกัน พระพุทธรเจ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ก็เพราะบารมีตรงนี้^{๓๘} ชูชกเกิดมาเพื่อมาเป็นคู่บารมีให้พระเวสสันดรบริจาทานอันยิ่งใหญ่ได้สำเร็จ

๓.๒.๓ ความเชื่อว่าชูชกเป็นคนประหยัดมัธยัสถ์

ความเชื่อว่าพราหมณ์ชูชก เป็นแบบอย่างของยอดคนที่มีความประหยัดคอดออม เมื่อแก่หาทรัพย์มาได้ด้วยการขอกทานก็รู้จักประหยัด เก็บรักษาทรัพย์และนำไปฝากไว้ใช้ในคราวจำเป็น ในประวัติของพราหมณ์ชูชกนี้ถึงแม้ว่าแกจะเป็นคนขอกทานแต่ก็ไม่ปรากฏว่าแกเป็นคนที่มีหนี้สินตรงกันข้ามตัวแกเองต่างหากที่ได้กลายเป็นเจ้าหนี้ เห็นได้จากกรณีที่พ่อและแม่ของนางอมิตดาได้นำเงินที่แกเอาไปฝากไว้ออกมาใช้จนหมด เมื่อแกมาทวงถามเอาเงินฝากคืนพ่อและแม่ของนางอมิตดาไม่มีเงินให้จึงได้ยกเอาลูกสาวให้เป็นสิ่งตอบแทน แสดงให้เห็นว่าพราหมณ์ชูชก ถึงแม้ชูชกจะยากจนและยังมีอาชีพขอกทานอีกด้วย แต่ปรากฏว่าชูชกนั้นมีบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่งในบ้านทุนวิฐ ถึงแม้ว่าจะไม่ใหญ่โตโอ้อ่าก็ตามที แต่ก็ยังดีกว่าคนอีกหลายคนที่ไม่มียานอยู่เป็นของตน ซ้ำยังไม่คิดจะปลูกบ้านเรือนอยู่ ชอบที่จะอาศัยเขาอยู่ หรือเช่าเขาอยู่ร่ำไป โดยเฉพาะ สภาพสังคมปัจจุบันนี้ การที่จะมีบ้านอยู่เป็นของตนเองสักหลังหนึ่ง นับว่าเป็นเรื่องใหญ่โตมาก เพราะราคาแพงและก็หายากด้วย ที่ดินปลูกบ้านก็ยิ่งแพงมาก^{๓๙} นั่นแสดงให้เห็นว่าชูชกเป็นคนประหยัดคอดออมสูง

^{๓๖} สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูปฐมวรกิจ (หลวงพ่อบุญธรรม), เจ้าอาวาสวัดบางกุ่มทอง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๓๙} พระมหาธวัช เขมรโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศมหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

มาก จึงมีเงินทองมากมายขนาดนั้น นี่คือมุมมองของความเชื่อบุคคลบางกลุ่มที่เชื่อว่าซุชกเป็นคนประหยัด อุดออม จนเป็นเหตุให้สำนักต่าง ๆ หยิบยกเรื่องนี้มาจัดสร้างเป็นเครื่องรางซุชก แต่ก็ยังมีบางสำนักที่หยิบยก เอาความประหยัด รู้จักอุดออมของซุชก มาเป็นสื่อในการสอนธรรมะ เช่น ที่วัดทรงธรรม อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

โดยท่านพระครูสิทธิพัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม จังหวัดสมุทรปราการ ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ได้สร้างซุชกมาเป็นเวลา ๒๒ ปีไม่ได้ให้บูชาแต่แจกฟรี โดยให้ญาติโยมถือคติอย่างหนึ่งว่า ๑. ซุชกแก่เป็นคนขทาน ได้มีเงินมากมายมหาศาล แต่แก่ก็ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือย ให้ชาวบ้านเขาเห็นว่าแก่รวย ก็ยังจนเป็นขทานวันยังค่ำ ข้อ ๒. ไม่รังเกียจตัวเองที่เป็นขทาน ใครจะค่าจะว่าอย่างไรเขาก็ขทาน อีกส่วนหนึ่งก็คือว่าคติของซุชกที่ให้โยมเขาไปใช้ ๑. ไม่ท้อแท้ ไม่ท้อถอย จึงมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำคุณงามความดีก็ทำไป ไม่เดือดร้อนชาวบ้าน ไม่เดือดร้อนคนอื่น ไม่เดือดร้อนตนเอง ก็สร้างสมคุณงามความดีก็ทำไปอย่าท้อแท้ อย่าท้อถอย การทำความดีทุกสิ่งทุกอย่าง จะให้ราบรื่นทุกสิ่งทุกอย่างก็คงไม่ใช่ ต้องมีอุปสรรคเช่นเดียวกับซุชก ซึ่งให้เห็นว่าการทำงานกว่าจะให้ได้เงิน มันต้องลำบาก จะได้มางายมันก็ไม่ใช่^{๔๐} นั่นคือคติธรรมที่ท่านพระครูสิทธิพัฒนาทร ได้กล่าวกับผู้วิจัยเมื่อครั้งลงพื้นที่ภาคสนามสัมภาษณ์ แต่ถ้ามองลึกกลงไปว่าเหตุที่คนมีความเชื่อว่าซุชกเป็นคนประหยัดอุดออมนั้น

ในอีกมุมมองหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า คนไทยบางกลุ่มที่เชื่อว่าซุชกเป็นคนประหยัด รู้จักอุดออม จนมีเงินทองมากมายนั้น แสดงให้เห็นว่าเป็นการมองแบบตัดตอน มองแบบตัดตอน การมองแบบตัดตอนมันไม่เห็นความจริงอะไร ในทางพุทธปรัชญาเชิงทางเศรษฐศาสตร์บอกว่า การสะสมเงินแล้วทำให้เงินตายถือเป็นการชั่วร้ายอันหนึ่ง มีค่าเท่ากับเอาเงินไปใช้ในทางที่ผิดเงินมันไม่ได้มีประโยชน์อะไรเลย ในกรณีของซุชกมีเงินตั้ง ๑๐๐ กหาปณะถือว่าดีพอสมควร แต่ซุชกไม่ใช่เลย ได้แต่ขอ ประหยัดอย่างนี้มันไม่มีประโยชน์อะไร ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นความตระหนี่ ดังนั้นการมองอย่างนี้ในสังคมไทยจึงเป็นการมองแบบตัดตอน แต่ไม่ได้มองแบบตลอดสาย ไม่มองรอบด้านฉะนั้นปัญหาจริยธรรมมันจึงเกิด^{๔๑} ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการประหยัดอุดออมเป็นเรื่องที่ดี แต่ต้องรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ไม่เช่นนั้นจะกลายเป็นตระหนี่ มีลักษณะปกปิดสมบัติของตน เพราะไม่ยอมให้แก่ม้ามาขอสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แม้จะขอยืมก็

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๔๑} สัมภาษณ์ ผศ. ดร.อภิญาวัฒน์ โภธิสาน, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ตาม^{๔๒} ทำให้สังคมขาดความเอื้อเฟื้อกัน ไม่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เห็นแก่ตัว ดังที่เห็นกันอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้

๓.๒.๔ ความเชื่อว่าชุกมีความเพียรพยายาม

ความเชื่อว่าพราหมณ์ชุก เป็นแบบอย่างของปฤชชนที่มีความเพียรพยายาม จากประวัติของพราหมณ์ชุกแก็เป็นคนที่ไม่ย่อท้อกับชะตาชีวิต ถึงแก็จะเป็นคนแก็ที่เดิน งก ๆ เงิน ๆ ในสายตาของคนทั่วไปก็ตาม ถ้าหากว่าแก็มุ่งหวังจะทำอะไรก็ตามแก็มักจะมีความเพียรพยายามมุ่งมั่นทำสิ่งนั้นจนประสบผลสำเร็จ เช่น เมื่อพราหมณ์ชุกได้ตกลงรับปากรับคำกับภรรยาไว้ว่าจะไปขอทาสมาให้แก็ก็ออกเดินทางมุ่งหน้าสู่เมืองสีพี ซึ่งในเรื่องนี้ได้กล่าวไว้ว่าระยะทางจากแคว้นกาลิงครัฐซึ่งเป็นบ้านเกิดของพราหมณ์ชุกไปสู่เมืองสีพีนั้นก็ห่างไกลกันมาก แต่แก็ก็ใช้ความเพียรพยายามเดินทางไปจนถึง เมื่อไปถึงเมืองสีพีแล้วได้ทราบข่าวว่าพระเวสสันดร ได้ถูกขับไล่ออกจากแคว้นของพระองค์ไปประทับอยู่ที่เขาวงกต จึงได้มุ่งหน้าเข้าสู่ป่าใหญ่ในทิศทางที่ไปสู่เขาวงกตนั้น ขณะที่เดินในป่าใหญ่ก็ได้เสวยทุกข์เป็นอันมาก นั้นแสดงว่าชุกเป็นคนมีใจออกหนักแน่น ไม่หวั่นไหวมุ่งมั่นทำกิจของตนให้สำเร็จ แม้หนทางจะไกลแสนไกลและเต็มไปด้วยอันตราย แต่ชุกก็คืบคลานฝ่าฟันทำงานสำเร็จ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มเชื่อว่า ชุกมีความเพียรพยายาม อดทน ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรคทั้งหลาย

๓.๒.๕ ความเชื่อว่าชุกเป็นคนฉลาด มีวาทศิลป์

จากการศึกษาประวัติชุกในเรื่องเวสสันดรชาดก ทำให้คนไทยบางกลุ่มเชื่อว่าชุกเป็นคนฉลาดในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า รู้จักวิธีการเอาตัวรอดในยามที่เกิดสถานการณ์ที่อยู่ในภาวะคับขันได้เป็นอย่างดี เช่น ตอนที่นายพรานเจตบุตรผู้ทำหน้าที่เฝ้าป่าแห่งนั้น ได้ยินเสียงสุนัขเห่ากรรโชก จึงตามมาดูและเห็นเฒ่าชุกอยู่บนคาบไม้จึงยกศรขึ้นจะยิงให้ตาย ด้วยเข้าใจว่าเฒ่าชุกจะมาทำร้ายพระเวสสันดรพร้อมกับตัวตบถเสียงดังลั่น

ตาพราหมณ์เฒ่าชุก เมื่อเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นจึงได้ออกอุบายหลอกพรานเจตบุตรว่าตนนั้นเป็นราชทูตถือพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสัตยชัยไปเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับพระนครดังคำกล่าวที่ว่า “เจตบุตร ท่านจงฟังเราก่อนเราเป็นทูตที่พวกชาวกรุงสีพีนั้นส่งมาเราจักทูลเชิญพระราชบุตรเสด็จกลับถ้าท่านรู้ขอได้บอกทางแก่เราเถิด”^{๔๓} พรานเจตบุตรได้ฟังดังนั้นหลงเชื่อ

^{๔๒} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๒๐.

^{๔๓} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๕๓๔/๔๕๑.

จึงผูกสุนัขไว้ แล้วเชิญให้พราหมณ์เฒ่าชุกกลงจากต้นไม้ ทำการต้อนรับและเลี้ยงดูให้อิ่มหน้า
สำราญอย่างดี และได้บอกสถานที่พระเวสสันดรประทับอยู่ที่พราหมณ์เฒ่าชุกได้ทราบ

จากสถานการณ์ที่คับขันเช่นนี้ พราหมณ์ชุกยังสามารถแก้สถานการณ์จากหนักให้เป็น
เบาลงได้ เมื่อสถานการณ์อยู่ในภาวะปกติแล้ว พราหมณ์ชุกจึงใช้วิธีการพูดคุยตะล่อมให้นายพรา
เจตบุตรบอกทางที่จะ ไปสู่เขาวงกตได้สำเร็จ ผู้วิจัยเห็นว่านี่คือแบบอย่างในการใช้อุบายเพื่อ
แก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้งานสำเร็จ กล่าวคือ เมื่อบุคคลประสบกับสถานการณ์คับขันต้องมีสติให้
มาก คือทำอะไรก็ได้ไม่ให้เกิดเหตุการณ์ที่รุนแรงเกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ต่อเมื่อเหตุการณ์คับขัน
นั้นผ่านพ้นไปแล้วเราก็จะมีช่วงเวลาในการคิดและพูดคุยกัน ได้ยาวนานมากยิ่งขึ้น และอาจจะได้
แนวทางออกร่วมกัน โดยที่ทั้งสองฝ่ายก็ได้เกิดการสูญเสียเสียดแทงใจ การผ่อนหนักให้เป็นเบา
ในช่วงที่เกิดสถานการณ์คับขันดังที่กล่าวมานี้เรียกว่าเป็นคนฉลาดในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า กรณี
ของพราหมณ์ชุกในเหตุการณ์นี้ถือเป็นตัวอย่างที่ดีอีกตัวอย่างหนึ่ง^{๔๔}

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้คนไทยบางกลุ่มเชื่อว่าชุกมีวิชาพิศมัยนั้นคือ ตอนที่ก่อนที่จะเ
ปากของสองกุมารจากพระเวสสันดร ชุกได้ใช้วิธี “ซักแม่น้ำทั้งห้า” ซึ่งเป็นสำนวนที่มีความหมาย
ว่า การพูดหวานล้อมให้ผู้ฟังเกิดความพึงพอใจแล้วจึงบอกหรือขอในสิ่งที่ตนต้องการ วิธีการของช
ุกคือกล่าวถึงคุณประโยชน์ของแม่น้ำทั้ง ๕ สาย ซึ่งได้แก่ คงคา ยมุนา สรรภู อจิรวดี และ มหิ ที่มีต่อ
มวลมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายว่ามากมายมหาศาล เปรียบได้น้ำพระทัยของพระเวสสันดรที่มี
พระเมตตาต่อวิพโยกที่มาขอพระราชทานสิ่งของเงินทองต่าง ๆ โดยไม่เลือกหน้า เป็นกลวิธีอัน
ชาญฉลาดที่แสดงให้เห็นถึงการรู้จักใช้จิตวิทยาในการพูดโน้มน้าวให้ผู้ฟังเกิดความพึงพอใจแล้วจึง
บอกหรือขอในสิ่งที่ตนต้องการ แต่ในสังคมยุคนี้ผู้ที่ไม่นำสำนวน “ซักแม่น้ำทั้งห้า” กับผู้อื่นใน
ปัจจุบันอาจจะได้ผลเปลี่ยนไปจากที่ชุกที่ใช้ เช่น ถ้าคนฟังเกิดไม่มีเวลาฟังก็มักแสดงอาการรำคาญ
มากกว่าจะพึงพอใจ ผู้ใช้จึงควรต้องใช้วิจารณญาณในการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ เพื่อให้
เกิดประสิทธิผลตามต้องการ ดังเหตุการณ์ที่กล่าวมาแล้ว จึงทำให้คนไทยบางกลุ่มเชื่อว่าชุกเป็นคน
ฉลาดและมีวิชาพิศมัย

๓.๒.๖ ความเชื่อว่าชุกเป็นคนมีเสน่ห์

จากเรื่องราวในเวสสันดรชาดก ชุก คือ ตัวแทนอำนาจฝ่ายธรรมที่ข้องแวะอยู่กับเรื่อง
กาม ชุกได้นางอมิตดาเป็นภรรยาถือว่าคนแก่ได้เมียสาว ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าการที่ช
ุกได้เมียสาวเพราะว่ามีเหตุปัจจัยคือบุพกรรมแต่ชาติอดีต ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่า เมื่อชาติก่อนนาง

^{๔๔} พิเชฐ ศิลป์สุพรรณ, แหล่มหาชาติพระเวสสันดร, (กรุงเทพฯ มานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ไม่
บอกปีที่พิมพ์), หน้า ๖๘.

อมิตดาได้ถวายดอกบัวให้ขวแก่พระมาบิณฑบาต ส่วนในคัมภีร์บางแห่งกล่าวว่า นางอมิตดาให้ทานแล้วเกิดมีใจให้ขวเสียดายของ เมื่อเกิดมาเป็นนางอมิตดาจึงได้สามีชราสมกับกรรมที่ทำมา ส่วนชุกเมื่อชาติก่อนได้บูชาพระด้วยดอกบัวตุม พระคัมภีร์บางแห่งว่า เมื่อชุกให้ทานแล้ว มีใจฟ่องแผ้วชื่นชม จึงได้ภรรยาสาวที่แสนดี^{๕๕} การมีสามีหรือภรรยาต่างวัยกันมาก ๆ จัดเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง เพราะว่ธรรมชาติผู้ชายที่มีอายุมาก ๆ แต่ได้ภรรยาต่างวัยกันมาก ๆ จะต้องคอยเอาอกเอาใจภรรยาสาว ไม่เช่นนั้นภรรยาสาวอาจนอใจไปมีสามีใหม่ ดังเช่น ตอนที่นางอมิตดาใช้ให้ชุกไปขอสองพระกุมาร คือ พระกัณหาและพระชาติจากพระเวสสันดร แต่ชุกไม่ยอมไป อ้างว่าตัวเองแก่ชราแล้ว ร่างกายก็ไม่สมประกอบทั้งหนทางที่จะไปก็ทุรกันดาร เมื่อนางอมิตดาเห็นว่าคำขอร้องไม่เป็นผล จึงยื่นคำขาดว่า

“ตาเล่าขี้ขาดตาขว ไม่เอาถ่าน ยังไม่ทันจะได้ทำก็ยอมแพ้เสียแล้ว ใช้ได้ที่ไหน จงรู้ไว้ด้วยว่าต่อไปนี้ขวไม่อยู่กับท่านอีกแล้ว จะทำอะไรตามใจชอบ เวลาถึงงานรื่นเริง ก็จะแต่งตัวไปอ้อยผู้ชาย ปล่อยให้ท่านทนทุกข์ ร่างกายทั้งอโก่งอยู่แล้วก็จะอโก่งมากขึ้น เราจะได้เห็นดิกันแน่คราวนี้”^{๕๖}

ชุกได้ฟังเช่นนั้นก็ตกใจ เกรงว่ นางอมิตดาจะไปเรีงรำกับชายอื่น เหนือแตกปลั่ง ตัวตั้นนั่งกถลวนางอมิตดา นี้แหละผู้แก่ได้เมียสาว จึงได้ตัดสินใจไปขอค้นหาชาติมาเป็นทาสตามทีนางอมิตดาขอร้อง เพราะรักเมียจึงต้องออกเดินทาง แต่ก่อนออกเดินทางก็หวังเมียจะมีชู้ จึงได้ตั้งเสียมียดังนี้ (ผู้วิจัยใช้สำนวนอีสาน ฉบับปริวรรคโดย อ. พิฑูรย์ มลิวัลย์)

อินางเออินางเอ
ให้ค้อยอดอยู่อดกินเนอ
เสาเอื่อนตั้งดินอุ้ไปเจ้าจิงไป
ลิไฟอุ้คร่าเจ้าจิงคร่า
ฟ้าอ้องอย่าได้ลงเอื่อน
เดือนคำอย่าได้ไปคร่าคำล่ำมหรสพ
ให้ค้อยอดยังอีบสืบहुกแลทอใหม่ เนอนางเนอ

^{๕๕} พระมหาธวัช เขมรโช (พุทธ โส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณเฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

^{๕๖} เอกรัตน์ อุคัมพร, เล่าเรื่อง ยอดวรรณคดีไทย มหาเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๕๓), หน้า ๘๑.

อันหนึ่งฟ้าแลบเจ้าอย่าได้ออกนอกเถียง
 ฟ้าละเมียงอย่าได้ออกนอกต้าย
 ต้องผู้أيเขาสิใช้แบกไถ
 ต้องไทไถลเขาสิใช้แบกหอก
 ต้องไทบอกเขาสิใส่กลองทุย ก็พินา
 อันหนึ่งฝนตกอย่าได้ออกนอกเอือน
 เดือนคำอย่าได้ออกนอกบ้าน
 เจ้าจี้คร้านให้นอนอยู่เย็นใจ ฯลฯ^{๔๗}

ที่กล่าวมาข้างต้นบางส่วน ที่เป็นสำนวนอีสานชี้ให้เห็นว่า ชูชกรักและหลงภรรยามาก เพราะยังสาว ทำให้ชูชกต้องระหกระเหินเดินป่าฝ่าดงไปขอพระชาติและพระกัณหา ในที่สุดก็ต้องตายเพราะชูชกหลงเมียสาว ในลักษณะที่ชายใดได้เมียสาว ถ้าไม่หลงก็ไม่เป็นไร แต่โดยมากต้องหลง ไม่ว่าจะชายหรือหญิง เมื่อหลงแล้วไม่คิดที่นั่น เพราะฉะนั้น พระเวสสันดรผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า จึงขอพรจากพระอินทร์ข้อหนึ่งในจำนวน ๘ ข้อว่า “ขออย่าให้ข้าพเจ้าหลงตกอยู่ในอำนาจของมาตุคามเลย”^{๔๘}

ส่วนผู้หญิงโดยมากต้องการให้สามีหลง จึงพยายามทำเสน่ห์ยาแฝดกัน ดังเช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน มีการทำเสน่ห์ให้ตัวหลง การทำเสน่ห์ก็คือ การทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความหลงใหลในตัวเอง มีทั้งการใช้เวทย์มนต์โดยตรงและวัตถุอย่างอื่นประกอบ เช่น ผึ้งสีปาก น้ำมันพราย เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องชายหนุ่มกับหญิงสาวหรือระหว่างตัวกับเมีย เพื่อทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรักใคร่ หลงใหล ไม่นอกใจ เหมือนกับนางสร้อยฟ้ากับศรีมาลา เกิดหึงหวงงม่นไวยวรรณานางสร้อยฟ้าจึงไปหาเถรขวาด ให้ช่วยทำเสน่ห์เพื่อให้งม่นไวยวรรณานางหลงตน ดังมีข้อความที่ปรากฏในเสภาตอนหนึ่งว่า

ครานั้นจึงโถมเจ้าสร้อยฟ้า	รับทูนเกศาเกษมศรี
ขอพระเวทวิเศษประสิทธิ	ให้สูญสิ้นราศีที่ร้ายรอง
จงเข้าคลใจพระไวยผัว	ให้มีคัมภีร์หลงลงมาห้อง

^{๔๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, “สุดยอดวรรณกรรมอีสาน”, ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมวิสุทธิธำมรงค์ (เหล่า สุมนมหาเถระ) อดีตเจ้าอาวาสวัดธาตุพระอารามหลวง, หน้า ๑๒๕.

^{๔๘} พ.ช.า. ๒๘/๒๒๕/๓๗๑. ฉบับมหาจุฬาปี ๒๕๐๐.

แล้วชิงชิงศรีมาลาอย่างนึกปอง ต้องมนต์พันพันให้มัวใจ^{๔๘}

ดังนั้นหมอเสน่ห์ยาแฝดจึงมีเรื่องมาในสังคมไทย ในทัศนะผู้วิจัยเห็นว่าเสน่ห์ทั้งหลายผู้เสน่ห์ปลายจวักไม่ได้ โบราณท่านว่า เสน่ห์ปลายจวักผัวรักจนตาย ดังตัวอย่างที่ยกมานี้ นางศรีมาลาเก่งในด้านการปรุงอาหารคาวหวาน จึงทำอาหารได้ถูกปากจมนไวยวรรณาไปหมด ส่วนสร้อยฟ้าธิดาเจ้าเชียงใหม่ ทำอะไรไม่ค่อยจะเป็น เพราะเป็นเจ้าหญิงสูงศักดิ์อยู่ในรั้วในวัง นั่งช้อน้ำสั่งให้บ่าวไพร่ นางกำนัลทำให้ตลอด การทำอะไรไม่เป็นจึงกลายเป็นปมด้อยติดตัวนางสร้อยฟ้า จึงเป็นเหตุให้อัจฉริยยา นางศรีมาลา และเป็นเหตุให้ทำเสน่ห์ยาแฝดให้ผัวรัก ผัวหลงตนเอง^{๔๙} เพราะฉะนั้นถ้าหญิงใดต้องการให้สามีรักจงพยายามทำกับข้าวให้ถูกปากสามี พุดจาให้ไพเราะอ่อนหวาน ไม่หยาบคาย พุดแต่ถ้อยคำสุภาพ น่ารัก ถูกใจสามี ผู้วิจัยคิดว่าไม่ต้องไปแสวงหาเสน่ห์ยาแฝดที่ไหน มาทำให้สามีหลง

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามสอบถามทัศนคติบุคคลที่บูชาชุกเกี่ยวกับเรื่องนี้ พบว่าคนทั่วไปมีทัศนคติมุมมองเช่นเดียวกับวัตถุมงคลทั่วไป ที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกเกี่ยวกับเรื่องเพศ เช่น พระขุนแผน ที่มีเมียสาวสวย มีเมียหลายคน เป็นต้น ชุกก็ถูกมองภาพในลักษณะคล้าย ๆ กัน คือได้ภรรยาสาว เป็นคนแก่ที่ได้เมียสาวเป็นสิ่งที่ดีวิเศษในทัศนะของบุคคลทั่วไป แสดงว่าชุกต้องมีอะไรดี จึงเป็นประเด็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้สร้างชุกบางกลุ่ม (กลุ่มพุทธพาณิชย์) โฆษณาชวนเชื่อให้คนบูชาว่าชุกมีภรรยาสาวสวย เป็นคนมีเสน่ห์ โดยไม่ได้มองลึกลงไปว่าเหตุที่ชุกได้นางอมิตดามาเป็นภรรยาเพราะอะไร หรือว่านางอมิตดาต้องจำยอมไปอยู่กับชุกเพราะกตัญญูต่อพ่อแม่คนไม่ได้มองตรงนี้ โดยมีการสร้างความหมายใหม่กับชุกกว่า เป็นเครื่องหมายแห่งพลังทางเพศโดยเชื่อมโยงตามพฤติกรรมบางตอนในเรื่องเล่าชาดกว่า ชุกเป็นคนมีเสน่ห์ เพราะชุกได้นางอมิตดาสาวแรกเริ่มมาเป็นภรรยา โดยมองว่าเป็นเครื่องหมายแห่งพลังทางเพศ ที่สามารถดึงดูดให้หญิงสาวรักได้ จึงเกิดเครื่องรางชุกเพื่อตอบสนองแนวคิดเหล่านี้ด้วยส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็มาจากประสบการณ์ตรงที่ได้บบาน ขอพรจากชุกแล้วก็ประสบความสำเร็จ ดังที่ได้บบานขอพรไว้ จึงเกิดความเชื่อและศรัทธาในตัวชุกมากยิ่งขึ้น

ดังในกรณีของ คุณนคร แสงเดือน เป็นชาวจังหวัดชุมพร ปัจจุบันอายุ ๕๕ ปี มีอาชีพขับวิวมอเตอร์ไซค์อยู่ในย่านฝั่งธนบุรี แต่งงานมีครอบครัวกับนางสาววุฒิ ลีลาธนา อายุ ๒๘ ปี อาชีพนางพยาบาล โดยจัดพิธีมงคลสมรสกันที่บ้านของฝ่ายหญิงที่จังหวัดมหาสารคาม ก่อนหน้าที่

^{๔๘} โกวิทย์ ตั้งตรงจิต, *คุยเฟื่องเรื่องขุนช้างขุนแผน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุวีริยาสาส์น, ๒๕๕๔๗), หน้า ๒๔๗.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗.

จะแต่งงานนั้น ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ผมได้ฝ้ายันต์มาผืนหนึ่งเป็นฝ้ายันต์ชูชกของวัดมีชื่อเสียงแห่งหนึ่งมาบูชา โดยผูกไว้หน้ารถมอเตอร์ไซค์ที่ผมขับขี่อยู่ หลังจากนั้นนางสาวยูดี หรือต้อย ก็จะมาซ้อนท้ายรถผมไปทำงาน โดยว่าจ้างอยู่เสมอ ๆ จนกลายเป็นลูกค้าประจำ วันไหนที่ผมยังไม่ออกมารับคนหรือไปส่งคนอยู่ “คุณต้อยก็จะรอ และคอยซ้อนท้ายผม บ่อยครั้งเช้า ผมก็ไม่เก็บค่าโดยสาร และเราก็รักกัน” ผมภาคภูมิใจที่ได้เป็นเจ้าบ่าวของเจ้าสาวคนสวย เพราะฝ้ายันต์ชูชก แท้ ๆ^{๕๐}

นั่นแสดงให้เห็นว่าเกิดการตีความใหม่ ให้ชูชกเป็นเครื่องหมายพลังทางเพศ ให้มีใครรักคนหลง โดยการตัดตอนที่ชูชกได้สาวแรกอย่างนางอมิตตมาเป็นภรรยา เมื่อมีการบอกเล่าถึงสรรพคุณ และประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตนเองให้คนอื่นฟัง ก็ยังทำให้บุคคลบางกลุ่มที่บูชาชูชกเกิดความเชื่อความศรัทธามากขึ้น เป็นความหวัง เป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ตลอดจนเข้าใจว่าชูชกทำให้ตนมีเสน่ห์ ทำให้บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบข้างเกิดความนิยมชมชอบ เป็นเมตตามหานิยมให้คนอื่นรัก อยากพูดคุยอยากคุย อยากเจรจาด้วย ดังเช่น

กรณีของ คุณ ภาคิน สาลี ทำงานอยู่ที่บริษัทอีสโตน จำกัด เลขที่ ๘๕ หมู่ที่ ๗ ถนนเพชรเกษม ตำบลอ้อมน้อย อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ได้บูชาพ่อปู่ชูชก และอาราธนาขึ้นคอมาประมาณ ๒ เดือน การดำเนินชีวิตประจำวันรู้สึกได้เลยว่ามีเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องอาหารการกิน เพราะตั้งแต่อาราธนาพ่อปู่ชูชกขึ้นคอ เดียวก็มีคน โน้นซื้อของกินมาฝาก เดียวมีคนนำเอาของมาให้กิน เรียกได้ว่ามีมาไม่ขาด การเดินทางขึ้นรถไปไหนใกล้-ไกล จะมีความรู้สึกอุ่นใจและปลอดภัย เจอหน้าใครไม่ว่าจะเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยหรือแม้กระทั่งคนที่ไม่เคยรู้จักหรือไม่เคยพูดคุยกันเลย ความรู้สึกจะเปลี่ยนไป เพราะจะยิ้มแย้มทักทาย มิไม่ตรีจิตที่ดีให้กัน เข้ามาพูดมาทักเราก่อนด้วยซ้ำ จนผมเองรู้สึกงง ๆ อยู่เหมือนกันว่าคนไม่เคยพูดไม่เคยคุยกัน จู่ ๆ มาทักทายเรา ก็เป็นความรู้สึกที่ดีที่เกิดขึ้นกับผม^{๕๑} นั่นแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่บูชาชูชกนั้น มีความเชื่อว่าชูชกเป็นเครื่องหมายพลังทางเพศ มีเสน่ห์ในการดึงดูดเพศตรงข้าม อีกทั้งเป็นเมตตามหานิยมให้คนชอบให้คนหลง มีผลทางด้านจิตใจทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการไปมาติดต่อ ค้าขาย มีความมั่นใจยิ่งขึ้น

โดยภาพรวมแล้วผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ที่บูชาชูชกมีความเชื่อหลัก ๆ ในตัวละครชูชกว่า ชูชกไม่ใช่จะมีแต่ส่วนเสียอย่างเดียว สิ่งที่ดี ๆ ของชูชกก็มี นั่นคือความประหยัดมัธยัสถ์ เป็นขอทานแต่สามารถเก็บเงินได้มากมาย ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย สามารถมีเงินเก็บไปฝากบุคคลอื่นได้ นอกจากนี้

^{๕๐} สัมภาษณ์ คุณนคร แสงเดือน, อาชีพรับจ้าง, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๑} อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล, ปาฏิหาริย์ชูชกบันดาลโชค, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๕๓), หน้า ๘๕.

ชูชกยังรักครอบครัวแม้จะถูกตำหนิในเชิงว่าแต่่าสามชาวดำได้เมียสาว คือคนแก่ไม่รู้จักเจียมตัว ไปมีเมียสาว แต่ชูชกก็ยังยอมที่จะกระทำตามคำขอร้องของเมียไม่ใช้อารมณ์ว่านั่นเป็นเพียงทาสที่ตนแลกมาด้วยทรัพย์ค่าไถ่ และสิ่งที่สำคัญคือ ชูชกนั้นเป็นผู้ฉลาดในการพูดจาสามารถกล่าวให้บุคคลอื่นคล้อยตามได้ เช่น พรานเจตบุตรและอจุตฤาษีให้หลงเชื่อ อีกทั้งชักแม่น้ำทั้ง ๕ เพื่อขอกัณฑ์หาชาติจากพระเวสสันดร เป็นต้น โดยผู้ที่บูชาชูชกมีความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งมาจากเรื่องราวในเวสสันดรชาดกโดยเฉพาะกัณฑ์ชูชก โดยการตัดตอนบางส่วนในเรื่องมาเป็นความเชื่อของตนโดยไม่ได้พิจารณาเรื่องราวโดยตลอด เช่น ชูชกประหยัศจริงหรือ การขอเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ หรือชูชกมีวาทศิลป์ดี แต่ไปโกหกหลอกลวงเขาเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนเองปรารถนาหรือไม่ เป็นต้น

จากการสังเกตการณ์ผู้ที่มาบูชาชูชก ส่วนมากจะมานบนบานขอพรจากชูชก เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ผู้ที่มานบนบานขอพรจากชูชก ก็จะมีลักษณะเหมือนการบนบานของชาวบ้านทั่วไป คือ เมื่อมีกรณีมีความเสี่ยงเดือดร้อน ความยุ่งยากในชีวิต เช่น การค้าขายไม่ดี ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตำแหน่งหน้าที่การงาน ต้องการความมีเสน่ห์ให้คนทั่วไปนิยมชมชอบ กรณีต้องการความช่วยเหลือ เช่น ขอให้ร่ำรวยถูกหวย หรือต้องการกำลังใจ เช่น การขอให้หายจากการเจ็บไข้ จึงมีการบนบนขอพรจากรูปปั้นชูชก หากได้รับผลตามที่ได้นบนบานไว้ ผู้ที่บนบนขอพรจากรูปปั้นชูชกก็จะกลับมาแก้บน โดยส่วนมากจะเป็นเรื่องการค้าขาย โชคลาภ ตำแหน่งหน้าที่การงาน และเรื่องสุขภาพความเจ็บไข้ได้ป่วย เกี่ยวกับโรคภัยต่าง ๆ ถ้าได้ตามความประสงค์แล้วจึงนำสิ่งของที่ได้นบนบานไว้มาแก้บนเพื่อรักษาสัจจะ และทำให้เกิดความสบายใจ

การบนบนบาน ขอพรจากพ่อปู่ชูชก ในแต่ละสำนักจะแตกต่างกัน เช่น วัดบางจากใช้คาถาว่า สุกะโต ชะนาสุโก ชูชะโก สุกะโตอิติ ๕ ครั้ง ขอให้สมความปรารถนา ส่วนวิธีการบูชาชูชกก็คือ นำของเครื่องเซ่นไหว้ ของกิน อย่าเอาแดงโม เพราะชูชกไม่ชอบเพราะว่า มันกินท้องแตกตาย มีของหวาน ขนมมมเนย เป็นต้น^{๕๓} ส่วนสำนักอื่น ๆ ก็จะแตกต่างกันไปบ้าง เช่น สำนักหลวงพ่อสมพงษ์ วัดใหม่ปิ่นเกลียว จังหวัดนครปฐม ของเซ่นไหว้ชูชก คือ ๑. ข้าวหลาม ๓ กระจบอก น้ำมันจัน ๒. หมากพุด ๓. ผลไม้ ๔. น้ำหวาน ๕. พวงมาลัย ส่วนของไหว้ตามแบบโบราณ คือ ๑. ข้าวตอก ๒. ข้าวตู่ ๓. ถั่วงา ๔. สาคุ ๕. น้ำผึ้ง ๖. น้ำอ้อย เป็นต้น

พระคาถาอาคมและพิธีกรรมที่ใช้ปลุกเสกเครื่องรางชูชกของแต่ละสำนัก แตกต่างกันไป มีรายละเอียดดังนี้ คือ

หลวงพ่อไสว วัดปริตาราม จังหวัดนครปฐม ใช้คาถา “มอ ลอ ซ้อ ไช ไช ซ้อ มอ ลอ”

หลวงพ่อสมพงษ์ วัดใหม่ปิ่นเกลียว จังหวัดนครปฐม จุกฐูป ๕ ดอก และตั้งนโม (๓ จบ)

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

กล่าวพระคาถาว่า “ อิติ สุคะโต ชะนาสุโกสุคะโต อิติ” (๕ จบ)

หลวงพ่อบุญธรรม วัดหนองกรับ จังหวัดระยอง “ โส ชูชะโก ทะทาสีลี”

อาจารย์คม ไตรเวทย์ จังหวัดสุพรรณ ตั้งนโม ๑ จบ “สุเนชะโก ชูชะโกมะมะ”^{๕๔}

จากการสังเกตการณ์ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่มาบनบาน ขอพรจากรูปปั้นชูชก เนื่องมาจากมีความทุกข์ต้องการที่พึ่งทางใจ แม้ว่าการบนบานขอพรจะไม่เห็นผลในทันที แต่ผู้ที่มาบนบานขอพรจากชูชก ได้รับความสบายใจและความสุขใจ ผู้ที่มาบนบานขอพรจากรูปปั้นชูชกในแต่ละครั้ง ผู้บนบานขอพรจะบนสิ่งของที่คิดว่าชูชกชอบ เช่น อาหารคาวหวาน ข้าวหลาม หมอลำ ลิเก หรือโคโยตี้ เป็นต้น

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่ชูชกชอบข้าวหลามนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าอาจมาจากการพึ่งเทศน์แหล่ สำนวนของอาจารย์สายัณห์ วัดเวฬุราชินซึ่งเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ฟัง ผู้ฟังเมื่อฟังแล้วรู้สึกตกลงขบขัน สนุกสนานไปตามเนื้อเรื่อง ดังข้อความบางช่วงที่ผู้วิจัยนำมากล่าวให้เห็นว่าชูชกชอบข้าวหลาม ดังที่สำนวนของอาจารย์สายัณห์ วัดเวฬุราชิน กล่าวไว้ในแหล่กำเนิดชูชก (เป็นทำนองพูด) ว่า

“ไอวันคลอดนั้นนะ เป็นวันพระแรมสิบห้าค่ำ แม่ของชูชกกำลังนั่งเผาข้าวหลาม ไอชูชกระยำมันก็จะไหล ไม่รู้ว่าแม่มันนั่งถ่างขาข้างใง ไอชูชกจัญไรนั่งอยู่ในท้องยื่นมือออกมาข้างนอก มาลักข้าวหลามไปสามกระบอกลแล้ว มันก็ร้องขึ้นว่าหิวน้ำ ๆ แม่มันได้ยินก็กินน้ำตามไปอีกสิบขัน มันก็ให้เกิดรัญจวนป่วน ๆ ครรภ์เข้าเรือนไม่ทันจึงนั่งคลอด พอเบ่งหลุดลอดก็พลัดตกไปได้ถูกลงไปคั่นกระตักคลุกฝุ่น พ่อมันก็ห่มลงไปอุ้มเอาขึ้นมา เสียงมันร้องให้จ้า ๆ เขาจึงตั้งชื่อให้สองชั้น ชื่อว่าพ่อดอกอัญชันชูชก รูปร่างสกปรกเหมือนผีเปรต” เป็นต้น^{๕๕}

นั่นแสดงให้เห็นว่าเครื่องเช่นชูชกตามสำนักต่าง ๆ มักจะมีข้าวหลามประกอบอยู่ด้วย เนื่องจากว่าอาจจะได้รับอิทธิพลจากการพึ่งเทศน์แหล่ในตอนนี้ได้ อย่างเช่นที่วัดใหม่ปิ่นเกลียว จังหวัดนครปฐม ผู้คนนิยมใช้เครื่องเช่นไห้เป็นข้าวหลาม ๓ กระบอกล เป็นต้น ส่วนที่ชูชกชอบแก้บนด้วยโคโยตี้ นั้น คุณกึ่งเขมิกา ณ สงขลา เล่าว่า คุณกึ่งป่วยได้บนว่าถ้าคุณกึ่งหายจากโรคจะใส่ชุดว่ายน้ำเพราะไม่เคยใส่ชุดว่ายน้ำ กึ่งจะใส่ชุดว่ายน้ำให้พ่อคุณ (ชูชก) เลยเล่าเรื่องนี้ให้ลูกค้าฟัง แล้ว

^{๕๔} อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล, ปาฏิหาริย์ชูชกบันดาลโชค, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖.

^{๕๕} พระครูวินัยธรรมานพ กนฺตสีโล, เล่าความแหล่ในมหาเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๕๔.

ลูกค้าก็ถามว่าไปของค์ไหน กุ้งก็ตอบว่าป่าอัน (ซุชกที่คุณกุ้งศรัทธามากที่สุด) ตั้งแต่นั้นมาลูกค้าที่มักจะบนด้วยโคโยตี้แล้วได้ผลไว้มาก ฉะนั้นการแก้บนจึงเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลบางกลุ่ม

การแก้บนเพื่อแสดงความขอบคุณหลังจากการบนบานขอพร ผู้แก้บนต้องนำเครื่องเซ่นไหว้ตามที่ได้อบนบานไว้มาถวาย สำหรับที่บ้านคุณเขมิกา ณ สงขลา ผู้ที่มีศรัทธาต่อพ่อปู่ซุชกเป็นอย่างมาก ผู้ที่มานบนบานขอพรพ่อปู่ซุชกที่บ้านเธอจะต้องเขียนชื่อและเรื่องที่บนลงในสมุดที่เธอจัดเตรียมไว้ ถ้าประสบผลสำเร็จต้องมาแก้บนตามที่ให้สัญญะไว้ในหนังสือ นั้น โดยมากถ้าคนที่มาบนบานขอพร ประสบผลสำเร็จได้รางวัลใหญ่ ส่วนมากก็จะแก้บนด้วยการเดินโคโยตี้ เพราะว่าซุชกชอบ แต่สำหรับสำนักอื่น ๆ ก็จะแตกต่างกันไป เช่น แก้บนด้วยอาหารคาวหวาน ขนมมมเนย ผลไม้ หมากพลู หมอลำ ลีเก เป็นต้น ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้บนบานขอพรจะคำนึงถึงสิ่งที่ตนเองบนบานว่าสิ่งที่ต้องการเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก ถ้าเป็นเรื่องใหญ่จะแก้บนด้วยของชุดใหญ่ เช่น โคโยตี้ ลีเก หมอลำ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นเรื่องเล็ก ๆ ก็แก้บนด้วยของชุดเล็ก เช่น ข้าวหลาม อาหารคาวหวาน ผลไม้ เป็นต้น

จึงสามารถสรุปความเชื่อได้ว่า แม้สังคมจะมีความเปลี่ยนแปลง หรือเจริญทางเทคโนโลยี แต่ความเชื่อและความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยังคงดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง แสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวไทย เป็นทางออกเมื่อผู้คนประสบปัญหาสามารถเป็นที่พึ่งทางใจ จึงเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกและดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างไม่มี การเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นเราปฏิเสธความเชื่อไม่ได้ว่าทุกคนในสังคมไทย ๖๕ ล้านคนนับถือสิ่งต่าง ๆ ที่หลากหลายไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราต้องยอมรับในเรื่องพหุสังคมทางวัฒนธรรม^{๕๖}

๓.๓ อธิพจน์ความเชื่อซุชกที่ปรากฏในสังคมไทย

คำว่า อธิพจน์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ว่า อธิพจน์ (นาม) กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ, อำนาจที่แฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้ เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม^{๕๗}

สำหรับเหตุการณ์ในท้องเรื่องเวสสันดรชาดก หากพินิจเรื่องราวเกี่ยวกับซุชกแล้วดูเหมือนจะเริ่มตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๕ กัณฑ์ซุชกและจบลงในกัณฑ์ที่ ๑๑ คือ กัณฑ์มหาราชซึ่งบรรยายภาพ

^{๕๖} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๐๖.

เหตุการณ์หลังจากที่ชุกได้รับรางวัลและการเล็งดูเป็นอย่างดีจากพระเจ้ากรุงสยาม จนเป็นเหตุให้ถึงแก่ความตาย เพราะการกินอย่างตะกละตะกรามจนท้องแตกตาย หลังจากนั้นในมหาเวสสันดรชาดกก็ไม่มีการกล่าวถึงชุกอีกเลย นอกจากจะมีปรากฏอีกทีในเหตุการณ์ตอนท้ายเรื่อง คือ “ช่วงประชุมชาดก” ซึ่งเป็นการแจกตัวบุคคลในเรื่องหรือคิดว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครในชาติปัจจุบัน^{๕๘}

ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า อิทธิพลชุกที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร โดยแยกประเด็นการศึกษาเป็น ๔ ประเด็นคือ ๑. อิทธิพลชุกที่ปรากฏในด้านจิตรกรรม ๒. อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประติมากรรม ๓. อิทธิพลชุกที่ปรากฏทางด้านประเพณี ๔. อิทธิพลชุกที่ปรากฏทางด้านจิตใจ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ อิทธิพลชุกที่ปรากฏในด้านจิตรกรรม

จิตรกรรม หมายถึง ศิลปะการวาดเขียน, ศิลปะการวาดภาพ^{๕๙} จิตรกรรมเป็นงานศิลป์สาขาหนึ่งที่เรียกว่าจิตรศิลป์หรือวิจิตรศิลป์ หมายถึงศิลปะบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากสรรค์สร้างจิตรกรทั้งทางความคิด ความบันดาลใจและจินตนาการ จนเกิดเป็นมโนภาพและด้วยพลังแห่งสมาธิ ฝีมือ ความชำนาญ ความประณีต ความสามารถทางเทคนิคและความศรัทธา^{๖๐} จิตรกรรมไทยในแต่ละประเภทนั้น ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อจุดมุ่งหมายเฉพาะในแต่ละอย่าง เช่น จิตรกรรมฝาผนังใช้ตกแต่งผนังซึ่งเป็นผลงานที่ช่างเขียนหรือช่างวาด จะถ่ายทอดมโนภาพให้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียน คือนำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ซึ่งทำให้ผู้พบเห็นรู้สึกได้โดยทางอินทรีย์สัมผัสที่ทำให้เกิดความประจักษ์แห่งศิลปะนั้น และทำให้จิตใจเป็นสุขในทางคุณธรรม จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์

จิตรกรรมไทยนั้นนอกจาก จะมีคุณค่าทางด้านศิลปะและคุณค่าทางด้านความงามทั้งทางด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระแล้ว ยังเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่

^{๕๘} ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดดา, *วรรณคดีพระพุทธศาสนาพากย์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

^{๕๙} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๖.

^{๖๐} วรณิภา ณ สงขลา, *การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การ์พิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

สำคัญยิ่งอีกด้วย^{๖๐} อาจกล่าวได้ว่าจิตรกรรมเป็นเครื่องส่งเสริมให้จิตใจสูงขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิต และ วัฒนาการของความเป็นอยู่แห่งวิถีชุมชน

แนวเรื่องที่นิยมนำมาวาดบนฝาผนังในอุโบสถ วิหาร หรือที่เรียกว่าจิตรกรรมฝาผนัง มักเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับไตรภูมิโลกสังฆาน การแสดงบุญบารมีของพระพุทธเจ้าในพุทธประวัติ และนิทานชาดกโดยเฉพาะสิบชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงบำเพ็ญบารมีก่อนที่จะทรงเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเรียกว่า “ทศชาติชาดก” เหล่านี้แสดงความเป็นแนวเรื่องอย่างปรัมปราคติ^{๖๑} ตลอดจนได้แฝงอุบายคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อเป็นการตกแต่ง หากแต่มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อที่จะน้อมนำชักจูงให้เกิดความเชื่อมั่นในเรื่องของบาปบุญคุณโทษ ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา สะท้อนแนวคิดและทัศนะอันนำไปสู่การถ่ายทอดผ่านทางภาพจิตรกรรมฝาผนังให้ได้ติดหูติดตาแก่ผู้ที่ได้พบเห็น อีกทั้งเป็นแบบอย่างในด้านของฝีมือทางเชิงช่าง การที่ช่างเขียนได้นำเอาความเป็นไปของสังคมสอดแทรกเข้ากับบรรยากาศเรื่องราวของผู้คน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับยุคสมัยในด้านต่าง ๆ ไว้ในภาพจิตรกรรมที่ได้สร้างสรรค์เอาไว้ด้วยนั้น เปรียบเสมือนภาพในอดีตที่ทำหน้าที่บอกเล่าถึงการดำรงชีวิต คติความเชื่อทางศาสนาซึ่งจัดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี^{๖๒}

จะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมเป็นภาพที่สื่อจิตวิญญาณของจิตรกรออกมา ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก ที่ถ่ายทอดมาให้เห็นภาพลักษณ์ที่แท้จริงของตัวละครแต่ละตัวอย่างชัดเจน เช่น ภาพพระเวสสันดรที่มีหน้าตาเปรียบด้วยความเอื้ออารี ภาพชูชกที่แสดงถึงความเป็นคนกักขฬะต้องด้วยนุรุษโทษ ๑๘ ประการ เป็นต้น ซึ่งการที่จิตรกรจะสามารถถ่ายทอดได้อย่างดีนั้น ต้องได้รับการศึกษาศิลปะอย่างชำนาญ และมีความรู้ความเข้าใจในวรรณกรรมอย่างถึงแก่นเลยทีเดียว จึงจะสามารถสื่อให้ผู้ชมจินตนาการตามได้ภาพที่ต้องการถ่ายทอดได้

^{๖๐} พระพงศ์ สุขแก้ว, *สุนทรียศาสตร์บนฝาผนัง : อลังการแห่งจิตรกรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปราชญ์สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

^{๖๑} สันติ เล็กสุขุม, *จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ : ความคิดเปลี่ยนการแสดงผลก็เปลี่ยนตาม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

^{๖๒} นันทวิ เจริญพร, “การศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร” (เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมชุกที่ปรากฏอยู่ตามผนังศาลาการเปรียญหรือไม้ค้ำผนัง อุโบสถต่าง ๆ ตลอดจนในสมุดภาพไตรภูมิและจิตรกรรมฝาผนัง พบว่าลักษณะการเล่าเรื่อง ในภาพจิตรกรรมตอนชุก พบว่าการเล่าเรื่องจะปรากฏเหตุการณ์สำคัญดังต่อไปนี้

๑. ตอนที่ชุกตักน้ำมาให้นางอมิตตา ในภาพจะเห็นได้จากชุกกำลังถือหม้อน้ำ โดยฉากนี้ได้แสดงความต่อเนื่องของภาพดูเหมือนจะมีการเคลื่อนไหวของตัวละคร เดินทางมายังที่อยู่อาศัยซึ่งบนเรือนไม้ฝาปะกนมีนางอมิตตารับหม้อน้ำจากเฒ่าชุก ฉากนี้สื่อถึงภาพบรรยากาศของการเอาอกเอาใจด้วยแรงเสนาหาที่ชุกมีต่อนางอมิตตา ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตในด้านวิถีชีวิตประจำวันซึ่งชวนให้นึกถึงการทำมาหากิน ที่มีการตักน้ำมาจากแหล่งน้ำใส่ภาชนะใช้ในการดื่มกิน หุงหาอาหาร และเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่

๒. ฉากที่ชุกเที่ยวถามทางไปยังที่ประทับของพระเวสสันดร ฉากนี้แสดงแต่ภาพชุกแต่ไม่แสดงภาพของเมืองสีพีที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการทะเลาะวิวาท เข้าใจว่าจะเป็นตอนที่ชุกกำลังออกเดินทางจากหมู่บ้านทุนวิภูระ ฉากนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในด้านคมนาคมทางบก

๓. ภาพชุกถูกชาวเมืองสีพีกำลังใช้ก้อนหินท่อนไม้ไล่ทุบตีชุกที่แสดงอาการปฏิกิริยาการหลบหนี ฉากนี้สะท้อนให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตในด้านวิถีชีวิตประจำวันเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท

๔. ฉากชุกหลงเข้าไปในป่าของเจตบุตร ลักษณะการเล่าเรื่องเริ่มต้นของฉากนี้ในภาพจะเห็นได้ว่า พรานเจตบุตรเล็งหน้าไม้ตรงไปที่ชุกซึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้ ด้านล่างมีสุนัขสามตัว ตัวหนึ่งทำท่าว่ากำลังจะกัดไปที่เท้าของชุก อีกตัวหนึ่งกำลังเห่าหอน ฉากนี้สื่อถึงภาพบรรยากาศของการอ่อนวอนร้องขอชีวิตของเฒ่าชุก โดยภาพรวมฉากนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตในด้านของวิถีชีวิตประจำวันที่ชวนให้นึกถึงการล่าสัตว์^{๖๔}

ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อที่จะได้ทราบว่าอิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานจิตรกรรมเป็นอย่างไร โดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศิลปกรรม ผู้วิจัยพบว่า ทางด้านจิตรกรรมอิทธิพลของชุกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลทั่วไปโดยตรง แต่มีอิทธิพลโดยอ้อม โดยตัวละครชุกในภาพจิตรกรรมจะเป็นเครื่องเตือนสติ ให้ความรู้หลาย ๆ อย่าง เช่น ให้คนที่เห็นภาพเข้าใจเรื่องความแตกต่างทางกายภาพของพรานชุก ทำให้ไม่ต้องพุงพลู่ย ตัวดำ ทำให้ต้องมีลักษณะบุรุษไทย ๑๘ ประการ ทำไมเราไม่เป็นแบบอย่างชุก ทำไมชุกต้องจุมกโด่ง ผมยาวไว้ผมจุก ถ้าเกิดมาขออย่าได้เป็นแบบชุกรูปชั่วตัวดำ นั่นคือความหมายในความ

^{๖๔} นางสาวนิษฐา แสงทอง, “ภาพสะท้อนวิถีชีวิต ตอนชุก ในงานจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น : กรณีศึกษาวัดสุวรรณารามและวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาชัยศิลปากร, ๒๕๕๓)

แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ถึงแตกต่างอย่างไรก็ขออย่าให้มี รูปลักษณะอะไรที่เหมือนชูชกนั่นคือการมองอันที่หนึ่ง การมองอันที่สองที่คนในสังคมมองก็คือมองว่า ชูชกเป็นคนตะกละตะกรามเห็นแก่กิน เห็นแก่ได้เอาทุกอย่าง ถ้าเป็นนายทุนก็เป็นนายทุนหน้าเลือด เช่น ให้เพื่อนพราหมณ์ด้วยกันกู้เงิน เขาไม่มีเงินจ่าย ต้นทุนจ่ายไม่มีก็จะต้องยึดเอาลูกสาวเขามาเป็นภรรยา

ถ้ามองในแง่ของสังคมก็คือเป็นการค้าที่ไม่เป็นธรรม มีมูลค่าแลกเปลี่ยนถ้าไม่ได้เงินก็ยึดเอาลูกสาว ถ้ามองในแง่ของความเป็นสามีสูชกรักภรรยา และภรรยาที่ต่างวัฒนธรรมมาอยู่กับชูชกก็ปรนนิบัติชูชกเป็นอย่างดี จนกระทั่งในสังคมของพราหมณ์ที่ชูชกเคยอยู่ เกิดข้อครหาขึ้นมาว่าเมียชูชกทำผิดหน้าที่ ทำผิดจรรยาบรรณของเมียที่จะต้องอยู่อย่างสบาย ผัวจะต้องหาเลี้ยง ส่งผลให้ชูชกได้รับผลกระทบก็จะต้องหาเด็กมารับใช้ในบ้านแทนเมีย เพราะว่าเมียถูกดำเนินจากสังคมในหมู่บ้านของตน

ในแง่ที่เป็นสื่อสอนธรรมะ มันเป็นเรื่องของกฎของการกระทำ เป็นหลักคำของพระพุทธองค์อยู่แล้ว ก็คือในส่วนที่เป็นหลักธรรมที่ว่า กรรมใดใครก่อ เช่น เวลาถูกเชิญเข้าในเมืองบริโภคนกอินทรีขนาดจนทำให้ท้องแตกตาย เป็นกฎแห่งการกระทำ ที่นี้เราก็ต้องรู้ว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์คือว่าใครทำอะไรย่อมได้รับผลแห่งกรรม แต่ถ้าเป็นหลักคติพราหมณ์จะแตกต่างจากหลักพุทธที่ว่าพราหมณ์เมื่ออยากได้อะไรก็ต้องอ้อนวอนร้องขอ เช่น อยากได้ลูกเขาก็ต้องไปขอเอา อยากได้ช้างปึงจันนาเคนก็ไปขอเอา อยากได้สิ่งโน้นสิ่งนี้ก็ต้องร้องขอเอาเพื่อให้ได้มาตามหลักคติของพราหมณ์ที่จะต้องมีเทพหลายองค์ คลบันดาลให้ในสิ่งที่ตัวเองต้องการนี่คือแง่คิดในความแตกต่างของศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อตัวละคร^{๖๕}

สรุปความว่า ชูชกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อบุคคลทั่วไป แต่มีอิทธิพลโดยอ้อม ในด้านเป็นเครื่องช่วยเตือนสติแก่ผู้คนที่ได้ชมภาพจิตรกรรมตอนชูชก โดยให้ความรู้หลายแง่ด้วยกันคือ

๑. ในแง่ความแตกต่างทางด้านกายภาพ ของชูชก รูปชั่ว ตัวดำ มีลักษณะบุรุษโทษ
๒. ในแง่ทุนนิยมค้ากำไรเกินควรก็คือค้ากำไรเกินควร หน้าเลือด
๓. ในแง่ของคนรักภรรยาก็ถือว่าเป็นสามีที่ผิดจะต้องไปเอากันหาขาลีมาเป็นเด็กรับใช้ช่วยเหลืองานบ้านให้กับเมีย
๔. ในแง่เป็นสื่อสอนธรรมะในเรื่องกฎแห่งกรรม

^{๖๕} สัมภาษณ์ รศ.พิทักษ์ น้อยวงศ์ตั้ง, อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

เมื่อได้ศึกษาอิทธิพลของชุกที่มีต่องานจิตรกรรมแล้ว ทำให้ได้รับความรู้หลาย ๆ อย่าง ที่ซ่อนอยู่ในภาพจิตรกรรมนั้น ๆ แต่ในปัจจุบันสื่อจิตรกรรมได้ถูกลดบทบาทลงไปเหลือเพียงแค่ บทบาทในด้านความงามทางด้านศิลปะเท่านั้น โดยคนรุ่นใหม่มิได้เห็นคุณค่าของภาพจิตรกรรมฝาผนังในแง่ของการเป็นสื่อในบทบาทการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร ประกอบกับความนิยมศิลปะแนวใหม่ที่เป็นรูปแบบนามธรรมส่งผลให้สื่อจิตรกรรมฝาผนังได้ถูกจำกัดบทบาทอยู่เพียงแต่ในวัดเท่านั้น และเริ่มที่จะสูญหายลบเลือนไป นอกจากนี้สื่อจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นมาใหม่ก็ยังไปลอกเลียนแบบของเดิม โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจในความหมายที่แฝงอยู่ในสื่อภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้น จึงทำให้สื่อภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยไม่ได้รับการพัฒนาขึ้น จากที่เป็นอยู่แต่อย่างใด

ดังนั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยควรหันมาให้ความสนใจในงานจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น เพราะในงานจิตรกรรมต่าง ๆ ย่อมแฝงคติธรรมต่าง ๆ หากเราได้พิจารณาดูดี ๆ ก็จะเห็นคุณค่าในงานจิตรกรรมมากมาย เช่น

คุณค่าทางศาสนา ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ จะช่วยอธิบายเรื่องราวทางศาสนาให้เราทราบ ทำให้เกิดความศรัทธาใคร่จะปฏิบัติในทางที่ดี เป็นคารยกระดับคุณภาพที่ดีให้สูงขึ้น

คุณค่าทางศิลปะ ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ เป็นผลงานที่ก่อให้เกิดความสวยงาม ประดับแต่ง อารมณ์และความรู้สึกให้ดีขึ้น ซึ่งเกิดจากการกลั่นกรองของศิลปินถ่ายทอดออกมาด้วยสมาธิ ปัญญา และฝีมือ อันแสดงให้เห็นความสามารถของมนุษย์

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ภาพจิตรกรรมเหล่านี้จะเป็นบันทึก บอกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วให้ทราบความเป็นไปในอดีต ทั้งประวัติความเป็นมาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น

๓.๓.๒ อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประติมากรรม

ประติมากรรม (Sculpture) คือ การปั้น (Modelling) การแกะสลัก (Carving) การหล่อ (Casting) โดยการถ่ายทอด ความรู้สึกนึกคิดของผู้สร้าง ที่ใช้วัสดุจำพวกหิน ดิน ไม้ โลหะ เป็นต้น ต้องมีปริมาตร ความกว้างยาว สูงหรือหนา กินเนื้อที่ว่างในอากาศ ระยะที่เกิดเป็นความจริง (Actual space) สามารถจับต้องได้ เกิดความงามโดยรูปทรง ที่มีความประสานสัมพันธ์ เกิดความกลมกลืน จะเป็นเอกภาพ ต้องมีแสงและเงา เพื่อช่วยเน้นให้รูปทรงดูเด่นชัดงดงามยิ่งขึ้น นอกจากนี้ งานประติมากรรมต้องมีฐานรองรับ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญควบคู่ไปกับผลงานนั้น ๆ ดังนั้น คำว่า ประติมากรรมนิยมให้อยู่สองแบบคือ

๑. ประติมากรรม ศัพท์นี้ใช้กับงานประติมากรรมทั่ว ๆ ไป ผู้สร้างจึงเรียกว่า ประติมากร “ประติมา” เป็นภาษาสันสกฤต

๒. ปฎิมากรรม ศัพท์นี้ใช้กับงานที่เป็นรูปเคารพทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ผู้สร้างจึงเรียกว่า ปฎิมากร “ปฎิมา” เป็นภาษาบาลี^{๖๖}

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า ประติมากรรม เพราะใช้กับความหมายกับงานประติมากรรมทั่วไปจะเหมาะสมกับรูปปั้นชุกชุกมากกว่า จากการลงภาคสนามศึกษาพบว่า มีงานประติมากรรมชุกชุกตามวัดต่าง ๆ มากมาย เช่น วัดบ้านม่วง จังหวัดอ่างทอง วัดบางจาก จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น วัดต่าง ๆ เหล่านี้มีการสร้างประติมากรรม รูปปั้นชุกชุก มีวัตถุประสงค์การสร้าง ๒ ประการด้วยกัน มีรายละเอียดที่ควรศึกษาดังนี้

๑. สร้างเพื่อเป็นอุทยานแห่งการศึกษาเรียนรู้

๒. สร้างเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพ กราบไหว้บูชา

๑. สร้างเพื่อเป็นอุทยานแห่งการศึกษาเรียนรู้ เป็นการสร้างงานประติมากรรมในรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลทางด้านชาติหนึ่งในทศชาติ จากเรื่องเวสสันดรชาดก เวลาสร้างก็ต้องสร้างให้ครบ ๑๑ กัณฑ์^{๖๗} กัณฑ์ชุกชุกเป็นกัณฑ์หนึ่งที่มีความสำคัญ ที่แทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก ดังนั้นอิทธิพลของชุกชุกที่ปรากฏในงานประติมากรรม จึงเป็นเรื่องของการที่จะพยายามจะถ่ายทอดเรื่องราวเนื้อหาที่เป็นลายลักษณ์อักษร ไปสู่ภาพจิตรกรรมเพื่อให้เป็นรูปธรรม ให้คนสามารถจินตนาการแทนลายลักษณ์อักษรที่มีข้อจำกัด

อิทธิพลค่อนข้างสูงก็คือ ภาพของอาจารย์ที่เป็นแม่บท เป็นภาพครูเหม เวชกร ท่านจะเขียนเป็นภาพแม่บทขึ้นมา ในเรื่องกัณฑ์ต่าง ๆ เช่น หากเป็นภาพมหาชาติกัณฑ์ทศพร ก็จะแสดงภาพตอนที่พระอินทร์ประทานพร ๑๐ ประการแก่พระนางผุสดี กัณฑ์หิมพานก็จะแสดงภาพที่พระเวสสันดรพระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์ ๘ คนชาวเมืองกลิงครรัฐ กัณฑ์ทานก็จะแสดงภาพที่พระเวสสันดรพระราชทานม้าและราชรถแก่พราหมณ์ที่ตามมาขออนอกเมือง กัณฑ์วันปาวศน์จะเป็นภาพที่สี่พระกษัตริย์ต้องเดินดงมุ่งตรงสู่เขาวงกต กัณฑ์ชุกชุกจะเป็นภาพที่ชุกชุกพานางอมิตตา ลูกสาวเพื่อนไปอยู่บ้านทุนวิฐเพื่อนำไปเป็นภรรยา กัณฑ์จุลพนก็เป็นภาพที่ชุกชุกชุกลักขิง โทหกพราหมณ์เจตบุตรว่าเป็นกลองไล่พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสัญชัย กัณฑ์มหาพนก็เป็นภาพที่อุจตฤาษียอมเชื่อการมของชุกชุกเฒ่าเจ้าเล่ห์ เลยบอกชี้ทางให้ไปสู่ยังเขาวงกต กัณฑ์กุมารก็เป็นภาพที่พระ

^{๖๖} โชคดี เก่งเขตรกิจและผดุง อารีพันธุ์, *ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กลองพัฒนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓ -๑๔.

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

เวสสันดรตรีศเรียกลูกกัณหาชาติขึ้นจากที่ซ่อนองค์ เพื่อนำไปให้ทานแก่เหล่าชูชก กัณห์มัทรีก็จะ เป็นภาพที่พระนางมัทรีทรงประนมกรทูลวอนไหว้ ขอบาทเทพเจ้าสามสัจด์ว์ที่มาค้นทางไว้ไม่ให้ เดินผ่าน กัณห์สัจกบรรพ ก็จะเป็นภาพที่พระอินทร์จำแลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี แล้ว ถวายคืน กัณห์มหาราชจะเป็นภาพที่ชูชกนอนบนต้นไม้เทพเจ้าจำแลงเป็นพระเวสสันดรและพระ นางมัทรีมาอุ้มชูสองกุมาร กัณห์ฉกษัตริย์ ก็จะเป็นภาพที่หกกษัตริย์ถึงวิสัญญีภาพสลบลง เมื่อได้ พบหน้ากัน ณ อาศรมบนที่เขาวงกต และกัณห์นครกัณห์ก็จะ เป็นภาพที่หกกษัตริย์นำพยุหโยธา เสด็จกลับจากเขาวงกต^{๖๔}

ภาพเหล่านี้จิตรกรจะไม่เขียนแหวกกรอบครุที่เขียนไว้ เมื่อเขียนเสร็จแล้วก็พิมพ์ แจก สมัยก่อนนั้นไม่ได้ซื้อขายกันแต่พิมพ์แจก วัดแต่ละวัดพอได้กระดาษหรือโปสเตอร์มาก็นำมา ใส่กรอบรูปไว้ที่กุฏิ ไว้ที่ศาลาการเปรียญ ที่นี้ปฏิมากรรุ่นหลัง ๆ ก็จะต้องเอาฝีมือชั้นครูนั้นมา ถ่ายทอดมาเป็นประติมากรรม ดังที่ครูเหม เวชกร ถ่ายทอดเอาไว้แล้ว จึงมีการเลียนแบบโดยการ นำมาสร้างเป็นประติมากรรมเกี่ยวกับชูชก เวลาสร้างก็ต้องบอกว่านี่กัณห์อะไร กัณห์ทศพร กัณห์ชู ชก กัณห์มัทรี เป็นต้น ฉะนั้นอิทธิพลของชูชกที่ปรากฏในงานประติมากรรมในลักษณะอย่างนี้ จึง ไม่มีอิทธิพลโดยตรง เพียงแต่สอดแทรกอยู่ในเรื่องราวให้ศึกษาเท่านั้น การไปแทรกอยู่ในเรื่อง เวสสันดรชาดก เพื่อเสริมให้แนวเรื่องเห็นข้อแตกต่างในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ของชนเผ่าของ วัฒนธรรม ถ้าไม่แทรกชูชกในภาพความโดดเด่นในพระเวสสันดร ก็จะไม่เกิดการสนับสนุนใน เรื่องความเสียดสีได้ นั่นคือการสนับสนุน ถ้าจะเปรียบเทียบก็เหมือนกับพระเอกกับพระรองใน หนังสือนิยายปัจจุบันนี้ ขึ้นอยู่กับนักปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาที่รักษาชาดกขึ้นมาให้คน ได้ ศึกษาว่ามันเป็นแก่นของอะไร ชูชกเข้าไปแทรกอยู่ในฐานะอะไรในบริบททางสังคม ในมิติทาง วัฒนธรรม ในแง่ของอุปนิสัยใจคอ ในแง่ของหลักธรรม ในแง่ของกฎแห่งกรรม เป็นต้น^{๖๕}

ผู้วิจัยจึงพอสรุปใจความได้ว่า การสร้างงานประติมากรรมเป็นเรื่องของการที่จะพยายาม จะถ่ายทอดเรื่องราวเนื้อหาที่เป็นลายลักษณ์อักษรไปสู่ภาพจิตรกรรม จากจิตรกรรมไปสู่งาน ประติมากรรมเพื่อให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น อิทธิพลของชูชกก็แทรกอยู่ในกัณห์เหล่านั้น ไม่มีอิทธิพล โดยตรง แต่โดยอ้อมแล้ว ช่วยแต่งเติมบารมีให้พระเวสสันดรโดดเด่นขึ้น นอกจากนี้ยังแอบแฝงคติ ธรรมสอนใจให้แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาได้อีกด้วย เช่น ที่วัดบางจากที่ผู้วิจัยได้ลงภาคสนาม สังเกตเห็น

^{๖๔} พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อ สังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

^{๖๕} สัมภาษณ์ รศ.พิทักษ์ น้อยวังคลัง, อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาลัษณ์มหาสารคาม, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

รูปปั้นเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่ทางวัดสร้างขึ้นมารอบทั้ง ๑๓ กัณฑ์เพื่อใช้เป็นอุทยานการศึกษา เรียนรู้ของประชาชนที่ได้มาเยี่ยมชมวัด โดยมีการแทรกชุกชกในกัณฑ์ต่าง ๆ ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๕ กัณฑ์ชุกชกไปจนถึงกัณฑ์ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาพรต ตามแบบภาพครุโบราณ ประติมากรรมชุกชกที่แทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก จึงเป็นเรื่องที่ช่วยเสริมบารมีให้พระเวสสันดรคูโคตเด่นขึ้น เหมือนพระเอกกับพระรอง ถ้าไม่มีพระรองพระเอกก็จะไม่โดดเด่นอะไร เหมือนกับว่ามีจุดสีขาวที่อยู่บนพื้นสีดำ

นอกจากนี้เรายังสามารถที่จะศึกษาศิลปะกรรมต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในงานปั้นในแต่ละกัณฑ์ได้ เพราะภาพพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการศึกษาที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” คำว่า สิกขามาจากคำสันสกฤต ถ้าเป็นบาลี ได้แก่สิกขา แปลว่าข้อที่ต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้น ไปจนบรรลุ จุดมุ่งหมายสูงสุด คือพระนิพพาน เรียกว่า “ศีลสมาธิ ปัญญา” สิกขา คือหลักการศึกษานี้ในพระพุทธศาสนา หลักสิกขานี้ครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา” การศึกษาหรือสิกขาเป็นการปฏิบัติไม่ใช่เล่าเรียน เล่าเรียนเป็นเบื้องต้นของการศึกษา ดังนั้นถ้าพูดให้เต็มแล้ว การศึกษาคือ เรียนให้รู้ เรียนให้เข้าใจ และทำให้ได้ ทำให้เป็น หรือว่าเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหาวิชาเดียวแต่ทำอะไรไม่ได้ หรือทำอะไรไม่เป็นเลย

กัณฑ์ชุกชกที่ปั้นไว้ในวัดบางจาก หรือตามวัดต่าง ๆ ก็เพื่อให้คนได้ศึกษาเรื่องราวเวสสันดรชาดก แล้วนำคติธรรมที่อยู่ในเรื่องนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตสมควรแก่กำลังของตน ในกัณฑ์ชุกชกก็มีคติธรรมที่แฝงอยู่สามารถนำมาเอาไปเป็นแบบอย่างได้ในส่วนที่ดีของชุกชก ดังที่ท่านพุทธทาสได้เขียนคำกลอนไว้ว่า “เรามีส่วนเลวบ้างข้างหัวเขา จงเลือกเอาส่วนดีเขามีอยู่เป็นประโยชน์โลกบ้างยังน่าดู ส่วนที่ชั่วอย่าไปรู้ของเขาเลย” ดังนั้นถ้ามองส่วนดีของชุกชกก็พอจะมีให้เห็นบ้าง เช่น ๑. รู้จักประหยัดอดออมและใช้จ่ายอย่างประหยัด คือสามารถเก็บหอมรอมริบจากการขทานวันละเล็กละน้อยจนเป็นเงินก้อนโต จนต้องนำไปฝากเพื่อนไว้ ๒. รักและซื่อสัตย์ต่อภรรยา คือแม้ตัวจะแก่แต่พอเห็นเมียถูกชาวบ้านรังแก ก็ขันอาสาทำงานแทน เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อผู้ที่ศึกษางานประติมากรรมชุกชก เมื่อศึกษาแล้ว ควรนำคติธรรมในงานประติมากรรมนั้น มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จึงจะถือว่าเป็นการศึกษาที่ถูกต้องตามหลัก “สิกขา” ตามหลักการในพระพุทธศาสนา

^{๓๐} ที. ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑ : ฉบับสยามรัฐสุต เตปิฎก, ๒๕๓๐.

^{๓๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา, เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ นายสม เบลูจากาญจน์, (พิมพ์ที่ บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

๒. สร้างเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพบูชา

ในสำนักต่าง ๆ ที่สร้างชุกให้พุทธศาสนิกชนบูชา นอกจากจะมีชุกองค์เล็ก ๆ สำหรับพกติดตัวแล้ว ยังมีรูปปั้นชุกองค์ใหญ่เท่าคนจริงสำหรับให้บุคคลทั่วไปได้กราบไหว้บูชา บางวัดก็สร้างไว้กลางแจ้ง บางวัดก็สร้างไว้ในร่มมีหลังคามุง เพื่อให้คนที่มาวัดได้กราบไหว้บูชา หลังจากที่มาบนบาน ขอพรจากชุกแล้วเกิดประสบกับความสมหวังตามสิ่งที่ตัวเองปรารถนา แล้วอยากขอบคุณ หรือมาแก้บน ตามที่ตัวเองได้บนบานไว้ เพื่อให้เกิดความสบายใจ เป็นการรักษาสัจจะที่ให้ไว้กับตนเอง ด้วยการบนด้วยสิ่งของต่าง ๆ ตามที่บนไว้ เช่น ข้าวหลาม อาหารคาวหวาน ลิเก หมอลำ เป็นต้น เมื่อคนมีประสบการณ์ตรงจากการบูชา และการบนบานแล้วประสบกับความสมหวังตามที่ตนปรารถนาไว้ ก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแล้ว จึงเกิดการบูชาขึ้น

การบูชาเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความเชื่อทั้งนั้น ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจเกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จัดเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็ก จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่^๒ เมื่อมีความเชื่อต่อสิ่งที่เข้าใจว่ามีอำนาจสูงสุดในการคลบแคลงจึงมีการบูชา ซึ่งหมายถึงการเคารพนับถือบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่นับถือด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น เป็นความเชื่อของคนโบราณจนกลายมาเป็นลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่วิวัฒนาการไปโดยลำดับ^๓

จากการลงพื้นที่ภาคสนามผู้วิจัย สังเกตการณ์เห็นว่า มีประชาชนบางกลุ่มนิยมมากราบไหว้ชุก โดยการจุดธูปเทียนบูชา มีการอธิษฐานขอพร ตามความปรารถนาของตน ซึ่งพระครูกิตตินนทคุณ เจ้าอาวาสวัดบางจาก ได้ให้ความเห็นว่า การมาบูชารูปปั้นชุกของประชาชนจะแตกต่างกัน รูปปั้นที่ปั้นไว้ข้างนอกรอบ ๆ บริเวณวัด เป็นเรื่องราวเวสสันดรชาดกที่ปั้นไว้เป็นกัณฑ์ ๆ มีทั้งหมด ๑๑ กัณฑ์ กัณฑ์ชุกก็มีอยู่กัณฑ์หนึ่ง กัณฑ์ที่มีชุกกร่วมอยู่ด้วยก็มีอยู่หลายกัณฑ์ เช่น กัณฑ์ชุกก็จะเป็นภาพที่ชุกพานางอมิตดาลูกสาวเพื่อนไปอยู่บ้านทุนวิฐ เพื่อนำไปเป็นภรรยา กัณฑ์จุลพนก็จะเห็นภาพที่ชุกชุกลักขิงโกหกพราหมณ์เจตบุตรว่าเป็นกลองไล่พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสัญชัย กัณฑ์มหาพนก็จะเห็นภาพที่อุจตถาธิษอบเชื่อการมของชุกเฒ่าเจ้าเดห์ เลียบอกชี้ทางให้ไปสู่ยังเขาวงกต เป็นต้น

^๒ นายแพทย์สุวัฒน์ จันทร์จันง, ความเชื่อของมนุษย์กับปรัชญาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๓ Jame E.Q., The Beginning of Religion; Hutehin Son S University Library ชุด World Religion, Prinee Gute London พิมพ์ครั้งแรก ไม่บอกปีที่พิมพ์.

ในบรรดารูปปั้นที่มีชุกชุกอยู่ในกัณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ คนที่เดินทางมาวัดจะไม่กราบหรือเคารพบูชา เพราะต้องการให้ศึกษาเรื่องราวของเวสสันดรชาดกเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวกับโชคลาภ ส่วนรูปปั้นที่อยู่ในศาลานั้นผู้คนที่มาวัดจะให้ความเคารพและกราบไหว้บูชา มาบนบาน ขอพร ส่วนมากก็จะมาบนบาน ขอพรในเรื่องค้าขาย โชคลาภ โรคภัยไข้เจ็บ ขอบารมีชุกชุกให้มีวาจาอ่อนหวานเหมือนอย่างชุกชุก^{๕๔} และเป็นกำลังใจในการทำมาหากิน ในการดำเนินชีวิตต่อไป

ส่วนสาเหตุที่ทำให้คนมาบูชารูปปั้นชุกชุกในศาลานั้น อาจจะเป็นเนื่องมาจากประสบการณ์โดยตรงที่ได้มาบนบาน ขอพรจากชุกชุกแล้วสมปรารถนา อีกส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการบอกเล่าต่อกันมา รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ของกลุ่มพุทธพาณิชย์ด้วย ดังกรณี เช่น คุณอัญชลี อับดุล ผู้สื่อข่าว อสมท. ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าที่มาบูชาชุกชุกเพราะว่า มีคนมาบอกเล่าถึงพุทธคุณให้ฟัง แล้วก็เกิดความศรัทธา ก็เลยมาลองดู แล้วก็บูชาไปได้ระยะหนึ่งแล้วก็เห็นผลอย่างที่คาดหวังไว้ เรื่องขายรถมอเตอร์ไซค์ไม่คิดว่าจะขายได้ แต่พอขอพรชุกชุกได้ไม่กี่วัน ก็มีคนมาติดต่อ มาซื้อขายได้เลย จึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธา^{๕๕} ดังนั้นเมื่อบุคคลมีความเชื่อความเลื่อมใสในสิ่งใดแล้ว ย่อมทำการกราบไหว้บูชาต่อสิ่งนั้นด้วย กาย วาจา ใจ เพราะมีความเชื่อจึงเกิดการบูชาขึ้น ดังที่เราเห็นบุคคลต่าง ๆ มาบูชาชุกชุก ก็เพราะว่ามีความเชื่อทั้งนั้น

๓.๓.๓ อิทธิพลชุกชุกที่ปรากฏในงานประเพณี

ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าเป็นถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคมและมีการปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา^{๕๖}

ทั่วทุกภูมิภาคล้วนแต่มีประเพณีการเทศน์มหาชาติประจำปีเพื่อปลุกฝังคุณค่าและคุณธรรมจากเวสสันดรชาดก การเทศน์มหาชาติในประเทศไทยนั้น ได้ปรากฏหลักฐานมีมานานแล้วโดยนิมิตเทศน์ในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ และไม่ได้จำกัดฤดูกาล ในภาคกลางนิมิตเทศน์ระหว่างเทศกาลออกพรรษา ถึงเดือน ๑๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิมิตเทศน์ในเดือน ๒ ถึงเดือน ๔ เรียกว่า บุญพระเวส (ผะ-เหวด ตามสำเนียงอีสาน) ภาคเหนือมีการตั้งธรรมหลวงมหาชาติในเดือนยี่หนือ (เดือน ๒) หรือเดือนพฤศจิกายน และประเพณีเทศน์มหาชาติใน

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๕} สัมภาษณ์ คุณอัญชลี อับดุล, ผู้สื่อข่าว อสมท, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๕๖} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า

เดือน ๓ คือ เดือนธันวาคม ภาคใต้นิยมเทศน์มหาชาติในเดือนอ้าย^{๓๓} การได้สดับเทศน์มหาชาติตามคติความเชื่อของคนไทยว่า ถ้าใครมีความสามารถฟังจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว ก็จะได้ผลานิสงส์มาก แม้กระทั่งสิ่งของที่ใช้ในพิธีเทศน์มหาชาติ ตลอดถึงน้ำมันต์ในพิธีนั้นถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก^{๓๔}

จากการศึกษาค้นคว้าเพื่อที่จะทราบว่าชุกมีอิทธิพลต่องานประเพณีหรือไม่ ผู้วิจัยได้สอบถามบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยสอบถามผู้ที่บูชาชุก และจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศิลปกรรม ว่าชุกมีอิทธิพลต่องานประเพณีหรือไม่ อย่างไร ส่วนมากได้ให้คำตอบว่า ชุกไม่มีอิทธิพลต่องานประเพณีโดยตรง และไม่ปรากฏชัดเจน ไม่เหมือนพระอุปคุต ไม่เหมือนผีปูด นั้นเป็นอิทธิพลที่เห็นได้อย่างชัดเจน ในทัศนะของ รศ.พิทักษ์ น้อยวังคลัง อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ให้ความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า อิทธิพลชุกต่องานประเพณีไม่ค่อยชัดเจน แต่ชุกจะมีอิทธิพลในการไปแทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก เพื่อเสริมให้แนวเรื่องเวสสันดรชาดก ได้เห็นข้อแตกต่างในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ของชนเผ่า ของวัฒนธรรม ถ้าไม่มีชุกแทรก ภาพโดดเด่นในพระเวสสันดรจะไม่เกิดการสนับสนุนเรื่องในความเสียดสีได้ เหมือนกับพระเอกกับพระรองในหนังปัจจุบัน ถ้าไม่มีพระรอง ไม่มีผู้ร้าย พระเอกก็ไม่เด่นชัดขึ้น^{๓๕}

ต่อมาผู้วิจัยได้พยายามค้นคว้า หาข้อมูลเพิ่มเติมจากหนังสือและบทความต่าง ๆ รวมทั้งสืบค้นข้อมูลทาง Internet จนกระทั่งพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า มีประเพณีแห่ตาชุกของชาวบ้านหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกและอีกแห่งหนึ่ง คือ ชุมชนลานหอย อำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย ชุมชนทั้งสองแห่งมีประเพณีแห่ตาชุก แต่ไม่พบหลักฐานว่าปฏิบัติกันมานานเพียงใด จากการสอบถามชาวบ้านผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่มีอายุมากกว่า ๕๐-๑๐๐ ปี ต่างกล่าวตรงกันว่า “ตนเองก็เคยเห็นมาตั้งแต่เกิด และปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ไม่เคยขาด ด้วยเชื่อว่าหากไม่

^{๓๓} หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, มหาชาติสำนวนอีสาน, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในมหามงคลสมัยรัชกาลที่ ๑๐ วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๑), หน้า คำชี้แจง.

^{๓๔} พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓)

^{๓๕} สัมภาษณ์ รศ. พิทักษ์ น้อยวังคลัง, อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ประกอบพิธีนี้แล้ว บ้านเมืองหรือชาวบ้านในหมู่บ้านอาจประสบภัยต่าง ๆ ข้าวปลา อาหาร ก็จะไม่บริบูรณ์ได้”^{๘๐}

นั่นแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของชุกต่องานประเพณีนั้นมีอยู่ แต่มีวงจำกัดอยู่แค่ในชุมชนย่อย ๆ ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า ประเพณีแห่ตาชุกในชุมชนทั้งสองเป็นมาอย่างไร โดยพยายามสืบหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาประกอบการวิจัย จนกระทั่งค้นพบว่ามืบทความเรื่องแห่ตาชุก ในงานวิชาการระดับชาติเรื่อง “วัฒนธรรมชาคในสังคมไทย” จัดโดยวิวัฒน์ไทยศึกษานานาชาติเพื่อการพัฒนาสังคม (ENITS) สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับคณะมนุษยศาสตร์และสถาบันวิจัยสังคมมหาลยเชียงใหม๋ ณ ห้องประชุมศาสตราจารย์ ดร. หม่อมหลวงดุษฎีชุมสาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาลยเชียงใหม๋, ๓๐ มิถุนายน -๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔ ซึ่งตรงกับหัวข้อที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา เป็นบทความของ รองศาสตราจารย์ ปฐม หงส์สุวรรณ ได้เสนอบทความเรื่อง “ชุก” ถึงพ่อปู่ : พลวัตรของตัวละครชาคในวิถีชีวิตของคนไทยร่วมสมัย จากการศึกษางานของท่านผู้วิจัยพบว่า

“แห่ตาชุก” นับเป็นประเพณีประจำปีของชาวบ้านหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และชาวตำบลลานหอย อำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย ประเพณีนี้ผู้คนส่วนใหญ่รู้จักกันในชื่อ “เทศน์มหาชาติ” ในวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยก็พบความหลากหลายของคำเรียกชื่อ “เทศน์มหาชาติ” ชาวไทยอีสานนิยมเรียกประเพณีนี้ว่า “บุญเผวด” (เผวด คือ พระเวส) อันเป็นการนำเอาชื่อตัวละครเอกผู้เป็นพระ โพธิสัตว์ นั่นคือ พระเวสสันดรมาตั้งเป็นชื่อเรียกงานบุญ ขณะที่คนไทยภาคกลางส่วนใหญ่รู้จักกันแพร่หลายคือ “งานเทศน์มหาชาติ” แต่ก็มีชาวบ้านบางกลุ่มที่มีคำเรียกซึ่งดูเหมือนจะผิดแผกไปจากที่คนส่วนใหญ่ ดังกรณีชาวบ้านหนองกะท้าวและชาวบ้านตำบลลานหอย ที่เรียกงานประเพณีว่า “งานแห่ตาชุก” นำเอาชื่อชุกมาเรียกงานงานเทศน์มหาชาติในภาษาถิ่นของตน

“งานแห่ตาชุก” กล่าวกันว่าเป็นความคิดความเชื่อที่เก่าแก่มีมาแต่โบราณ ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันดังที่คนส่วนใหญ่รับรู้ อีกทั้งการแห่ตาชุกในงานบุญเทศน์มหาชาติก็เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัตินับเนื่องกันมากกว่าศตวรรษ ดังคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ผู้อาวุโสซึ่งมีอายุมากกว่า ๘๐ ปี ด้วยเหตุนี้ภาพของชุกที่ถูกเรียกขานว่า “ตาชุก” จึงเป็นเรื่องราวที่

^{๘๐} ปฐม หงส์สุวรรณ, นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗๔.

ชาวบ้านทั้งสองชุมชนดังกล่าวข้างต้น ต่างรู้จักและปฏิบัติสืบทอดเป็นประเพณีต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านหนองกะท้าว มีเนื้อที่ ๔๐๐ ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ตำบลหนองกะท้าวมีทั้งหมด ๒๗ หมู่บ้าน โดยมีบ้านหนองกะท้าวเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ อยู่ในเขตที่ราบหุบเขาที่มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีที่สูงและภูเขาล้อมรอบ มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากน้ำได้พัดพาเอาดินตะกอนมาตามลำน้ำที่มีอยู่หลายสายตกทับถมกันในทุก ๆ ปี

ส่วนชุมชนลานหอย อำเภอศาลานหอย จังหวัดสุโขทัย ก็เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีงานเทศน์มหาชาติที่เรียกในภาษาพื้นบ้านว่า “ประเพณีแห่ตาชูชก” เช่นกัน ชุมชนด้านลานหอยเป็นชุมชนเก่าแก่ของอำเภอ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองสุโขทัย มีบางส่วนที่อพยพถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่ในความรับผิดชอบของอำเภอบ้านด่านลานหอย คือ บ้านเชิงศรี บ้านหนองเฒ่า บ้านวังตะแบก บ้านวังโคนเปือย กรณีบ้านด่านเชื่อว่าเป็นฐานที่ตั้งด้านโบราณเมื่อครั้งมีศึกพม่าที่ยกมาทางด้านแม่ละเมา จังหวัดตากในปัจจุบัน สถาปนามิประเทศของบ้านด่านลานหอยเป็นที่ราบมีภูเขาบางส่วน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม ทำนาและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม

ในบรรดาชาดกที่แปลเป็นภาษาไทย เวสสันดรชาดกนับเป็นเรื่องที่รู้จักแพร่หลายเรื่องหนึ่ง ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระชาติที่ทรงบำเพ็ญบารมีมากมายสูงสุดยิ่งกว่าในพระชาติก่อน ๆ กล่าวคือ ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ครอบบริบูรณ์ก่อนที่จะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า^{๕๐} พระชาติที่เป็นพระเวสสันดรนี้จึงเป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า “มหาชาติ” ชาดกนับเป็นส่วนหนึ่งของวิถีวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีของชาวหนองกะท้าวและชาว้านลานหอย เนื้อหาของมหาเวสสันดรเป็นสิ่งที่ให้ทั้งหลักธรรม คำสอนทางศีลธรรม จริยธรรม และให้ความบันเทิงที่มาพร้อม ๆ กับการละเล่นและการแสดงในเชิงพิธีกรรม ประกอบการเทศน์ ซึ่งมีเวทีการแสดงอยู่นอกเขตบริเวณวัด อันเป็นเวทีขนาดใหญ่เพราะใช้ถนนหนทางของหมู่บ้านเป็นพื้นที่การแสดงของตัวละครในมหาเวสสันดรชาดก ให้ชาวบ้านจำนวนมากได้ชมกัน

ประเพณีการแห่ตาชูชก เป็นประเพณีที่ชาวหนองกะท้าวนิยมจัดกระทำในทุก ๆ ปีมิได้ขาดจนถือเป็นประเพณีปฏิบัติในรอบปี โดยจะกระทำในเดือนหลังออกพรรษา ก่อนจัดงานชาวบ้านและวัดจะปรึกษารื้อถดถองกันว่า จะจัดกันในช่วงเวลาใด จากนั้นทางวัดก็จะแบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ ๆ เพื่อมอบให้พระภิกษุสามเณรที่วัดเตรียมไว้เทศน์ และวัดจะจัดทำหนังสือแจ้ง

^{๕๐} พระครูวิจิตรธรรมโกศล, กะเทาะเปลือกเวสสันดร, คำนิยม พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร รมจิตโต)

ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์อย่างทั่วถึงกัน ในการเทศน์จะนิยมนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่น มาเทศน์ด้วย โดยมีฎีกาไปนิมนต์พร้อมบอกชื่อกัณฑ์ ขั้นตอนในการจัดสถานที่ที่มีรูปแบบทั่วไป เหมือนที่อื่น ๆ การเทศน์มหาชาติของชาวหนองกะท้าวและชาวบ้านลานหอย จะจัดให้มีการเทศน์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จะกระทำให้เสร็จภายในวันเดียว มีลักษณะเหมือนการเทศน์ทั่วไปตามภาคอีสานที่จัด กันเพียงวันเดียว เนื่องด้วยเวลาและภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน ไม่อำนวยให้จัดได้หลายวัน

ในการจัดขบวนแห่กัณฑ์แต่ละกัณฑ์ของหมู่บ้านในชุมชนหนองกะท้าวและชุมชนดำน ลานหอย แต่ละหมู่บ้านจะมีต้นกัณฑ์เทศน์เป็นของตนเองพร้อมกับกลุ่มฟ้อนรำภายในขบวน เมื่อ ขบวนในแต่ละกัณฑ์เคลื่อนเข้าสู่วัด หมู่บ้านหรือกลุ่มเจ้าภาพก็จะนำกัณฑ์ไปถวายพระ การเทศน์ มหาชาติของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านจะมีกัณฑ์พิเศษกว่ากัณฑ์อื่น คือ “กัณฑ์ชูชก” เพราะในขบวน แห่กัณฑ์นี้ จะมีคนที่แต่งกายเป็นตัวละครต่าง ๆ ตามเนื้อหาของกัณฑ์ชูชกโดยจะมีการแต่งตัวเป็น “นางมัทรี” หาบผลไม้บ้าง แต่งเป็น “เต่าชูชก” บ้าง ซึ่งจะเป็นผู้ชายสวมชุด “ชูชกขาว” จูงเด็กหญิง ชาย คือกัณฑ์หาชาติ และที่สำคัญก็คือ มีชูชกปลอม ที่เรียกขานกันว่า “ชูชกดำ” โดยจะเป็นชายที่ สวมครีมาแต่งตัวเป็นชูชกปลอม คนที่แสดงเป็นชูชกปลอมนั้นจะต้องกินเหล้าให้เมา แล้วจะมีคน เอาผ้าเหลือง (ผ้าจีวรเก่าของพระภิกษุ) มาห่อหุ้มร่างกายจนมิดชิด สวมรองเท้ายางสีดำ มีการสวม หน้ากากที่ตกแต่งให้ดูน่าเกลียดน่ากลัวให้เหมือนกับผี หรือเปรตที่มีเนื้อตัวสกรปรก ดวงตาโปนแดง ทะลักออกมาจากเบ้าตา แลบลิ้นยาว และมีมือทั้งสองข้างจะจับไม้ที่ทำเป็นรูปเครื่องเพศชาย (ปลัดขิก) ใช้สำหรับวิ่งไล่หลอกเด็กและหญิงสาว รวมทั้งรำรำไปพร้อม ๆ กับจังหวะดนตรี สร้าง ความสนุกสนานให้เกิดขึ้นในขบวนแห่ ทั้งนี้ในแต่ละปีจะมีชูชกปลอมนี้ประมาณ ๓-๕ ตัว ถือเป็น กัณฑ์ที่สร้างสีสัน สร้างความสนุกสนานให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชุมชนนับตั้งแต่อดีตเรื่อยมา^{๕๒}

กล่าวคือจะมี “การขยายความและสร้างอนุภาคของตัวละครขึ้นมาใหม่” โดยใช้จินตา การจากเรื่องเล่าเพื่อให้เรื่องและบรรยากาศของงานประเพณีมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น อันเป็นการ เพิ่มเติมรายละเอียดและเป็นการสร้างใหม่ของกลุ่มชาวบ้าน ในชุมชนดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณี ที่มี การ “ตีความใหม่” ของเรื่องเล่าจากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก คือ หลังจากเหตุการณ์ที่ชูชกต้อง แดกตายไปแล้ว ชาวบ้านมิได้หยุดความคิดนี้จินตนาการไว้เพียงเท่านั้น หากแต่มีการอธิบายว่าเมื่อชู ชกตายไปแล้ว ด้วยผลกรรมจึงได้กลายเป็นผีเปรต ยังคงเวียนเวียนรบกวนชาวบ้านชาวเมืองอยู่ เสมอ โดยเฉพาะในงานบุญงานกุศล ดังเช่น งานบุญมหาชาตินี้

ภาพของตาชูชกที่ถูกสร้างให้เข้ามาร่วมขบวนแห่ในงานบุญ ซึ่งดูผิดแปลกไปจากชูชกที่ คนส่วนใหญ่เคยเห็นหรือรู้จักมาก่อน ในชุมชนบ้านหนองกะท้าวและบ้านดำนลานหอยถือเป็นการ

^{๕๒} สัมภาษณ์ กำนันพงษ์ศักดิ์, กำนันประจำตำบลหนองกะท้าว, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

เพิ่มรายละเอียดตัวละครในเรื่องมหาเวศสันดรชาดก ให้มีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น กล่าวคือในวัฒนธรรมของกลุ่มชนทั้งสองถิ่นมีประเพณีเทศน์มหาชาติที่เรียกขานในภาษาถิ่นว่า “แห่ตาชุก” แสดงให้เห็นวิธีการสร้างความหมายใหม่ของประเพณีในลักษณะที่ตรงกันข้าม (binary opposition) เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ขอนำเสนอเป็นตารางประกอบการอธิบายดังนี้^{๕๓}

ความหมาย	งานบุญพระเวส	งานแห่ตาชุก
ความเรียกประเพณี	งานบุญ- กิจกรรมทางธรรม คำว่า “บุญ” คือ การกระทำความดี ตามหลักคำสอนในศาสนา, ความดี	งานแห่ – กิจกรรมทางโลก คำว่า “แห่” คือ ขบวนที่เดินไป พร้อมด้วยการตกแต่งต่างๆ อย่าง ครึกครื้นและเน้นความสนุกสนาน
บทบาท ตัวละครสำคัญ	พระเวส คือ พระโพธิสัตว์ ตัวเอก – บุคคลในอุดมคติ	ชุก คือ พราหมณ์เฒ่าขอทาน ตัวปฏิปักษ์ – บุคคลนอกอุดมคติ
บทบาทหน้าที่ ทางสังคม	เพื่อสั่งสอนหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา + การเทศน์ สอดแทรกมุขตลก	เพื่อสั่งสอนหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา + การละเล่นเพื่อ สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน
ภาพลักษณ์	ผู้ที่สะอาดบริสุทธิ์ ผู้หลุดพ้นจาก กิเลสทั้งมวล	สิ่งชั่วร้ายและสกปรก ผู้ที่ยังข้องแวะ กับกิเลสตัณหา ราคะ-ถือปัดขิก

ลักษณะดังกล่าวจึงน่าจะแสดงให้เห็นความสำคัญ และบทบาทหน้าที่ของชุกในประเพณีเทศน์มหาชาติของกลุ่มคนทั้งสองท้องถิ่นข้างต้น อันเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นบนฐานความคิดเดียวกันกับเรื่องรวมมหาเวศสันดรชาดก โดยวางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อถือศรัทธาในหลักคำสอนทางพุทธศาสนา และเน้นเรื่องการให้ทานบารมีผ่านตัวตนของพระเวศสันดรเช่นเดิม หากมีแต่การให้เพิ่มความหมายใหม่และพยายามตีความคำว่า “ทานบารมี” ให้มีความสอดคล้องและรับใช้ความเป็นท้องถิ่นมากขึ้น

สรุปความว่า รูปลักษณ์ของ “ตาชุก” ที่สร้างให้กลายเป็นสิ่งน่าหวั่นหวาดพระใน โลกทัศน์ของชาวบ้านถือเป็นการสื่อความหมายที่มีนัย เชื่อมโยงกับการสร้างภาพความเป็นตัวแทนของความ

^{๕๓} ปฐม หงส์สุวรรณ, นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๐.

ชั่วร้าย มีอำนาจที่อยู่นอกกรอบศีลธรรม และเป็นสัญลักษณ์ในโลก “โลกิยะ” ที่ยังยึดติดเรื่องราวทางโลกเป็นสำคัญ ซึ่งตามความหมายนี้ ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงถึงคติการสร้างชุกของชาวมอญโบราณว่า การทำเครื่องรางชุกจริง ๆ แล้ว โบราณเขาไม่ได้สอนให้คนโลก หรือให้เอาอย่างชุก แต่เมื่อเห็นชุก ก็ต้องนึกถึงพระเวสสันดร เพราะเป็นของคู่กัน แล้วนึกถึงเรื่องราวในคาถาพันหรือพระเวสสันดร นึกถึงการบำเพ็ญบารมีของพระสมณะโคดม ว่าเสียดสละเพียงใดกว่าจะได้พบยอดธรรมะมาสั่งสอนเวไนยสัตว์ นึกถึงการเป็นผู้ให้และผู้รับ นึกถึงโทษ ที่ชุกได้รับเพราะความโลภ คนโบราณต้องการสอนให้เห็นโทษก่อนคุณ เพราะ “โทษ” นั้นย่อมนำทุกข์มาให้หากเราไม่รู้จักส่วน “คุณ” นั้นจะรู้จักหรือไม่ก็มีแต่ประโยชน์ ไม่มีโทษ ดังนั้นเมื่อเราเห็นชุกที่มีแต่ความโลภ ความไม่ดีเราจะได้ไม่เอาอย่างนั้น คติแบบนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีลักษณะ ความหมายคล้ายคลึง กับความเชื่อของชาวบ้านหนองกะท้าว และชาวด่านลานหอย ที่สร้างชุกดำขึ้นมาในงานประเพณี ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าชุกเป็นคนไม่ดี ไม่ควรเอาแบบอย่าง เป็นบุคคลที่อยู่นอกกรอบศีลธรรม

อนึ่ง การนำเสนอภาพชุกในงานประเพณีนี้ก็ถือเป็นการช่วยผลิตซ้ำ (reproduction) ให้เห็นถึงบุคคลที่อยู่นอกกรอบของสังคม ให้ประชาชนชาวบ้านได้รู้จักและตระหนักรู้ อันเป็นการสร้างความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ของกลุ่มคน (consensus) ในสังคมในวัฒนธรรมชาวบ้าน รูปแบบของชุกดำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากเนื้อหาในวรรณกรรมเวสสันดรชาดกนั้นยังสัมพันธ์กับความคิดเกี่ยวกับร่างกายทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่าร่างกายของเพศชายทั้งที่อ่อนแอ (เดินไม่ตรงเพราะฤทธิ์เหล่า) มีหน้าตาอัปลักษณ์เหมือนผี และเต็มไปด้วยบาป จำเป็นต้องถูกควบคุมและกำกับอย่างเข้มงวด ด้วยกลุ่มชายที่มีสติ ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหนังและความต้องการทางเพศ (sexuality) และอารมณ์ทางเพศเป็นสิ่งที่ยากจะควบคุม และหากควบคุมไม่ได้ก็จะ เป็นสาเหตุของทุกข์อันใหญ่หลวง ดังมีความเชื่อว่า บริเวณด้านบนศาลาการเปรียญเป็นที่ประกอบกิจพิธีทางศาสนา และเป็นเขตหวงห้ามมิให้ชุกเข้าเขตศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวได้ เพราะถือว่าคนที่ เป็นพระเวสสันดรก็คือคนที่นั่งเทศน์บนศาลาหมายถึง พระสงฆ์นั่นเอง เพราะฉะนั้นจะเลียนแบบไม่ได้ พระเวสสันดรเป็นของสูงที่แตะต้องไม่ได้^{๔๔} หากฝ่าฝืนด้วยผู้ควบคุมชุกไม่ได้ก็จะถือเป็นกลางบอก เหตุเภทภัยที่จะเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองได้ การตอกย้ำและยืนยันภาพลักษณ์ของตัวชุกในประเพณีเทศน์มหาชาติของชาวบ้านสองถิ่นนี้ ด้วยวิธีการ “เปิดเผยร่าง” ที่ซ่อนแฝงอยู่ภายในให้ปรากฏออกมา ดังมีคำกล่าวที่ว่า “การทำให้มีชุกขาว ชุกดำนั้น เพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าชุกเป็นคนไม่ดีและร้าย น่าเกลียดน่ากลัว ไม่มีคนอยากเข้าใกล้”^{๔๕} สะท้อนให้เห็นยุทธวิธีสำคัญที่จะช่วยตอกย้ำและ

^{๔๔} สัมภาษณ์ รัต.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายกิจรงค์ ขวัญแสง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๔.

ยื่นยันภาพลักษณ์ของชุกกในฐานะเป็น “ตัวละครปฎิบัติ” ที่อยู่นอกกรอบศีลธรรมในโลกทางพระพุทธศาสนา

ภาพเด็กหนุ่มที่สมัครใจมาแต่งชุดชุกกตีรุ่มในขบวนแห่นั้น ตามความเชื่อถือเป็นเรื่องความลับที่ต้องปกปิด กล่าวคือ คนที่มาแต่งชุดชุกกคำจะต้องไม่ให้ใครรู้ หรือบางทีรู้แล้วก็ต้องปกปิดเป็นความลับ เพราะการเป็นชุกกในวัฒนธรรมชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องน่า “อับอาย” มาก การแต่งตัวเป็นชุกกมักแต่งในที่ลับตาคนเพื่อมิให้ใครรู้ว่าผู้ใดเป็นชุกก และหากเสร็จพิธีแล้วก็ต้องถอดถอดหน้ากาด ถอดชุดต่าง ๆ ในห้องมืดใต้ถุนศาลากาเปรียญหรือ “ห้องลับ/ที่ลับ” ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตวัด^{๕๖} ทั้งนี้คนที่จะมาแต่งชุดชุกกคำนั้นเป็นได้ทั้งชายหนุ่มที่โสดหรือที่แต่งงานแล้วก็ได้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจ แต่ถ้าหากความลับนั้นลือลือออกไป เช่น ถ้ารู้ว่าชายคนนี้แสดงเป็นดาชุกกคำปีนี้ หากชายผู้นี้มีลูก เด็กคนอื่น ๆ ที่รู้เรื่องก็จะล้อเลียน ไม่ให้เกียรติและเป็นการลบหลู่อย่างมาก ตลอดจนเป็นการดูหมิ่นดูแคลน สร้างความอับอายให้เกิดขึ้นมากได้มากที่สุดทีเดียว ด้วยเหตุนี้การเป็นตัวชุกกของผู้ชายในหมู่บ้านจึงเป็นการนำเสนอภาพให้แก่ผู้ที่ข้องเกี่ยวกับชุกกว่าเป็นตัวแทนของความไร้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี และเป็นตัวตลกของสังคม เพราะฉะนั้นคนในสมัยปัจจุบันหลาย ๆ คนจึงไม่ค่อยอยากที่จะแสดงเป็นชุกก

จากการสอบถามกำนันพงษ์ศักดิ์ กำนันประจำตำบลหนองกะท้าว ทำให้ทราบว่า “ในสมัยหลังเช่นทุกวันนี้ บางทีต้องจ้างคนมาแต่งชุดชุกก เพราะไม่ค่อยมีใครอยากจะเป็น ด้วยเพราะกลัวลูกหลานจะโดนล้อ” ทำให้เสียเกียรติและน่าอับอาย^{๕๗} นอกจากนี้การที่คนจะแต่งชุดชุกกในความเชื่อของชาวบ้านมักมองว่า “จะต้องแต่งให้ครบ ๓ ปีต่อเนื่องกันไม่ให้ขาด” ด้วยเชื่อว่าถ้าคนใดที่เป็นแล้วไม่แต่งชุดชุกกต่อเนื่องครบ ๓ ปี จะถูกตีตราว่าเป็น “คนดิบ คนจัญไร” เชื่อว่าทำการใด ๆ ก็จะไม่มีความเจริญรุ่งเรือง แต่ถ้าหากชายคนใดที่เป็นต่อเนื่องกัน ๓ ปี ก็จะถือว่าชายคนนั้นเป็นคนโดยสมบูรณ์ และหากไม่เคยบวชมาก่อนก็เชื่อว่ามีกุศลแรงเทียบเท่ากับการได้บวชเป็นพระภิกษุ ถึงหนึ่งพรรษาเลยทีเดียว ดังนั้นในทัศนะความคิดชาวบ้าน การแสดงเป็นตัวชุกกในงานเทศน์มหาชาติจึงเป็นการสร้างบุญกุศลอีกทางหนึ่งได้เช่นกัน หากแต่ชุกกนั้นจะถูกมองว่าเป็นผู้รับใช้พระพุทธศาสนาให้ครบตามข้อกำหนดคกฏเกณฑ์ที่ชุมชนตั้งเอาไว้^{๕๘}

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การแต่งชุดชุกกของบุคคลในหมู่บ้านทั้งสองท้องถิ่นเป็นการสื่อสารให้ผู้คนในชุมชนได้รับรู้และเข้าใจว่า ชุกกเป็นสัญลักษณ์ หรือตัวแทน

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายกิจรงค์ ขวัญแสง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๔.

^{๕๗} สัมภาษณ์ กำนันพงษ์ศักดิ์, กำนันประจำตำบลหนองกะท้าว, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

^{๕๘} สัมภาษณ์ คุณตาหัด พรหมพันธุ์, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ของความชั่วร้าย หากบุคคลใดเข้าไปข้องเกี่ยวแล้วก็มักแต่นำพาเอาความเสื่อมเสียและเหตุร้ายมาสู่ตนและครอบครัว ภาพลักษณ์ชุกคำจึงเป็นเสมือนจิตวิญญาณฝ่ายร้ายของชุกที่คอยมาวนเวียนบุคคลที่ไม่อยู่ในศีลในธรรมให้ได้รับความเดือดร้อน ดังกรณีภาพของการที่ชาวบ้านให้บุคคลที่ต้องแสดงเป็นตาชุกนั้นจะต้องค้มเกล้าจนมา และควบคุมตัวเองไม่ได้ ซึ่งจะต้องให้พี่เลี้ยงมาคอยดูแลอยู่ข้าง ๆ เสมอ ลักษณะเช่นนี้เป็นการนำเสนอภาพบุคคลที่ไร้สติ ก็จะต้องมีบุคคลอื่นมาคอยควบคุม ห้ามปรามเพื่อไม่ให้กระทำหรือแสดงพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น ดังเช่นพฤติกรรมชุกที่ใช้ปลัดจิกรูปอวัยวะเพศชายไล่หญิงสาวที่มาร่วมดูขบวนแห่ หรือภาพชุกที่แม้จะสวม “จีวรพระ” แต่หากเป็นบุคคลที่ไม่สงบ ไม่นิ่ง ผ่านพฤติกรรมการวิ่งไปวิ่งมา และเป็นขี้เหล้ามาษาของชุกคำก็ยิ่งสื่อความหมายให้รู้ให้เข้าใจว่า “แม้สวมเครื่องแต่งกายของผู้ทรงศีล แต่เมื่อมีพฤติกรรมที่มีพฤติกรรมที่มีได้เป็นไปตามครรลองของผู้ทรงศีล ทรงธรรมแล้ว บุคคลนั้นก็เสมือนเป็นมารร้ายในศาสนา” อีกทั้งภาพของการนำเอาผ้าจีวรพระมาสวมทับใส่อย่างไม่เป็นรูปเป็นร่างไร้ระเบียบความงดงาม และมีการสวมใส่รองเท้ายางสีดำ ยังแสดงให้เห็นว่า การแต่งกายเช่นนี้ไม่เหมาะสมกับโลกทางศีลธรรม และยังเป็นเสมือน “ตัวตลกขบขัน” ของผู้คนในชุมชน ซึ่งความขบขันดังกล่าวนี้ได้ช่วยตอกย้ำให้เห็นภาพความเสื่อม ความไร้เกียรติ และศักดิ์ศรีในชีวิตของชุกได้อีกประการหนึ่ง^{๔๕}

นอกจากนี้ภาพตาชุกที่เป็นผีวิ่งไล่ผู้คนในหมู่บ้านยังถือเป็นการยืนยันและตอกย้ำภาพลักษณ์ของตัวละครฝ่ายร้ายในทัศนะของชาวบ้านทั้งสองถิ่นซึ่งแม้จะมีการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ด้วยพฤติกรรมและการกระทำของตัวละครชุกที่อยู่นอกเหนือไปจากเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดก แต่เรื่องราวในประเพณีของชาวบ้านที่ดัดแปลงปรุงแต่งขึ้นมานั้นก็ยังมีแนวคิดหลักที่ดำเนินไปตามโครงสร้างเรื่องราวแบบเดิมไว้ นั่นก็คือการสร้างความตระหนักรู้ให้ผู้คนในสังคมมองเห็นและเข้าใจว่า “พระเวสสันดร คือตัวแทนของอำนาจฝ่ายธรรม” ในทางตรงกันข้าม “ชุกคือตัวแทนของอำนาจฝ่ายอธรรม” ที่ข้องแวะอยู่กับเรื่องทางกามโลกีย์ และยังมีสภาพเป็น “ผีร้าย” ตามทัศนะของชาวบ้านที่เชื่อถือกันมานับเป็นเวลากว่าร้อยปี ซึ่งในวิถีคิดของผู้คนสังคมนั้นมองว่าเป็นบุคคลที่ไม่ควรเอาเยี่ยงอย่างแต่อย่างใด งานบุญเทศมหาชาติของชาวหนองกะท้าวและชาวด่านลานหอยจึงไม่ใช่เพียงพิธีการทำบุญกุศลให้ทานตามคติพุทธเท่านั้น เพราะการสละสิ่งของให้ทานเพื่อสร้าง “บุญสุนทาน” (สะสมบุญด้วยการให้) ถือเป็นการกระทำที่วางอยู่บนฐานความคิดเรื่อง “ทานบารมี” ซึ่งเป็นสิ่งค้ำจุนมนุษย์และยังช่วยขจัดปัดเป่าอำนาจของผีร้ายให้คลายพิษและจางหายไปที่สุด

^{๔๕} ปฐม หงส์สุวรรณ, นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๒.

มีข้อสังเกตว่า ในสังคมไทยปัจจุบันพบว่ามียุคคนที่ยุติธรรมจะสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นแก่ภาพลักษณ์ของชุก ซึ่งดูเหมือนจะผิดไปจากเดิมมาก กล่าวคือ มีการประดิษฐ์สร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับ “ชุก” ผ่านบทบาทความเป็น “เทพเจ้า” มีความหมายเป็นสัญลักษณ์ความมีทรัพย์สินเงินทองที่เชื่อมโยงกับพฤติกรรมบางช่วงบางตอนในเรื่องเล่าชาดก นั่นก็คือ คตินิยมว่าด้วยการประหยัด อดออม เรื่องเพศและสุขภาพ รวมถึงกระบวนการทัศน์และบทบาทในวิถีชีวิตปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ของการสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับชุกที่อยู่ในการรับรู้และเข้าใจของคนไทยบางกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนชั้นกลางที่อยู่ในเขตเมือง การนับถือชุกในเขตเมืองนั้นมุ่งตอบสนองความต้องการในเรื่องทางโลกในระดับปัจเจกเพื่อสื่อให้เห็นถึงความหมาย ความศักดิ์สิทธิ์ อำนาจ สิทธิ์ ภูมิหาริย์ของ “ชุก” ในระบบทุนนิยม

๓.๓.๔ อิทธิพลชุกที่ปรากฏทางด้านจิตใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสจำแนกชนิดของโรคออกเป็น ๒ ชนิด คือ

(๑) โรคทางกาย (กายิกโรโค) และ (๒) โรคทางใจ (เตสิกโรโค)^{๕๐}

(๑) โรคทางกาย หมายถึง การเจ็บป่วยทางกาย เช่น ป่วยด้วยโรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคในกาย เป็นต้น

(๒) โรคทางใจ หมายถึง โรคที่เกิดทางใจ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอิจฉาริษยา ความหึงหวง ความวิตกกังวล ความอหิวาวัณ ความคับแค้นใจ เป็นต้น เหล่านี้ทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นโรคทางใจ

กระบวนการที่สำคัญที่ผลักดันให้มนุษย์รู้ทำ พูด คิดต่าง ๆ นั้นล้วนแล้วแต่ออกมาจากจิตใจแทบทั้งสิ้น และแม้แต่นักปราชญ์ทั้งหลาย ก็ได้บ่งชี้ถึงความต้องการในขั้นมูลฐานของคนเอาไว้ ๔ ประการ ดังนี้^{๕๑}

ก. ความต้องการทางร่างกาย หรือด้านชีววิทยา

ข. ความต้องการทางสังคม

ค. ความต้องการทางด้านปัญญา

ง. ความต้องการทางด้านจิตวิญญาณ

^{๕๐} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๑/๑๕๓/๒๑๓.

^{๕๑} แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔),

นอกจากนี้ยังแบ่งแยกความต้องการทางจิตวิญญาณนี้ออกได้อีก ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. ความต้องการปรัชญาชีวิต
๒. ความต้องการความดี
๓. ความต้องการความสุขขั้นสูง
๔. ความต้องการทางความพร้อมสมบูรณ์
๕. ความต้องการที่พึ่งอันประเสริฐ

เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการที่พึ่งประเสริฐนี้เอง จึงทำให้มนุษย์นอกจากจะต้องอาศัยพึ่งพาผู้อื่น ทรัพย์สิน ความรู้ กำลังอำนาจจากคนอื่น สิ่งอื่นเป็นอันมากแล้ว ก็ยังต้องมองหาที่พึ่งอะไรบางอย่าง ที่อาจจะเป็นที่พึ่งพิเศษ และสามารถทำให้ได้มากกว่ากฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และที่มักจะพบเจอกันโดยปกติได้แก่ ที่พึ่งซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายนั่นเอง^{๕๒}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงล่วงรู้ถึงวาระจิตของหมู่เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้ดี พระองค์จึงได้ประทานพระโอวาทถึงสภาพจิตของหมู่เหล่าสัตว์เอาไว้ว่า

“มนุษย์ทั้งหลาย ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมพากันยึดเอาภูเขา ป่าไม้ อาราม และแม้กระทั่งรุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึ่ง แต่สิ่งต่าง ๆ นั้นก็ไม่ใช่สรณะอันเกษมสูงสุด เพราะเมื่อได้ยึดเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่อาจพ้นจากทุกข์ไปได้ แต่เมื่อบุคคลเข้าถึงคุณรัตนะทั้งสาม คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว สามารถเข้าใจในอริยสัจ ได้แก่รู้จักทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหนทางพ้นทุกข์ด้วยปัญญาอันชอบ สิ่งนั้นแลเป็นสรณะอันเกษมสูงสุด ย่อมจะพ้นทุกข์ทั้งปวงได้”^{๕๓}

ใจความพุทธพจน์ดังกล่าว สามารถทำให้เราทราบว่ามีมนุษย์อยู่ด้วยกัน ๒ พวก ดังนี้

- ก. เมื่อมีเหตุร้าย หรือภัยอันอันตรายเกิดขึ้นย่อมหวังพึ่งพิงสิ่งภายนอก ไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของ เครื่องรางของขลัง เพื่อเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และครอบครัว
- ข. เมื่อมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้น ย่อมจะสืบเสาะหาถึงสาเหตุทั้งหลายว่าเป็นมาอย่างไร แล้วหาทางแก้ไข ไปตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น

คนไทยมีการนับถือเครื่องรางมาแต่โบราณ สืบเกิดได้จากหนังสือวรรณคดีต่าง ๆ ซึ่งมักจะมีการกล่าวถึงเครื่องรางของขลังเสมอ ด้วยคิดว่าเครื่องรางของขลังสามารถจะป้องกัน

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๕๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕/๑๘๘/๕๐. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

ภัยอันตรายทั้งปวง และที่สำคัญที่สุด คือ ทำให้เกิดกำลังใจว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ช่วยตนได้ เครื่องรางของขลังจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจ ซึ่งกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่ศรัทธา

คังกรณีตัวอย่างของ คุณเขมิกา ณ สงขลา หรือ “ กุ้ง ” อายุ ๔๐ ปีกว่าปี อดีตนางแบบเล่าว่า ที่บ้านหลังนี้ตนเปิดทำธุรกิจตบหน้า ตบอกรและร่างกาย เพื่อเพิ่มความกระชับให้กับลูกค้าสาวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมานานแล้ว ซึ่งวิชานี้ถือเป็นภูมิปัญญาของไทยที่ตนได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ส่วนศรัทธาที่มีต่อพ่อชุกชกนั้นเริ่มจากการที่ตนเคยป่วยเป็น โรคไตวายระยะสุดท้ายเมื่อประมาณ ๗ ปีที่แล้ว หมอบอกว่าต้องรอคนมาบริจาคไตให้ จึงจะสามารถเปลี่ยนหรือหายได้ ตนไม่รู้ว่าจะไปพึ่งใคร นึกขึ้นได้ว่าคุณยายเคยมอบรู้หล่อพ่อชุกชกองค์จิ๋ว ขนาดแค่ ๑ เซนติเมตร ซึ่งตนชอบเรียกนกเพนกวิน ไว้ให้เป็นสมบัติ จึงลองอธิษฐานขอให้ ได้ไตจากผู้บุญ เพื่อจะได้รับการผ่าตัดโดยบนบานไว้ว่า “ ถ้าตนหายจะช่วยทำให้พ่อชุกชกโด่งดังจนถึงขึ้นลงกินเนสส์บุ๊ก ” ทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยคิดศรัทธาพ่อชุกชกเลย

หลังจากอธิษฐานได้ไม่นานน้องชายตนซึ่งอยู่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งไม่ได้พบกันมานานมากแล้วก็ได้โทรศัพท์มาหาเพื่อขอหยิบยืมเงิน ซึ่งตอนนั้นตัวเองป่วยจนไม่สามารถลุกเดินไปไหนได้ เลยบอกว่าให้น้องชายเดินทางมาหาเพื่อเอาเงินด้วยตนเอง จนกระทั่งน้องชายถามว่าตนเป็นอะไร จึงบอกไปตามตรง ซึ่งน้องชายก็แสดงน้ำใจด้วยการอุทิศไตให้ด้วย จากนั้นตนก็พากันไปผ่าตัดเปลี่ยนไตที่โรงพยาบาลตำรวจ หลังจากที่ต้องทนทุกข์ทรมานมานานหลายปี ด้วยความศรัทธาตนก็เลยหารูปหล่อพ่อชุกชกมาตั้งวางไว้ที่บ้านอีกหลายองค์ พร้อมเดินทางไปสักรูปพ่อชุกชกที่ต้นคอ ซึ่งก่อนหน้านี้เคยมีปัญหาทางกระดูกบริเวณนี้ แต่ปัจจุบันได้หายเป็นปกติทั้ง เมื่อลูกค้าและชาวบ้านเห็นว่าตนคลั่งไคล้พ่อชุกชกมาก จึงพากันเดินทางมาหา บางรายก็มาลงดี บางรายก็มาขอโชคกลาง ซึ่งก็จะได้เจอดีกันถ้วนหน้าทุกคน ปกติตนไม่เสี่ยงโชค แต่ชาวบ้านที่เดินทางมาขอเลขเด็ดถูกหวยกันถึง ๕ งวดติด ๆ กัน ส่วนใหญ่ตนจะอธิษฐานขอต่อชุกชก ช่วยคลายลูกค้าให้เข้ามาตบหน้าออกกันเยอะ ๆ โดยจะแก้บนด้วยการเปิดแผ่นดีวีดีโคโยตี้ให้ดู บางครั้งก็แก้บนด้วยการแบ่งเงินให้เพราะประวัติของพ่อชุกชกเป็นขอทานมาก่อน ด้วยเหตุที่พ่อชุกชกเป็นขอทานนี้เอง ตนเลยมีความคิดที่จะทำให้ท่านโด่งดัง ด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ท่านได้ลงกินเนสส์บุ๊ก^{๕๔}

สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นคือคุณธรรมบางอย่างที่มีในตัว คุณกุ้ง เขมิกา ณ สงขลา คือ สัจจะและความกตัญญู สิ่งต่าง ๆ ที่คุณกุ้งกระทำอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสะสมการแต่งกาย คุณกุ้งได้นำเอารูปพ่อชุกชกมาประยุกต์เป็นเครื่องประดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเธอทุกอย่าง ๆ เช่น กระเป๋าผู้หญิง

^{๕๔} อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล, ปาฏิหาริย์บันดาลโชค, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐.

เสื้อผ้า แม้กระทั่งยกทรง เป็นต้น ล้วนแล้วแต่มีลวดลายของชุกประดับหรือแม้กระทั่งการสักรูปชุกไว้ที่แผ่นหลัง สิ่งนี้ล้วนเป็นสิ่งที่สะท้อนความรู้สึกภายในลึก ๆ ของเธอที่มีต่อชุกได้เป็นอย่างดี ถ้าใครเห็นเธอ คงคิดว่าเธอเป็นตัวประหลาดแต่เธอก็ไม่สนใจการขบขิบนินทาของใคร ๆ เธอยังใช้ชีวิตประจำวันเป็นปกติ และใช้ชีวิตอยู่กับสิ่งที่เธอรัก สิ่งที่เธอเรียกว่าพ่อ เพราะเมื่อเธอป่วยมีพ่อชุกเป็นกำลังใจให้เธอเพียงคนเดียวโดยร้องขอชีวิตด้วยการบนบานว่าถ้ารอดชีวิตออกไปจะทำให้พ่อชุกมีชื่อเสียง และจะเลี้ยงดูอย่างดีเหมือนกับพ่อทุกอย่าง เพราะเชื่อว่าจากการอธิษฐานครั้งนั้นทำให้ตัวเองรอดชีวิตนั่นเอง จึงเกิดความรักต่อชุกเป็นอันมาก โดยเธอบอกว่าจะรักผู้ชายคนนี้มากกว่าสามีและจะเลี้ยงดูเขาจนกว่ากึ่งจะหมดลมหายใจ และจะแบกขอทานคนนี้ไว้ที่ต้นคอตลอดชีวิต นี่คือตัวอย่างบางส่วนที่บ่งบอกว่าชุกมีอิทธิพลต่อคนไทยบางกลุ่ม เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลซึ่งมีผลทางด้านจิตใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในยามที่ตนเองท้อแท้ และสิ้นหวังในชีวิต

๓.๔ ตัวอย่างของสำนักที่สร้างชุก

ชุก เป็นภาพลักษณ์ที่มักถูกแสดงให้เห็นว่าเป็นด้านมืดของสังคมที่หมายถึง คนจิ้งก คนจิ้งขอ ปัจจุบันมีนักวิชาการทั้งภาคสังคมวิทยาและพุทธศาสนา บางส่วนออกมามีวิทยานิพนธ์ เรื่องการที่หลายวัดหลายเกจิอาจารย์ ได้ระดมสร้างเครื่องรางชนิดนี้ออกมาให้ศาสนิกชนเช่าบูชา แบบที่ เรียกว่า “ให้บูชาความโลภ” ซึ่งได้วิพากษ์ว่าเป็นจุดวิกฤตของสังคม ที่ให้มาเคารพบูชาบุคคลที่เป็นเสมือนด้านลบในพุทธศาสนา เพราะชุกก็คือ “เทวดา” ผู้ประทุษร้ายต่อ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งพระองค์เป็นภาพลักษณ์แทนความดีงามที่ต้องเคารพบูชา แต่ทำไมพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มจึงนิยมยกย่องบูชาชุกกัน หรือว่ามีแรงจูงใจอะไรที่ทำให้สำนักต่าง ๆ สร้างชุกชุกขึ้นมา แต่ยังไม่ได้นำเสนอต่อสังคม ดังนั้นในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่าทัศนคติและแนวคิดตลอดจนถึงพิธีกรรมสร้างชุกกว่าเป็นอย่างไร โดยเลือกศึกษาสำนักที่มีชื่อเสียง ๓ สำนัก มีรายละเอียดดังนี้

๑. วัดบางกุฎีทอง อำเภอบางกระสอบ จังหวัดปทุมธานี
๒. วัดบางจาก อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
๓. วัดทรงธรรม อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

๓.๔.๑. สำนักตัวอย่าง วัดบางกุฎีทอง ตำบลบางกระสอบ จังหวัดปทุมธานี

ก. ประวัติความเป็นมา

วัดบางกุฎีทอง เป็นวัดมอญในเขตปทุมธานี โดยมีพระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อบุญธรรม) เป็นเจ้าอาวาส ท่านเป็นบรรพบุรุษเชื้อสายมอญ เมืองปทุมธานีโดยแท้ อาจกล่าวได้ว่าในยุคปัจจุบันจะหาคนรู้จักขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชาวมอญมากเท่าท่านไม่มี หลวงพ่อ

ชำนาญและศึกษาศาสนาพุทธ มาตั้งแต่เป็นสามเณร จนถึงปัจจุบันท่านเป็นเจ้าของวัดมอญ คือ วัดบางกุฎีทอง (เดิมชื่อว่า บางกุฎีมอญ) บวชเณรแต่เล็ก ๆ ออกธุดงค์ หาครูบาอาจารย์ สายไทยมอญ ทั้งพระและฆราวาสตั้งแต่เป็นเณร ท่านยังเคยไปเรียนวิชาที่เมืองมอญ เช่น วิชาหมอแผนโบราณ ท่านมาอยู่กับหลวงปู่สุรินทร์ เรวโต อดีตเจ้าอาวาสบางกุฎีทอง ซึ่งท่านเป็นลูกศิษย์เจ้าคุณรามัญมณี วัดบางหลวง และอยู่รับใช้ท่านจนมรณภาพ ได้รับการถ่ายทอดวิชาอาคมจากท่านมากที่สุด^{๕๕}

ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาชุก

จากการลงภาคสนามสัมภาษณ์ พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ) ถึงแนวคิดในการจัดสร้างชุกของวัดบางกุฎีทอง ท่านได้ให้แนวคิดในการจัดสร้างไว้ได้อย่างน่าสนใจว่า การสร้างชุกมีแนวคิดที่ว่า เราขึ้นไปถึงว่าโดยวิชาทางมอญ ชุกเดิมเป็นคู่บารมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคู่บารมี หมายความว่าพระพุทธเจ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ก็เพราะว่าบารมีตรงนี้ เขาเรียกว่ามันเป็นของคู่กัน เราลองนึกดูของที่คู่กันไม่เสมอไปว่า มันจะต้องเป็นของดีทั้งคู่ หมายความว่าคู่เทียบ คู่ช้อนช้อม ไม่เหมือนกันแต่มันเป็นของคู่กัน แล้วก็เกี่ยวกับหมอนมันไม่เหมือนกันเลย แต่มันต้องใช้คู่กัน มันก็เป็นปริศนาธรรมว่าบางสิ่งบางอย่างมันเป็นของคู่กัน มันเป็นบารมีที่ส่งเสริมกัน แต่นัยยะเขาแสดงให้เห็นว่า คำว่าชุกก็คือที่เกิดมาเป็นคู่บารมีกัน ทางมอญเขาถือว่าเป็นคู่บารมีที่มาสร่างกุศลตรงนี้ เขาบารมีตรงนี้เป็นสื่อในการจัดสร้าง ดังนั้นอาจารย์แต่โบราณหลาย ๆ ท่านคือมีแนวคิด มีความฉลาดในการจัดสร้างตรงนี้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในการทำมาหากินทั่วไปสิ่งที่ช่วยให้หลักสำคัญเจ้าของกิจการ แต่ถามว่าจะเป็นอย่างชุกหรือนางกวักอะไรก็ได้แต่มีส่วนหนึ่งที่เป็นการกำลังใจในการจัดสร้างแต่ ในทางพระพุทธศาสนาก็เอาสื่อตรงนี้มาเป็นแรงบันดาลใจในการช่วยจัดสร้าง ก็คือให้กำลังใจ^{๕๖} แก่คนที่ขาดที่พึ่ง ยามวิหวั ในยามที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ มันเป็นที่พึ่งทางใจไปก่อน

ส่วนคุณค่าที่ได้จากการจัดสร้างนั้นท่านบอกว่า เป็นการสื่อให้รู้ว่าเป็นการบอกเรื่องราว ประวัติความเป็นมาของพระพุทธองค์ ก่อนที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้า คือพระชาติสุดท้ายได้เกิดเป็นพระเวสสันดร แล้วก็มีเรื่องราวต่าง ๆ นานา ที่มันเกิดขึ้น รุ่นครูบาอาจารย์ก็จับเอาตอนที่ชุกไปขอค้นหาชาติ มาเป็นเครื่องรางของขลังโดยการปลุกเสก คำว่า “ปลุก” หมายถึงการทำให้ตื่นจากหลับ^{๕๗} และคำว่า “เสก” คือการร่ายมนต์เพื่อให้ขลังหรือมีความศักดิ์สิทธิ์^{๕๘} นัยยะก็คือ การเอา

^{๕๕} <http://www.Thai Amulet Club.Com.htm> [สืบค้น วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ) เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๗} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๘๐.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๑.

จิตของผู้พุทธาภิเษก ที่ปลุกเสกเข้าไปในชุกก โดยนัยยะก็คือเอารูปสัญลักษณ์ชุกกเป็นสื่อในการสร้าง เป็นกำลังใจในการทำมหากิน ค้ำขาย ไม่ว่าจะป็นชุกกหรือนางกวัก เป็นสื่อในการให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ส่วนวิธีการบูชาชุกกนั้นพระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชานาญ) กล่าวว่าการอาราธนาหรือการขอ ไม่เท่าไรหรือขอให้ผู้ที่ใช้ มีจิตศรัทธา มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่กระทำนั้น ๆ ไม่ว่าจะอะไรก็สำเร็จ

ต่อมาผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามสุดท้ายว่าในปัจจุบันได้มีบุคคลบางกลุ่มวิจารณ์ว่าการบูชาชุกกเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านได้ให้ทัศนะว่า มันก็ไม่ถูกต้องตามหลักพระไตรปิฎก แต่ปุถุชนหรือชาวบ้านมีความเชื่อที่แตกต่างกัน เพราะเป็นพระพุทธรูปศาสนาที่ปนกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่ออื่น ๆ อีกมากมาย เช่น บางคนเชื่อพระพรหม พระอินทร์ พระพิฆเนศ พระอิศวร ได้ทั้งนั้น แต่สาระแก่นสารแล้วพระพุทธรูปเจ้าของเราดีที่สุด เป็นมงคลสูงสุด แต่ต้องศึกษาพุทธศาสนาให้เข้าใจจริง ๆ แต่ถ้าไม่เข้าใจก็จะหม่นความเชื่อไปแบบเก่า ดังนั้นการบูชาชุกกเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องก็จริง แต่ถ้ามองในอีกมุมหนึ่งมันเป็นกำลังใจ ให้คนทำมหากิน เป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต ถ้าเราศึกษาจริงการบูชาชุกกมันก็ไม่ถูกต้องตามหลักพระไตรปิฎก แต่ระดับชาวบ้านมันเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจให้แก่เขา ในยามที่ภัยมาถึงตัว^{๕๕} คือความรู้สึกที่มันว่าแห้ว ท้อแท้ หหมดความหวัง

๓.๔.๒ สำนักตัวอย่าง วัดบางจาก อำเภอปากเกร็ด ตำบลคลองอุดม จังหวัดนนทบุรี

ก. ประวัติความเป็นมา

วัดบางจาก ตำบลคลองพระอุดม อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นวัดเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๖๕ เดิมวัดบางจากสร้างอยู่ริมคลองบางภูมิ ตำบลบางพลับ อำเภอปากเกร็ด เป็นวัดของชาวมอญ เพราะสมัยเมื่อชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยได้เข้ามาอาศัยอยู่ที่อำเภอปากเกร็ด หลังจากนั้นชาวมอญจึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้น เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของประชาชนในแถบนั้น พื้นที่ตั้งของวัดเป็นที่ราบลุ่มติดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทางทิศใต้ ภายในวัดมีอาคารเสนาสนะสถานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุโบสถที่มีลักษณะทรงไทย สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีกำแพงแก้วล้อมรอบกุฏิสงฆ์ สร้างด้วยไม้ทรงปั้นหยา หอสวดมนต์สร้างเป็นลักษณะทรงไทยโบราณ

ปัจจุบันวัดบางจากมี “พระครูกิตตินนทคุณ” เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ซึ่งท่านเป็นพระนักพัฒนาดึงชุมชนคนในย่านปากเกร็ดเข้ามาวัดเพื่อร่วมกันพัฒนาวัดจนเจริญรุ่งเรืองตลอด ขณะนี้ท่านกำลังสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก ๑๕ เมตร สูง ๒๗ เมตร ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชานาญ), เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ขึ้นที่บริเวณหน้าวัดบางจาก ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อไว้เป็นสถานที่ให้ประชาชนเข้ามาสักการบูชา เป็นสิ่งศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจทางพุทธศาสนาและเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งขณะนี้ได้สร้างแล้วเสร็จไปประมาณร้อยละ ๘๐ เปอร์เซนต์ บริเวณการสร้างองค์พระติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีท่าเรือบรรยากาศโดยรอบสวยงาม

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูลที่วัดบางจาก เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖ จากการเยี่ยมชมถึงแม้ว่าวัดบางจากจะมีพื้นที่ไม่มากนัก แต่ก็เป็นที่สวยงามสามารถดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาเยี่ยมชมศาสนวัตถุต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดสร้างไว้ มีลักษณะงดงามและแปลกตาต่อผู้ที่มาพบเห็น เช่น รูปปั้นเรื่องพระเวสสันดรชาดก ที่ทางวัดสร้างไว้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ มีความสวยงามน่าสนใจ มีไว้เพื่อศึกษาเพิ่มเติม โดยเฉพาะกัณฑ์ที่มีซุงประกอบอยู่ด้วย เช่น ตอนที่พรานเจตบุตรนำหน้าไม้ขึ้นจะยิงซุงที่อยู่บนต้นไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีรูปปูนปั้นตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติเดินได้ ๗ ก้าว ที่สำคัญและแปลกตาคือมีรูปปูนปั้นพญามังกรกำลังอ้าปาก คอยให้นักท่องเที่ยวเดินเข้าไปในปาก เพื่อลงไปกราบไหว้พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร ที่มีอายุเก่าแก่มาก ส่วนพระพุทธรูปองค์ใหญ่หันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยาสูงเด่นเป็นสง่า ดูแล้วน่าเลื่อมใสโดยมีท่าเรือสำหรับจอดเรืออยู่ข้างหน้าคอยต้อนรับนักท่องเที่ยวให้มากราบไหว้บูชา พร้อมทั้งเยี่ยมชมวัดในส่วนอื่น พร้อมกับร่วมทำบุญเสริมสร้างบารมีให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะวันหยุดราชการก็จะ มีประชาชนจำนวนมากมาเยี่ยมชมวัดเป็นจำนวนมากเป็นพิเศษ

ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาซุง

ผู้วิจัยได้รับความเมตตาจากท่านพระครูจิตตินนทคุณ เจ้าอาวาสวัดบางจาก เพื่อที่จะทราบถึงวิถีคิดและแนวความคิดการสร้างซุงให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มบูชา โดยท่านได้แสดงทัศนะต่อการสร้างซุงที่มีใจความว่า ที่สร้างไว้ ส่วนหนึ่งซุงที่ท่านมีบารมีจะได้กลับมาเกิดอีกเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พูดถึงว่าจะเอาไว้เปรียบเทียบกับว่าได้ แต่นัยยะก็คือ อยากให้คนได้เสริมบารมีด้วยเพราะซุง เป็นคนชั่วแต่กลับตัวเป็นคนดีในชาติสุดท้าย ซุงถึงแม้จะเป็นคนชั่วอย่างนี้แต่ก็มีวาทศิลป์ที่เป็นเลิศให้คนที่มาบูชาใช้วาทศิลป์ให้เป็นคำว่าปิยวาจา พูดให้เป็น หมายความว่าถ้ามาบูชาซุง ก็เหมือนกลับว่า “บอกโยมเข่าว่า อยากมีลาภโช้ใหม่ ถ้าอยากมีลาภก็ไปขอพรซุง ขอพรซุงแล้วก็พยายามทำเหมือนท่านนะ” นั้นหมายความว่ามิคำพูดไพเราะอ่อนหวาน เมื่อจะไปขอของเขา โดยส่วนมากจะเป็นพ่อค้าแม่ขายที่จะขอจากซุง เพราะว่าพ่อค้าแม่ค้าอยากจะขายของดี ก็ต้องพูดจาให้ไพเราะอ่อนหวาน เอาคำซุงนั้นมาเป็นวาจามาเป็นลิ้น ถึงแม้ว่าซุงจะเป็นคนที่ทุศีลเป็นคนไม่มีอะไรดีเลย มีข้อเสียถึงเจ็ด แปดอย่าง ข้อก็งอ มือก็จิกอะไรต่าง ๆ แต่มีวาจาที่ไพเราะให้เอาอย่างซุง ด้านการเจรจา แต่อย่างอื่นอย่าไปเอาแบบเขา พูดถึงการขอที่มากก็คือ ขอแก้วหาขาลีแต่ที่

ขอก่อนเขาก็มีอยู่แล้ว ขอกันหาชาติก็คือเสริมบารมีพระพุทธเจ้าก็เท่านั้นเอง แต่ก่อนนั้นไม่เคยเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเลย ชุชกที่อยากจะปั้นไว้ก็เพื่ออยากให้คนรู้จักว่าชุชกมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน รู้จักพูด มีวาทศิลป์ในการเจรจา จนทำให้การงานประสบผลสำเร็จ เป็นต้น

ส่วนพิธีกรรมในการสร้างชุชกส่วนมากจะเป็นเทวภิเษกคือหมายความว่า เป็นการบวงสรวง มีขั้นตอนบวงสรวง มีพราหมณ์ มีการกล่าวโองการ การปลุกเสกก็ยังใช้พุทธภิเษกอยู่ ที่เรียกว่าเทวภิเษกเพราะเป็นชุชก ตอนสวดก็สวดพุทธคุณ แต่ขั้นตอนบวงสรวงนั้นเป็นขั้นตอนเรียกว่าเทวภิเษก เขาจะเรียกว่าการบวงสรวงอธิษฐานจิตขอบารมี ขอเทวดามาดูแลรักษาหรือไม่มีก็ตั้งอาการ ๓๒ ให้ชุชกก่อให้เกิดมีชีวิตชีวเหมือนตาปะขาวพวกนี้ ฤาษีพยนต์พวกนี้ มีคาถาต่าง ๆ ในการปลุกเสก ส่วนมากก็เข้าไปในทางเมตตามหานิยม เช่น คาถาจินตมณี เพื่อจะให้เกิดโชคลาภ มีเมตตามหานิยม

ทางสำนักจะไม่ใช้วิชาสายมนต์ดำ แต่จะใช้สายมนต์ขาวคือพุทธคุณนั่นเอง การปลุกเสกจัดสร้างทางวัดไม่ได้ทำให้จำหน่ายให้บูชา แต่จะทำไว้ให้คนได้มาขอพรชุชก เรื่องของขอลากสักการะบ้าง เรื่องการมีเสน่ห์ในการค้าขายบ้าง เพิ่มคุณค่าทางด้านจิตใจ เพิ่มให้รู้ตัวเองว่าตัวเองก็มีศักยภาพที่จะขายของใช้วาจาอย่างนี้แหละ จะขายของต้องใช้คำหวาน มีปิยะวาจา แต่พระสีวลีไม่ใช่อย่างนี้ พระสีวลีท่านเป็นเอกलग โดยตัวของท่านเอง ท่านเป็นเอกถะทางलगโดยตรง เหมือนกับพระสารีบุตรที่มีปัญญา

ส่วนวิธีการบูชาชุชกก็นำของเครื่องเช่น ไข่คือ ของกิน อย่านำแดงโมเพราะชุชกไม่ชอบเพราะว่า มันกินท้องแตกตาย มีของหวาน ขนมนมเนยได้ จุศรูป ๕ ดอก คาถาแต่ละสายจะต่างกัน แต่ที่วัดบางจากใช้คาถาว่า สุกะโต ชะนาสุโก ชุชะโก สุกะโตอิติ ๕ ครั้ง ขอให้สมความปรารถนา^{๑๑๑}

๓.๔.๓ สำนักตัวอย่าง วัดทรงธรรม อำเภอเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ก. ประวัติความเป็นมา

วัดทรงธรรมวรวิหารตั้งอยู่ที่ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นพระอารามหลวงชั้นโท และเป็นวัดเก่าแก่มากในพุทธศาสนานิกายรามัญ สร้างขึ้นพร้อมกับเมืองนครเขื่อนขันธ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โดยทรงโปรดเกล้าให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าเป็นแม่กองในการก่อสร้าง ราวปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองตามโบราณราชประเพณี และมีพระราชประสงค์ให้ชาวรามัญที่อพยพมาจากพม่าได้มีที่

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

บำเพ็ญกุศลกิจทางพระพุทธศาสนา ชาวรามัญยกย่องผู้มีคุณธรรมว่า “เป็นโท” แปลว่า ผู้ทรงธรรม นอกจากนี้ภายในวัดยังมีศาลาทรงธรรมรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บางครั้งชาวรามัญก็เรียกวัดนี้ว่า “แม่เบ็กแซม” แปลว่า วัดหน้าโบสถ์ ในสมัยต่อมา ก็เรียก “แม่ครู” หรือ วัดพระครู สิ่งสำคัญภายในวัด เช่น พระอุโบสถที่สวยงามมาก สร้างแบบก่ออิฐถือปูน มีเสากลมขนาดใหญ่ ๕๖ ต้น เมื่อก่อนใช้เป็นสถานที่กระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการ พระประธานภายในอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย พระวิหารและพระพุทธรูปจำลอง พระเจดีย์แบบรามัญ ๒ องค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๙ ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐิน วัดนี้ด้วยพระองค์เอง^{๑๑๑}

สภาพในปัจจุบันของวัดทรงธรรมวรวิหาร มีอาณาเขตค่อนข้างกว้างขวาง เนื่องจากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดให้ยุบวัดกลางนา ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงรวมเข้ากับวัดทรงธรรม สิ่งที่น่าสนใจศึกษาเรียนรู้ ภายในวัดยังประกอบด้วยถาวรวัตถุ ที่เป็นศิลปะรามัญหรือชวามอญอีกด้วย

ที่วัดทรงธรรมวรวิหารนี้ มีชุกงองค์ใหญ่เป็นไม้แกะสลักศิลปะรัตนโกสินทร์เก่าแก่กว่า ๒๐๐ ปี เชื่อว่าชวามอญเป็นผู้สร้าง สร้างในช่วงรอยต่อรัชกาลที่ ๒ กับรัชกาลที่ ๓ พระครูสิทธิพัฒนาทรเล่าว่าคนไทยเชื้อสายมอญให้ความเคารพ และเลื่อมใสชุกงมาก ได้พากันกราบไหว้บูชาที่วัดเป็นประจำ^{๑๑๒}

ข. แนวคิดและพิธีกรรมบูชาชุก

จากการสัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม ท่านได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า แนวคิดในการสร้างชุกง มีมานานแล้วตั้งแต่สมัยหลวงพ่อดมพยาน เจ้าอาวาสองค์เก่า ตามเจตนารมณ์ของหลวงพ่อดมพยานท่านมีอยู่แล้ว เป็นจังหวัดและโอกาสแล้วก็เป็นตำรามอญเดิมที่นี้จัดสร้างขึ้นมาเพื่อให้โยมเขาถือคคืออย่างหนึ่งว่า ๑. ชุกงแก่เป็นคนขอทาน ได้มีเงินมากมายมหาศาล แต่แก่ก็ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือยให้ชาวบ้านเขาเห็นว่าแก่รวย ก็ยังจนเป็นขอทานวันยังค่ำ ข้อ ๒ ไม่รังเกียจตัวเองที่เป็นขอทาน ใครจะค่าจะว่าอย่างไรเขาก็ขอทาน อีกส่วนหนึ่งก็คือว่าคติของชุกงที่ให้โยมเขาไปใช้ ๑. ไม่ท้อแท้ ไม่ท้อถอย จงมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำคุณงามความดีก็ทำไป ไม่เคียดรื้อนชาวบ้าน ไม่เคียดรื้อนคนอื่น ไม่เคียดรื้อนตนเอง ก็สร้างสมคุณงามความดีก็ทำไปอย่าท้อแท้ อย่าท้อถอย การทำความดีทุกสิ่งทุกอย่าง จะให้ราบรื่นทุกสิ่งทุกอย่างก็คงไม่ใช่ ต้องมีอุป

^{๑๑๑} ก้องกิงฟู “สืบสานวัฒนธรรมจากไตรปิฎกด้วยชุกงพราหมณ์ในทศชาติ”, ไทยรัฐ, (๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๑๖

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

สรรคฺ์เช่นเดียวกับชุกก จะไปไหนก็มีคนค่าคนว่า แต่คนที่ค่าคนที่ว่าแล้ว คนค่าคนว่าก็ยังไม่ให้เงินชุกกใช้ ก็ถือว่าใช้ได้ เป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่าการทำงานกว่าจะให้ได้เงินมันต้องลำบาก จะง่ายได้มาง่าย ๆ มันคงไม่ใช่ประมาณนั้น

ส่วนแรงจูงใจในการจัดสร้าง ท่านกล่าวกับผู้วิจัยไว้ว่า ไม่ได้มีแรงจูงใจอะไร เพราะว่าชุกกที่นี้มีมาแต่โบราณแล้ว ไม่ได้แสวงหาจากที่ไหน เป็นตำราดั้งเดิมที่นี้ ตั้งแต่สมัยหลวงพ่อดมพยาน ในยุคสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็มีชุกกแล้ว แต่ที่วัดนี้มีชุกกองค์ใหญ่เป็นไม้แกะสลักศิลปะรัตนโกสินทร์เก่าแก่กว่า ๒๐๐ ปี เชื่อว่าชวามอญเป็นผู้สร้าง สร้างในช่วงรอยต่อรัชกาลที่ ๒ กับรัชกาลที่ ๓ โดยกรมศิลปากรได้มาบูรณะ โบสถ์ แล้วค้นพบว่าน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี เพราะดูจากลายผ้าที่ตกแต่งในตัวชุกก แต่ที่แปลกคือชุกกไม้ที่วัดทรงธรรมแปลกกว่าที่อื่นคือ ชุกกที่นี้ไม่ได้มีหมวด ไม่มีเคา ไม่มีฟุ้ง^{๑๑๑} ซึ่งไม่มีลักษณะเหมือนบุรุษไทย ๑๘ ประการ ที่สำนักต่าง ๆ นิยมเอามาเป็นแบบในการสร้างชุกกในยุคปัจจุบัน

ส่วนคุณค่าที่ได้รับจากการจัดสร้าง ท่านมองว่าจะเป็นเมตตามหานิยม การค้าการพูดจาอะไรกับใครก็ให้มีความเมตตา ในการจัดสร้างทางวัดแจกพริมาเป็นเวลา ๒๒ ปีแล้ว เป็นคติแนวคิดที่ว่า เอาเยี่ยง แต่อย่าเอาอย่าง รู้จักเอาส่วนดีของชุกกมาใช้ คือการเป็นคนที่มีวาทศิลป์ดี ส่วนการบูชาชุกกนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ อยู่ที่มุมมองของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน

ส่วนพิธีกรรมในการสร้างชุกกใช้วิธีการพุทธานิยเอ และที่นี้ทำเรียบร้อยไม่เคยจำหน่ายแจกอย่างเด็ด เพราะว่าเป็นนิมิตหลวงพ่ เขาเข้ามาบอกว่าให้แจกอย่าไปเอาเงินเอาทองเขาก็เลยแจกที่แจกไปก็มีหลายรูปแบบบางคนก็ว่าแจกเพื่ออะไร แจกแล้วได้อะไรแจกทำไม ก็พูดยากเพราะเหตุการณ์แต่ละคน แต่ละองค์แต่ละท่านมันไม่เท่ากัน เขามาเข้าฝันให้ทำให้เขาที่เสริมบารมีให้เขา เขาอยากมาชดใช้กรรมเก่า นั่นคือทศนะ แนวคิดของพระครูสิทธิพัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดทรงธรรมที่ได้ให้แนวคิดแก่ผู้วิจัยในการนำไปวิเคราะห์ในบทต่อไป

ผู้วิจัยยังพบข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า คติเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการสร้างชุกก ตามคติชวามอญนั้นมีมาแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏแน่ชัด ไม่มีใครชี้ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด แต่หลักฐานที่พอสืบค้นได้พบว่า ที่วัดทรงธรรมซึ่งเป็นวัดพุทธรามัญนิกาย ที่พระประแดงก็มี ชุกกองค์ใหญ่ เป็นไม้แกะสลักศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ประดิษฐานมานานเป็นสมบัติเก่าแก่ เชื่อว่า สร้างขึ้นด้วยศรัทธาของชวามอญ กรมศิลปากร เข้ามาสำรวจและวิเคราะห์ว่าอายุราว ๆ ๒๐๐ปี (สร้างในช่วงรอยต่อรัชกาลที่ ๒ กับรัชกาลที่ ๓) พระครูสิทธิพัฒนาทร (อาจารย์หุม) เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม เล่าว่าคน

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ไทยเชื้อสายมอญให้ความเคารพและเลื่อมใสซุชกมาก^{๑๐๔} ได้พากันมากราบไหว้บูชาที่วัดเป็นประจำ โดยเฉพาะวันครอบครัวจะมีผู้คนมากราบไหว้ซุชกเป็นจำนวนมาก เพราะถือว่าซุชกเป็นครูของเขา ส่วนพระครูสิทธิพัฒนาทร ท่านก็ไหว้ครูของท่านคือพระพิฆเนศ เพราะท่านเป็นช่างแกะลาย ท่านก็เคารพของท่านในฐานะที่เป็นครูช่าง

ส่วนแนวความคิดสร้างซุชกแบบดั้งเดิมนั้น ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลพบว่า การสร้างซุชกตามคติโบราณนั้นจริง ๆ แล้วโบราณเขาไม่ได้สอนให้คนโลก หรือให้เอาอย่างซุชก แต่เมื่อเห็นซุชก ก็ต้องนึกถึงพระเวสสันดร เพราะเป็นของคู่กัน แล้วก็นึกถึงเรื่องราวในกาชาปณ์ หรือเวสสันดรชาดก นึกถึงการบำเพ็ญบารมีของพระสมณะโคดมว่าเสียสละเพียงใดกว่าจะได้พบยอดธรรมะมาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ให้นึกถึงการเป็นผู้ให้และผู้รับ ให้นึกถึงโทษที่ซุชกได้รับเพราะโลกไม่เลือก ทั้งนี้ก็เพราะว่าวรรณคดีกาชาปณ์นั้นคนไทยพุทธรู้จักกันคืออยู่แล้ว ระหว่างซุชก-พระเวสสันดร ไม่ต้องเล่าก็รู้ว่า เรื่องเป็นอย่างไร และใครเป็นอย่างไร ในบั้นสุดท้าย มาถึงตรงนี้ทำให้ทราบวาทาไมคนโบราณถึงไม่สร้างรูปปั้นพระเวสสันดร แต่กลับไปสร้างรูปปั้นซุชกแทน

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ดูเหมือนว่าจะเป็นการมองกลับด้านเพื่อสื่อความหมายว่า โบราณท่านสอน ให้เห็นโทษก่อนคุณนั่นเอง เพราะ “โทษ” นั้นย่อมนำทุกข์มาให้หากไม่รู้จัก ส่วน “คุณ” นั้นจะรู้จักหรือไม่ก็มีแต่ประโยชน์ไม่มีโทษ รู้จักซุชก ที่ว่าเป็นบุรุษโทษ เมื่อรู้จักโทษว่าอย่างนี้ อย่างนั้นเป็นโทษแล้วเพียรละเสีย ชีวิตที่ดำรงอยู่ก็คงมีแต่ส่วนคุณ ส่วนประโยชน์ เพราะรู้จักละเลิกสิ่งที่เป็นโทษไม่มีประโยชน์ได้นั่นเอง นั่นคือความชาญฉลาดของนักปราชญ์โบราณที่ต้องการสอนคนโดยการแฝงคติรูปแบบของปรีชาธรรมเป็นเงาให้คิดตรองโดยใช้ปัญญาเป็นหลักให้แก่เงื่อนงำทั้งหลาย^{๑๐๕} ที่ได้ผูกเอาไว้ที่รูปปั้นซุชก แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ทำให้ไม่ทราบความหมายที่แท้จริง จึงตีความหมายเหล่านั้นผิดไป เกิดการพลิกกลับตามความหมายเดิมแล้วสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับ “ซุชก” ที่ถูกนำเสนอผ่านบทบาทของความเป็น “เทพเจ้า” เป็นสัญลักษณ์ของความมีทรัพย์สิน เงินทอง เป็นตัวแทนของความประหยัดคอดอม อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของผู้ที่มีพลังทางเพศ และสุขภาพ ความคิดความเชื่อของคนไทยบางกลุ่มเพียงเท่านั้น ซึ่ง เป็นความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากแนวคิดที่รับรู้เชื่อถือกันมาแต่เดิม^{๑๐๖}

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๐๕} พระมหา ดร. สุขพัฒน์ อนนทจารีย์, ปรีชาปรีชาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลูก ส. ธรรมกถึก, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๑๐๖} ปฐม หงส์สุวรรณ, นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า ๒๗๒.

สำหรับรูปแบบเครื่องรางชูชกที่โบราณกำหนด จะต้องมียกย่องคืออ้วนท้อง ป่อง ถือน้ำเต้าไม้เท้าสะพายถุงย่าม ในท่าเดินมีเคล็ดว่าน้ำเต้าไม่อดไม้เท้าช่วยค้ำ ถุงย่ามมีเงิน เก็บ ท่าเดินก็คือหาทรัพย์นั่นเองมวลสารที่ใช้ก็มีของอาถรรพ์ทางมหานิยม เช่น ไม้พันหลัก ไม้ขนุนบางสำนักใช้กระดูกของ “หมูคุด” หรือปลาพะยูนก็มี วิชาชูชกนั้นเท่าที่ทราบ มามีรูปแบบการจัดสร้างในหลายลักษณะ นอกจากที่ท่านหลวงปู่รอด วัดบางน้ำวน ได้สร้างชูชกตำรับมอญจนโด่งดังแล้ว ในภาคอื่น ๆ ก็มีการสร้าง “พราหมณ์เฒ่าขี้ข่อ” กันหลายวิชาหลายรูปแบบ ตั้งแต่ทำผ้ายันต์ ซึ่งสำนักที่มีชื่อก็เช่น ในสายหลวงปู่ทิม วัดระหารไร่ จ.ระยอง โดยนำมาประกอบกับยันต์อื่น ๆ ก็ได้รับความนิยม ส่วนตำราการสร้างผ้ายันต์ชูชกแต่เดิมนั้นก็จะเขียนรูปพราหมณ์ชราถือไม้เท้า นิยมทำไม้เท้าเป็นรูปตาขอ ซึ่งหมายถึงว่า “ขอ” นั่นเอง คติถือไม้เท้ารูปตาขอนี้ไม่ใช่แต่จะนิยมเฉพาะเครื่องรางชูชกเท่านั้น แต่เครื่องรางหรือรูปที่แสดงการเรียกทรัพย์ก็มักนิยมทำเช่น รูปของท่านพระสิวลี ในบางคตินัก สำหรับไม้เท้ารูปตาขอยังถือเป็นอาวุธได้อีกแบบหนึ่งด้วย มีวิธีใช้ นอกเหนือจากการใช้ไม้ถือทั่วไป ซึ่งการถือไม้เป็นคติของชาวมอญ ที่คนไทยรับวัฒนธรรมนี้มา จนเรียกไม้เท้าที่ถือต่างอาวุธ ไม้พยางคนี้เรียกโดยทับศัพท์เดิมว่า “ตะพด” ซึ่งเป็นภาษามอญ

เครื่องรางชูชกโดยมากสร้างแบบลอยของค์ ด้วยวัสดุชนิดต่าง ๆ ในลักษณะเกล้าผมมวย แบบพราหมณ์ มีหมวดเครา หลังค่อม ไม่สวมเสื้อ ถือน้ำเต้า และสะพายย่าม มีรูปร่างอัปลักษณ์ ไม่สมประกอบ เข้าตำราในลักษณะที่เรียกว่า บุรุษโทษ ๑๘ ประการคือ^{๑๑๑}

๑. พลงกปาโท มีเท้าคดคู้ หรือตีนเกตุตีนกาง
๒. อทุชนโฆ มีเล็บเน่าครึ่งเล็บ
๓. โอปทุธิปิตุโก มีเหนียงหย่อนยานเหมือนนกกตะครุม
๔. ทีฆุตตโรฎฐุโร ริมฝีปากเบื่องบนยาวปากข้างล่าง
๕. จปโล เวลาพูดน้ำลายไหล ๒ ข้างปาก
๖. กพาโร มีเขี้ยวอกเหมือนเขี้ยวหมู
๗. ภคคณาสโก จมูกหัก คือตั้งจมูกหักตอนกลาง
๘. กุมภโกทโร มีท้องเท่าไหหาม
๙. ภคคปิฎฐุ หลังกหักและโค้ง
๑๐. วิสมจกขุโก ตาเข ตาเหลือก ตาทั้ง ๒ น้อยใหญ่ไม่เท่ากัน
๑๑. โลหมสสุ หนวดแดงแข็งเหมือนเส้นลวด
๑๒. หริตเกโส มีผมแดงแกมหงอก

^{๑๑๑} พ.ช.า. (ไทย) ๒๘/๒๑๒๗-๒๑๒๘/ ๕๑๔. ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

๑๓. วสินี มีเส้นสะพรั่งขึ้นทั้งตัว
๑๔. ติลกาหโก มีจุดดำเป็นหมึก ๆ ทั่วตัว
๑๕. ปิงคโล ตาเหลืองเหมือนตาแมวป่า
๑๖. วินโต กตในที่ ๓ แห่ง คือ สะเอา หลัง กค
๑๗. วิกโกุ เดินซื้อเท้าด้ง
๑๘. พุรหา ขโร เล็บหนายาวแข็งคม

เครื่องรางชูชกส่วนใหญ่ตามสำนักที่สร้างปัจจุบันนี้ โดยภาพรวมแล้วมีลักษณะคล้าย ๆ กัน คือ ขีดหลักของบุรุษไทย ๑๘ ประการเป็นหลัก แต่เนื้อหารายละเอียดปลีกย่อยอาจแตกต่างกันบ้างแล้วแต่ละสำนัก ถึงจะแตกต่างกันบ้างแต่ก็ยั้งก็รักษาเนื้อหาหลักไว้อยู่ เช่น เป็นชายแก่ มีไม้เท้า มีถุงเงินถุงทอง เป็นต้น

๓.๖ บทสรุป

จากการศึกษาปรากฏการณ์บูชาชูชกในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า แท้จริงแล้วคนไทยมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช้านานแล้ว ซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ และด้วยพื้นฐานของคนไทยชอบอ่อนน้อม หวังผลดลบันดาลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจสามารถดลบันดาลพรตามปรารถนาได้ ขณะที่ชาวพุทธมีความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์อยู่ เมื่อมีการสร้างชูชกให้คนบูชา แล้วเปลี่ยนความหมายจากคนไม่ดีกลายเป็นเทพ ขออะไรก็ได้ขึ้นมา ผนวกกับความศักดิ์สิทธิ์และพุทธคุณของการปลุกเสก ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ เมตตามหานิยม ที่เล่าปากต่อปาก และได้ผ่านการพิสูจน์ของผู้มีประสบการณ์ในการบูชาชูชกโดยตรง จึงทำให้เกิดกระแสความศรัทธาในการบูชาชูชกขึ้น ซึ่งกระแสความศรัทธาหรือความเชื่อนี้ ส่วนหนึ่งมาจากตำนาน อีกส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ตรง แล้วบอกต่อ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการชี้แนะโดยความเชื่อเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากตำนาน (myth) คือ เรื่องเล่าที่มาจากตำนานเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะกัณฑ์ชูชก กัณฑ์ที่ ๕ ไปจนถึงกัณฑ์มหาราช กัณฑ์ที่ ๑๑ ที่ชูชกท้องแตกตาย

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม พบว่าคนไทยบางกลุ่มที่บูชาชูชก มีความเชื่อ ความศรัทธาในตัวชูชก ๖ ประการด้วยกัน คือ

๑. เชื่อว่าชูชกให้โชคลาก เพราะชูชกเป็นขอทาน ขออะไรได้ทุกอย่าง
๒. เชื่อว่าชูชกเป็นผู้เสริมบารมีให้แก่พระพุทธเจ้า เพราะชูชกเกิดทันพระพุทธเจ้าทุกภพทุกชาติ ถือว่าเป็นคู่บารมีกัน หรือ ถ้าไม่มีชูชกพระเวสสันดรก็จะไม่ได้โอกาสพิสูจน์ว่า ท่าน

สามารถตัดใจจากบุคคลอันเป็นที่รักได้มากน้อยเพียงใด บทบาทของชุกจึงไปช่วยเสริมบารมีพระเวสสันดร แต่มิได้หมายความว่าให้เอาอย่างตามพฤติกรรมในส่วนของชุก เช่น การขอ เรายกย่องชุกในฐานะเป็นบุคคลที่ช่วยเสริมบารมีพระเวสสันดร

๓. เชื่อว่าชุกเป็นคนประหยัดมัธยัสถ์ เก็บหอมรอมริบจนได้เงิน ๑๐๐ กหาปณะ เข้าขึ้น เศรษฐีคนหนึ่งทีเดียว

๔. เชื่อว่าชุกมีความเพียรพยายาม เพราะว่าชุกเดินทางจากแคว้นกสิงครรัฐซึ่งเป็นบ้านเกิดของชุกไปจนถึงเขาวงกตซึ่งเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร เพื่อขอสองพระกุมารมาเป็นทาสรับใช้ ซึ่งหนทางยากลำบาก แต่ชุกก็เพียรพยายามไปถึงจนได้

๕. เชื่อว่าชุกเป็นคนฉลาดมีวาทศิลป์ดี เพราะว่าชุกสามารถใช้ปฏิภาณ ไหวพริบ หลอกพรานเจตบุตรและอจุตฤาษี จนหลงเชื่อบอกทางไปอาศรมของพระเวสสันดรได้ นอกจากนี้ยังซักแม่ทั้งห้าต่อพระเวสสันดร เพื่อขอพระกัณหา พระชาลี จากพระเวสสันดรอีกด้วย

๖. เชื่อว่าชุกเป็นคนมีเสน่ห์ เพราะว่าชุกได้เมียสาว แกรุ่นมาเป็นภรรยา อีกทั้งนางอมิตตายังปรนนิบัติรับใช้ชุกในฐานะภรรยาอย่างดี ทำให้เกิดความเชื่อว่าชุกมีเสน่ห์

จากความเชื่อดังกล่าวทำให้คนไทยบางกลุ่มเกิดความเชื่อและบูชาชุก โดยได้รับอิทธิพลมาจากตำนานเรื่องเวสสันดรชาดก ผ่านงานทางด้านจิตรกรรม/ประติมากรรม งานบุญ ประเพณีเทศน์มหาชาติ และมีอิทธิพลทางด้านจิตใจในยามที่คนขาดที่พึ่ง

จากการศึกษาในงานวิจัยนี้ พบว่าอิทธิพลความเชื่อของชุกที่ปรากฏสอดแทรกอยู่ในสังคมไทย มีอิทธิพลต่อคนไทยบางกลุ่ม ๔ ด้านคือ

๑. ชุกที่ปรากฏในด้านจิตรกรรม เป็นเรื่องที่จะพยายามถ่ายทอดเรื่องราวเนื้อหาที่เป็นลายลักษณ์อักษรไปสู่ภาพจิตรกรรม เพื่อให้เป็นรูปธรรม เพื่อให้คนสามารถจินตนาการแทนลายลักษณ์อักษรที่มีข้อจำกัด ทางด้านจิตรกรรมชุกไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อบุคคลทั่วไป แต่มีอิทธิพลโดยอ้อม ในด้านเป็นเครื่องช่วยเตือนสติแก่ผู้คนที่ได้ชมภาพจิตรกรรมตอนชุก โดยให้ความรู้หลายแง่ด้วยกันคือ

๑. ในแง่ความแตกต่างทางด้านกายภาพของชุก เช่น รูปชั่ว ตัวดำ มีลักษณะบุรุษไทย

๒. ในแง่ทุนนิยมค้ากำไรเกินควร หน้าเลือด ก็คือ เมื่อเขาไม่เงินจ่ายก็ยึดลูกสาวเขามา

๓. ในแง่ของความรักภรรยาที่ถือว่าเป็นสามีที่ดี จะต้องทนลำบากไปเอาภรรยาหามาเป็นเด็กรับใช้ ช่วยเหลืองานบ้านให้กับเมีย

๔. ในแง่เป็นสื่อสอนธรรมะในเรื่องกฎของกฎการกระทำ เป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอยู่แล้วก็คือในส่วนที่ว่า กรรมใดใครก่อ เช่น เวลาชุกถูกเชิญเข้าในเมืองปริโภคจนเกินขนาด จึงเป็นเหตุให้ต้องแตกตาย

๒. ชุกปรากฏในด้านประติมากรรม อิทธิพลชุกในทางด้านประติมากรรม ไม่มีอิทธิพลโดยตรง แต่อาจมีโดยอ้อม อิทธิพลโดยตรงไม่ชัดเจนเหมือนอย่างพระอุปคุต แต่ชุกจะมีอิทธิพลโดยอ้อม โดยการไปแทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก เพื่อเสริมให้พระเวสสันดรเด่นขึ้น ถ้าไม่แทรกภาพชุก ภาพโดดเด่นของพระเวสสันดรก็จะไม่ได้รับการสนับสนุน ในเรื่องความเสียดสีได้

จากการศึกษาวิจัยพบอิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประติมากรรม ๒ ด้าน คือ

๑. ประติมากรรมชุกที่สอดแทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก ในฐานะเป็นอุทยานแห่งการเรียนรู้ เพื่อศึกษาความเป็นมาในเรื่องราวเวสสันดรชาดก

๒. ประติมากรรมชุกที่สร้างให้บุคคลทั่วไปเคารพบูชา แยกออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑) สร้างเพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมะ

๒) สร้างเพื่อให้คนได้เคารพกราบไหว้บูชา

๓. อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประเพณี สำหรับประชาชนทั่วไปไม่มีอิทธิพล เพราะมันห่างไกลจากการดำเนินชีวิตของคน แต่สำหรับอิทธิพลชุกต่องานประเพณีเฉพาะท้องถิ่นปรากฏว่ามีแต่ในวงจำกัดอยู่แค่ในชุมชนย่อย ๆ ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น เช่น ที่ชุมชนชาวบ้านหนองกะท้าว จังหวัดพิษณุโลก และชาวบ้านอำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย มีงาน “แห่ตาชุก” กล่าวกันว่าเป็นความคิดความเชื่อที่เก่าแก่มีมาแต่โบราณ ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันดังที่คนส่วนใหญ่รับรู้ อีกทั้งการแห่ตาชุกในงานบุญเทศน์มหาชาติก็เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมากกว่าศตวรรษ ดังคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ผู้อาวุโสซึ่งมีอายุมากกว่า ๘๐ ปี หลายคนในชุมชนที่ได้กล่าวว่า เป็นเพณีสื่อ แห่ตาชุก ชาวบ้านเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันมารวม ๑๐๐ ปีแล้ว

โดยความเชื่อแล้ว ชาวบ้านสร้างความหมายใหม่ให้ชุกคำ เป็นบุคคลที่มีความชั่วร้าย แทนชุกขาว ซึ่งสีขาวชาวบ้านมองว่าเป็นบุคคลที่มีศีลธรรม การสร้างชุกดำขึ้นมาและให้กินเหล้า ถือไม้ปัดขี้กิ้ง วิ่งไล่หญิงสาว เป็นการแสดงถึงความชั่วร้าย อนาจาร ตามคติชาวบ้านเมื่อชุกตายไปแล้วกลายมาเป็นผี คอยหลอกหลอนผู้คน มีแต่ความชั่วร้าย นั่นคือความตระหนักรู้ให้ผู้คนในสังคม มองเห็นและเข้าใจว่า “พระเวสสันดร” คือตัวแทนของอำนาจฝ่ายธรรม ในทางตรงกันข้ามชุกคือ ตัวแทนของอำนาจฝ่ายอธรรม ที่ข้องแวะเรื่องกาม โลภีภัย และยังมีสภาพเป็นผีร้าย ตามทัศนะของชาวบ้านที่เชื่อถือมากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว

๔. อธิษฐานที่ปรากฏทางด้านจิตใจ ชุชกมีอิทธิพลต่อบุคคลที่เชื่อ เนื่องจากมีประสบการณ์ตรง จากการบนบานขอพรจากชุชกแล้วสำเร็จสมตามความปรารถนา เป็นที่พึงพอใจ ยามเกิดความสิ้นหวังในชีวิต นี่คือนิทธิพลของชุชกที่มีต่อทางด้านจิตใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว ทำให้จิตใจสบาย ดังนั้นเมื่อคนเราถึงจุดวิกฤติในชีวิตหนึ่ง มันก็ย่อมหาสิ่งยึดเหนี่ยว ชุชกจึงมีอิทธิพลเฉพาะบุคคล ถ้าคนอื่น ๆ ได้รับประสบการณ์เหมือนกัน ถ้าเห็นผลดีก็จะขยายเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่มีความเชื่อเกี่ยวกับชุชก ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มย่อย

จากกรสัมภาษณ์สำนักตัวอย่าง ทั้ง ๓ วัดเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดสร้างชุชก ให้พุทธศาสนิกชนบูชา โดยภาพรวมแล้วทั้ง ๓ สำนัก มีวัตถุประสงค์ในการสร้างชุชกคล้าย ๆ กัน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า

๑. เพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมะ
๒. เป็นกำลังใจในการทำมาหากิน เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ ท้อแท้ หมดหวัง

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องยอมรับความจริงว่าหลาย ๆ วัดเป็นจำนวนมาก มีการจัดสร้างชุชก เพื่อเป็นพุทธพาณิชย์ สังเกตได้จากมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์กันอย่างครึกโครม ตามหนังสือ ที่วีดิโอต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อหาเงินมาก่อสร้างและทำนุบำรุงวัดเสียเป็นจำนวนมาก ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพุทธศาสนา

ในบทนี้ จะเป็นการวิเคราะห์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบูชาชุกว่าเป็นการถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ ถ้าไม่ถูกต้องแล้วทำไมพุทธศาสนิกชนจำนวนหนึ่งจึงให้ความศรัทธาในการบูชาชุก ตลอดจนถึงวิธีที่ชาวพุทธควรปฏิบัติต่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ว่าควรเป็นอย่างไร โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร งานวิจัย และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบูชาชุก ตลอดจนถึงทัศนะมุมมองของนักวิชาการฝ่ายพระสงฆ์ นักวิชาการฝ่ายฆราวาส นักวิชาการฝ่ายวัฒนธรรม และนักวิชาการฝ่ายสังคม แนวคิดมุมมองของผู้สร้าง ผู้ศรัทธาในการบูชาชุก เพื่อนำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้นในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการตอบปัญหางานวิจัยใน ๓ ประเด็น คือ

๑. การบูชาชุกเป็นการถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนาหรือไม่
๒. ทำไมจึงเกิดปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน
๓. ชาวพุทธควรมีหลักการในการปฏิบัติต่อการบูชาอย่างไร

๔.๑ มุมมองบุคคลที่ควรบูชาทางพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษาการบูชาตามหลักการทางพระพุทธศาสนามาแล้ว พอสรุปได้ว่าการบูชาที่แท้จริงแล้ว ไม่ใช่การนำดอกไม้ธูปเทียน ไปสักการะหรือบูชาพระอย่างเดียว ซึ่งการบูชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเคารพนับถือหรือสักการะบุคคลที่ทรงคุณธรรม เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์ บิณฑบาต ครูบาอาจารย์ และพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเน้นที่การบูชาธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ก่อนที่จะเข้าสู่การวิเคราะห์บุคคลที่ควรบูชาทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอเกริ่นนำมูลเหตุความเป็นมาของการบูชาก่อนว่าเป็นมาอย่างไร มีรายละเอียดต่อไปนี้

คติเรื่องการบูชานั้นมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวทซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูเกิดขึ้นในอินเดีย โดยที่แนวคิดในยุคนั้นเป็นวิญญาณนิยม (Animism) ถือว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งของตัวเองนับถือ มนุษย์จึงต้องบูชา เช่น สรวงเพื่อเอาอกเอาใจ ไม่ให้วิญญาณบันดาล

โทษหรือภัยพิบัติแก่ตน ซึ่งต่อมาวิญญานก็ได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้า^๑ และแนวคิดแบบวิญญานนิยมก็ได้พัฒนาไปเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) หมายถึง ความเชื่อที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นของยุคพระเวทและเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น^๒ จากนั้นการบูชาเทพเจ้าก็พัฒนาเป็นระเบียบพิธีมากขึ้นและถูกเผยแพร่ไปสู่ชนชาติต่าง ๆ ด้วยโดยเฉพาะชนชาติไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์ มาจากอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นท่ามกลางวิถีปฏิบัติตามแนววิญญานนิยมนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิวัติแนวทางปฏิบัติดั้งเดิมเสียหลายประการ ดังเช่นเรื่องการบูชาพระเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์เช่นสรวงสังเวทหรือการบูชายัญ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอย่างเด็ดขาด ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า การเชื่อในอำนาจคลันดาลของเทพเจ้าทั้งหลายที่แสดงออกด้วยการอ้อนวอนบูชายัญนั้น ไม่ใช่สิ่งถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนชาวอินเดียใหม่ของท่านทั้งหลายจงคูสิ ในธรรมชาตินั้นมีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่ง ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้น เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันอย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์คลันดาลของเทพเจ้า ความจริงที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าธรรม^๓

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก แม้ในเรื่องการบูชาที่จากเดิมบูชาเทพกัณนั้น พระองค์ก็ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพระองค์เองก็ทรงบูชาสักการะหรือเคารพธรรมดังข้อความปรากฏใน ปฐมอรุเวลาสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ แتبฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอรุเวลา เมื่อเราเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนที่ไม่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใด อยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่า เราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์อื่น อยู่ก็เพื่อทำสี่ลขันธ ปัญญาขันธ วิมุตติขันธของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็

^๑ สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสเปลี่ยนแปลง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

แต่ว่าเราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีลสมาธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งมารพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวดา มนุษย์ ทั้งสมณะพราหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงในใจว่าอย่ากระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้^๔ เราพึงสักการะเคารพพึงอยู่ธรรมนั้นอยู่เถิด^๕

จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นถึงพระพุทธจริยวัตร ที่เป็นแบบอย่างได้อย่างชัดเจนว่า หลักการเรื่องการเคารพสักการะหรือบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือเรื่องธรรมเป็นสำคัญ แต่มิได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล การเคารพบูชาบุคคลก็เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาส่งเสริมเหมือนกัน ทั้งสอนให้ตระหนักว่า การอยู่อย่างไม่มีมีความเคารพยำเกรง กันนั้นเป็นทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ข้างต้นเป็นตัวอย่าง เพียงแต่ว่าการบูชาบุคคลนั้น ต้องคำนึงถึงความมีธรรมของบุคคลเป็นหลัก ดังเช่นในตอนท้ายของปฐมอุรุเวลาสูตรนี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้ปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล ดังที่ตรัสว่า แม้พระองค์จะเคารพสักการะธรรมอยู่ แต่เมื่อสงฆ์ถึงพร้อมด้วยความเป็นใหญ่เมื่อไร พระองค์ก็ทรงให้ความเคารพสงฆ์ด้วย โดยนัยนี้ สงฆ์คือสัญลักษณ์หรือรูปแบบของบุคคลผู้มีธรรมในทางพระพุทธศาสนา ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพสักการะนั้นเอง

ทั้งนี้เป้าหมายของการบูชาอยู่ที่การประกอบกุศลกรรม หรือการเสริมสร้างคุณธรรมในตนเองเป็นสำคัญ มิใช่การอ่อนน้อมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งปารารถนาต่าง ๆ เพราะการจะได้มาซึ่งสิ่งปารารถนานั้นก็ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ คือกฎแห่งกรรมนั่นเอง การสรรเสริญเทพเจ้า การอ่อนน้อมร้องขอให้ลดบันดาล จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถช่วยได้หากไม่ได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเป้าหมายที่ปารารถนาหรือไม่สร้างเหตุให้สมกับผลที่ต้องการ

ดังที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น คราวนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่าการบูชาชุกนั้นเข้ากับหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ มิได้มุ่งหวังว่าอันนี้จริงหรือเท็จ อันนี้ไม่จริงตามหลักพระพุทธศาสนา อันไหนถูกอันไหนผิด สิ่งที่เราเรียกว่าจริงเท็จ ผิดถูก สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี มันมีมิติความหมายที่ขาดทำที่แบบชาวพุทธนั้นคือเราไปพึ่งโทษผู้อื่น ซึ่งอาจจะไม่มีพลังเพียงพอที่จะสามารถเชื่อมโยง ความหมายในพระพุทธศาสนาหรือคำสอนพระพุทธศาสนากับสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมที่มีความสลับซับซ้อน ผู้วิจัยจึงเห็นว่า น่าจะวิเคราะห์มุมมองของบุคคลที่ควรบูชา โดยดูที่บริบททางสังคมด้วย เพื่อให้เห็นภาพรวมของการบูชาชุกที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์มุมมองปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ ออกเป็น ๓ แ่ง คือ ๑. ทัศนะบุคคลที่ควรบูชาในแง่ดัมภีร์

^๔ วจ.จตุ.(ไทย) ๒๑ / ๒๑ / ๒๕ - ๒๖.

๒. ทศนะบุคคลที่ควรบูชาในแง่เป็นครู ๓. ทศนะบุคคลที่ควรบูชาในแง่ปรากฏการณ์เชื่อมโยงทางสังคม เพื่อจะให้เห็นโครงสร้างโดยมองภาพรวมของสังคม ไม่ได้มองแบบแยกส่วน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ทศนะบุคคลที่ควรบูชาในแง่คัมภีร์

การบูชาบุคคลที่ควรบูชา มีพุทธพจน์ทรงตรัสยืนยันถึงเรื่องการบูชาไว้ว่า “ปุชจาจ ปุชณียานิ เอตมมุงฺกลมุตฺตม” คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด^๕ เป็นข้อปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขแห่งชีวิต ปรากฏอยู่ในมงคลที่ปณี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เทพบุตรผู้มาทูลถามปัญหาว่า เรื่องอะไรที่เป็นมงคล พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงมงคล ๓๘ ข้อ เป็นคาถา ๑๐ แก่เทพบุตรนั้น มงคลข้อการบูชาอันอยู่ในคาถาที่ ๑ ที่ตรัสว่า การไม่คบคนพาล ๑ การคบแต่บัณฑิต ๑ และการบูชาบุคคลที่ควรบูชา^๖ นี้เป็นมงคลสูงสุด

บุคคลที่ควรบูชา ชื่อว่า “ปุชณีบุคคล” หมายถึง บุคคลดี มีคุณธรรม คือบุคคลผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ กาย วาจา และใจ บุคคลผู้ที่มีคุณธรรมอันประเสริฐสูงสุดคือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่รองลงไปคือ พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก ผู้มีคุณธรรมรองลงไปอีก คือ พระสมมุติสงฆ์ สามเณร ผู้ตั้งใจปฏิบัติ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ส่วนฝ่ายบุคคลทางโลก ก็คือ ผู้ที่มีอุปการะในเบื้องต้นก่อน เช่น บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น เพราะท่านเหล่านี้ เป็นตัวแทนของความคิด เป็นตัวแทนของศีลธรรม เป็นตัวแทนของสิ่งดีงามตามครรลองในหลักพุทธธรรม ดังจะเห็นได้ว่าในสังคมไทยที่ผ่านมา ไม่ว่าจะ เป็นสังคมไทยในอดีตหรือว่า การสอนสั่งของบรรพบุรุษเรี่ยมาก็คือนิยมชมชอบ ยกย่องบูชาบุคคลที่เป็นตัวแทนของความคิด ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ อันเป็นแบบแผนที่อยู่ในความคิดของคนทั่วไป^๖

ส่วนข้อปฏิบัติที่ควรบูชาก็สืบเนื่องจากบุคคลที่ควรบูชา เพราะบุคคลที่ควรบูชาเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ทรงศีล ทรงธรรม ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ฉะนั้นวัตรปฏิบัติและคำแนะนำคำสั่งสอนของท่านผู้นั้นจึงเป็นข้อปฏิบัติที่ควรบูชา คือควรแก่การเคารพนับถือ ควรแก่การศึกษาและปฏิบัติตาม คือเอาปฏิบัติของท่านมาใช้ในการดำเนินชีวิต ข้อปฏิบัติที่ควรบูชาสูงสุดก็คือ พระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ชุกเป็นคำที่ใช้เรียกชื่อตัวละครที่ปรากฏในมหากาติเรื่องเวสสันดรชาดก เวสสันดรชาดกนับเป็นเรื่องใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก พระสุตตันตปิฎก ซึ่งรวมเรื่องใหญ่ ๑๐ เรื่อง

^๕ พ.พ. (ไทย) ๒๕/๘/๘.

^๖ สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

เรียกว่าทศชาติ เวสสันดรชาดก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหาชาติ” แต่อีก ๕ เรื่องไม่เรียกว่า “มหาชาติ” เหตุที่ไม่เรียกว่ามหาชาตินั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายไว้ว่า “พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนถึงประเทศใกล้เคียงนับถือมาแต่โบราณว่า เรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ ด้วยปรารถนามิของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรทั้ง ๑๐ อย่าง จึงเรียกกันว่า มหาชาติ”^๓ ชุชกจัดอยู่ในกัณฑ์ที่ ๕^๔ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ กัณฑ์ เวลาที่พระสงฆ์นำมาใช้เทศน์ในการทำบุญมหาชาติเรียกตอนนี้ว่า “กัณฑ์ชูชก” แม้ชูชกจะเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ถือตนว่ามีกำเนิดสูงกว่าผู้อื่น แต่ชูชกก็ยากจนเจียมใจยิ่ง ต้องเที่ยวขอรทานเลี้ยงชีพ มีลักษณะนิสัย มีความตระหนี่เหนียวแน่น ขอรทานได้เท่าไรก็เก็บไว้ไม่ยอมนำไปใช้จ่าย และยังมี ความโลภ เที่ยวขอรทานจนมีเงินทองมากมายก็ยังไม่ยอมหยุด แต่ยังคงขอไปเรื่อย ๆ อีกทั้งชูชกเป็นตัวอย่างของคนที่ดีอยู่ในกาม ต้องมาตระกำลำบากในยามชราเพราะนางอมิตตาใช้ให้ไปขอสองพระกุมารจากพระเวสสันดร จนในที่สุดต้องมาตายจากการกินอาหารจนเกินขนาดทำให้อาหารไม่ย่อยจนถึงแก่ความตาย

ในแง่คัมภีร์ผู้วิจัยเห็นว่าชูชกเป็น “บุคลาธิษฐาน” (การแสดงนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยใช้ตัวละครเป็นสื่อ) ในทางร้าย ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับบุคลาธิษฐานในทางดี คือพระเวสสันดร พูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระเวสสันดร คือตัวเอก ที่เป็นรูปธรรมของ “การให้” ส่วนชูชกก็เป็นตัวร้าย ซึ่งเป็นรูปธรรมของ “ความโลภ” อันมีรากฐานอยู่บนความ “เห็นแก่ตัว ดังที่ พระเทพโมลี วัดเทพศิรินทราวาส ได้กล่าวไว้ในคำอนุโมทนาหนังสือมหาชาติคำฉันท์ว่า “อนึ่ง ในมหาเวสสันดรชาดกนี้มีบุคคลที่เป็นแบบอยู่ ๒ อย่างคือ แบบโลกและแบบธรรม พระเวสสันดรเป็นแบบธรรม ผู้ต้องการเอาตัวรอดทางโลกก็ควรเอาอย่างชูชก เพราะชูชกมีสิ่งที่เป็นเยี่ยงอย่างคือเป็นผู้หมั่นขยัน รู้ดรู้อ้น รู้จักเก็บหอมรอมริบ มีไหวพริบปฏิภาณในการ เอาตัวรอดจากอันตราย แม้จะขอสองพระกุมาร ก็รู้กาลเวลาที่ควรฝ่ายผู้ต้องการเอาตัวรอดทางธรรมก็ควรเอาอย่างพระเวสสันดร ผันผ่อนให้ชอบแก่ภูมิฉันท์ จักสำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหวังทุกประการนั้นแล”^๕

การที่บรรพบุรุษของไทย ส่งเสริมให้มีประเพณีเทศน์มหาชาติต่อเนื่องกันมาทุกปีแต่โบราณมาก็เพราะต้องการปลูกฝัง “อุดมคติแห่งการให้” ให้หยั่งรากฝังลึกลงในสังคมไทย จาก

^๓ เทศน์มหาชาติ ฉลอง ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑-๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๑ บริเวณพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, (บริษัทสหพัฒนพิบูล จำกัด จัดพิมพ์ถวายพระกุศล สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส), หน้า ๑๕.

^๔ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศมหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๑), หน้า ๔ -๕.

^๕ หลวงสารวาทวิถีสุมทร, มหาชาติคำฉันท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), คำอนุโมทนา.

การศึกษาตามพระไตรปิฎก จะพบว่าร่างกายของชุกนั้น เข้าลักษณะ “บุรุษโทษ” คือ ลักษณะที่เป็น โทษ ๑๘ ประการ ได้แก่ เท้าทั้งสองข้างใหญ่และคด, เล็บทั้งหมอกุด, ปลิ้น่องทู่ช้วน, ริมฝีปากบน ย้อยทับริมฝีปากล่าง, น้ำลายไหลออกเป็นยางยืดทั้งสองแก้ม, เขี้ยวงอกออกพ้นปากเหมือนเขี้ยวหมู, จมูกหักพุงคูน่าซัง, ท้องป่องเป็นกระเปาะตั้งหม้อใหญ่, สันหลังไหลหักค่อม คดโกง, หนวดเครามี พรรณดังลวดทองแดง, ลูกตาเหลือง เหลือก เหลล, ร่างกายคดค่อมในที่ทั้งสาม คือ คอ หลัง สะเอว ฯลฯ เรียกว่า เป็นตัวร้าย ทั้งพฤติกรรมและรูปลักษณ์ภายนอก โบราณจารย์ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ผู้ใดมี ลักษณะบุรุษโทษ ๑๘ ประการนี้ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตาเข มือเก ดินทาง อย่างที่เห็นกันอยู่ โดยมาก โบราณว่าไม่ดี คือคนเหล่านี้ไม่ว่าหญิงชาย มักจะมีความคิดไม่เหมือนใคร และมักเป็นพวกที่ ฉลาด แต่อาจฉลาดแกลม โกง หรือมักเป็นพวกที่กล้าหาญแต่อาจจะกล้าหาญในทางที่ไม่ดี หรือไม่ เหมาะไม่ควร^{๑๑} ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า “ชุก” ไม่ใช่ปฏิคาหก คือผู้รับทานที่เหมาะสมใน ประเด็นนี้ผู้วิจัยอ้างถึงหลักการให้ทานที่มีผลมาก ซึ่งทานที่ให้ผลมากนั้นต้องประกอบ ไปด้วยความ บริสุทธิ์ ๓ ประการคือ

๑. ไทยธรรม ได้แก่ สิ่งของที่ให้ทาน จะต้องบริสุทธิ์
๒. ปฏิคาหก ได้แก่ ผู้รับทาน จะต้องเป็นผู้บริสุทธิ์
๓. ทายก ได้แก่ ผู้ให้ทาน จะต้องเป็นผู้บริสุทธิ์

จากหลัก ๓ ประการนี้ พรหมณ์ชุกไม่ใช่ปฏิคาหกผู้เหมาะสมเพราะไม่บริสุทธิ์ ขาดศีล ขาดธรรม หมายความว่าถ้าอย่างสูง เป็นผู้ที่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ กล่าวคือไม่มีกิเลสตนเอง ดังที่พุทธพจน์กล่าวไว้ว่า

วितราโค วิตโทโส วิตโมโห อนาสโว

เขตต์ ปุณฺณสส สมปนฺนํ

สญฺญตา พรหมจารีโน ฯลฯ

แปลว่า “ผู้รับ เป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ไม่มีอาสวะ (กิเลส) ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ ประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมดีแล้ว นับว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมดีแล้ว นับว่าเป็นเขตอัน สมบูรณ์แห่งบุญ ฯลฯ”^{๑๒} เปรียบเหมือนเนื้อดินดี เหมาะแก่การหว่านหรือปลูกพืชดี ผู้ปลูกมีหลักวิชา ย่อมได้ผลไพบูลย์ นอกจากนี้ชุกก็ยังมีลักษณะบุรุษโทษ ๑๘ ประการ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บุคคลที่

^{๑๑} พระมหาธวัช เขมรโช (พุทธโส), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อ สังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

^{๑๒} อจ. ฌก. (ไทย) ๒๒/๓๖๖.

บำเพ็ญบุญมาไม่ดี ไม่เหมือนพระเวสสันดรซึ่งมีลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เป็นสัญลักษณ์ว่า บุคคลนี้เป็นผู้ที่บำเพ็ญบารมีมาครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ช้าชุกยังมีภาพลักษณ์ของความเป็นคนที่ดูร้าย ทยายคายเหย้มโหด โดยเขียนตีพระกุมารชาติกับพระธิดากันหาถึงขั้นตกพระโลหิต จึงมีคำถาม ตามมาว่า การที่พระเวสสันดรให้ทานบุตรแก่ชุกนั้นเป็นการถูกต้องหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าเอา จิตใจพวกเราที่เป็นปุถุชนธรรมดาผู้มีกิเลสไปวัดจิตใจท่าน เราก็อาจจะประมาณว่าท่าน “เห็นแก่ตัว” เทียบชุกให้ชุกไป แต่ข้อนี้เราพูดตามวิสัยของเราที่มีกิเลสเป็นแค่ปุถุชน แต่ถ้ามองด้วยใจแล้ว การที่พระเวสสันดรให้สิ่งเหล่านี้ไปเพื่อหวังอะไร ? เพื่อหวังชื่อเสียง เพื่อความสุข หรือเพื่อพระองค์ เอง ถ้าเพื่อชื่อเสียง เพื่อความสุขแล้ว ลูกเมียอันเป็นที่รักดังแก้วตาดวงใจ จะให้เขาไปไม่ได้หรือ จะต้องอยู่กับลูกอยู่กับเมีย แต่ที่พระองค์ให้ชุกไปก็เพื่อหวังพระโพธิญาณ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ โลก ถึงแม้จะไม่ใช่ชุกมาขอพระเวสสันดรก็ให้เหมือนกัน^{๑๒} เพราะฉะนั้น การทำประโยชน์ การให้ ทานของพระเวสสันดรนั้น ไม่ใช่เพื่อพระองค์เอง แต่เพื่อสัตว์โลกทั้งหลาย เป็นการทำประโยชน์เพื่อ ชนหมู่มา โดยที่พระองค์ยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์ ยอมทุกข์ในส่วนพระองค์ เพื่อ ความสุขของมหาชนทั้งโลก

เพื่อให้เห็นภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบคุณธรรมทั้งสองตัวละคร ระหว่างพระ เวสสันดรกับชุก ตามกัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ โดยการนำเสนอเป็นตารางดังนี้

ตารางเปรียบเทียบคุณธรรมระหว่างพระเวสสันดรกับชุก

คุณธรรม	กัณฑ์ที่ปรากฏ	พฤติกรรมพระเวสสันดร	พฤติกรรมของชุก
ความ กตัญญู กตเวทิตะ	กัณฑ์หิมพานต์	ทรงแสดงความรับผิดชอบในการพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ เพื่อมิให้พระบิดาต้องถูกตำหนิ	ไม่ปรากฏว่าชุกได้ทำความดีอะไร ต่อบิดามารดา
	กัณฑ์ทานกัณฑ์	ได้แสดงความห่วงใยต่อพระมารดาโดยฝากพระมารดาไว้กับพระบิดาในคราวจะเสด็จออกจากพระนคร	
	กัณฑ์วันประเวสน์	ได้แสดงความเคารพพระบิดาโดยการปฏิบัติเสกครองนครเจตราชฎี	

^{๑๒} สัมภาษณ์ พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๓ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

	กัณฑ์นครกัณฑ์	ได้แสดงความเชื่อฟังพระบิดาโดยปฏิบัติตามพระบรมราชโองการของพระบิดาในคราวเสด็จกลับพระนครสีพี	
ความเสียดเสียด	กัณฑ์หิมพานต์	พระเวสสันดรทรงเสียดสละทรัพย์เมื่อครั้งประสูติจากครรภ์ของพระมารดา ทรงเสียดสละเครื่องประดับให้แก่นางนมทรงเสียดสละสิ่งของต่างๆ เมื่อตั้งทานศาลาทรงเสียดสละเสื้อผ้าแก้วแหวนให้แก่ยากจนทั่วไปและทรงเสียดสละช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์ ๘ คน	ไม่ปรากฏว่าชุกเสียดสละอะไรแก่ผู้อื่นมีแต่หาเงินมาได้แล้วเก็บจนมีเงินทองมากมาย ถึง ๑๐๐
	กัณฑ์ทานกัณฑ์	ทรงเสียดสละสัตสดกมหาทานให้แก่คนยากจนเฉื่อยใจแลทรงเสียดสละแก้วแหวนให้แก่ผู้คนริมถนนขณะเสด็จออกจากวัง	กล่าวปนะจัตว่าเข้าชั้นเศรษฐีที่เดียวแต่ไม่เคย
	วนประเวศน์	ทรงเสียดสละปิ่นปักผมให้แก่พรานป่า	แบ่งปันใคร มีแต่คำกำไรเกินควรโดยยี่ดลูกสาวเขามาขัดดอก
	กัณฑ์กุมาร	ทรงเสียดสละพระชาติพระกัณฑ์ให้แก่ชุก	
	กัณฑ์สักบรรพ	ทรงเสียดสละพระนางมัทรีให้แก่พระอินทร์	
	กัณฑ์นครกัณฑ์	ทรงเสียดสละของมีค่าให้แก่ประชาชนหลังกลับจากเขาวงกต	
ความขีดยึดมั่นในการทำความดี	กัณฑ์หิมพานต์	ทรงบริจาคทานให้แก่นางนมถึง ๕ ครั้ง	ไม่ปรากฏว่าชุกยึดมั่นในความดีอะไร นอกจากการทำเวียนประทักษิณ ๓ รอบก่อนออกเดินทาง ทำตามประเพณีเท่านั้น
	กัณฑ์ทานกัณฑ์	ทรงพาพระนางมัทรี พระโอรส พระธิดาไปทูลลาพระเจ้ากรุงสญชัย	
	กัณฑ์วนประเวศน์	ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด	
	กัณฑ์กุมาร	ทรงกลืนอารมณ์โกรธไว้ได้ ระวังพระทัยไว้ด้วยสติและปัญญา	
	กัณฑ์มัทรี	ทรงปลอบโยนพระนางมัทรีถึงเรื่องการให้พระชาติและพระกัณฑ์เป็นทาน	

	กัณฑ์สักกบรรพ	ทรงยินดีในการบำเพ็ญทาน เพื่อแลกกับพระโพธิญาณ	
	กัณฑ์นครกัณฑ์	ทรงรับสั่งให้ประชาชนปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระจากเครื่องกักขังทั้งหมด	
ความเอื้ออาทร	กัณฑ์หิมพานต์	ทรงรับสั่งให้สร้างโรงทานขึ้น ๖ แห่งทรงพระราชทานช้างปึงจันนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์ชาวเมืองกลิงครายบุรี	ไม่ปรากฏว่าชุกเอื้ออาทรต่อใครจะมีบ้างกับภรรยาของตน แต่ก็เป็นไปเพื่อตนเอง
	กัณฑ์ทานกัณฑ์	ทรงบำเพ็ญสัตสัคคมหาทานก่อนจะออกจากวัง	
	กัณฑ์นครกัณฑ์	ทรงพระราชทานทรัพย์สมบัติแก่ประชาชนในคราวเสด็จกลับพระนครสี่ปี	
ความยึดมั่นในมัตติมหาชน	กัณฑ์หิมพานต์	ทรงยินดีปฏิบัติตามเสียงของประชาชนชาวเมืองส่วนมากครั้งถูกเนรเทศออกจากเมือง	ไม่ปรากฏ
	กัณฑ์นครกัณฑ์	ทรงรับคำทูลอาราธนาให้ลาผนวชเสด็จกลับไปครองราชสมบัติ	
มีความห่วงใยลูก	กัณฑ์หิมพานต์	ทรงฝากให้พระนางมัทรีดูแลพระโอรสและพระธิดาก่อนเสด็จออกจากเมือง	ไม่ปรากฏ
	กัณฑ์กุมาร	ทรงแสดงความห่วงใยด้วยความรักต่อพระโอรสและพระธิดาก่อนจะพระราชทานให้แก่ชุก	
	กัณฑ์สักกบรรพ	ทรงมีความรักลูกโดยขอพรข้อที่ ๕ จากพระอินทร์	
สั่งสอนลูกให้ยึดมั่นในการทำความดี	กัณฑ์กุมาร	ทรงสั่งสอนพระชาติและพระกัณหาในตอนที่ถูกขโมยไปเป็นทาส	ซ่อมแซมบ้าน ตั้งสอนให้นางอมิตดาระวังตัวเกรงจะถูกคนพาลมารังแก
	กัณฑ์หิมพานต์	ไม่ปรารถนาจะให้พระนางมัทรีไปลำบากกับพระองค์ในการออกจากวัง	อาสาทำงาน

ความรัก ภรรยา	กัณฑ์มัทรี	ทรงลุกเข้าไปซ้อนพระเศียรของพระนาง ยกลงบนพระเพลา	แทนภรรยา เมื่อ พราหมณ์ด่าเมีย
ความ ซื่อสัตย์ ต่อภรรยา	กัณฑ์สักบรรพ	ทรงขอพรข้อที่ ๔ แสดงความซื่อสัตย์ต่อ ภรรยา	ไม่ปรากฏ
มอบความ เป็นใหญ่ ให้ภรรยา	กัณฑ์วันประ เวสน์	ทรงรับปฏิญาณที่พระนางมัทรีทูลขอทำ หน้าที่ปรนนิบัติรับใช้	ไม่ขัดใจภรรยา ในการทำตาม ธรรมเนียมของ ตน ในการเป็น ภรรยาที่ดี เช่น การหุงข้าว ตักน้ำ ทำอาหาร

จากตารางสรุปได้ว่า บทบาทของตัวละครสำคัญในเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา มาโดยตลอด ตัวละครที่ปรากฏในเรื่องได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต ภายในกรอบศีลธรรมจรรยา โดยเฉพาะเป็นการสอนหลักธรรม โดยการยกบุคคลเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นถึงธรรมะที่แทรกอยู่และเป็นอุทาหรณ์แห่งความเป็นผู้เสียสละ ยินดีที่จะบริจาคทุกอย่างเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เนื้อเรื่องเวสสันดรชาดก แฝงไว้ด้วยคติสอนใจให้รู้จักการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาชีวิตให้เกิดสุข ตลอดจนหล่อหลอมอัธยาศัยของคนในสังคมให้มีความสามัคคีมีน้ำใจ รู้จักให้อภัยและให้ออกาสกัน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างบารมีธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น

จากการศึกษาวิจัยบุคคลที่ควรบูชาในแง่คัมภีร์ ไม่พบว่าชุกชกในเรื่องพระเวสสันดรชาดก ได้ทำความดีอะไรที่เป็นรูปธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและผู้อื่น ที่มีบ้างก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเองและภรรยามากกว่า แม้กระทั่งในอดีตชาติย้อนหลังกลับไปเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ปรารภเหตุที่เกิดขึ้น แล้วตรัสไว้โดยมีชุกชก (พระเทวทัต) เกิดร่วมชาติด้วย เฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกนั้น นับได้ ๗๘ ชาติ^{๑๑} โดยผูกอาฆาตในพระโพธิสัตว์ ๑๑ ชาดก เช่น เสรีวณิชาชาดก, สัจจกิริชาดก เป็นต้น เบียดเบียนพระโพธิสัตว์แต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต มี ๒๓ ชาดก เช่น มหาสีลวชาดก, ตโยธรรมชาดก เป็นต้น เบียดเบียนพระโพธิสัตว์จนถึงแก่ชีวิต มี ๗ ชาดก เช่น จุลนันทิยชาดก, มหากปิชาดก เป็นต้น ที่กล่าวมาแล้วนี้ผู้วิจัยไม่สามารถนำเนื้อเรื่องมา

^{๑๑} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๗/๔๐๑-๔๐๒., พุ.ชา.อ. (บาลี) ๓๗/ ๒๐๗-๒๐๘.

อธิบายได้เพราะเนื้อที่จำกัด เพียงแต่จะชี้ภาพรวมให้เห็นว่าชุกกแม้แต่ในอภิปรัชชาที่ไม่มีศีลธรรม แล้วยังเบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนให้แก่พระโพธิสัตว์และผู้อื่นตลอดเวลาเท่านั้น

แม้กระทั่งเมื่อชุกกตายไปแล้ว กลับชาติมาเกิดเป็นพระเทวทัตโอรสของพระเจ้าสุปปพุทธะซึ่งเป็นพระราชบิดาของเจ้าหญิงโศภราผู้เป็นพระชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ และได้ตั้งตัวเป็นศัตรูกับเจ้าชายสิทธัตถะตั้งแต่วัยเยาว์ที่ไม่ได้บรรพชาอยู่หลายครั้ง เป็นต้นว่าได้ก่อความวิวาทในเรื่องหงส์ที่ทานยิงตกลงมา แต่เจ้าชายสิทธัตถะได้นำไปปรึกษาจนหายจากอาการบาดเจ็บ ก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้น^{๑๔} จนกระทั่งเมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาเป็นพระภิกษุซึ่งถือว่าเป็นสาวกของพระพุทธองค์ ก็ยังได้ตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธองค์ ตั้งแต่การคบคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่อปลงพระชนม์พระพุทธองค์ การทูลขอวัตถุ ๕ ประการ และการทำสังฆเภท เป็นต้น และในท้ายที่สุดท่านก็ได้ถูกแผ่นดินสูบจนถึงแก่กรรมภาพและไปบังเกิดในอเวจีมหานรก พระเทวทัตถือว่าเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี เป็นบุคคลที่อนุชนทั้งหลายไม่พึงประพฤติปฏิบัติตาม เพราะถ้าหากใครประพฤติปฏิบัติตามแล้วผลที่ได้จะเป็นไปในทางเสื่อม

ดังนั้นการบูชาชุกกจึงไม่เข้าข่ายหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาในแง่คัมภีร์ ที่ได้สอนให้รู้จักบูชากราบไหว้บุคคลที่ควรบูชา การบูชาคนดี การบูชาบัณฑิตจึงจัดว่าเป็นมงคลสูงสุด ซึ่งมีผลงานการวิจัย ได้กล่าวว่าการบูชา คือการให้รู้คุณค่าของบุคคลหรือ สิ่งของที่เรากำลังเกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้มองเห็นคุณค่าความดีความสำคัญ และการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น ตามความเหมาะสมได้ด้วยความจริงใจ ทั้งจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีของสังคม ทั้งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย การบูชาจึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน^{๑๕} ดังนั้นเมื่อพิจารณาคุณงามความดีของชุกกก็มีอยู่แต่มีน้อยมาก เปรียบเหมือนกับว่า มีเงินอยู่ ๑๐๐ บาท แต่คุณงามความดีของชุกกมีแค่ ๑๐ บาทเท่านั้นเอง^{๑๖}

ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่า ในบริบททางคัมภีร์นั้นต้องการให้ชุกกเป็นตัวละครร้ายสังเกตุได้จากลักษณะที่เป็นบุรุษโทษ ๑๘ ประการ และคำโบราณต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงลักษณะของคนไม่ดี นอกจากนี้ก็ยังมีลักษณะนิสัยที่บ่งบอกว่าเป็นคนไม่ดีอีก เช่น เป็นขอรทานแล้วยังมีความตระหนี่

^{๑๔} เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์, ประทีปแห่งทวีปเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔-๑๖.

^{๑๕} พระมหาหวมวด สุกกธมฺโม, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

^{๑๖} สัมภาษณ์ ศศ.ดร.อภิภูวัฒน์ โปธิสถาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

มีเงินทองมากแต่ไม่ยอมแบ่งปันใคร ทั้งคำกำไรเกินควร โดยการยืมลูกสาวคนอื่นมาขัดดอก ทางด้านศีลธรรมก็ไม่ปรากฏว่าซุกซนรักชาติขี้ใจ มีแต่ผิดศีลธรรม โดยการโกหกพรานเจตบุตร โกหกหลอกลวงผู้มีศีลอย่างอจุตฤาษี และยังมีวาทะโลกมากในการเรียกค่าไถ่ตัวหลานทั้งสองจากพระเจ้ากรุงสัญชัย มีความโลภมากที่จะบริโภคาอาหารโดยไม่ประมาณจนเป็นเหตุให้ต้องตายเพราะความโลภจากการกิน เป็นต้น

จากการที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยเห็นว่าเจตนาในคัมภีร์ต้องการให้ซุกชกเป็นตัวละครที่ไม่ดี เป็นบุคลาธิษฐานให้เห็นความดีและความไม่ดี จากการศึกษาในคัมภีร์ก็ไม่พบว่าซุกชกมีความดีมากนักแต่ก็มีบ้างแต่เป็นไปเพื่อตนเองเสียมากกว่า ไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นซุกชกจึงมีความดีน้อยมากเมื่อเทียบกับบุคคลที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า ปุชนิยบุคคล จึงถือว่าซุกชกมีความดีน้อยเกินไปที่จะได้รับการยกย่องบูชา ตามหลักบุคคลที่ควรบูชาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๔.๑.๒ ทักษะบุคคลที่ควรบูชาในแง่เป็นครู

ความหมายโดยทั่วไป ครู หมายถึง ผู้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ เป็นผู้มีความหนักแน่นควรแก่การเคารพบูชาของศิษย์ นอกจากนี้คำว่า ครู ยังไม่ได้หมายถึงคนที่สอนหนังสืออย่างเดียว แต่ยังต้องมีความอดทน เสียสละ เพื่อขัดเกลาลูกศิษย์ให้เป็นคนดีด้วย ดังนั้นความหมายคำว่าครู จึงมีหลายประเภท ถ้าหากจำแนกครูออกตามลักษณะงานแล้วจะได้ครู ๔ ประเภท เช่น ๑. จำแนกตามลักษณะงาน ๒. จำแนกตามคุณภาพและแรงจูงใจ ๓. จำแนกตามคุณธรรม ๔. การจำแนกประเภทของครูตามอัตรา เป็นต้น.

แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้มีความมุ่งหมายเพื่ออธิบายประเภทของครูทั้ง ๔ ประเภท เพียงแต่ต้องการเชื่อมโยงเรื่องของครู ในความหมาย “ครู” ที่เป็นบุคคลกับครูที่ไม่ใช่บุคคล เพื่ออธิบายทักษะในแง่ของความเป็นครูเท่านั้น โดยผู้วิจัยเลือกเอาประเภทของครูตามอัตรามาอธิบายดังนี้

การจำแนกประเภทของครูตามอัตรา หมายถึง การพิจารณาประเภทของครูตามตัวตนของครู ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ครูที่เป็นบุคคล หมายถึง ครูที่มีตัวตน ซึ่งได้แก่บุคคลต่าง ๆ ต่อไปนี้ ๑. มารดาบิดา ซึ่งเป็นครูคนแรกของลูก ๒. ผู้อุปการะเลี้ยงดูหรือญาติผู้ใหญ่ ๓. ครูตามระเบียบประเพณีทางการศึกษาของสังคม ๔. พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้อบรมจิตใจให้แก่ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส^{๑๑} ๕. เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ใกล้เคียง หรือเพื่อนร่วมชั้นเรียน ๖. ผู้ที่มีเมตตากรุณาหวังดี ให้คำแนะนำสั่งสอน

^{๑๑} ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

หรือชี้แนะให้ทางที่ถูกที่ควร ๗. ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งตัวเราต้องมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย ๘. บุคคลที่ไม่หวังดีหรือเป็นศัตรู เป็นครูเราได้ ทำให้เราต้องคิดทบทวนพฤติกรรมหรือการกระทำบางสิ่งบางอย่างของบุคคลนั้นๆ หรือแม้แต่พฤติกรรมของเราที่จะปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น ๙. ตนเอง เป็นครูให้ตนเองได้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้เป็นครูของตนเอง ๑๐. พระบรมครูสูงสุด คือพระพุทธเจ้า แม้จะปรินิพพานนานไปแล้วถือว่าเป็นครูของปวงชนชาวพุทธ

๒ ครูที่ไม่ใช่บุคคล หมายถึง สิ่งของและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีผลหรืออิทธิพลต่อความรู้สึกลึกซึ้งลึกซึ้งของคน ทำให้บุคคลนั้นสามารถนำไปเป็นแบบกระบวนพฤติกรรมในการทำงานหรือการดำรงชีวิต เช่น

๒.๑. การงานที่ทำงานมีความเชี่ยวชาญหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีทักษะ นำมาเป็นครูได้ เพราะสามารถนำเอาวิธีการทำงานนั้น ๆ มาเป็นบรรทัดฐานในการทำงานต่อไป

๒.๒. ความผิดพลาดในการทำงานหรือความผิดพลาดในอดีต นำมาเป็นครูได้ เพราะเป็นเครื่องชี้แนะให้บุคคลกระทำในสิ่งนั้นอีก ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า “ผิดเป็นครู”

๒.๓. ปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา เมื่อผ่านพ้นปัญหาหรืออุปสรรคนั้น ๆ ได้ ย่อมใช้เป็นแนวทางในการทำงานหรือแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันได้ หรือมีขณะนั้นเมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรคในลักษณะเดียวกัน ก็จะได้เลือกวิธีการใหม่ ไม่ต้องเสียเวลาในการคิด แก้ปัญหานั้น ๆ อีกต่อไป

๒.๔. ประสบการณ์ทุกอย่างในชีวิต ทั้งสมหวังและผิดหวัง สามารถใช้เป็นครูให้ ชีวิตของตนเอง เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป

๒.๕. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหลายทั้งปวง เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน บริเวณ อาคาร สถานที่ รวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในที่นั้น เช่น ถ้าหากที่อยู่อาศัยสะอาดเรียบร้อยเป็นระเบียบ ก็จะโน้มน้าวให้บุคคลที่อาศัยในที่นั้น ๆ เป็นบุคคลที่มีนิสัยประณีตบรรจง รักความเป็นระเบียบเรียบร้อยไปด้วย เป็นต้น

๒.๖. ความเดือดเนื้อร้อนใจหรือความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ ย่อมเป็นครูสอนให้คนมีความอดทนอดกลั้น ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชนะความเดือดร้อนนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อชีวิต ของตนดีขึ้น

จากการจำแนกประเภทของครูตามอัตรา เราจะเห็นว่า คำว่า “ครู” มีทั้งครูที่มีตัวตนสามารถจับต้องได้สัมผัสได้ กับครูที่มีความหมายในเชิงนามธรรม ไม่ใช่บุคคล เป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกลึกซึ้งลึกซึ้งของคน ซึ่งทำให้บุคคลนั้นสามารถนำไปเป็นแบบพฤติกรรมในการทำงานหรือดำรงชีวิตได้ ชูชกเป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องเวสสันดรชาดก รับบทเป็นตัวร้ายที่แสดงถึงความโลภ ความโกรธ ความหลง ในแง่ที่เป็นฝ่ายอธรรมที่ไม่ดี ถ้าเราพูดถึงคำว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยไม่มีตัวอย่างดูเหมือนว่าจะทำให้เราความเข้าใจได้ยาก เพราะมันไม่เห็นภาพที่

ชัดเจน เพื่อทำความเข้าใจในนามธรรมได้ง่ายขึ้น ชุชกจึงต้องรับบทเป็นบุคลาธิษฐาน^{๑๔} เพื่อแสดง บทบาท ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เห็นเด่นชัดขึ้น เพื่อให้เห็นว่าส่งผลร้ายอย่างไรต่อการ เอาเยี่ยงอย่างชุชก นั่นคือบทบาทของชุชกตามคัมภีร์ ที่นี้คน ๆ หนึ่งมีทั้งดีทั้งชั่ว พระพุทธศาสนาบอกว่า ดีกับชั่วมันมีส่วนให้เราตระหนัก แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ยกย่องคนชั่ว แต่ให้เราตระหนักต่อความ ชั่ว หลีกเลือนความชั่ว เพราะดีมันจะคู่กับชั่ว เหมือนบุญคู่กับบาป^{๑๕} ฉะนั้นการบูชาตัวละครชุชกให้อยู่ ในฐานะเป็นครู สะท้อนให้เห็นนามธรรมให้เป็นบุคลาธิษฐาน ให้เห็นว่าความโลภ ความโกรธ ความ หลงไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง

ผู้วิจัยเห็นว่า ชุชกมิใช่ว่าจะมีแต่ส่วนเสียอย่างเดียว เราต้องยอมรับความจริงว่าคนเรานั้น มันมีดีมีชั่วปนกัน ในแง่ดีก็มี ในแง่ชั่วก็มี เพราะมันมีตัวกิเลสกับตัวคุณธรรมอยู่ในตัวทุกคน ยกเว้น พระอรหันต์ สิ่งที่ดีของชุชกก็มี สามารถนำไปเป็นปฏิภาณในการประพฤติปฏิบัติได้ ส่วนดี ๆ ของชุช กที่ผู้วิจัยมองเห็นว่าสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในแง่เป็นครูได้ มีรายละเอียดที่จะนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑. บทบาทของชุชกในการไปช่วยเสริมบารมีให้แก่พระเวสสันดร เพราะว่าถ้าไม่มีคน อย่างชุชก พระเวสสันดรก็ไม่ได้โอกาสพิสูจน์ว่าท่านสามารถตัดใจจากบุคคลอื่นเป็นที่รักได้มากน้อย แค่ไหน ถ้าเราจะยกย่องชุชกในฐานะเป็นบุคคลที่ช่วยเสริมบารมีให้แก่พระ โพธิสัตว์ แต่ไม่ได้ หมายความว่าให้ไปเอาพฤติกรรมในส่วนของชุชก เช่นขออะไรต่าง ๆ^{๑๖} ดังนั้นเราก็ควรมีเมตตาต่อ เขาในส่วนที่เป็นศัตรูกับเรา เป็นครูเราได้ ทำให้เราคิดทบทวนพฤติกรรมหรือการกระทำบางสิ่ง บางอย่างของบุคคลนั้น ๆ หรือแม้แต่พฤติกรรมของเราที่ปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น เอามาเป็นครู สอนใจ แล้วทำให้เราเข้มแข็งขึ้นมากก็จะเกิดประโยชน์^{๑๗}

๒. ชุชกเป็นคนประหยัด มัธยัสถ์ รู้จักอดออม เป็นนักสะสมด้วยที่เดียว พยายามเก็บเล็ก ผสมน้อยไม่ยอมให้ เพราะความจนมีพิษสงมาก ชุชกจึงเกลียดความจน กลัวความจน พยายามหนี ความจน โดยคิดว่าสักวันหนึ่งเราจักพ้นภัยคือความจน จนชุชกมีเงินถึง ๑๐๐ กหาปณะ สมัยนั้นถ้ามี

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสประยูรวงศาวาส ผู้อำนวยการส่วนธรรม นิเทศ มจร, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภิภูวัฒน์ โพธิสถาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๗} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

เงินขนาดนี้ถือว่าเข้าขั้นเศรษฐีทีเดียว ชุชกเป็นขอทานมีเงินมากมายมหาศาล แต่ก็ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือย ให้ชาวบ้านเห็นว่าแกรวย^{๒๒} เอาปฏิปทาตรงนี้มาเป็นครูให้เรา แต่ไม่เอาความตระหนี่แบบชูชกที่มีเงินมาก แล้วไม่รู้จักเอื้อเฟื้อใคร เอาปฏิปทาที่ชูชกเป็นขอทานแต่ไม่รังเกียจอาชีพของตนเอง ถึงแม้จะเป็นขอทาน เอาปฏิปทาของชูชกมาใช้ในแง่ของการไม่เลือกงาน ถ้างานนั้นเป็นงานสุจริต ไม่ทำความเดือดร้อนให้ใคร ก็จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง โดยรู้จักเลือกเอาในส่วนของดีของชูชกหรือสิ่งนั้น ๆ มาเป็นปฏิปทาในการเอามาเป็นแบบอย่าง ไม่ว่าจะดีหรือชั่วเอามาเป็นแบบอย่างให้ได้ทั้งนั้น ดังที่ คุณอัชลิ อับดุล ผู้สื่อข่าว อสมท. ได้กล่าวกับผู้วิจัยไว้ว่า ก็คือเลือกด้านดีที่เรารับรู้มา แต่ว่าทางด้านไม่ดีเราก็ไม่เอาตามแบบนั้น เลือกที่จะเชื่อในด้านที่ดี อย่างเช่น ชุชกเป็นคนขยัน เก็บหอมรอมริบจนมีฐานะร่ำรวย คือไม่เลือกในส่วนที่ขอ ไม่เลือกในส่วนพฤติกรรมที่ไม่ดี เลือกในส่วนพฤติกรรมที่ดีมากกว่า^{๒๓}

๓. ชุชกมีความเพียรพยายาม เมื่อรับปากกับภรรยาว่าจะไปขอกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดรมาให้เป็นทาสรับใช้ ซึ่งในเรื่องนี้ได้กล่าวไว้ว่า ระยะทางจากแคว้นกลิงครรัฐ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของชูชกไปสู่เมืองสีพีนั้นห่างไกลกันมาก แต่ชูชกก็ใช้ความเพียรพยายามเดินทางไปจนถึง ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าถ้านำเอาปฏิปทาตรงนี้มาใช้ ในเรื่องของอิทธิบาท ๔ คือหลักธรรม ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดหมาย คนเราไม่ว่าจะทำอะไรหรือมีหน้าที่อย่างไร ความสำเร็จเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการ เป็นครูที่ต้องการความสำเร็จในการสอน เป็นนักธุรกิจที่ต้องการความสำเร็จในการลงทุน แต่ความสำเร็จนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้มาโดยง่าย เพราะความสำเร็จไม่ได้เกิดจากการอ่อนวอนร้องขอ แต่เกิดจากการลงมือทำและทำอย่างถูกวิธี อิทธิบาท ๔ เป็นเทคนิคในการพิชิตความสำเร็จที่พระพุทธเจ้าทรงวางเอาไว้ การงานทุกอย่างไม่เหลือวิสัย จะง่ายจะยากอย่างไรก็ตาม หากปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ นี้ ย่อมประสบผลสำเร็จแน่นอน เอาปฏิปทาตรงนี้ไปเป็นครูสอนตัวเองได้

๔. ชุชกเป็นคนฉลาดมีวาทศิลป์ รู้จักกาลเข้าหาผู้ใหญ่ และรู้จักในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า รู้จักวิธีการเอาตัวรอดในยามที่เกิดสถานการณ์ที่อยู่ในภาวะคับขัน ได้เป็นอย่างดี เช่น ตอนที่ชูชกได้พบกับพราณเจตบุตร แล้วใช้ประสบการณ์ปฏิภาณไหวพริบว่าเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสัญชัยจึงเอาตัวรอดได้ และตอนที่พบกับจตุตถายีก็ใช้กริยาวาทะว่า ไม่ได้มาขอใคร อะไรทั้งนั้น แต่มาเพื่อเยี่ยมพระเวสสันดร เพราะว่าถ้าได้เห็นพระเวสสันดรถือว่าเป็นกุศล ได้สมาคมกับพระเวสสันดรเป็นความสุข ตั้งแต่พระเวสสันดรออกจากเมืองมาก็ไม่ได้พบปะกันเลย กรุณาแนะนำให้ได้พบสักหน่อยเถิด อีกตอนหนึ่งก็คือ ตอนจะเข้าไปขอสองพระกุมารนั้นก็รอโอกาสที่จะเข้าไปว่า เวลาไหนควรและไม่ควร ข้อนี้ถ้าเราเอาปฏิปทาเหล่านี้ไปใช้ในการทำงาน มีการวางแผน การเข้าผู้ใหญ่ ก็จะมีประโยชน์

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๒๓} สัมภาษณ์ คุณอัชลิ อับดุล, ผู้สื่อข่าว บมจ.อสมท, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๕. ชุชกรักและห่วงใยภรรยา เป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อครอบครัวคนหนึ่ง สังเกตได้จากตอนที่เวลาที่ภรรยาต่างวัฒนธรรมมาอยู่กับชูชกที่ปรนนิบัติชูชก จนกระทั่งสังคมของพราหมณ์ที่ชูชกเคยอยู่ เกิดข้อครหาขึ้นมาว่าเมียชูชกทำผิดหน้าที่ ทำผิดจรรยาบรรณของเมียที่จะต้องอยู่สบาย ผัวจะต้องหาเลี้ยง ส่งผลให้ชูชกได้รับผลกระทบก็คือจะต้องไปหาเด็กมารับใช้ในบ้านแทนเมีย เพราะเมียถูกตำหนิจากสังคมในหมู่บ้านของชูชก^{๒๔} ดังที่นางอมิตดาถูกนางพราหมณ์ คุด่าที่ทำน้ำ แล้วร้องให้ขึ้นมา ชุชกสอบถามเรื่องราวเป็นที่เข้าใจแล้วก็ขันอาสาภรรยาไปดักน้ำ คำข้าว เก็บผัก หักฟืน หรือทำงานทุกอย่างแทนภรรยา แต่นางอมิตดาไม่ยอมเพราะขัดจารีตประเพณีที่ผู้หญิงจะต้องปรนนิบัติรับใช้สามี ดังที่ได้รับการอบรมจากรอบครัวมาเป็นอย่างดี จึงขอให้ชูชกไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดรมารับใช้แทน แต่ด้วยความรักภรรยาถึงแม้ชูชกเองจะไม่อยากไปเพราะตัวเองก็แก่เฒ่าชราแล้ว ตลอดจนหนทางที่ทุรกันดารไปมายากลำบาก และที่สำคัญระยะทางจากเมืองกลิงครรัฐ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของชูชกกับเมืองสีพี ไกลกันมาก แต่ชูชกก็ยอมไปเพราะรักภรรยามาก ดังที่พระสิทธิตพัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม กล่าวว่า เหตุที่ชูชกต้องไปขอสองกุมารเพราะชูชกเป็นคนที่มีรักเมียนางอมิตดาบอกว่าถ้ารักเขา ต้องไปขอสองกุมารมา ชุชกก็ต้องไปหาสองกุมารเพราะรักเมีย^{๒๕} และก่อนจะเดินทางไปเขาวงกต ชุชกยังซ่อมแซมบ้านให้มั่นคง หนาแน่น เพื่อให้ภรรยาปลอดภัยจากภัยอันตรายต่าง ๆ

จากตัวอย่างที่เห็นก็สามารถนำเอาสิ่งที่ดีของชูชกนำมาออกมาใช้ในแง่ที่เป็นครูของเราได้ โดยการปฏิบัติตัวของเรตามหลักทศกคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้ว่า สามีควรเป็นผู้เริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อภรรยา ก่อน เพราะเธอเป็นผู้ที่มีจิตจำกัดด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมประเพณีของสังคมที่จะเป็นฝ่ายเริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์ต่อชายก่อน อีกอย่างสามีได้รับการคาดหวังโดยสังคมให้เป็นฝ่ายเริ่มสร้างความสัมพันธ์อันดีก่อน ก็เพื่อให้ชื่อใจของฝ่ายหญิงว่า ฝ่ายชายรักเธอจริงนำเธอมาอยู่ในครอบครัวของเขาในฐานะเป็นภรรยาจริง ๆ มิใช่ฐานะทาสรับใช้ในบ้านเรือน ดังนั้นเมื่อเธอเป็นภรรยาจึงสมควรให้เกียรติเธอ และไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามเธอด้วยคำพูดหรือกริยาท่าทาง และที่สำคัญก็คือสามีต้องซื่อสัตย์ต่อเธอ สิ่งที่คุณผู้หญิงต้องการมากที่สุดก็คือ “ขอเป็นหนึ่งในหัวใจสามี”^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์ รศ.พิทักษ์ น้อยวังคลัง, อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิตพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๒๖} อภิภูวัฒน์ โพธิ์सान, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓-๕๔.

สรุปความว่า ถ้าบูชาซุชกถูกต้องตามหลักกรรมเอาแบบอย่างในแง่เป็นครู หมายความว่า ถ้าเราศึกษาสิ่งที่เราจะบูชาให้ละเอียด เช่น จะบูชาพระพิฆเนศ ต้องศึกษาประวัติพระพิฆเนศเป็นมาอย่างไรแล้วมีข้อดีอย่างไร ไปเอาสิ่งที่ดี ๆ ของเทพแต่ละองค์มาเป็นปฏิบัติ มาเป็นแบบอย่าง เอาคุณธรรมมา เช่น เจ้าแม่กวนอิมดีอย่างไร ทำประโยชน์อย่างไรแก่คนอื่นบ้าง เช่น เจ้าแม่กวนอิม มอบความรักให้แก่บุคคลอื่น ช่วยเหลือผู้อื่น เราเอาปฏิบัติส่วนที่ดีของเขามาปฏิบัติ มาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างนี้เป็นประโยชน์มาก นี่เป็นการบูชาที่ถูกต้อง อย่างหนุมานองค์รักษ์ของพระราม เขารักเจ้านายมาก ทั้งสละชีวิตตัวเองเพื่อปกป้องเจ้านายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นเราก็ต้องเอาความกตัญญูของหนุมานมาเป็นแบบอย่าง อันนี้มันได้ประโยชน์ ถ้าอย่างซุชกถ้าเรามองในแง่เอามาเป็นครู เช่น เขาเป็นตัวร้าย เป็นคนมักมาก โลกมาก เอาแต่ใจ ไม่รู้จักกาลเทศะ เป็นคนปลิ้นปล้อน เป็นคนที่คบไม่ได้มีเล่ห์อุบาย มีเล่ห์เหลี่ยมมาก ในแง่ไม่ดีเป็นครูสอนใจเราไม่ให้เอาเป็นแบบอย่างซุชก^{๒๗}

ฉะนั้นซุชกก็เหมือนกันถามว่ามีส่วนดีไหม ก็ต้องตอบว่ามี ปฏิบัติของซุชกที่ดีก็มี เช่น ในเรื่องของความประหยัด เก็บหอมรอมริบ จนกระทั่งเก็บแก้วแหวนเงินทองมากมาย แต่ส่วนไม่ดีก็มี อันนั้นเราก็เลือกเอาเฉพาะส่วนที่ดี มันก็แล้วแต่มุมมองว่าเราจะบูชาต่อสิ่งนั้นอย่างไร เรามุ่งที่จุดมุ่งหมายอะไร ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อรำรวยก็ผิด แต่ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อตั้งเอาคุณค่า เอาส่วนดีเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ถ้าอย่างนี้ก็พอยอมรับได้ ดังนั้นการขอพรที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนาก็คือว่า เอาสิ่งที่ไม่ดีหรือเอาปฏิบัติของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราบูชา นั้น เอามาเป็นเครื่องปฏิบัติจะดีกว่า เช่น ซุชกก็ได้ ถ้าเราเอาหลักคุณค่าของซุชกมาเป็นปฏิบัติของเรา เช่น ซุชกรู้จักเก็บหอมรอมริบ รู้จักกาลเวลาในการเข้าหาผู้ใหญ่ เป็นต้น แต่ถ้าเราไปบูชาในลักษณะอ่อนวอนขอให้รวย มันก็จะไม่เป็นพุทธแล้วมันจะกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ เป็นการอ่อนวอน รอผลดลบันดาล อยู่ด้วยความหวังลม ๆ แล้ง ๆ แล้วจิตใจก็อ่อนแอ ไม่มีความเข้มแข็งช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

๔.๑.๓ ปราบปรามการบูชาซุชกที่เชื่อมโยงทางสังคม

แม้ปัจจุบันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น เพราะอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผล แต่กลับพบว่าผู้คนจำนวนมากยังมีความเชื่อว่าสิ่งผิดปกติธรรมชาติรอบตัวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นไม้ประหลาด สัตว์ประหลาด และมีการจัดรูปเทียนขอเลขเด็ด ดูเหมือนว่าปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์จะเป็นคู่ตรงข้าม แต่กลับปรากฏว่าวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์กลับเป็นสิ่งที่เสริมให้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เหตุผลคือ วิทยาศาสตร์ทำให้โลกขนาดใหญ่นี้เล็กและแคบลงด้วยระบบสื่อสาร เทคโนโลยี และสารสนเทศ ผู้คนจึงสามารถเข้าถึงกันและกันได้

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระยวงศาวาส ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มจร, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

โดยสะดวก หรือที่เรียกว่าชีวิตภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้ส่งผลกระทบต่อถึงกันและกันของผู้คนบนโลกอย่างกว้างขวางและรวดเร็วกว่าเดิม ด้วยผู้คนเผชิญกับความไม่แน่นอนจากการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับระบบโลก ความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์นี้เอง เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้คนหันไปพึ่งพาสัจธรรมที่^{๒๘} ที่เข้าใจว่าจะช่วยให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ดังนั้นความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ในกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) กับความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ปรากฏการณ์บูชาชุกเชื่อมโยงกับสังคม ๓ ด้าน คือ ก. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิม ข. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนิกชน ค. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพระสงฆ์ มีรายละเอียดดังนี้

ก. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิม (indigenous beliefs)

ในเขตพื้นที่ภาคสนามศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบูชาชุกที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อของคนไทย ๒ ระบบหลัก ๆ คือ ความเชื่อดั้งเดิม (indigenous beliefs) กับความเชื่อทางพุทธศาสนา (Buddhism) ทั้งสองความเชื่อมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทย ดังมีรายละเอียดดังนี้

ในงานอนุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำนิยามคำว่า “syncretism” ว่า “สังสรณ์นิยม” ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่กลุ่ม องค์การ หลักการหรือวัฒนธรรมอันมีลักษณะขัดกันหรือแตกต่างกัน มาผสมเข้ากันหรือกลมกลืนเข้าด้วยกัน^{๒๙} คำนี้บางครั้งใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “การผสมผสานกลมกลืน” (assimilation) แสดงให้เห็นว่าระบบศาสนามีปรากฏการณ์ความซับซ้อน และมีการอยู่ร่วมกันของความเชื่อทางศาสนาที่มากกว่าหนึ่งศาสนา

อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของลักษณะการผสมผสานทางศาสนาว่า เป็นปรากฏการณ์การสังสรณ์วัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรม ที่รับมาจากภายนอกกับวัฒนธรรมเดิม การที่วัฒนธรรมใหม่จะอยู่ในสังคมได้ต้องมีการปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิม จึงเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศาสนาหลัก ๆ ของโลก ไม่ว่าจะเป็นพุทธ คริสต์ อิสลาม ขงจื้อ เมื่อแพร่เข้าไปสู่ประเทศใด ก็ต้องมีการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมในประเทศนั้น ๆ เพราะแต่ละประเทศแต่ละสังคมก็มีความเชื่อทางศาสนาของตนอยู่ก่อนแล้ว ลักษณะของศาสนาที่พบในแต่ละประเทศจึงออกมาต่างกัน พุทธ

^{๒๘} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวินวัฒน์, “พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน”, ในพุทธวิปัติวิฤตศาสนาคุณนารีปไตย, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๕-๑๑๕.

^{๒๙} พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิต, ๒๕๒๔), หน้า ๓๑๕.

ศาสนาในไทยกับพุทธศาสนาในพม่า หรืออิสลามในอิหร่านกับอิสลามในอินโดนีเซียก็จะมี ความแตกต่างกัน เพราะระบบความเชื่อดั้งเดิมในแต่ละประเทศต่างกัน^{๓๐}

ในกลุ่มชนชาติไทที่นับถือพุทธศาสนา ก็พบว่ามีส่วนประกอบของความเชื่อทางศาสนา จากหลายศาสนาที่แตกต่างกันมาประสานรวมอยู่ด้วยกัน ทั้งที่เป็นคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ในทัศนะอาจารย์ปัญญา เสนาเวียง อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้ให้ความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า สังคมไทยมีคติเรื่องผี พราหมณ์ พุทธ การที่เราับความเชื่อเรื่องผีสางเทวดามาทั้งชีวิต แล้วเราก็รับพราหมณ์มาหลังจากคติความเชื่อเรื่องผี และมารับพระพุทธศาสนาเป็นครั้งสุดท้าย เราจะบอกว่า เราเป็นชาวพุทธแต่นั้นก่อนข้างจะพูดได้ยาก เพราะฉะนั้นการที่พระพุทธศาสนาเข้ามาในภูมิภาคนี้ จะมาบอกให้สล้างความเชื่อดั้งเดิมเลย เรื่องผี เรื่องพราหมณ์มันคงเป็นไปไม่ได้^{๓๑}

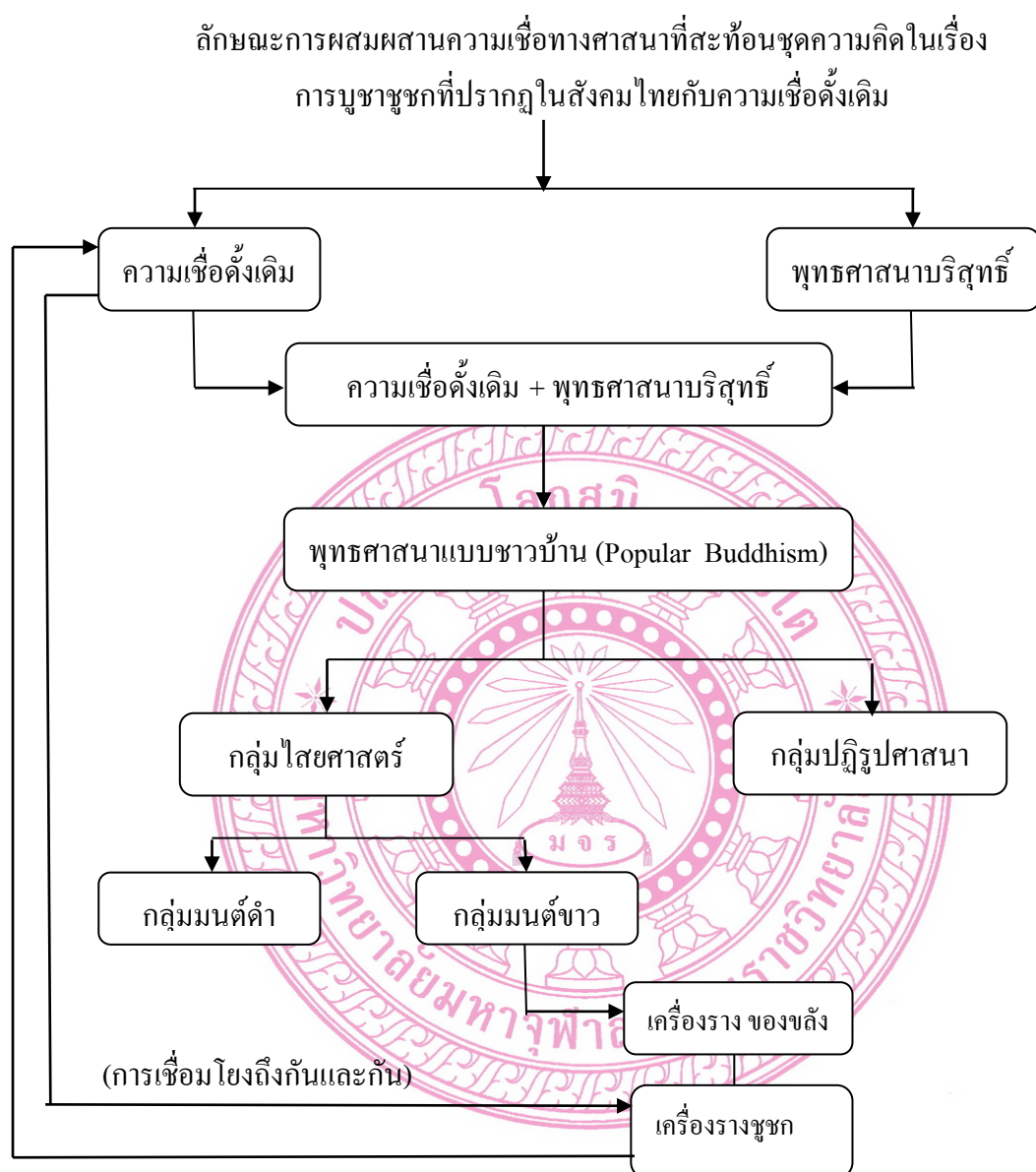
ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวไว้ว่า พุทธศาสนาที่นับถือกันในดินแดนสยามหรือประเทศไทย นี้ หากได้มีต้นกำเนิดเป็นผู้คนในภูมิภาคนี้ไม่ หากเป็นสิ่งที่แพร่หลายมาจากอินเดียและศรีลังกา แต่การรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาหลักของบ้านเมืองจนทุกวันนี้ ก็หาได้รับเข้ามาในลักษณะที่เอามาแทนที่ศาสนาและระบบความเชื่อที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้แต่ดั้งเดิมไม่ หากมีการผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ก่อนพร้อม ๆ กับการรับอีกหลายอย่างจากศาสนาอื่นลัทธิประเพณีในระบบความเชื่ออื่นที่ผ่านเข้ามาในสมัยหลังด้วย นั้นย่อมแสดงว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่รับมาจากภายนอก แล้วมาผสมผสานกับระบบความเชื่ออื่นที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้แต่เดิม^{๓๒}

จากกรอบแนวคิดข้างต้น แสดงให้เห็นการผสมผสานของพื้นที่ในความเชื่อศาสนาทั้ง ๒ ระบบ ที่ประสานอยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างความคิดเดียวกัน อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นการยอมรับและการผสมผสานเชื่อมโยงกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ที่เชื่อมโยงกันในมิติของคนในท้องถิ่น ของชาวบ้าน ก่อนที่จะอภิปรายให้เห็นรายละเอียด ผู้วิจัยขอนำเสนอภาพแผนภูมิแสดง ความสัมพันธ์แบบการยอมรับและการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ในความเชื่อทั้ง ๒ ระบบ มีรายละเอียดดังนี้

^{๓๐} อมรา พงศาพิชญ์, “พุทธศาสนาชาวบ้าน”, ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, เอกสารการสอนชุด วิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๑-๒๕๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, อาจารย์ประจำสาขาวิชา ศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๓๒} ศรีศักร วัลลิโภดม, “ความเชื่อเรื่องแดนในไทยดำ : ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย”, เมืองโบราณ, ๑๖ : ๓ (กรกฎาคม- กันยายน) ๒๕๓๔ : ๑๕.

ในทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่า มีหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเชื่อมโยงกันของเหตุปัจจัย นั่นก็คือ หลักปัจจุสมุปบาท ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักความจริงสายกลาง ตามแนวเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการธรรมชาติ ว่าสรรพสิ่งล้วนอาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น และผลที่เกิดขึ้นมานั้น หาใช่เกิดขึ้นด้วยอาศัยการปรุงแต่งจากเหตุเพียงเหตุเดียว แท้จริงแล้วยังมีเหตุอย่างอื่น มาผสมอีกมากมาย เช่น ต้นไม้ต้นหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุ คือ เมล็ด พื้นดิน น้ำ แสงแดด ปุ๋ย เป็นต้น ต้นไม้นั้นก็จะเป็เหตุที่ก่อให้เกิดต้นไม้ต้นอื่น ๆ ต่อไปอีกเป็นวัฏจักรที่มีการสืบต่ออาศัยกันอย่างต่อเนื่อง เป็นสายโซ่คล้องโยงกันไป เช่นนี้เสมอ จึงนับได้ว่าเป็นข้อเท็จจริงตามหลักพระพุทธศาสนา กระบวนการของหลักเหตุและผลที่เชื่อมโยงกัน แม้กระทั่งการบูชาชุกที่ปรากฏอยู่

ในสังคมไทย ผู้วิจัยเห็นว่ามันเชื่อมโยงถึงกันในมิติของความเชื่อดั้งเดิม เพราะบ๊วยยังมีสี่เหล่า บางคนเชื่อผีसाงเทวดา ความเชื่อในคติพราหมณ์ เรื่องขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ และเทพเจ้า เช่น พระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร พระพิฆเนศ เชื่อได้ทั้งนั้น^{๓๓} ตลอดจนถึงไสยศาสตร์ที่ครอบงำสังคมเอาไว้ โดยมีผู้นำไปเชื่อมโยงกับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์อย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งไสยศาสตร์กลายเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจนแยกกันไม่ออก เช่นเดียวกับพราหมณ์

ในภายหลังจึงมีพระภิกษุนักคิดหลายรูป พยายามแยกไสยศาสตร์ออกจากพุทธศาสนา ขณะที่พระภิกษุจำนวนไม่น้อยกลับนำพุทธศาสนาไปผูกกับไสยศาสตร์ เช่น การปลุกเสกเครื่องรางของขลัง และที่สำคัญพระเครื่องได้กลายเป็นไสยศาสตร์ เค้นดึงของพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นความเชื่อที่ซื้อขายกันราคาแพงนับล้านและสิบล้าน เช่น สมเด็จวัดระฆัง ซึ่งปลุกเสกโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) หนึ่งในพระเครื่องชุดเบญจภาคี ซึ่งมีผู้เชื่อในคุณวิเศษ ที่เป็นความเชื่อต่าง ๆ นานา จนแพร่สะพัดทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศ

ดังที่ ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ ได้กล่าวว่าไสยศาสตร์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่สะท้อนให้เห็นเรื่องชนชั้นและสถานะทางเศรษฐกิจของผู้คนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ไสยศาสตร์กลายเป็นความหวังของผู้คนและจะเฟื่องฟูเป็นพิเศษในยามที่ประชาชนหาทางออกไม่ได้^{๓๔} อันนี้ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นจริงเพราะว่าปรากฏการณ์บูชาชุกที่โด่งดัง เกิดหลังจากกระแสวัตถุมงคล จตุคามรามเทพ ที่มีการจัดสร้างกันเป็นจำนวนมาก จนเกินกว่าความต้องการของตลาด เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๔๕ ต่อกับ พ.ศ. ๒๕๕๐ นักสร้างวัตถุมงคล จึงมีการคิดสร้างวัตถุมงคลรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่ออาจจะแหวกกระแส มุ่งสู่จุดสูงสุด เช่นเดียวกับวัตถุมงคล จตุคามรามเทพ ในครั้งอดีต

ใน พ.ศ. ๒๕๕๑ การจัดสร้างพระพิฆเนศ ไตรมาสแรกของปี ๒๕๕๑ ทั้งที่มีการโฆษณาผ่านนิตยสารพระ หนังสือพิมพ์รายวัน ป้ายริมถนน รวมทั้งวิทยุโทรทัศน์ พบว่า มีการจัดสร้างไปแล้วไม่ต่ำกว่า ๕๐ รุ่น เหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้การจัดสร้างพระพิฆเนศที่มารุ่นนั้น เพราะคติความเชื่อของผู้ที่นับถือเชื่อว่า ปี ๒๕๕๑ เป็นปีชวด (หนู) สัตว์ที่เป็นพาหนะ หรือถูก โคลงกับพระพิฆเนศ เกิดจากผู้สร้างเข้าใจว่า ปี ๒๕๕๑ เป็นช่วงขาขึ้นของพระพิฆเนศ

พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งตรงกับปี ฉลู หรือ ปีวัว วัดหลายแห่งมีการสร้างวัชรนุ ออกมาให้เช่าบูชา แต่ไม่สามารถสร้างกระแสนิยมได้ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งตรงกับปีขาล หรือ ปีเสือ ท่ามกลาง

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูพุฒวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ), เจ้าอาวาสวัดบางคูทิศทอง, ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๓๔} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, “พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน”, ในพุทธวิปัสสิวิถิตถิตานานุกรณนาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิซซิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๕ – ๑๑๕.

ภาวะการเมืองร้อนแรง เศรษฐกิจกำลังฟื้นตัวอย่างเงิบ ๆ วัตถุมงคลอันเป็นที่พึงพอใจ ที่วัดและสำนักต่าง ๆ สร้างกันออกให้ประชาชนเช่าบูชา มีอยู่ ๓ อย่าง อันดับแรก คือ เฒ่าชูชก รองลงมา คือ วัตถุมงคลประเภทเสือ ทั้งที่เป็นยันต์ทำจากหนังสือ และรูปหล่อเสือลอยองค์ ส่วนอันดับ ๓ คือ พระเศรษฐีนวโกฏิ^{๓๕}

จากการที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจซบเซา หมากร้าง สังคมบีบคั้น ประชาชนคนธรรมดาที่พยายามดิ้นรนแสวงหาปัจจัย ๔ เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เมื่อบุคคลถูกสภาวะสังคมบีบคั้น มันจำเป็นต้องหาที่พึ่งพิงทางจิตใจ ดังนั้นชูชกก็จัดอยู่ในกลุ่มไสยศาสตร์เครื่องรางของขลัง เมตตามหานิยม ก็ถูกหยิบยกออกมาเสนอต่อสังคมที่กำลังขาดที่พึ่ง เมื่อมีอะไรดี ๆ คนก็อยากนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องนำไปสู่ความสำเร็จ ในการแสวงหาที่เรียกว่าทรัพย์ภายนอก แม้มีคนมาชักชวนแนะนำว่าทำอย่างนี้ดี ก็ต้องแสวงหาเพราะมันไม่มีหนทางอื่นที่จะเป็นที่พึ่งได้ เหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ต้องแสวงหา แม้ว่าผลปรากฏ มันจะออกมาอย่างไรก็ช่าง^{๓๖} ฉะนั้นการบูชาชูชกจึงเป็นหนทางเลือกทางหนึ่ง เมื่อยามที่คนขาดที่พึ่ง ท้อแท้ หมดความหวังในชีวิต ไม่มีความมั่นคงจึงเกิดความกลัวและอยากได้ตามสิ่งที่ตนเองปรารถนา โดยการอ่อนน้อมบวงสรวง ขอให้เทพต่าง ๆ ดลบันดาลให้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการบูชาชูชกหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แปลก ๆ อะไรต่าง ๆ เหมือนกลับว่าสังคมเรากำลังย้อนยุคกลับไปสู่ความเชื่อดั้งเดิม ในยามที่เราเกิดความกลัวภัยต่าง ๆ เราก็หาที่พึ่ง โดยการบูชาสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น

ส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็น ก็คือการเชื่อมโยงความคิดที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงถึงกัน และกัน จากสังคมปัจจุบันที่บูชาชูชกเชื่อมโยงสู่ความเชื่อดั้งเดิม เพราะเหตุปัจจัยไม่ได้ถูกแก้ไข ไม่ได้ถูกทำลาย นั่นก็คือ ความทุกข์ (ที่ควรรู้) เมื่อคนประสบปัญหาแล้วหาทางออกไม่ได้ เพราะไม่เข้าใจในอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นแนวทางในการดับทุกข์ ก็ผันความหวัง ความเชื่อของตนไปเชื่อมโยงสู่ความเชื่อพื้นฐานดั้งเดิม

ส่วนทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับการบูชาชูชกที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยท่านเหล่านี้ได้ให้ทัศนะโดยภาพรวมว่า ต้องเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามันมีกระแสหลัก กับกระแสรอง กระแสหลักมันอาจจะยึดตัวคัมภีร์เป็นหลัก เพราะฉะนั้นถ้าอะไรที่มันผิดแผกไปจากคัมภีร์หมายความว่า ตัวบทมันนิยามว่าพระเวสสันดรเป็นตัวละครเอก ชูชกเป็นตัวละครร้ายถือว่าเป็นฝ่ายอธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าอธิบายตามคัมภีร์ มันก็จะพบว่าแน่นอนว่าก็ควรจะบูชามุขกบฏที่เป็นตัวแทนของความดีคือพระเวสสันดร แต่ที่นี้จริง ๆ แล้วในสังคมไทยมันมีทั้งสังคมที่เป็น “Canon” ก็คือว่า

^{๓๕} ไตรเทพ ไตรบุ, “คติความเชื่อชูชก”, คมชัดลึก, (๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓) : หน้า ๓๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประภาส ปรีชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มจร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ตามคัมภีร์ ซึ่งจริง ๆ แล้วคนทั่วไปไม่ได้เป็นแบบนั้น เนื่องจากว่าในสังคมทุกวันนี้ เป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรมคือมันมีความหลากหลาย พูดย่างว่ามันก็มีทั้งคนดีและคนชั่ว มีอะไรที่มีหลากหลาย เพราะฉะนั้นถ้าจะถามว่าการไปบูชาชุกคิดหรือไม่ ?

รองศาสตราจารย์ ดร. ปฐม หงส์สุวรรณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ให้ทัศนะว่า ผิดถูกมันอาจจะขึ้นอยู่กับการศึกษา แต่ที่นี้ในความคิดทางสังคมวิทยาเขาจะไม่มองแบบนั้น ก็คือว่ามันอาจจะจะเป็นความคิดกระแสรอง แต่จริงๆ แล้ว ในหลักของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา อย่างเช่นฝรั่งหรือหลายๆ คน เขาจะมองพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมันไม่ใช่พระพุทธศาสนาแบบ “Canon” คือตามพระไตรปิฎก แต่มันเป็นพระพุทธศาสนาที่มีการผสมผสานทางความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธปะปนกันอยู่ เพราะฉะนั้นเราก็จะพบว่าคนที่ชาวบ้าน เขาดึงเอาชุกขึ้นมาบูชา มันก็อาจจะผิดหลักศีลธรรมตามครรลองในคัมภีร์พระไตรปิฎกหรืออะไรต่าง ๆ ก็ตามแต่ ที่นี้ในครรลองวิถีชาวบ้าน ชาวบ้านเขาไม่ได้บอกว่าเขาไม่รู้ว่าจะชุกเป็นตัวละครร้าย แต่ที่นี้มันมีการตีความใหม่ก็คือการมองในมุมกลับ โดยการทำให้ชุกกลายเป็นตัวแทนของเทพเจ้าอะไรก็ได้^{๓๖}

อาจจะสรุปได้ว่า ถ้าเกิดพูดถึงในหลักการทางพระพุทธศาสนา มันก็ผิดหลักการในพระไตรปิฎก แต่ว่าในระดับชาวบ้านเขามีความเชื่อด้านอื่นอยู่ด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องผี ก็เป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน บางทีพุทธศาสนาก็ไม่อาจตอบโจทย์ทั้งหมดในชีวิตของคนส่วนใหญ่ หมายความว่า ชาวบ้านก็อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะไปบรรลุนิพพาน เพราะนิพพานมันไกลตัวมาก นอกจากบวชหรืออะไรทำนองนี้ แต่ในขณะที่ชาวบ้านต้องการความอยู่ดีมีสุข ชาวบ้านต้องการให้มีปากท้องอยู่อย่างสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่ต้องการให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ชาวบ้านต้องการที่จะให้มีฐานะอยู่ดีกินดี ฝ่ายธรรมอาจจะมองว่าผิดแต่ว่าฝ่ายฆราวาสอาจจะมองว่ามันก็ไม่ได้ผิดมหันต์จนกลายเป็นทำให้สังคมเสื่อมเสียไป หมายความว่าพระเวสสันดรเขากว๊วเหนือหัว เพียงแต่ว่าเขาต้องการบุคคลคนใหม่ เพื่อที่จะมาตอบโจทย์เขาคบถ้วนในชีวิตที่เขาจะดำรงอยู่ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าเขาก็ให้วิชชชเขาก็ให้วิ ความเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มันจึงเป็นความซับซ้อน ไม่ใช่แบบว่าทุกอย่างจะต้องพุ่งตรงไปที่พระพุทธเจ้าอย่างเดียว เพราะฉะนั้น อะไรหลาย ๆ อย่างมันจึงผสมผสานกันในวิถีชีวิต ก็คิดว่ามันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ อย่าง

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ในบริบททางสังคมไทย คนมีความเชื่อที่หลากหลาย โดยเฉพาะจากความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อในท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบศาสนาที่เรียกว่าพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ซึ่งเป็นศาสนาในลักษณะที่ผสมผสาน

^{๓๖} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ชนบทรอบนิคมประเพณีและความเชื่อ จารีตดั้งเดิมกันอย่างลงตัว คือความเชื่อเรื่องผี ศาสนา พราหมณ์และพุทธศาสนา ความเชื่อลักษณะนี้จึงเน้นที่ความศรัทธา ทั้งนี้ก็เพื่อหาทางออกให้ความ ต้องการของมนุษย์ พระพุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีของคนในสังคมไทยในลักษณะที่ได้มีการ ผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีบางเทวดา ที่เกี่ยวกับคติของพราหมณ์ กล่าวคือได้ ประนีประนอม ให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่อง ผีบรรพบุรุษ ผีบางเทวดา ผีบ้านผีเรือน หรือความ เชื่อในคติพราหมณ์ในเรื่อง ขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ และเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น พระอินทร์ พระ พรหม เป็นต้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกันภายใต้ชื่อที่เรียกว่า พุทธศาสนา แบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ดังนั้นการปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทยถ้ามองโดย ภาพรวมทางสังคมแล้ว ชุกก็คือส่วนหนึ่งในบริบทที่เป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั่นเอง

ข. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนิกชน

หากความเป็นพุทธศาสนิกชน ถ้าวัดกันที่หลักฐานทางราชการ ประเทศไทยก็นับว่าเป็น พุทธที่มั่นคงมาก เพราะคนไทยกว่าก่อนประเทศระบุนุไว้ในทะเบียนบ้านว่านับถือพุทธศาสนา แต่ถ้า หากความเป็นพุทธวัดกันที่การประพฤติปฏิบัติตัวว่า ทำตามคำสั่งสอนพระพุทธศาสนาหรือไม่ ผู้วิจัย เชื่อว่าหลาย ๆ คนคงเริ่มไม่มั่นใจว่าประเทศไทยเป็นเมืองพุทธจริงหรือเปล่า และเริ่มไม่มั่นใจว่า ศาสนาพุทธในประเทศไทยมีความมั่นคงจริงหรือไม่ จากการลงสัมภาษณ์ภาคสนามแบบเจาะลึกทั้งผู้ ที่ศรัทธาในการบูชาชุกและผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งนักวิชาการด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้วิจัยสรุปความได้ว่า เหตุใดพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มจึงนิยมบูชาชุก มันเกี่ยวข้อเชื่อมโยงถึงกันอย่างไร โดยผู้วิจัยสรุปได้ เป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงพุทธศาสนิกชน ไม่เข้าใจแก่นแท้ของพุทธศาสนา
๒. ปรากฏการณ์ชุกเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ
๓. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงลัทธิหรือผลลบลับนาคาล

จากประเด็นต่าง ๆ ข้างต้น ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดดังกล่าวดังนี้

๑. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงพุทธศาสนิกชน ไม่เข้าใจแก่นแท้ของพุทธศาสนา

ดูจากสถานการณ์ในเวลานี้ ผู้วิจัยเห็นว่าชาวพุทธเราได้สูญเสียคุณสมบัติของชาวพุทธเป็น อันมาก ยิ่งถ้าจะวัดเป็นหลักธรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งได้อธิบายลักษณะของพุทธศาสนิกชนที่ดี ไว้ อย่างน่าชื่นชมเอาไว้ถึง ๕ ประการ ถ้าเราพิจารณาดูกันทีละข้อว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยปัจจุบันนี้ เป็นชาวพุทธที่แท้จริงตามหลักพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร ก็จะสามารหาคำตอบในเรื่องนี้ได้ มี รายละเอียดที่จะนำเสนอ ดังนี้

๑) มีศรัทธา หมายถึง ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเชื่อในพระรัตนตรัย ไม่มีวันสั่นคลอน และไม่ยอมเชื่อสิ่งอื่นนอกจากพระรัตนตรัย แต่เวลานี้จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่า ชาวพุทธมีศรัทธาเชื่อในไสยศาสตร์ และเครื่องรางขุชกก็จัดอยู่ในประเภทนี้เหมือนกัน โดยชาวพุทธเอาไสยศาสตร์ออกหน้า เอาพุทธเหมือนกันแต่แฝงไว้กับไสยศาสตร์ แม้แต่จะทำพิธีอย่างพุทธ แต่จุดมุ่งหมายไปทางไสยศาสตร์^{๓๔} นั้นแสดงให้เห็นว่าลึก ๆ แล้วคนไทยไม่รู้จริงเรื่องพระพุทธศาสนา ดังที่พระมหาสังฆารักษ์ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. วิทยาเขตอีสาน ได้กล่าวกับผู้วิจัยไว้ว่า คือ เราเป็นพุทธก็จริง เหมือนหลาย ๆ คนพูดเอาไว้ว่า เราเป็นพุทธแต่ในทะเบียนบ้าน ไม่ค่อยลงลึกในคำสอนที่อ่อนแก่ แล้วคนไทยยังติดอยู่แค่เปลือก แก่กระพี้ ไม่ค่อยสนใจเข้าไปในแก่นพระพุทธศาสนา^{๓๕} ซึ่งเราจะเห็นพิธีกรรมเหล่านี้ได้จาก เช่น การสวดมนต์ การสวดพุทธาภิเษก ปลุกเสกเครื่องรางของขลังอะไรต่าง ๆ มุ่งไปที่ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ มิได้มุ่งความสงบอันเป็นหลักของพุทธ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาสอนให้วางความเชื่อลงไปในเรื่องกรรม ผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ศรัทธาที่ไร้เหตุผล แต่ชาวพุทธในปัจจุบันมีศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลหรือไม่ ถ้ามีคงจะไม่มีการบูชาขุชกหรือสิ่งแปลก ๆ นอกพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น

๒) มีศีลบริสุทธิดี หมายถึง เป็นผู้ที่มีศีลเหมาะสมกับสถานภาพของตน เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ (หมายถึงกุศลกรรมบถ ๑๐) การถือศีลนั้นต้องตระหนักรู้ถึงจุดมุ่งหมายของศีลแต่ละข้อ คุณค่าของศีลและโทษในการล่วงละเมิดนั้น แต่ผู้วิจัยสังเกตว่า คนไทยไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ ถ้ารับศีลในงานประเพณีแล้ว ก็สักว่าแต่รับ ถือประเดี๋ยวประด๋าว แต่ไม่ปฏิบัติตาม พอได้โอกาสก็ล่วงละเมิด ไม่ตั้งใจที่จะรักษาศีลจริง ๆ จัง ๆ โดยมีรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่บ่งบอกว่าเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ แต่พุทธศาสนิกชนไม่ได้ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เลย ยกตัวอย่างเช่น การทำแท้งซึ่งถือว่าเป็นการฆ่ามนุษย์ จากรายงานของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ในช่วง ๓-๔ ปีที่ผ่านมา พบว่า มีการทำแท้งสูงถึงประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ รายต่อปี ไม่รวมกับที่เก็บข้อมูลไม่ได้อีก ก็เชื่อว่าน่าจะ ๓๐๐,๐๐๐ รายต่อปี หรือมีคนไทยทำแท้งเฉลี่ย ๑,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นตัวเลขที่น่าตกใจมาก นอกจากนี้การลักขโมยของใน

^{๓๔} วสินอินทสระ, **คุณสมบัตินิพพานของชาวพุทธ**, (สมุทรปราการ : บริษัทขุมทองอุตสาหกรรมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖.) หน้า ๑๑-๑๒.

^{๓๕} พระมหาสังฆารักษ์ พลโก, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. วิทยาเขตอีสาน, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ห้างสรรพสินค้า ประเทศไทยติดอันดับ ๗ ของโลก ประเทศไทยดื่มสุราเป็นอันดับ ๕ ของโลก ส่วนที่ได้อันดับหนึ่งคือการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น^{๔๐}

ข้อมูลเหล่านี้ผู้วิจัยแสดงให้เห็นเพียงคร่าว ๆ เพื่อจะได้มองเห็นภาพเท่านั้น ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในโลกแล้ว ประชาชนชาวไทยมีความสามารถละเมียดคิด ๕ อยู่ในระดับชั้นนำของโลก และมีแนวโน้มจะพัฒนาความเป็นผู้นำมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเมื่อชาวพุทธในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังรักษาศีล ๕ ไม่ได้แบบนี้ แล้วเราจะพูดเต็มปากได้อย่างไรว่า คนไทยส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่มีความศรัทธาและเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๓) 'ไม่ถือมงคลตื่นข่าว' คือ เชื่อกกรรม 'ไม่เชื่อมงคลภายนอก พระพุทธเจ้าทรงเป็นกรรมวาที วิริยวาที ทรงสอนว่าสุขทุกข์ของมนุษย์ขึ้นอยู่กับกรรม คือการกระทำ ความสำเร็จหรือไม่สำเร็จขึ้นอยู่กับความเพียร พุทธศาสนาก็เป็นกรรมวาที วิริยวาที ไม่ใช่ลัทธิอ่อนวอน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ถ้าอ่อนวอนเอาได้ ใครจะพลาดจากสิ่งที่ตนต้องการ หมายความว่า เป็นศาสนาที่ต้องทำด้วยตนเองไม่ใช่อ่อนวอนเอาได้

ปัจจุบันนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ที่เราเห็นว่าการบูชาสิ่งแปลก ๆ มากมาย เพราะสื่อเข้าไปถึง สิ่งที่คนบูชาในทุกซอกมุม ทั้งหลายทั้งปวงปรากฏในข่าวในสื่อ เราก็เห็นว่าแปลก แต่ความจริงมันมีมานานแล้ว^{๔๑} ดังที่เราได้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น การบูชาสัตว์ เหมือนชาวบ้านบางหมู่บ้าน หรือบางความเชื่อทางเหนือของเรา หรือทางมอญที่เขามูชาสัตว์ ประเภทผีเต่า ผีปลา ผีเสื้อ อะไรอย่างนี้ แต่พระพุทธเจ้าสอนให้บูชาสิ่งเหล่านี้หรือไม่ 'ไม่ได้สอนให้เราไปยึดติดสิ่งเหล่านี้ แต่ให้ยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุด แต่ก็พึ่งได้ชั่วคราวครั้งชั่วคราวเท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นที่พึ่งสูงสุด'^{๔๒}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการบูชาชุกก็เป็นมงคลตื่นข่าวได้เหมือนกัน เพราะว่า สังเกตได้จากมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ตามสื่อ ทิว อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ หรืออาจจะด้วยการประชาสัมพันธ์ปากต่อปากซึ่งอาจจะจริงก็ได้หรือไม่จริงก็ได้ ดังที่ พันตรี นริศชัย ชัยมาลา อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๓ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า อย่าลืมนะว่า ทุกวันนี้ วัดอุ้มงคลเป็นพุทธพาณิชย์มาก แล้วก็มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ไม่ขาด เพียงแต่สมมุติสถานการณ์สักอย่างหนึ่งขึ้นมา หรือมีคนสักคนหนึ่งมาพูดกระจายข่าวหรือไปออกวิทยุ ออกรายการ

^{๔๐} อนุรักษ์ธรรม ธนันทเมธาภรณ์, 'นี้หรือเมืองพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.), หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

^{๔๑} สัมภาษณ์ ศศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระมหาสังฆารักษ์ ปลูก, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญามมร.วิทยาเขตอีสาน, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ทิวหรือโฆษณาขายทางทิวดาวเทียม การพูดปากต่อปากถึงสรรพคุณต่าง ๆ ที่นี้เมื่อคนเห็นเป็นของใหม่ มีความหวังว่าชีวิตจะดีขึ้นก็ไปเช่าบูชา^{๔๓}

๔) ไม่แสวงหาบุญนอกศาสนา คือ ชาวพุทธส่วนใหญ่่นอกจากรักษาศีล ๕ ไม่ได้แล้ว คนไทยจำนวนมากยังหลงมกยกับสิ่งนอกศาสนา เช่น การดูดวง ดูฤกษ์ยาม เครื่องรางของขลัง การอ้อนวอนเพื่อให้ได้โชคลาภ เป็นต้น ทั้งที่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่หรือขัดแย้งกับหลักคำสอนพุทธศาสนา คนจำนวนมากเหล่านี้ ยังพร้อมที่จะเสียเงินกับความเชื่อผิด ๆ นอกศาสนาโดยไม่ได้ลังเล แต่กลับไม่กล้าแม้แต่จะคิดที่จะทำบุญในพุทธศาสนาด้วยเงินจำนวนมาก

การไม่แสวงหาบุญนอกศาสนา บาลีพระไตรปิฎกใช้คำว่า “น อิตฺ พหิทฺธา ทุกฺขิณฺเอยฺยํ คเวสตี” แปลตามตัวอักษรว่า ไม่แสวงหาทักษิณฺเอย บุคคลนอกศาสนานี้ อธิบายว่า ไม่ถือเอานักบวชนอกศาสนาเป็นทักษิณฺเอยบุคคลของตน แต่จะเอื้อเพื่อช่วยเหลือในฐานะสังคมาสงเคราะห์น่าจะทำได้^{๔๔}

ในบาลีมีคำว่าทักษิณฺเอยบุคคล หมายถึงผู้ที่ควรรับของทำบุญ (ทักษิณา) เช่น การทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย เหตุที่ผู้รับเป็นผู้ควรแก่การทำบุญ เพราะเป็นผู้ปฏิบัติดี (สุปฏิปັນโน) ปฏิบัติตรง (อุสุปฏิปັນโน) ปฏิบัติเพื่อนิพพานและปฏิบัติเหมาะสม (ญายปฏิปັນโน) ตอนนี้ผู้วิจัยเกิดคำถามว่า แล้วชูชกเป็นทักษิณฺเอยบุคคลตามบุคคลที่ควรบูชาในพุทธศาสนาหรือไม่ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ชูชกมีความดีน้อยไปเกินกว่าที่จะเป็นทักษิณฺเอยบุคคล ผู้ควรรับทักษิณาทานตามหลักพุทธศาสนาได้ แต่การทำความคิดต่อนักบวชในศาสนาอื่น ทางพุทธศาสนาก็ไม่ถือว่าเป็นบาป ท่านไม่ได้ห้ามตรงกันข้ามท่านให้ทรงมีเมตตากับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ดังที่ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้กล่าวกับผู้วิจัยไว้ว่า เราในฐานะที่เป็นพุทธบุตร ที่จะต้องเกิดมาเพื่อโปรดสัตว์ เหมือนพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นโจร ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐี ไม่ว่าจะเป็นคนดี ไม่ว่าจะเป็นยากดีมีจนเราจะต้องมองให้เห็นทุกคน ทุกคนจะต้องได้รับความสุขจากพระธรรมของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน เพราะฉะนั้นถ้าคนจะหันไปบูชาชูชกเพราะว่าเขาเข้าไม่ถึงสิ่งที่สูงกว่า เราในฐานะที่เป็นนักบวชหรือคนที่มีโอกาสที่จะโปรดสรรพสัตว์เราทำไม่ทำให้โอกาสเขา ถ้าสมมุติว่าเขาบูชาชูชกแล้วทำให้เขาเข้าถึงคุณงามความดี ก็เป็นการเริ่มต้นในการทำคุณงามความดี ส่วนความดีที่จะไปบูชาพระเวสสันดรต่อก็ให้เขาพัฒนาต่อไป เพราะว่าไม่ใช่สิ่งที่ผิด เพราะฉะนั้นการบูชาชูชกก็เป็นสังคมาระดับหนึ่งให้เขาทำคุณงามความดี ถ้าเขาบูชาชูชกแล้วเขาไม่ผิดศีล ๕ ไม่ผิด ๘ ไม่ผิดศีล ๒๒๗ ถามว่าผิด

^{๔๓} สัมภาษณ์ พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๑ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๔๔} วุฑิน อินทสระ, *คุณสมบัตินิพพานของชาวพุทธ*, (สมุทรปราการ : ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒.

ตรงไหน ถ้าเขาทำความดีก็ยอมรับได้ ไม่ต้องไปโทษใครหรือกว่าเขาบูชาอะไร ถ้าเขาบูชาแล้วเขาคิดดี เขาอาจจะบูชาเขียดตัวหนึ่ง บูชาต้นไม้ต้นหนึ่ง การบูชามันเป็นสื่อให้เข้าถึงความดี แต่ถ้าเขามีสติปัญญา มีพัฒนาการที่ดีขึ้นอย่าไปตัดโอกาสที่เขาจะทำความดี เพียงแต่อย่าให้ถึงมัจจุราก็แล้วกัน^{๔๕} ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าเราควรมีเมตตาต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน โดยมีพุทธพจน์รับรองไว้ว่า เมตตาสหคเตน เจตสา สพฺพนฺตํ โลกํ ฝริตฺวา วิหริตฺ” แปลว่า “มีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวงอยู่”

พระพุทธพจน์ทำนองนี้มีปรากฏหลายแห่ง เป็นการยืนยันถึงความมีใจกว้างของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจิตเมตตาต่อสัตว์โลกทั้งปวง โดยไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณหรือปริมาณ ดังพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งว่า “เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมี มานสมฺภวาเย อปรมาณํ” แปลว่า ส่งใจอันประกอบด้วยเมตตา อันไม่มีประมาณไปในสัตว์ทั้งปวง ไม่มีจิตใจคับแคบ (อสมฺพหํ) ไม่มีจิตเป็นเวร (อเวร) ไม่เป็นศัตรู (อสปคฺค)”

โดยนัยยะดังที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยเห็นว่า พอที่จะยืนยันได้ว่า พุทธศาสนาไม่ได้มีจิตใจคับแคบต่อคนในศาสนาอื่น ข้อที่ทรงห้ามก็คือ การให้แก่นคนนอกศาสนาในฐานะเป็นทักษิณบุคคล ทำนองเดียวกับที่ทำแก่ภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา

จึงสรุปได้ว่า ทักษิณบุคคลคือ บุคคลที่ทรงความดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สมควรรับทักษิณา ส่วนชุกไม่ใช่ทักษิณบุคคล เพราะมีความดีน้อยเกินไป แต่สามารถบูชาในฐานะเป็นครู ในแง่นำหลักธรรมบางอย่างมาใช้เป็นปฏิปทาของเราได้ และต้องไม่ทำให้ตัวเองเดือดร้อนคนอื่นเดือดร้อน แล้วค่อยพัฒนาตัวเอง ในการเข้าถึงความดี ผู้วิจัยเห็นว่าก็พอยอมรับได้

๕) ทำบุญในศาสนา คือมีพระบาลีพุทธสุภายิตว่า “อิธ จ ปุพฺพการํ กโรติ” แปลตามตัวอักษรว่า “ทำอุปการะในศาสนา” คำว่า ทำอุปการะในศาสนา หมายความว่า มีจิตเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อพระสงฆ์ด้วยการถวายปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) และยารักษาโรค ตามกำลังตามความสามารถของตน ๆ คนจำนวนมากรวบรวมทรัพย์ไว้เป็นอันมาก แต่ใช้เลี้ยงตน ไม่สงเคราะห์ญาติตามสมควร เขาได้แต่รักษาทรัพย์สินของตนเอง โดยไม่เผื่อแผ่ใคร เหมือนอย่างชุกที่มีเงินทองมากมายแล้วเก็บ ไม่ใช่ไม่เคยเผื่อแผ่ใคร เพราะฉะนั้นนักปราชญ์ได้ทรัพย์แล้ว (ยอมเลี้ยงตนบ้าง) สงเคราะห์ญาติบ้าง เขาย่อมได้รับเกียรติ ทั้งชาตินี้และชาติหน้า โดยเฉพาะคนไทยปัจจุบันนิยมทำสังฆทาน เพื่อสะเดาะเคราะห์บ้าง เพื่อต่ออายุบ้าง เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ผู้ตายบ้าง ล้วนแล้วแต่เพื่อตนเองและญาติมิตรของตนเองทั้งนั้น น้อยคนที่จะทำสังฆทานเพราะคิดถึงพระสงฆ์หรือความอยู่รอด

^{๔๕} สัมภาษณ์ ศศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

ของศาสนา แม้จะดูเป็นการให้ ก็เป็นการให้ที่หวังผลเป็นส่วนมาก มีความโลภเป็นตัวนำ ไม่ได้กำจัดความโลภหรือความเห็นแก่ตัวลงไปสักเท่าใด ผลอ ๆ เพิ่มพูนมากขึ้น เพราะมุ่งผลที่จะได้ จึงละเลยผู้รับซึ่งตนควรช่วยเหลือไป

ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการฝึกการให้และการรับใหม่ โดยเอาตัวอย่างจากเรื่องเวสสันดรก็ได้มาเป็นตัวอย่างในการให้ เอาชุกมาเป็นตัวอย่างในการขอ โดยศึกษาให้เข้าใจแล้วจะได้แง่มุมดี ๆ ระหว่างการขอ กับการให้ ดังที่ พันเอก นายแพทย์ พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา กล่าวกับผู้วิจัยไว้ว่า คนไทยปัจจุบันนี้ ไม่คิดว่าเราต้องให้เขา ไม่เอา สังคมไทย ณ เวลานี้ส่วนใหญ่ไม่ชอบให้ แต่ชอบเอามากกว่าที่จะให้คนอื่นเขา ใครให้อะไรเอาหมดเลย เพราะฉะนั้นการที่คนหันมาบูชาชุกแทนที่จะเป็นพระเวสสันดร เพราะเห็นว่าชุกชุกแก่เป็นคนชอบเอา ชอบขอ ขอแล้วได้หมด แสดงให้เห็นจิตคนไทยว่าชอบเลียนแบบชุก ชอบขอ ชอบอยาก ได้ของฟรี ขอตานขอเขาฟรีอยู่แล้ว ขอถึงหาซาลี่ก็ขอเขาฟรี เวลานี้สังคมไทยก็ดำเนินชีวิตแบบนี้ จึงเอาชุกมาเป็นสรณะไม่เอาอย่างพระเวสสันดรหรือคนดีมาเป็นที่พึ่ง ไม่เอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง^{๔๖} คนจึงเห็นแก่ตัว มีความโลภเป็นที่ตั้ง ไม่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ใคร มีแต่เอา ถ้ามุ่งผลเพื่อเอามากเกินไปก็จะเหมือนชุกที่องแตกตายมีนัยยะทางสังคมด้วย ต้องเอาแบบอย่างพระเวสสันดรที่เป็นผู้ให้มุ่งผลแก่ส่วนรวมและหมู่คณะ

สรุปว่า ผู้วิจัยให้หลักการว่า ปัจจุบันนี้คนไทยเป็นชาวพุทธแท้หรือไม่ จากการสำรวจภาคสนามสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ทำให้ทราบว่าชาวพุทธส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจแก่นแท้พุทธศาสนาอย่างแท้จริง สังเกตได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาส่วนมากแอบแฝงปะปนอยู่กับไสยศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากยังมีชาวพุทธจำนวนมากยังมีความเข้าใจผิดในพระรัตนตรัย และเมื่อเข้าใจผิดก็พลอยทำให้การบูชาสิ่งต่าง ๆ ผิดไปด้วย ดังที่เราเห็นปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งมันเป็นการเชื่อมโยงกับการบูชาพระรัตนตรัยที่มีชาวพุทธจำนวนมากเข้าใจผิดและถือผิด ดังจะเห็นได้ดังนี้

๑. นับถือพระรัตนตรัยแบบเทวนิยม (Theism) คือเชื่อว่าพระรัตนตรัย (เฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้า) เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ สถิตอยู่ในสวรรค์หรือในนิพพานแห่งใดแห่งหนึ่ง มีศักดิ์ดำนุภาพยิ่งใหญ่ มีมหากรุณาต่อชาวพุทธ คอยสอดส่องดูแลสุขทุกข์ของชาวพุทธอยู่อย่างใกล้ชิด ความเชื่อแบบนี้เป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานบางนิกาย แต่ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทบางพวกก็เชื่ออย่างนั้น เมื่อมีความเชื่ออย่างนี้ การปฏิบัติต่อพระรัตนตรัยก็เป็นแบบเทวนิยมหรือแม้กระทั่งการบูชาชุก แทนที่จะเอาปฏิบัติที่ดี หรือคุณค่าอะไรบางอย่างมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน เช่น ความประหยัดของชุก การไม่ฟุ้งเฟ้อ การไม่แต่งตัวโก้หรูเกินความจำเป็นอย่างนี้ เป็นต้น ดังนั้นการ

^{๔๖} สัมภาษณ์ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ปฏิบัติต่อพระรัตนตรัยก็เป็นแบบเทวนิยม การบูชาซุชกก็เป็นแบบเทวนิยม คือมีการกราบไหว้ วิงวอน บวงสรวง ขอพรเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและคนรัก ความเชื่อและการปฏิบัติแบบนี้จัดว่าผิด หลักการบูชา เพราะว่าปฏิบัติหลักกรรมหวังพึ่งอำนาจภายนอก แบบเดียวกับศาสนาเทวนิยมอื่น ๆ

๒. นับถือพระรัตนตรัยแบบ วิญญาณนิยม (Animism) คือเชื่อว่ามีพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ หรือพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่องลอยอยู่ทั่วไป หรือแทรกสิงอยู่ในวัด ในโบสถ์ ในพระเจดีย์ หรือในพระพุทธรูป “อานุภาพ” ดังกล่าวนี้นี้เป็นสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก มีความต้องการเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป

ความเชื่อแบบนี้เป็นเหตุให้มีการกราบไหว้บูชาสัญลักษณ์แทนพระรัตนตรัย การบูชาซุชก ก็เช่นกัน มีการสร้างรูปปั้นซุชกในวัดต่าง ๆ มากมาย เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจที่ศักดิ์สิทธิ์แทรกสิงอยู่ในรูปปั้นว่าเป็นสิ่งที่มีความรู้สึก มีความรู้ มีความต้องการเหมือนมนุษย์ จึงมีการถวายเครื่องเช่นสังเวศ การบนบาน การแก้บน การบรวงสรวงต่าง ๆ เช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อผีไร้ผีนา ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น ความเชื่อและการปฏิบัติแบบนี้จัดว่าผิดหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา เพราะขัดหลักกรรม หวังพึ่งอำนาจภายนอก

๓. นับถือพระรัตนตรัยแบบไสยศาสตร์ หรือมายาศาสตร์ (Magic) คือ เชื่อว่าพระรัตนตรัยเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ลึกลับชนิดหนึ่งร่องลอยอยู่ทั่วไป ถ้าเรารู้จักวิธี อาจจะเรียกมาเก็บไว้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น พระเครื่อง ซุชก ตะกรุด ผ้ายันต์ น้ำมัน น้ำมันต์ เป็นต้น แล้วสามารถนำไปใช้ได้^{๔๑}

ซุชกจัดอยู่ในเครื่องรางของขลังเหมือนกัน แต่เน้นไปที่เมตตามหานิยม ทำให้เกิดโชคลาภ โดยอาศัยอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ คาถาอาคมต่าง ๆ ที่ร่องลอยอยู่ทั่วไป โดยผ่านกระบวนการพุทธานุภาพ เทวาทิเยกบั้ง แล้วแต่ละสำนักจะเรียก ดั่งที่พระครูกิตตินนทคุณ เจ้าอาวาสวัดบางจาก ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ซุชกส่วนมากจะเป็นเทวาทิเยก พุทธาทิเยกไม่ได้เพราะไม่เกี่ยว ไม่ได้พูดถึง เขาจะเรียกว่าการบวงสรวงอธิษฐานจิตขอบารมี เทวดามาดูแลรักษาหรือไม่ก็ตั้งอากา ๓๒ ให้ซุชกก่อให้เกิดมีชีวิตชีวาเหมือนตาปะขาวพวกนี้ หรือญาติพยนต์พวกนี้ คล้าย ๆ ว่า มีการอธิษฐานจิต ท่องคาถา เช่น คาถาจินดามณี พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพื่อจะให้เกิดโชคลาภ ก็คือเกี่ยวกับโชคลาภก็คือความมีเมตตามหานิยม การปลุกเสกซุชกนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องหนั่งเหนียวแต่ให้มีใครเจอใครรัก เกิดความนิยมชมชอบ มีของก็อยากจะทำให้ทำนองนี้^{๔๒} ความเชื่อแบบนี้ทำให้มีการเสก เป่า สวด รวมทั้งพุทธานุภาพด้วย และพิธีกรรมไสยศาสตร์อื่น ๆ ซึ่งปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป โดยมีพระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองเป็นผู้ประกาศโฆษณาและเป็นเจ้าพิธี

^{๔๑} แสง จันทร์งาม, *ประทีปธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑*, (กรุงเทพมหานคร : ธีระการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๔.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อและการปฏิบัติต่อพระรัตนตรัย ทั้ง ๓ แบบดังกล่าวมาแล้วนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ถูกต้องตามหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนา เกิดจากความมกมายและการเห็นแก่ตัว เป็นสำคัญผู้เชื่อและปฏิบัติแบบนี้จัดว่ายังไม่มีศรัทธาที่ถูกต้อง ในพระรัตนตรัยหรือการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ รวมทั้งการบูชาซุชกด้วย ในฐานะเราเป็นพุทธศาสนิกชน การศรัทธาต่อพระรัตนตรัย หรือการศรัทธาต่อซุชก ต้องศรัทธาให้ถูกต้องตามแบบของพุทธ กล่าวคือ ใช้ปัญญาพิจารณา ไคร่ครวญที่ไปที่ไปของสิ่งเหล่านั้น ศึกษาให้ชัดเจนแล้ว เข้าใจอย่างถ่องแท้ เมื่อเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วก็เกิดศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้อง^{๔๕} ฉะนั้นต้องมีปัญญามาก่อนศรัทธา เมื่อปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ แล้ว จึงเกิดศรัทธาตามมาทีหลัง ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องไม่ให้มีผลกระทบต่อตนเองและสังคมด้วย เพราะฉะนั้นความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการบูชา เกี่ยวกับพระรัตนตรัย จึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่ชาวพุทธทุกคนจะต้องมี จะได้ไม่หลงทางและทำให้เสียเวลา

ในปัจจุบันนี้มีปรากฏการณ์บูชาซุชกเกิดขึ้นในสังคมไทย ในทัศนะของนักวิชาการทั้ง ๓ ด้านโดยภาพรวมแล้วมองว่าพุทธศาสนิกชนไทยยังไม่เข้าใจแก่นแท้พุทธศาสนา จึงเกิดความเห็นผิด ไม่ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงขาดความรู้ความเข้าใจ จึงมีความเห็นผิดจากความเป็นจริง และไม่เข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ไม่มีโยนิโสมนัสสิการในการคิดอย่างแยกคาย จึงมองสิ่งต่าง ๆ แบบตัดตอนคือมองไม่รอบด้าน อย่างเช่น ซุชกเป็นคนประหัยคัมภีร์ซุชกเป็นคนมีเมียเด็ก แต่มีเมียเด็กมีผลอะไรตามมา ซุชกเป็นคนช่างเจรจา มีวาทศิลป์ มันเหมือนกับว่าฉลาด ซุชกฉลาดแบบแกล้งโกหกหรือเปล่า ฉลาดแบบเอาแต่ได้หรือเปล่า ชาวบ้านเลยมองว่าฉลาดแต่ไม่รู้ว่าฉลาด ยังไง ซุชกทำอะไรก็ได้แต่ไม่มองว่าขอบอัย ๆ มันสร้างความรำคาญให้แก่คนอื่นหรือเปล่า^{๔๖} ดังนั้นควรใช้หลักธรรมโยนิโสมนัสสิการให้มาก ๆ โดยการพิจารณาว่า บูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วได้ประโยชน์อย่างไร ไม่ใช่มีแต่ศรัทธาอย่างเดียวจะกลายเป็นมกมายได้^{๔๗}

ในทางพระพุทธศาสนาศรัทธาจะต้องมีปัญญาคอยกำกับด้วยเสมอ หากไม่มีปัญญาคอยกำกับ ศรัทธานั้นก็จะกลายเป็นมกมายทำให้หลงเชื่อง่าย แล้วก็เกิดการหาकिनบนศรัทธากับผู้ไม่มีปัญญา โดยการโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ^{๔๘} อีกอย่างหนึ่งคนในสังคมไทยเรามีหลายประเภท การเข้าถึงความดี ความถูกต้อง ความผิด ของคนแต่ละประเภทเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นเราใน

^{๔๕} สัมภาษณ์ ดร. พระมหาไพเราะ ฐิตสีโล, เจ้าอาวาสวัดสระแก้ว, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๔๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภิภูวัฒน์ โพธิสถาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พันเอก นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๔๘} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประภาส ปรีชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ฐานะชาวพุทธหรือคนที่เป็พุทธแท้แล้วต้องให้ความเมตตาต่อเขา ต้องอยู่กับเขาอย่างเข้าใจ ไม่ไปขัดแย้ง เราไม่ต้องไปโทษใครหรือว่าเขาจะบูชาอะไร ถ้าเขาบูชาแล้วเขาเป็นคนดี เขาอาจจะบูชาเจ็ดตัวหนึ่ง บูชาต้นไม้ต้นหนึ่ง การบูชามันเป็นสิ่งให้เข้าถึงความดี แต่ถ้าเขามีสติปัญญา มีการพัฒนาที่ดีขึ้น เขาก็พัฒนาต่อไปอย่าไปตัดโอกาสเขาที่จะทำความดี เพียงแต่อย่างมง่ายก็แล้วกัน^{๕๓}

สรุปความว่า ชาวพุทธที่แท้จริง ไม่ใช่เพียงศรัทธาปสาทะในพระรัตนตรัยทำบุญให้ทาน และรักษาศีลตามประเพณี โดยปราศจากทัศนคติสัมมาทิฐิอันถูกต้องเป็นพื้นฐาน^{๕๔} หลักปฏิบัติอันแท้จริงสำหรับชาวพุทธทั่วไป ไม่ใช่ศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่ถ้อยกันอยู่ ศีล -สมาธิ- ปัญญา เป็นหลักปฏิบัติสำหรับพระภิกษุ ที่ถ้อยกันว่าเป็นผู้อุทิศชีวิตแก่พระศาสนาแล้ว หลักปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไป คือ มรรคมีองค์ ๘ และมรรคมีองค์ ๘ อาจย่อลงเป็น ๓ คือปัญญา ศีล สมาธิ เพราะฉะนั้น ชาวพุทธต้องเริ่มปฏิบัติด้วยปัญญาก่อน

ปัญญามี ๒ ระดับ คือระดับทิฐิ ซึ่งเกิดจากการคิด (จิตมยปัญญา) และระดับญาณซึ่งเกิดจากสมาธิ (ภาวนามยปัญญา) ชาวพุทธควรเริ่มที่ระดับทิฐิก่อน ใช้ปัญญาพิจารณาจนเกิดทัศนคติอันถูกต้องเป็นหลักดำเนินชีวิต

ความเห็นถูกต้อง หมายถึงความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงโดยธรรมชาติของชีวิต กล่าวคือ การเห็นอริยสัจ ๔ ชาวพุทธต้องเห็นว่าชีวิตมีความทุกข์และความทุกข์นั้นเกิดจากเหตุ คือ ตัณหา-ความอยาก ความทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้แน่ และทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อที่จะสร้างสัมมาทิฐิหรือปัญญาให้เกิดขึ้น ชาวพุทธต้องเป็นคนชอบฟัง ชอบอ่าน และชอบคิด จนเกิดทัศนคติที่ถูกต้องขึ้น

๒. ปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ

จากหัวข้อที่แล้วผู้วิจัย ได้วิเคราะห์เหตุที่ทำให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มบูชาชุก สาเหตุหนึ่งก็คือ พุทธศาสนิกชนยังไม่เข้าใจแก่นแท้พุทธศาสนา และไม่ยอมศึกษาศาสนาของตนอย่างจริงจัง เป็นเพียงพุทธศาสนิกชนในทะเบียนบ้านเท่านั้น จากการที่ชาวพุทธไม่เข้าใจแก่นแท้ศาสนา เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ จึงต้องดิ้นรน ขนขวานหาที่พึ่งในที่สุดก็ได้พบกับพ่อปู่ชุก คำถามก็คือว่าแล้วชุกเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจอย่างไร มีรายละเอียดต่อไปนี้

^{๕๓} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสโณ), รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านต่าง ๆ ส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า การบูชาชุกมีความเกี่ยวข้องกับ “ระบบทุน”^{๕๕} ก็คือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีประวัติความเป็นมาเริ่มต้นจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในตะวันตกและด้วยการปฏิวัติอุตสาหกรรม ต่อมาความเจริญด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การอุตสาหกรรมผลิตปัจจัยต่าง ๆ ก็ทำได้อย่างรวดเร็ว และมีจำนวนมากมายจนเกินความจำเป็น ประเทศผู้ผลิตจึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และหาตลาดจำหน่ายสินค้าส่วนเกิน เมื่อจำหน่ายได้มาก ความร่ำรวยก็ตามมา เมื่อมีความร่ำรวยก็มีอำนาจ และเริ่มหาสิ่งบำเรอชีวิต การผลิตได้จำนวนมาก ๆ ทำให้วัตถุดิบภายในประเทศขาดแคลน เกิดมีความจำเป็นการหาวัตถุดิบมาป้อนโรงงาน เนื่องจากเป็นประเทศอุตสาหกรรมมีอำนาจทหาร จึงไปเที่ยวใช้กำลังทหารของตน ยึดเอาดินแดนอื่นมาครอง เพื่อใช้เป็นแหล่งขุดเอาวัตถุดิบไปป้อนโรงงานและเป็นแหล่งผูกขาดผลิตภัณฑ์ของตนในตัว การแพร่ลัทธิจักรวรรดินิยมก็เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความโลภของมนุษย์^{๕๖}

ต่อมาความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดมีผลิตภัณฑ์ใหม่ เกิดขึ้นไม่รู้จักสิ้นสุดและหลังไหลไปทั่วทุกมุมโลก เพื่อรบเร้าความอยากของคนเป็นไปอย่างสุดเหวี่ยง จนทำให้คนรู้สึกว่ถ้าตนไม่มีผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ก็เท่ากับว่าชีวิตไร้ความหมายทีเดียว ฉะนั้นทุกคนจึงพยายามที่จะค้นหาผลิตภัณฑ์ใหม่ต่าง ๆ ถ้าแสวงหาโดยสุจริต ไม่ได้ ก็แสวงหาโดยทุจริต ปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นตามมา ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า สังคมไทยเวลานี้ มีปัญหาบานานอยู่ ๒ เรื่อง เวลานี้มันยังไม่หมดไป คือ ๑. ลัทธิบริโภคนิยม ๒. ลัทธิหรือผลดลบันดาล^{๕๗} ขอให้สังเกตดู สังคมไทยมีสภาพ ๒ อย่างนี้ แพร่หลายครอบคลุมหรือครอบงำทั่วไปหมด

ลัทธิบริโภคนิยม นั้น เป็นสังคมนรูปแบบใหม่ที่เรียกว่าสังคมนยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือ แพร่ไปครอบคลุมหรือครอบงำทั่วไปหมด โดยไทยเรามีส่วนร่วมอยู่ด้วย แต่ลัทธิหรือผลดลบันดาล เป็นแค่เทศาภิวัตน์ คือครอบคลุมหรือครอบงำเฉพาะถิ่นเฉพาะประเทศดังเช่น ประเทศไทยของเรานี้ คงปฏิเสธไม่ได้

สังคมไทยปัจจุบันนี้เป็นนักบริโภคนิยม เป็นสังคมที่บริโภคนอย่างเดียวไม่มีการผลิตเหมือนอย่างตะวันตก การที่เราอยากได้ อยากมี อยากเป็นเพราะคิดว่สิ่งเหล่านี้จะนำความสุขมาให้

^{๕๕} สัมภาษณ์ รศ.ปฐุม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๖} แสง จันทร์งาม, **ประทีปธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ชีระการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **เจอวิกฤตจะเลือกวิวัฒน์หรือจะเอาวิถี**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

จึงเกิดความโลภ แล้วก็เกิดการแสวงหา ความโลภก็คือ ความอยากที่เกินกว่าความจำเป็น ความอยาก ความต้องการนั้น เป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนจะต้องมี เพราะเป็นพลังขับเคลื่อนให้มนุษย์ต่อสู้ดิ้นรน เพื่อความคงอยู่แห่งชีวิต แต่ถ้าเป็นเพียงความอยาก ความต้องการพื้นฐานเพียงเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ ความอยากนั้นก็ไม่ได้เป็นความโลภ ถ้ามนุษย์เพียงแต่แสวงหา เพื่อมาบำบัดความอยากขั้นพื้นฐาน ความยุ่งยากวุ่นวายก็จะไม่เกิดขึ้น ความอยากขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต ก็คืออยากในปัจจุบัน ๔ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่าจุดประสงค์ของอาหารก็เพื่อดำรงอยู่แห่งชีวิต การกินอาหารเป็นการเพิ่มวัตถุดิบที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต เพื่อที่ร่างกายจะได้นำไปบำรุงเลี้ยงส่วนที่ชำรุดสึกหรอ และให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ถ้ามนุษย์กินอาหารตามความต้องการของชีวิต กินเพื่อให้ชีวิตคงอยู่ เพื่อใช้ชีวิตนั้นให้เป็นประโยชน์ในทางอื่น ไม่ใช่กินแบบตะกละตะกราม เหมือนอย่างซูกที่ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ก็จะส่งผลให้ชีวิตเดือดร้อน ทั้งนี้ทั้งนั้นก็รวมความอยู่ที่ความโลภ ในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ เท่าที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ มนุษย์มิได้กินอาหารตามความจำเป็น มิได้กินอาหารเพื่อบำรุง แต่กินเพื่อบำเรอ มนุษย์ได้ตกเป็นทาสของรสอาหาร เหมือนอย่างซูกที่ติดใจรสชาติของอาหารกินจนท้องแตกตาย เป็นนัยยะที่จะบอกสังคมในปัจจุบันว่า ความโลภเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาหลาย ๆ อย่างตามมาควบคู่กับความเจริญทางด้านวัตถุ เช่น ปัญหาอาชญากรรม การฆ่า ปล้น ใจ การขโมย ข่มขืนกระทำชำเรา เป็นต้น

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระบบทุนที่กล่าวมาแล้ว ก็มีผู้พยายามจะแก้ปัญหามาเท่าที่นักสังคมศาสตร์ค้นพบนั้น มักจะเป็นปลายเหตุมากกว่าที่จะเป็นมูลเหตุอันแท้จริง เช่น การที่เกิดมีคนประกอบมิชฉาเพิ่มขึ้นก็เห็นว่าเกิดจากสาเหตุคือ ความยากจน ความไม่พออยู่พอกิน จึงเป็นเหตุให้คนต่อสู้ดิ้นรนแสวงหา เมื่อแสวงหาโดยสุจริตไม่ได้ ก็แสวงหาโดยทุจริต ผู้วิจัยเห็นว่าก็จริงอยู่ ความยากจนอาจจะเป็นเหตุหนึ่งแห่งความทุจริต แต่ไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริง คนจนทุกคนก็ต้องหาเลี้ยงชีพโดยทางทุจริต หรือคนรวยทุกคนก็ต้องหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต แต่ความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ คนจนที่ประกอบอาชีพโดยสุจริตก็มีมาก คนรวยที่หากินในทางทุจริตก็ไม่ใช่น้อย เช่น นักการเมืองที่คอร์รัปชัน หรืออย่างการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แจกเล็กแจกน้อย เขามาหาเสียงเอาไว้ก่อน คนดีไม่ดีไม่สน นับตั้งแต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. หัวสิบ ร้อยเอ้อหมด ถ้าใครไม่ให้กูไม่เอาคือมันเห็นภาพในปัจจุบัน ส่วนว่าอนาคตจะดีไม่ดีไม่ได้มอง แต่ว่าคนที่เป็นคนดีก็จะไม่สน^{๕๔} มันสะท้อนสังคมไทย บางส่วนว่าไม่ชอบให้แต่ชอบเอา ดังที่ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณาได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า มนุษย์ทั้งหมดนั้น ไม่ชอบให้ แต่ชอบเอามากกว่าให้คนอื่นเขา ได้อะไรให้เอาหมด ไม่ได้พิจารณาเลย

^{๕๔} สัมภาษณ์ พ.ต.ท.ชำนาญ คนไว, รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธรจังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

ว่าดีไม่ดี ชอบแต่เอาแต่ไม่คิดจะให้เขา การที่คนบูชาชุก ก็อาจจะเป็นเพราะว่า เห็นตาชุกแก่เป็นคนชอบเอา ชอบขอ ขอแล้วได้หมดอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่าจริตของคน มักชอบตามแบบชุก ชอบขอ ชอบอยากได้ของฟรี จึงเอาชุกมาเป็นสรณะ ไม่เอาตัวอย่างของคนดีมาเป็นที่พึ่งไม่เอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง^{๕๕} ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าการไปบูชาคนคืออย่างพระเวสสันดร เขาทำอย่างพระเวสสันดรไม่ได้ พระเวสสันดรมีแต่ให้ เพราะอย่างนั้นคนมันอยากได้ ลาภยศ สรรเสริญอยู่ เขาก็อยากได้อย่างชุกได้^{๕๖} โดยไม่มองผลที่จะเกิดขึ้นข้างหน้าว่าเป็นอย่างไร

ครั้งที่ พันตำรวจโท ชำนาญ ว่องไว รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/ อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธรจังหวัดขอนแก่น ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า คนเขามองปัจจุบันมากกว่ามองอนาคต ทำอย่างไรถึงจะมีกิน มีใช้อยู่ในปัจจุบันไม่ได้มองว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร เช่น เขาตัดไม้ทำลายป่าเขาต้องการเงิน ปัจจุบันอนาคต เขาไม่ได้มองว่ามันจะแห้งแล้ง อย่างเช่น ไม้พยูงตัดอย่างเดียวเพราะว่าราคามันแพงได้เงินดี เขาก็เลือกทางนั้น อนาคตมันจะแห้งแล้งเขาไม่คิด ก็เหมือนกันแบบพระเวสสันดรเขามีแต่ให้กับให้ไม่รู้จะได้ไหมเขาก็ไม่ทำกัน พระเวสสันดรท่านมีเจตนาแน่วแน่ที่จะให้ทาน มันก็เลยทำให้หมองเปรียบเทียบกับชุกกับพระเวสสันดรได้อย่างชัดเจนว่าสังคมไทยก็คล้าย ๆ กับสังคมชุก ที่ว่าอะไรก็ได้ขอให้ได้ก่อน ดีไม่ดีไม่ได้สนใจ ชุกมันเป็นรูปธรรม พระเวสสันดรเป็นนามธรรม ดีไม่ดีไม่เป็นที่ขอให้มันได้เงินก็พอ^{๕๗}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ระบบทุน ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ไม่ใช่ความเจริญจะไม่ดี แต่มันมาพร้อมความเสื่อมเสมอ เพราะความอยากได้ อยากมี อยากเป็น เหมือนคนอื่น จึงเกิดความโลภตามมา ดังนั้นปัญหาความยุ่งยากต่าง ๆ ในเวลานี้ ล้วนแล้วแต่เกิดจากมูลเหตุสำคัญ ๑ ประการคือ

๑. โลภะ คือความโลภ ความอยากได้
๒. โทสะ ความโกรธ ความเกลียด
๓. โมหะ ความโง่ ความหลงผิด

กิเลสทั้ง ๓ ประการนี้ ท่านเรียกว่าอกุศลมูล แปลว่า เหตุแห่งกรรมชั่ว ครอบงำที่มนุษย์ยังบรรเทาหรือกำจัดอกุศลมูล ๓ ประการไม่ได้ตรานั้น โลกไม่มีวันมีความสุข จะมีแต่ความยุ่งยาก วุ่นวายและความทุกข์ที่บดบังทิวทัศน์มากยิ่งขึ้น

^{๕๕} สัมภาษณ์ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๕๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พ.ต.ท.ชำนาญ คนไว, รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธรจังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

จากการที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า อุกุศลมูลคือ รากเหง้าแห่งปัญหาไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่คู่สังคม โลกตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ชุชกเป็นตัวละครหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความ โลก ความโกรธ ความหลง เป็นอุทาหรณ์ให้เราได้ตระหนักถึงความ โลก จากการไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหารและปัจจัย ๔ ต่าง ๆ สังคมปัจจุบันนี้ก็เหมือนกัน พยายามที่จะแสวงหาอาหารรสเลิศ ราคาแพง เพื่อบำเรอมากกว่าบำรุง ทั้ง ๆ ที่รายได้น้อยและบ่นกันว่ารายได้ไม่พอใช้ แต่มนุษย์ก็ยังกระเสือกกระสนดิ้นรน เพื่อบำเรอตนเอง ด้วยอาหารเครื่องดีมีรสชาติแปลก ๆ ราคาแพง อยู่นั่นเอง ทั้งที่อาหารเหล่านั้นบางอย่างก็ไม่มีคุณค่าต่อร่างกาย บางอย่างกลับเป็น โทษแก่ร่างกายเสียอีก เพราะฉะนั้น ผลจึงปรากฏว่า มีคนตายเพราะได้กินอาหารมากกว่าอดอาหาร เพราะว่ามีสารพิษมากมาย ที่ติดมากับอาหารก็เป็นผลมาจากความ โลกนั่นเอง

ชุชกจึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นผลของความ โลกที่ไม่รู้จักพอ จนทำให้ตัวเองต้องถึงแก่ความตาย ปัจจุบันนี้ก็มีคนตายเพราะการกินเหมือนอย่างชุชกเหมือนกัน ในเรื่องนี้ผู้วิจัยเห็นว่าบางคนก็อาจจะไม่เชื่อแต่ก็ต้องเชื่อ เพราะปัจจุบันก็มีข่าวว่ามีคนกินอาหารจนท้องแตกตายก็มีหลายข่าวด้วยกัน เช่น นางสาว คาร์ มาสซารี อายุ ๕๗ ปี หญิงแห่งอิตาลี ได้เข้าไปในห้างสรรพสินค้า แห่งเมืองพาร์มา อิตาลี ในเวลา ๑๘.๐๐ น. เธอเห็นรูปเค้กไปยืนแหงนคออาหารในห้างสรรพสินค้า เธอหยิบอาหารสำเร็จรูปใส่ในรถเข็นจนเต็มตะกร้า จากนั้นเธอก็เริ่มหยิบอาหารสำเร็จรูปใส่ปากกินไปเรื่อย ๆ จนเข้าคิวจ่ายเงินค่าสินค้า จากนั้นเธอก็เดินออกทางประตูหลังห้างสรรพสินค้า แล้วนั่งลงข้างฟุตบาท หยิบอาหารจากรถเข็นมากินจนหมดตะกร้ารถเข็น ภายใน ๒๕-๓๐ นาที จากนั้นเธอก็ตัวสั่นกระตุก เอมือกุมท้องแล้วล้มลงเสียชีวิตในที่สุด^{๖๒} จุดจบของเธอก็เหมือนชุชก ที่ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร เมื่อพระเจ้ากรุงสยามฯ เลี้ยงอาหารอย่างไม่อันด้วยความเป็นคนตะกละตะกราม ไม่เคยกินอาหารดี ๆ มาก่อน จึงพยายามกินอาหารที่จัดมาให้หมดแต่ชุชกทำไม่สำเร็จท้องแตกตายเสียก่อน เพราะไม่รู้จักบริโภคปัจจัย ๔

ปัจจุบันคนในสังคมเวลานี้ไม่ใช่แค่ต้องการแค่ปัจจัย ๔ เท่านั้น แต่ยังมีความต้องการมากกว่าปัจจัย ๔ เพิ่มขึ้นไปอีก เช่น ยานพาหนะ อุปกรณ์สื่อสาร เครื่องจักรช่วยแรง เพศสัมพันธ์ การพักผ่อนการบันเทิง เป็นต้น แต่มนุษย์ก็ไม่ได้บริโภคสิ่งเหล่านี้ที่คุ้มค่า แต่มุ่งไปที่บำเรอความสุขของตนเอง ดังจะยกตัวอย่างให้เห็นอีกสักตัวอย่างหนึ่งก็คือในเรื่องของกาม ในเรื่องเวสสันดรชาดกชุชกเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ติดอยู่ในกาม ด้วยการหลงใหลในเนื้อหนัง มังสา ของภรรยาสาว อมิตดา เพราะความหลงใหลในเมียสาว จำเป็นต้องเดินไปขอสงกุมารมาเป็นทาสรับใช้เมีย จนเป็นเหตุให้ต้องมาถึงแก่ความตาย ชุชกเป็นคนรักเมีย ซื่อสัตย์ต่อเมีย ไม่นอกอกนอกใจเมีย แต่เมื่อเรานำมา

^{๖๒} <http://www.thaiseoboard.com/index.php?topic=166809.0;wap2> [สืบค้น วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

เชื่อมโยงกับสังคมปัจจุบันแล้ว ในเรื่องเพศสัมพันธ์ ก็เป็นของธรรมดาสำหรับทุกคน ความต้องการนี้จะได้รับการตอบสนองเมื่อได้รับการร่วมเพศกับเพศตรงข้าม จุดมุ่งหมายของเพศสัมพันธ์ก็คือ การแพร่พันธุ์มนุษย์ไว้ในโลกมิได้ขาดหาย ส่วนความสุขสำราญ อันเกิดจากการร่วมเพศเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น เพราะฉะนั้นธรรมชาติจึงทำให้คนมีความรักเฉพาะบุคคลคนเดียว ทำให้มีการหึงหวงคู่ครองของตน เพื่อจะได้ช่วยกันผลิตและให้ความอบอุ่น เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตใหญ่ เป็นการสร้างครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานแรกของสังคม^{๖๓}

แต่สถานการณ์ในปัจจุบัน พฤติกรรมทางเพศของมนุษย์ ได้เป็นไปอย่างกว้างขวาง จนเกินขอบเขตวัตถุประสงค์เดิมของเพศสัมพันธ์มนุษย์ได้ ตามความอยากของกามจนตกเป็นทาสของกาม มนุษย์ได้ผลิตสิ่งกระตุ้นความต้องการทางเพศขึ้นมามากมาย เช่น ยากระตุ้นกาม หนังสือบรรยายพฤติกรรมทางกามอย่างละเอียด รูปภาพขั้วกาม ดังที่ พระมหาสังฆจารักษ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตอีสาน ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ภาพโป๊ ภาพเปลือย เขาบอกว่าเป็นศิลปะ เขาไม่ได้มองว่าสิ่งนี้ไม่เหมาะสม ผิดศีลธรรม เขาจะไม่พูดตรงนี้ แต่เขาจะบอกว่ามันเป็นศิลปะ แต่ทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นข้อแก้ตัวมากกว่าเหตุผล เพื่อที่จะพูดให้ตัวเองดูผิมน้อยลงหรือไม่ให้คนยอมรับตัวเองมากขึ้น^{๖๔} สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยเห็นว่าล้วนมาจากความโลภ เพราะสิ่งเหล่านี้ กระตุ้นความรู้สึกทางเพศของคนขึ้นมามากมาย ทำให้เกิดอาชญากรรมต่าง ๆ ตามมา เช่น โสเภณี การข่มขืนกระทำชำเรากรณีเมียขี้ขลาด เมียเก็บ เมียเช่า กามโรค เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ระบบทุน หมายถึง ตัวแทนของทุนและระบบความทันสมัยที่เข้ามาทำให้เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) มันมุ่งเน้นไปที่ทางโลกมากกว่า เพราะฉะนั้นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มันเชื่อมโยงกับการตอบ โจทย์เรื่องของโลกคนก็เลยหัน ไปบูชาสิ่งนั้น^{๖๕} ดังจะเห็นได้จากเมื่อสังคมเกิดวิกฤติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจสถาบันต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการเมืองหรือสถาบันทางเศรษฐกิจ ไม่อาจให้ทางออกหรือเป็นที่พึ่งแก่ประชาชนได้ เมื่อผู้คนในสังคมหมดที่พึ่งหรือหาทางออกไม่ได้ ส่วนหนึ่งก็ฆ่าตัวตาย ส่วนหนึ่งก็ใช้ชีวิตดิโง่งมทุจริต ส่วนหนึ่งลักขโมย จี้ ปล้น จะเห็นได้จากสถิติอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้น และอีกส่วนหนึ่งก็หันไปพึ่งไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นที่พึ่งสุดท้ายของสามัญชน สังเกตได้จากในยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำที่สุด จึงเกิดปรากฏการณ์

^{๖๓} แสง จันทร์งาม, **ประทีปธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สร้าวสรค์บุคส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๖.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระมหาสังฆจารักษ์ ปลูก, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตอีสาน, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๖๕} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

บ่อยครั้งที่สุด ดังเช่น ปรากฏการณ์บูของคังตุคามรามเทพ หรือปรากฏการณ์บูชาซุชกที่เกิดขึ้นในช่วงเศรษฐกิจกำลังซบเซา ซุชกก็ถูกตีความหมายใหม่นำเสนอผ่านบทบาทความเป็น “เทพเจ้า” เป็นสัญลักษณ์ของความมีทรัพย์สินเงินทอง เป็นตัวแทนของความประหยัดคอดออม อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของผู้ที่มีพลังเพศและสุขภาพ ความคิดความเชื่อของคนไทยบางกลุ่ม ซึ่งเป็นความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากแนวคิดที่รับรู้เชื่อถือกันมาแต่เดิม^{๖๖} เมื่อประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอย่างนี้ขึ้นมา ซึ่งได้แก่การเจอปัญหาที่มีทุกขภัยมาบีบคั้นคุกคามแล้ว ธรรมดาคนเราก็ต้องลุกขึ้นมาดิ้นรนขวนขวายหาทางออก ซึ่งทางออกสุดท้ายคือการอ่อนวอน บนบานศาลกล่าวต่อเทพที่ตนนับถือ โดยการอ่อนวอนสิ่งศักดิ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความหวังลม ๆ แล้ง ๆ ที่จะได้มาซึ่งโชคลาภก็ต้องทำ

๓. ปรากฏการณ์บูชาซุชกที่เชื่อมโยงกับลัทธิหรือผลลบลันดาล

ปัจจุบันสังคมไทยเป็นสังคมที่อยู่ในสถานะภาพอ่อนวอนขอเรื่อง สังคมแรกก็คือสังคมแห่งการเสพติดบริโภคนิยม สังคมที่สองคือสังคมแห่งการอ่อนวอนขอเรื่อง ก็คือไม่อยากจะลงทุนลงแรงด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง อยากได้อะไรก็วิงวอนขอเรื่องจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เอา ฉะนั้นซุชกก็เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่ถูกล้อวอนโดยคนไทยบางกลุ่มเหมือนกัน เพราะว่าเมื่อบุคคลถูกภาวะสังคมบีบคั้นมันก็ต้องหาที่พึ่งพิงทางจิตใจ นั่นก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะสามารถลบลันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้ได้

ปัจจุบันนี้พราหมณ์มีอิทธิพลขึ้นมาอีก ผสมกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาของเรา ฉะนั้นมันก็เหมือนกับย้อนไปหายุคตั้งแต่โบราณ^{๖๗} เป็นสังคมผสมผี พราหมณ์ ความเชื่ออะไรต่าง ๆ มากมาย มันก็เลยเป็นเหตุทำให้เกิด เวลาเมื่ออะไรแปลก ๆ เกิดขึ้นมาเพราะเรามีความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้ว เมื่อมีปรากฏการณ์บูชาซุชกขึ้นมา คนจึงไปกราบไหว้อ่อนวอนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตัวเองปรารถนา คือเป็นลัทธิหรือผลลบลันดาลจากเทพต่าง ๆ ของพราหมณ์ อีกส่วนหนึ่งในวิถีของชาวบ้านบางกลุ่มอาจจะมองว่า พระเวสสันดรเป็นเชื่อพระวงศ์อาจจะสูงไป อาจจะสัมผัสได้ยาก^{๖๘} ซุชกมีลักษณะคล้ายคนมากกว่าพระเวสสันดร เพราะคนมีรัก โลภ โกรธ หลง เวียนว่ายตายเกิด ซุชกกับพระเวสสันดรเหมือนจะอยู่กันคนละขั้ว^{๖๙} ซุชกอาจจะพึ่น ๆ เหมือนกับชาวบ้านราษฎรธรรมดาจึงสัมผัสได้ง่ายกว่า

^{๖๖} ปฐม หงส์สุวรรณ, นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๑-๒.

^{๖๗} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประกาศ ปรีชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญามมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายวัลลภานุวัฒน์ เฉวียงวาส, หัวหน้าฝ่ายการศึกษาและบริการและตามอัธยาศัย จังหวัดร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๖๙} สัมภาษณ์ นางสิรินชญา กันธิยะ, ผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดนันทบุรี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

หรือบางคนอาจคิดว่าเอาแก่นมดีของเขานามานูชา เช่น เป็นคนประหยัด มีวาทศิลป์ดี คือเลือกเอาแต่ส่วนที่ดีเขามานูชาปฏิบัติเท่านั้น^{๑๐}

ผู้วิจัยจึงสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ทางสังคมเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ทั้งหลาย เช่น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่บีบรัด ปัญหาครอบครัว เป็นต้น เมื่อความทุกข์บีบรัด ทำให้ต้องหาทางออกที่แตกต่าง ๆ เพราะคนไม่รู้จักรอยสัจ ๔ ที่เป็นหนทางดับทุกข์ได้ จึงไม่รู้จะแก้ทุกข์หรือปัญหาอย่างไร แม้แต่การเอาชุกมาเป็นที่พึ่งมาเป็นสรณะ เพราะไม่มีหลักที่จะจับ มนุษย์วันนี้ก็เลยจับมั่วไปหมดเลย ไม่พิจารณาว่าทำๆ ทำไม่ ทำเพื่ออะไร ทำแล้วทำให้ชีวิตเราดีขึ้นอย่างไร ถ้าตอบได้แล้วจึงค่อยทำ เพราะฉะนั้นการบูชาชุกทำไม่ ก็คือเขาไม่มีหลักยึดว่าจะบูชาอะไร ถ้าบูชาพระพุทธเจ้าก็ให้นึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้าแล้วกราบท่าน เคารพท่าน เคารพคุณความดีของพระพุทธเจ้า ส่วนมากก็ไปนึกถึงว่าขอให้ศักดิ์สิทธิ์^{๑๑} ขอบอะไรก็ได้ให้คุ้มครองปรารภ เช่น ขอลูกจากหลวงพ่อโสธร เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า ควรละเลิกนิสัยเอาแต่ขอ หรือพฤติกรรมอ่อนน้อมขอ จะส่งผลให้ผู้ที่มีความเชื่อแบบนี้ไม่พยายามค้นคว้าด้วยตนเองเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ แต่จะรอให้ผู้อื่นเป็นฝ่ายทำให้ ซึ่งถ้าพฤติกรรมแบบนี้ฝังลึกจนกลายเป็นนิสัย เราก็จะกลายเป็นคนชอบงอมือ งอเท้า ขอสิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่น แล้วคาดหวังว่าจะได้สิ่งนั้นโดยไม่ต้องพยายาม หรือเรียกได้ว่ากลายเป็นคนเกียจคร้านจนเป็นนิสัย พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนให้สาวกของพระองค์ทำตัวเป็นขอทานแบบนั้น พระองค์ทรงสอนแต่ว่าสิ่งที่เราได้ สิ่งที่เราเป็นล้วนแล้วแต่เป็นผลจากการกระทำของเราทั้งสิ้น ฉะนั้นหากอนาคตเราอยากได้ อยากมี อยากเป็นอะไร ก็ให้ลงมือทำด้วยตนเอง หากเราทำสิ่งที่ควรทำมากพอ เราขอมได้สิ่งที่เราต้องการอย่างแน่นอน

ค. ปราบกฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพระสงฆ์

พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่สำคัญ ที่กล่าวไว้ในหลักทศก คือบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์ โดยการห้ามปรามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ให้ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง พระสงฆ์เปรียบเหมือนแสงสว่างให้กับชุมชน เป็นผู้แนะนำให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจในหลักของความเป็นจริง รู้จักความดี รู้จักความชั่ว สิ่งที่ไม่ควรทำ สิ่งที่ไม่ควรทำ ใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกที่ควร ในชุมชนนั้นพระสงฆ์ไม่สามารถแยกตัวออกจากชุมชนได้ พระสงฆ์เองก็ต้องพึ่งพาอาศัยคฤหัสถ์ในด้านปัจจัย ๔ คฤหัสถ์ก็พึ่ง

^{๑๐} สัมภาษณ์ พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๑ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

พระสงฆ์ในด้านปัญญาความรู้ที่พระสงฆ์ได้ให้ความอนุเคราะห์ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน หมายความว่า น้ำผึ้งเรือเสือผึ้งป่า มีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมย่อมมีบทบาทหน้าที่ของตน ทุกวันนี้ถ้าหากถามว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่ที่สังคมคาดหวังหรือยัง ก็คงตอบว่ายังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร^{๑๒}

ในการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับเรื่องการบูชาชุกที่ปรากฏในสังคมไทยนี้ ถ้าศึกษาไม่ละเอียดหรืออธิบายไปในทางเสียหายก็จะเป็นแนวทางตีความพระสงฆ์ได้เหมือนกัน เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่กระทบต่อบทบาทพระสงฆ์ไทยโดยตรง ถ้าผู้ศึกษานำเอาหลักการอันแท้จริงที่ตามคัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าไว้ออกมาอ้างโดยไม่มองถึงบริบทของสังคมตามความเป็นจริงว่า การบูชาชุกนั้นว่าด้วยเรื่องอะไรมีประโยชน์หรือมีโทษอย่างไร ควรจะละทิ้งไปเสียทั้งหมดโดยไม่เกี่ยวข้องเลย หรือควรจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างไร เพื่อไม่ให้กระทบต่อหลักการอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงมองเรื่องการบูชาชุกเป็นกลาง ๆ ว่า การบูชาชุกมิใช่เรื่องร้ายแรงอย่างที่หลายท่านคิดหรือคาดการณ์ไว้ เพราะได้ยื่นข้อก็ชวนให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่รุนแรง ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพียงแต่เป็นเรื่องที่ขัดกับหลักการบูชาอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

จากการลงภาคสนาม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบูชาชุกที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย ได้แยกแนวคิดพระสงฆ์ออกได้เป็น ๒ กระแสคือ ๑. แนวคิดพระสงฆ์ฝ่ายปฏิรูป (แนวจารีต) มีความเห็นว่าควรสอนสังฆกรรมล้วน ๆ ๒. แนวคิดพระสงฆ์ที่ถือตามลัทธิประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม (แบบชาวบ้าน) มีความเห็นว่าอภินิหารเป็นอุบายอย่างหนึ่ง ในการสอนธรรม ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดทั้ง ๒ กระแส ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. แนวคิดพระสงฆ์ฝ่ายปฏิรูป พระสงฆ์กลุ่มนี้ถือหลักการปฏิบัติตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก มีความเห็นว่าควรสอนสังฆกรรมล้วน ๆ ปฏิเสธหรือคัดค้านวัตถุนิยม กลุ่มบุคคลเหล่านี้เรียกว่า “กลุ่มปฏิรูป” โดยเน้นในเรื่องเหตุผลปัญญาเป็นหลักเช่น พุทธทาสภิกขุ ปัญญานันทะ และกลุ่มสำนักสันตือโสภซึ่งมีสมณะโพธิรักษ์เป็นเจ้าสำนัก ต่างก็มีความเห็นในลักษณะที่ปฏิเสธวัตถุเหล่านี้ตามประวัติของสมณะโพธิรักษ์นั้น เดิมที่มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ตรีจ্ঞานวิชา การทรงเจ้า และสะสมพระเครื่องของขลังต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่มาภายหลังทราบว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่รูปปั้นที่ควรยึดถือ และพระเครื่องก็ทำมาจากตรีจ্ঞานวิชา ไม่ใช่ที่พึ่งตามพุทธโอวาท^{๑๓} แต่อย่างไร

^{๑๒} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๓} รศ.ดร. กัทรพร สิริกาญจน, รายงานวิจัยเรื่อง “สำนักสันตือโสภ : ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

อีกกลุ่มหนึ่งคือ สำนักปฏิบัติที่เน้นในเรื่องสมาธิกรรมฐาน เช่น พระป่าสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็เป็นกลุ่มปฏิรูปพระพุทธศาสนาอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่สนับสนุนเรื่องวัตถุมงคลอันเป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระอาจารย์มั่น เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่นิพพาน การสร้างวัตถุมงคลจึงเป็นอะไรที่ขัดกับวัตรปฏิบัติของพระป่าโคนสันเขิง แต่ศิษย์ในยุคหลัง ๆ ได้แยกออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่อนุโลม กับฝ่ายที่ห้ามเด็ดขาด

สำหรับฝ่ายแรก ศิษย์บางองค์อนุโลมให้สร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลได้ เห็นได้จากกรณีที่มีผู้นิยมสร้างเหรียญรูปพระอาจารย์ต่าง ๆ เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แห่งวัดดอยแม่ปิง จังหวัดเชียงใหม่ หรือศิษย์องค์อื่น ๆ ของพระอาจารย์มั่นในยุคต้น ซึ่งมีการสร้างออกมาหลายต่อหลายรุ่นจนเป็นที่นิยมของคนทั่วไป แต่หลวงปู่แหวน ท่านก็เคยปรารภกับลูกศิษย์ว่า “คนที่มาหาเรา แทนที่จะมาปฏิบัติธรรม แต่กลับมาให้ปลุกหรือห้อยหรือเป่าให้” เครื่องรางของขลังท่านถือว่าเป็นสื่อกลางในการที่จะชักนำคนให้เข้ามาหาพระได้ แต่คนโดยทั่วไปมองแต่ในด้านอิทธิปาฏิหาริย์ของท่านมากกว่า^{๑๔} และศิษย์ของพระอาจารย์มั่นบางองค์ก็ห้ามสร้างวัตถุมงคลโดยเด็ดขาดแต่มุ่งสอนธรรมเป็นหลัก เช่น พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) ศิษย์ที่สำคัญองค์หนึ่งของท่าน ท่านก็ไม่ยอมให้ใครจัดสร้างหรือปลุกเสกวัตถุมงคลใด ๆ เลย แม้แต่น้ำมนต์ท่านก็ห้ามโดยเด็ดขาด กลุ่มปฏิรูปเหล่านี้จะปฏิเสธพิธีกรรมในลักษณะที่เป็นศิรัจฉานวิชาโดยตรงเช่น การปลุกเสก การสะเดาะเคราะห์ การนับถือผี หรือบางสำนักถึงกับไม่สร้างพระพุทธรูปหรือรูปเคารพใด ๆ เลยก็มี^{๑๕}

จากการศึกษาหลักการข้างต้นนี้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ที่มุ่งปลดปล่อยบุคคลจากการพึ่งพาอำนาจภายนอกเป็นการพึ่งตนเอง โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และเมื่อกล่าวเชื่อมโยงถึงหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา จึงสามารถสรุปได้ว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นพิเศษในตัวเอง ไม่เหมือนกับลัทธิอื่น ๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคลเพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในบุคคลอื่นเป็นสำคัญ แก่นของการบูชาในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของธรรมไปโดยปริยาย เพราะทั้งบุคคลที่บูชาบุคคลที่ถูกรับบูชาและพฤติกรรมที่แสดงออก รวมทั้งเป้าหมายของการบูชาล้วนมีธรรมเป็นหลักใหญ่ การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าในฐานะผู้บันดาลความสุขให้เลย

^{๑๔} J.L. Taylor, *Forest Monks and the Nation-state*, (Singapore:Scapa Pte.Ltd.,๑๕๕๓), p.๑๘๔ - ๑๘๕.

^{๑๕} พระมหาทวี ไกรบุตร, “ศิรัจฉานวิชา:ศึกษาเชิงวิเคราะห์ทรรศนะและแนวปฏิบัติในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔)

อย่างไรก็ตามหลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับการบูชาในสังคมพระพุทธศาสนานั้น หากได้เป็นไปตามที่กล่าวมาทั้งหมด เพราะหากพิจารณาโดยสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสังคมพระพุทธศาสนา ก็จะพบว่า แนวคิดแบบวิญญูณนิยมหรือความเชื่อในเรื่องภูต ผี ปีศาจ รวมทั้งเจ้าพ่อและเทวดาทั้งหลายนั้น ที่กล่าวในตอนต้นยังปรากฏอยู่ในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนมากมาย วิถีปฏิบัติในการบูชาสิ่งต่าง ๆ ของชาวพุทธดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความสำคัญที่ธรรมหรือมีเป้าหมายที่ธรรมเหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามนัยในพระไตรปิฎก ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเวทมนต์คาถายังคงมีปรากฏในสังคมไทยมากมาย การเชื่อในอำนาจเครื่องรางของขลังและอำนาจของเทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ต่าง ๆ จนเกิดเป็นพิธีกรรม เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และการบวงสรวงเทพเจ้า ตลอดถึงการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นสิ่งชาวพุทธในสังคมไทยกระทำกันอยู่โดยไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะมีบางคนบางกลุ่มจะตำหนิว่าเป็นเรื่องมมงายก็ตาม แต่คนส่วนมากก็ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อของตนอยู่ เมื่อสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันในการปฏิบัติระหว่างกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งถือตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก ยึดธรรมเป็นเรื่องสำคัญ มีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาตนสู่พระนิพพานหรือการพ้นทุกข์

๒. แนวคิดพระสงฆ์ที่ถือตามลัทธิประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม มีความเห็นว่าอิทธิบาทเป็นอุบายอย่างหนึ่ง ที่ผสมผสานกับวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาบางส่วน แต่ก็โอนเอียงไปทางวิญญูณนิยมและไสยศาสตร์เสียมากกว่า ดังที่การนับถือบูชาพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะยกย่องพระพุทธเจ้าในฐานะเทพที่มีอำนาจลบล้างกาล เป็นต้น ตลอดถึงความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตซึ่งควบคู่ไปกับเรื่องกฎแห่งกรรม แต่จะหนักไปในทางความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตโดยมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมแต่เพียงผิวเผิน บางคนนึกถึงเรื่องกฎแห่งกรรมเพียงเมื่อตนประสบกับความทุกข์หรือเคราะห์ต่าง ๆ แล้วใช้ปลงใจว่าคงเป็นเพราะเคยทำกรรมมาอย่างนี้ ก็ต้องรับกรรมอย่างนี้ กรรมจึงดูเหมือนเป็นเรื่องไม่ดีที่บุคคลได้รับไป ความเข้าใจเรื่องกรรมจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมไทยเช่นกัน

นอกจากนี้แม้แต่เรื่องที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ยังมี การผสมผสานกันระหว่างฝ่ายอจาริยวาทและเถรวาท^{๓๖} เป้าหมายของการปฏิบัติตามลักษณะความเชื่อที่ว่ามานี้โดยส่วนมากอยู่ที่ การได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุขหรือสิ่งที่น่าปรารถนาด้านวัตถุ มากกว่าการสร้างเสริมคุณธรรมในลักษณะพัฒนาตนสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้มีการประณามพฤติกรรมกรรมกำนันถือพระพุทธศาสนาตามแนวทางของกลุ่มหลังจากผู้ยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลักอยู่เนื่อง ๆ แต่การจะถือว่าบุคคลกลุ่มที่ถือปฏิบัติอย่างนี้มีใช่ชาวพุทธไปเสียเลยก็ไม่ได้ เพราะถ้าเป็น

^{๓๖} คณฺย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๒๑๑.

เช่นนั้น พระพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นศาสนาของคนส่วนน้อยในประเทศไป เพราะการเข้าถึงธรรมะย่อมแตกต่างกัน เป็นกุศโลบายของครูบาอาจารย์ที่อยากจะสอนคน เหมือนบัว ๔ ประเภท ดังที่พระมหาสังฆารักษ์ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. ขอนแก่น ได้กล่าวว่า คนก็มีหลายประเภท กลุ่มนี้ก่อนที่จะเอาแก่นธรรมก็ให้เขาเก็บเปลือกเก็บกระพี้ไปก่อน ถ้าเขาได้แล้ว ก็ไปสวดมนต์ ไปท่องคาถาเป็นการบูชารำพึงตั้งจิตอธิษฐาน ไปภาวนา ก็เป็นการสอนเขาไปในตัว ก็อาจจะเป็นกุศโลบาย ในมุมมองของครูบาอาจารย์ที่ท่านปลุกเสกขึ้นมา หรืออาจจะเป็นในลักษณะว่าการเสกคาถาพุทธาณาภาพ พุทธาภิเษกเข้าไปอันเชิญเทวดาให้มารักษาก็มี ซึ่งความจริงไม่เกี่ยวกับชุกขเลย ะไรอย่างนี้^{๑๗}

ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาแนวพระชนานิยม (แบบชาวบ้าน) ไม่ยึดมั่นตามคำสอนในพระไตรปิฎก จึงทำให้มีลักษณะขัดแย้งกับแนวคำสอนของพระสงฆ์ฝ่ายปฎิรูป (พุทธศาสนาแนวจารีต) อยู่มาก โดยลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาแนวพระชนานิยม (แบบชาวบ้าน) ก็คือ การผสมผสานกับลัทธิความเชื่ออื่นอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมและการใช้เวทย์มนต์คาถาแบบไสยศาสตร์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของตนเข้าด้วยกัน ลัทธิวิญญาณนิยมที่เชื่อในภูตผี ปีศาจ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนาแบบนี้เป็นอย่างมาก^{๑๘} โดยลักษณะนี้แนวคิดและความเชื่อแนวพระชนานิยม(แบบชาวบ้าน)เกี่ยวกับการบูชาจึงมีปัจจัยสำคัญของแนวคิดอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ ความเชื่อและพิธีกรรม

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ปรากฏการณ์บูชาชุกขหรือการสร้างชุกขในสังคมไทย เป็นแนวคิดของพระสงฆ์กลุ่มพระชนานิยม ที่ต้องการโอนอ่อนผ่อนตามชาวบ้าน โดยมีหลักการที่ว่า ๑. ชาวบ้านต้องการ ตามใจชาวบ้าน ๒. ให้ถือไปก่อน ต่อไปค่อยให้ดีทีหลัง ๓. เป็นอุบายที่จะชักจูงคนเข้าศาสนา ดังที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อสัมภาษณ์แนวคิดในการสร้างจากสำนักอาจารย์ต่าง ๆ โดยมีคำถามข้อหนึ่ง ที่บ่งบอกว่าเป็นแนวคิดพุทธศาสนาพระชนานิยมหรือแบบชาวบ้าน โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามว่า ในปัจจุบันนี้ได้มีบุคคลบางกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ว่า การบูชาชุกขเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านมีความคิดเห็นเป็นอย่างไร? ผู้วิจัยก็ได้รับความเมตตาจากท่านในการตอบคำถามเป็นอย่างดี โดยท่านเหล่านั้นได้ให้ทัศนะและมุมมองว่า มีรายละเอียดดังนี้

พระครูปฐมวรกิจ (หลวงพ่อบุญนาถ) เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ท่านได้ให้ทัศนะว่า ถามว่ามันถูกต้องหรือเปล่า ถ้านัยยะ มันก็ไม่ถูก แต่อีกมุมหนึ่งมันเป็นกำลังใจ ให้คนทำมาหากิน เป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต ถ้าเราศึกษากันจริงๆ แล้วมันก็ไม่ถูกเป็นคนไม่ดี แต่คู่กับ

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระมหาสังฆารักษ์ ปต โภ, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตอีสาน, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

พระพุทธเจ้ามาตั้ง ๕๐๐ ชาติ ไม่ถูกตามพระไตรปิฎก แต่ถูกในระดับชาวบ้านเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ถามว่าดอกบัวเกิดขึ้นจากโคนตมไหม? แต่ผลสุดท้ายต้องมาบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เปรียบเสมือนคน ชูชกคุณบอกว่าคำ บรูช ให้โทษก็จริง แต่ว่าเป็นของคู่กัน ไปคู่กันมา เราให้ข้อเสนอว่ารูปพระพุทธเจ้าพิเศษ แต่ก็ดีพิเศษแต่ก็ต้องศึกษา ก็บอกแล้วบัวสี่เหล่า บางคนเชื่อพระพรหม พระอินทร์ พระอิศวร พระพิฆเนศเชื่อได้ทั้งนั้น แต่ว่าสาระแก่นสารจริงๆ พระพุทธเจ้าเราดีที่สุดแล้ว ได้กราบ ได้ไหว้ได้เห็น ได้บูชา เป็นมงคลสูงสุด แต่ต้องศึกษาจริง ๆ ต้องเข้าใจ แต่ถ้าไม่เข้าใจเราก็จะหมั่นความเชื่อไปที่ชูชก หรืออะไรก็ว่าไป สรุปว่ามันเป็นมุมมองแต่ละคน เชื่อโดยไม่คิดเป็นกำลังใจการทำมาหากิน ไม่เดือดร้อนคนอื่น เราเอาส่วนที่ดีของชูชกมาเป็นปฏิบัติให้เรา คนเรามันไม่เหมือนกัน แต่ที่เหมือนกันคือเป็นคนดี^{๗๕}

จากการสัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ ด้วยคำถามเดียวกันท่าน ได้ให้ทัศนะว่า ตอนนี้ถ้าให้พระสงฆ์ทั้งสองแสนรูปนั่งวิปัสสนากัมมัฐานทั้งหมด ความเจริญทางพระพุทธศาสนา มันอยู่ได้ไหม? มันต้องมีทั้งปริยัติทั้งปฏิบัติ มันต้องมีเรื่องอื่นมาเป็นองค์ประกอบ พิธีกรรมมันต้องอยู่ในโลกก็คนเขายังไม่ศรัทธา ศรัทธายังไม่มั่นคง แต่เขาต้องการอย่างนี้ เขาเรียกว่าผ่อนสั้นผ่อนยาวเพื่อจะเรากลามเข้าไปเรื่อย ๆ ได้กินไปเรื่อย ๆ พอเขาอยู่ได้แล้วก็บอกว่าโยมที่คล่อง ๆ กินอยู่อย่างนี้วัดคุณกลอะไรก็ดีนะมันเกิดจากอะไรมันเกิดจากศรัทธาใช่ไหม? โยมศรัทธาขนาดนี้ยังได้ขนาดนี้เลย ถ้าโยมลองมาทำจิตให้ว่างดูซิ ค่อย ๆ ดึงไปเขาไปเพราะเขายังไม่รู้เรื่องของเรา เรื่องนี้มันช่วยชีวิตครอบครัวเขาไม่ได้แต่เรื่องชูชกมันช่วยเขาได้ เพิ่มกำลังใจให้เขาต่อสู้ต่อไปก่อน แล้วค่อย ๆ ดึงเขาเข้ามา สมมุติคนเราจะไปเชียงใหม่ คุณไปกินน้ำที่เชียงใหม่ระหว่างทางคุณไม่ต้องกินน้ำนะ มันหิวระหว่างทางจะทำยังไงหรือว่าเดินไปไหนก็ได้ ไปเอาน้ำ ยีสิบกิโลหน้า ทำอะไรไม่ต้องกินเลย รอกินน้ำตรงโน้นไม่ต้องตายไปก่อนหรือ อะไรจับได้ก็กินไปก่อน ดันไม้ข้างทางมีน้ำก็ไปดื่อกินก่อน ก็เหมือนกับสิ่งที่เราแะนี่แหละ แต่เราอย่าให้มันออกนอกกริตนอกรอยเช่น มนต์ดำอะไรต่างๆ อย่าไปทำ^{๗๖}

จากการสัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดทรงธรรมได้ให้ทัศนะว่า ที่จัดสร้างขึ้นมาเพื่อให้โยมเขาถือคืออย่างหนึ่งว่า ๑.ชูชกแก่เป็นคนขอทาน ได้มีเงินมากมามหาศาล แต่แก่ก็ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือย ให้ชาวบ้านเขาเห็นว่าแก่รวย ก็ยังจนเป็นขอทานวันยังค่ำ ข้อ ๒ ไม่รังเกียจตัวเองที่เป็นขอทาน ใครจะค่าจะว่าอย่างไรเขาก็ขอทาน อีกส่วนหนึ่งก็คือว่าคดีของชูชกที่ให้โยมเขาไปใช้ ๑. ไม่ท้อแท้ ไม่ท้อถอย จงมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำคุณงามความดีก็ทำไป ไม่เดือดร้อนชาวบ้าน ไม่เดือดร้อนคนอื่นไม่เดือดร้อนตนเอง ก็สร้างสมคุณงามความดีก็ทำไปอย่าท้อแท้ อย่าท้อถอย การทำความดีทุกสิ่งทุกอย่าง จะให้ราบรื่นทุกสิ่งทุกอย่างก็คงไม่ใช่ ต้องมีอุปสรรค

^{๗๕} สัมภาษณ์พระครูปทุมวรภิจ (หลวงพ่อบุญญาน), เจ้าอาวาสวัดบางกุ่มีทอง, ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

เช่นเดียวกับชุก จะไปไหนก็มีคนค่าคนว่า แต่คนค่าคนว่าก็ยังให้เงินชุกใช้ การทำงานกว่าจะได้เงิน มันต้องลำบากนะ จะได้ง่าย ๆ คงไม่ใช่ ประมาณนั้นมากกว่า^{๕๑}

จากทัศนะทั้ง ๓ รูป บ่งบอกให้ทราบว่ามีคามโน้มเอียง ที่ต้องการโอนอ่อนผ่อนตามชาวบ้าน โดยมีหลักการที่ว่า ๑. ชาวบ้านต้องการ ตามใจชาวบ้าน ๒. ให้ถือไปก่อน ต่อไปค่อยให้ดีทีหลัง ๓. เป็นอุบายที่จะชักจูงคนเข้าศาสนา ที่บ่งบอกว่าเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ต้องการให้ชุกเป็นสื่อในการสอนธรรมะ แต่อีกส่วนหนึ่งก็ต้องยอมรับความจริงว่าเป็นพุทธพาณิชย์ สังเกตได้จากมีกาโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ มีการจัดนิทรรศการ “ชุกบันดาลทรัพย์” ตามห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ มากมายหลายที่ ดังที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ในยามที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนขาดที่พึ่ง ยามที่คนว่าแห้ว คนที่เขาประสบความสำเร็จในด้านนี้ (พุทธพาณิชย์) จะคอยจูงหว่า ที่คนว่าแห้ว ขาดที่พึ่ง ก็จะหยิบยื่นสิ่งเหล่านี้ออกมาพอดี ได้จูงหว่าในการตลาด ถ้ามองว่าเขาเป็นคนฉวยโอกาส แต่ถ้าไปถามเขา เขาจะบอกว่าไม่ใช่ เขาเสนอสิ่งที่คิดแก่ประชาชนเขา ไม่ได้บังคับให้ซื้อนี่ เพราะสังคมไทยเป็นสังคมไสยศาสตร์ ที่คนส่วนมากที่อะไรก็ตามที่ทำให้เกิดโชคลาภ เพราะการไปโรมทส่วนหนึ่งก็มาจากพระ คนเชื่อถือพระ พอพระพูดว่าทำให้รวยคนก็เฮโรไป ไม่ได้บูชาเพราะเข้าถึงคุณธรรมหรือเอาปฏิบัติของชุกมาใช้หรือ มุ่งหวังที่จะขายชุกได้แล้วคนที่ซื้อชุกไปก็หวังให้ตัวเองร่ำรวยก็แค่นั้นเอง^{๕๒}

จากการศึกษาปรากฏการณ์บูชาชุกที่เชื่อมโยงกับพระสงฆ์ คือพระสงฆ์และนักวิชาการส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการสร้างวัตถุนิยม เช่น เครื่องรางของขลัง การปลุกเสก การสะเดาะเคราะห์ การนับถือผี และพิธีกรรมอะไรต่าง ๆ ที่โน้มเอียงไปทางด้านวัตถุ แต่ควรจะสอนสังฆกรรมล้วน ๆ เช่น พุทธทาส พระธรรมปิฎก เป็นต้น ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพระสงฆ์ควรปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีระดับความรู้ไม่เท่ากัน การใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสอนธรรมะจึงน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าโทษ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งหนึ่งก็ต้องยอมรับความจริงว่าเป็นพุทธพาณิชย์ มีข้อสังเกตได้จากพฤติกรรมชวนเชื่อต่าง ๆ ที่แสดงออกมา มีรายละเอียดดังนี้

๑. มีการสร้างและประชาสัมพันธ์อย่างครึกโครม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้จับจ่ายมาเป็นทุนรอน การสร้างศาสนสถานบ้าง สาธารณสถานทั่วไปบ้าง โดยมีการกำหนดราคาค่างวดไว้ชัดเจน ในทางตรงกันข้ามมีหลายวัด พระก็ถูกกรรมกรวัดหรือพวกญาติโยม วงการของเครื่องรางของขลังให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาว่าเราควรทำอย่างไรอย่างนี้ แล้วพระก็คล้อยตาม มันจึงเกิด

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๕๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

กระแสการบูชาชุกขึ้นมา เมื่อทำขึ้นมาแล้ว การลงทุนมันก็ต้องมีการหวังผลกำไร มันก็ต้องโฆษณา ประชาสัมพันธ์ อดอ้างสรรพคุณ เอาไปใช้แล้วคืออะไร^{๔๓}

๒. จะมีคณะบุคคลหรือกลุ่มคนที่มองเห็นประโยชน์เข้ามาร่วมสร้าง โดยตอนแรกอาจเป็นผู้ใกล้ชิดและต่อมาก็เปลี่ยนเป็นนายทุนเข้ามาดำเนินการ หรือออกค่าใช้จ่ายทุกอย่าง แล้วก็มีการแบ่งปันหรือไม่ก็ใช้กรรมวิธีที่ฉ้อฉลปนปลอมสำหรับวัตถุมงคลที่เป็นที่ต้องการตลาด

ส่วนสาเหตุที่สำคัญ คือการมุ่งหวังผลประโยชน์ของพวกนักเลงพระ นักค้าวัตถุมงคลที่ทำมาหากินด้วยการสร้าง จัดจำหน่ายพระเครื่อง เครื่องรางชุกต่าง ๆ และด้วยสภาพเศรษฐกิจที่ไม่อาจหาอาชีพอื่นทำ หรือไม่มีวิธีการหาเงินด้วยวิธีอื่น จึงมีการทำพุทธพาณิชย์เพื่อหารายได้มาสนองความต้องการภายในครอบครัว ในเวลาเดียวกันวัดต่าง ๆ ก็ได้แข่งขันกันหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายภายในวัด และปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ จึงทำให้สร้างพระ สร้างชุกมาจำหน่าย โดยการทำโปรโมทโฆษณา และประกาศให้จับจอง มีการสมนาคุณพิเศษ วิธีการที่วัดบางแห่งใช้เพื่อให้มีผลด้านการจัดจำหน่ายเป็นต้นว่า

๑. พยายามนิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาร่วมพิธีปลุกเสกพระ
๒. โฆษณาจุดใจพุทธศาสนิกชนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น มีการปลุกเสก ๑ ไตรมาส เป็นต้น
๓. โฆษณาชวนเชื่อถึงอิทธิฤทธิ์พิเศษ เช่น ขณะหล่อพระมีฟ้าผ่า บล็อกแตก หลังคาโบสถ์ทะลุ เป็นต้น
๔. สร้างสถานการณ์ สร้างข่าวขึ้นมาให้น่าเชื่อถือ เช่น ชุกขอแล้วถูกหวยห้าล้าน สิบล้าน ออกรายการทีวี อินเทอร์เน็ต เป็นต้น
๕. เปิดให้สั่งจองล่วงหน้า และเมื่อสั่งจองสามารถจองได้ในราคาพิเศษ

พุทธศาสนิกชนเมื่อได้ทราบข่าวหรือรู้ถึงสรรพคุณที่มีการประโคมกันแล้วก็ยิ่งศรัทธา และเมื่อลงมือใจศรัทธาแล้วหรือได้รับการชวนเชื่อเช่นนี้ คนไทยก็มักจะมีการแตกตื่นไปตามกระแสที่เกิดขึ้นมา ทำให้ลงทุนไปจับจอง หรือจัดซื้อแม้ว่าราคาจะสูงก็สู้ เพราะเกิดความคลั่งใคล้ต่อวัตถุที่ประโคมข่าวนั้น^{๔๔}

^{๔๓} สัมภาษณ์ พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๑ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๔๔} พระมหามนตรี วุฒิกโก “อิทธิพลของวัตถุมงคล ที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

ข. พระสงฆ์ขาดหลักการที่แท้จริง

พระสงฆ์ขาดหลักการที่แท้จริงของความเป็นพุทธ เนื่องจากว่าพระสงฆ์เป็นผู้สอน เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่พระสงฆ์ไม่สอนไปทำเสียเอง โดยการชี้แนะ แนะนำ มุ่งไปที่พุทธพาณิชย์^{๕๕} ในขณะที่เรามีพระสงฆ์ทั่วประเทศมากมายแต่ชาวพุทธกลับไม่ค่อยเข้าใจในพระพุทธศาสนา เพราะว่าปัจจุบันนี้พระทำหน้าที่แค่ทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่สั่งสอนญาติโยมหรือชาวบ้านเหมือนสมัยก่อน เนื่องจากความสัมพันธ์พระกับชาวบ้านเปลี่ยนไป จากแนวราบเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง พระไปติดกับบริโภคนิยมและสมณศักดิ์ ที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง พระอยู่กับระบบราชการ ก็เลยไม่ค่อยสนใจชาวบ้านเหมือนอย่างแต่ก่อน ที่พระกับชาวบ้านสัมพันธ์กันในแนวระนาบ รุ่นคุณปู่ คุณย่า ผูกพันกันมาก^{๕๖} ดังเช่นญาติโยมจะเป็นผู้ให้สมณศักดิ์พระที่เรียกกันว่า หดสงฆ์ เมื่อพระนั้นมีคุณงามความดี เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชาวบ้าน แต่ปัจจุบันราชการเป็นผู้แต่งตั้งสมณศักดิ์ จึงทำให้พระสงฆ์เหินห่างชาวบ้าน และมุ่งไปที่ ลาภ ยศสรรเสริญ ดิศบริโภคนิยมเหมือนกับชาวบ้าน มุ่งไปที่ความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ ตามวัดต่าง ๆ จึงเกิดวัตถุมงคลขึ้นมากมาย แต่ที่สำคัญไม่ใช่วัตถุมงคลตามพระพุทธศาสนา เช่น พระพิฆเนศ พระสิวะ เจ้าแม่กวนอิมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามวัดในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์หนีจากหลักการของตัวเอง ไปติดกับบริโภคนิยม มุ่งแต่หาเงินมาสร้างวัด แต่ขาดหลักการความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านซึ่งเคยสัมพันธ์กันในระบบบุญกุศล ก็กลายเป็นความสัมพันธ์ในระบบผลประโยชน์ กลับกลายเป็นทำเพื่อแลกเปลี่ยนวัตถุมงคล ทำเท่านั้นบาทได้ชนิดนี้ ทำเท่านั้นได้ชนิดโน้น เรื่องบุญกลายเป็นการซื้อขายไป^{๕๗} ดังที่ผู้วิจัยเคยเห็นป้ายโฆษณางานบุญกฐินตามวัดต่าง ๆ ที่บอกว่าทำกฐินก็กอง แล้วจะได้วัตถุมงคลมาบูชา เป็นต้น นั่นแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้สูญเสียหลักการของตนเอง

ดังนั้นพระสงฆ์ต้องรู้ก่อนว่าหลักพระพุทธศาสนาคืออะไร และต้องสอนให้เขาู้หลักการบูชาในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าไม่ทรงใช้ฤทธิ์ ใช้วิเศษเชิงผงในตา ผู้ไม่สามารถใช้อุทสาสนีปาฏิหาริย์ให้ถึงความจริงได้ก็อาศัยฤทธิ์เป็นสื่อเพื่อจูงใจคนเข้ามา แต่ต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเพื่อดึงเขาก้าวต่อ ไม่ใช่ดึงตัวเข้าไปหมกอยู่ให้เขาหลงยิ่งขึ้น ตัวเองหลงลากสักการะ แทนที่จะมุ่งประโยชน์แก่เขา ก็กลายเป็นมุ่งจะเอาจากเขา กลายเป็นหลอกลวงเขาไป จะพาเขาเดินก้าวหน้าไป

^{๕๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อภิษฎาวัฒน์ โปธิสาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๕๖} สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๕๗} วศินอินทสระ, *คุณสมบัติพื้นฐานของชาวพุทธ*, (สมุทรปราการ : บริษัทขุมทองอุตสาหกรรมกรพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕.

เริ่มต้นที่ตัวเองต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ก่อน ต้องมีเมตตา กรุณา ปราบณาดีต่อเขา ไม่คิดหลอกลวงหาลาก ลักการะจากเขา การที่ชาวพุทธจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเทพเจ้า เทพชุก หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิเดช ปาฏิหาริย์ทั้งหลายนั้น จะพอยอมรับได้หรือไม่ นั่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ให้ดู จุดสำคัญดังต่อไปนี้

๑. คูที่เจตนาของผู้ปฏิบัติ ถ้ามีเจตนาใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุบายดึงหรือชักจูงคนที่ยังอยู่ ห่างไกล ให้ขึ้นมาเข้าสู่ธรรมและใช้ภายในขอบเขตที่จำกัดไม่ขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนา และมีการสอนธรรมไปด้วยก็พอยอมรับได้ แต่ถ้าใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือทิวปาฏิหาริย์เพื่อจูงคนให้หลงคิด หรือตัวเองก็หลงหมกมุ่นอย่างนั้น ก็ไม่อาจยอมรับได้ ยิ่งถ้าใช้ล่อเพื่อหาลากลักการะผลประโยชน์ ให้แก่ตน ก็ยิ่งเป็นการทำลายศาสนาหนักขึ้นไปอีก

๒. คว้าผิดหลักการของพุทธศาสนาหรือไม่ โดยตรวจดูหลักสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๒.๑ หลักกรรม คือ ความเชื่อในการกระทำให้เกิดผลตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียร พยายาม ถ้าใช้ความศักดิ์สิทธิ์แล้วทำให้คนหมกมุ่นหวังผลสำเร็จจากการคลบนันดาล งอมือ งอเท้า นั่ง นอนคอยรอผลก็ผิดหลักศาสนาอย่างเต็มที่ แต่ถ้าช่วยให้เขาเกิดกำลังใจ มีกำลังใจมาเสริมส่งให้มีความเพียรพยายามทำสิ่งถูกต้องดีงาม หรือทำกรรมดีด้วยความหนักแน่นจริงจังยิ่งขึ้น ก็พอยอมรับได้

๒.๒ หลักศึกษา คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตน ให้เจริญงอกงาม ขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม การดำเนินชีวิต จิตใจและปัญญา ถ้าใช้แล้วกลายเป็นการล่อให้หลงหมกมุ่น เพลิดเพลินอยู่กับความหวัง ชัดขวางฝึกฝนและพัฒนาตนของคน ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าใช้เพียงเป็นสะพาน หรือบันไดให้เขาก้าวไปในทางที่ถูกต้องต่อไป ไม่ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนในศีล สมาธิ ปัญญา ก็พอยอมรับได้

๒.๓ หลักความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ คือ การที่ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ จะต้องพัฒนาให้ประณีตสมบูรณ์ขึ้น เปลี่ยนจากเดชที่เปลือกกล้วยเกิดจากกิเลสมาเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุด แห่งความบริสุทธิ์ ความดีงามและปัญญาที่ลอยพ้นอยู่นอกกิเลส ถ้ายังมัววุ่นวายอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิเดชที่เปลือกกล้วยเกิดจากกิเลส เอาความศักดิ์สิทธิ์อภินิหารมาเสริมสนอง โลภะ โทสะ โมหะ ใช้เป็น เครื่องมือแย่งชิงผลประโยชน์ทำร้ายเอาเปรียบกัน ก็เท่ากับถอยหลังกลับไปวนเวียนอยู่ในโลกยุคคิด คำบรรพ์ แล้วอารยธรรมจะพัฒนาไปได้อย่างไร ก็เหมือนกับเอาเทคโนโลยีและวิทยาการที่ก้าวหน้า มาใช้ทำสงครามหรือเบียดเบียนทำร้ายกัน อย่างที่เป็นปัญหากันมาจนบัดนี้ มนุษย์มองเห็นคุณค่าของ ศาสนาเพียงแค่นี้เท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งพระพุทธศาสนาไว้ให้คนเอามาทำกันแบบนี้แน่

เพราะฉะนั้น จะต้องโอนย้ายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่เต็มไปด้วยกิเลส เข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัย ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากคุณธรรม ความบริสุทธิ์และปัญญาที่อยู่เหนือกิเลส เพื่อให้มนุษย์เดินเข้าทางของการพัฒนาต่อไป ไม่ใช่ดึงเขาออกไปทางตรงข้าม^{๘๘}

สรุปว่า ในแง่ชาวพุทธเราต้องเข้าใจหลักการหรืออุดมคติของพระพุทธศาสนา หรือแก่นพระพุทธศาสนาคืออะไร แต่ในแง่หนึ่งเราต้องยอมรับความเป็นจริงของพระพุทธศาสนาว่า เมื่ออยู่ในสังคมแบบนี้ มันจะไม่บริสุทธิ์เหมือนกับหลักการในอุดมคติ คราวนี้สังคมไทยที่ผ่านมา เมื่อเรามีการปฏิรูปศาสนา เมื่อ ๑๕๐ ปีที่แล้ว พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส บอกว่า พระจะต้องเป็นไปตามหลักอุดมคติ ผู้ที่มาเรียนจะต้องมุ่งไปที่ศาสนทายาท ที่จริงพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็สนับสนุนการศึกษา แต่มารุ่นหลัง การบวชพระจะต้องเป็นศาสนทายาทอย่างเดียวไม่ให้เรียนการศึกษาทางโลก เช่น ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ ก็ไม่ให้เรียน เพราะเมื่อเรียนแล้วอาจจะสึก ทั้งที่พระบวชที่ไม่ได้เรียน สึกเป็นฆราวาสมีเยอะแยะ เพราะท่านต้องการให้ศาสนาบริสุทธิ์ นี่คือนี่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือว่า ไสยศาสตร์มันก็ไม่ได้หายไปไหน มันก็กลับมาที่วัด สิ่งที่ครอบงำพระพุทธศาสนา เวลาที่เราจะเข้าใจหรือมีปฏิบัติการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องมี ๒ มิติเสมอ คือ ๑. หลักการคืออะไร ๒. ความเป็นจริงคืออะไร แล้วก็ต้องยอมรับความเป็นจริงตามที่มันเป็นด้วย เพราะว่าไม่เคยมีที่ไหนที่มีน้ำบริสุทธิ์ น้ำที่ไหนก็ต้องมีสิ่งเจือปนบ้าง เช่น น้ำในสระ น้ำในคลอง น้ำในแม่น้ำ ถ้าเราพยายามยึดแต่หลักการที่บริสุทธิ์หรือพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ มันจะมีปัญหาในการผลักดัน เพราะที่เราพยายามจะผลักดัน คือพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ มันก็จะไม่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เพราะคนมีหลายประเภท เป็นกุศโลบายแล้วแต่ว่า เราจะนำพระพุทธศาสนาเข้าไปอย่างไร โดยไม่ยึดมั่นแต่หลักการ

สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางออกที่พระสงฆ์ควรจะทำในเวลานี้ หรืออะไรพอที่จะเป็นไปได้ ที่คณะสงฆ์พอจะทำได้เวลานี้ คือ

๑. การเป็นแบบอย่าง ทางอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่จับต้องได้ เช่น การดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย การไม่พึ่งพิงความสุขทางวัตถุ การค้นพบความสุขจากภายใน เป็นแบบอย่างให้ผู้คนได้เห็น ว่า สุขที่ไม่อิงวัตถุหรือเนกขัมมะสุข เป็นจริงได้ ทำแล้วก็มีความสุข ไม่ต้องบริโภคมามากก็มีสุขได้

๒. การเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาชีวิตหรือให้คำปรึกษาสามารถให้คำตอบในการแก้ปัญหาชีวิต และถ้าทำได้มากกว่านั้น ก็ให้คำอธิบายถึงการมองปัญหาสังคม ในอีกมุมมองหนึ่งแบบ

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *สิ่งศักดิ์ เทวฤทธิ์ ปาฏิหาริย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖ - ๑๗.

พุทธ เพื่อที่จะทำให้เกิดแนวทางใหม่ในการแก้ทุกข์ของสังคม ไม่ใช่ปล่อยไว้วัดนิยมหรือวิทยาศาสตร์ มานิยามว่าทุกข์ของสังคมคืออะไร แต่พุทธศาสนาก็สามารถให้คำนิยาม แล้วก็สามารถให้คำอธิบายให้ทางออกได้ เพราะในมิติทางจิตใจ แต่ว่าอย่าไปผูกขาดว่าจะต้องแก้ปัญหาทุกข์ที่ใจเท่านั้น ไม่ทำตัวเป็นตัวขัดขวางทุกข์เชิงโครงสร้างด้วย

๔.๑.๒ สิ่งที่ควรบูชา

ในสมัยพระพุทธกาลนั้น นอกจากการบูชาพระพุทธเจ้าโดยตรงดังที่กล่าวมาแล้ว ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระพุทธเจ้า แต่การบูชาวัตถุหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือมิได้บูชาพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่บูชาวัตถุที่ดั่งเช่น การบูชาต้นศรีมหาโพธิ์ การบูชาสังเวชนียสถาน การบูชาสถูปเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

ในอรรถกถาสงคชาดก^{๘๕} ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จหลีกจาริกไปตามชนบท เพื่อทรงสงเคราะห์เวไนยสัตว์ ชาวกรุงสาวัตถีต่างถือของหอมและดอกไม้ เป็นต้น ไปยังพระเชตะวัน เมื่อไม่พบพระพุทธเจ้าก็นำของบูชาไปวางไว้ที่ประตูพระคันธกุฎี อนาคตปิณฑกเศรษฐีทราบเข้าจึงต้องการให้มีปูชนียสถานเป็นหลักแหล่งชัดเจนเพื่อแทนพระพุทธเจ้า จึงไปขอให้พระอานนท์ ทูลกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้พระอานนท์ทำการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์เพื่อเป็นเจดีย์สำหรับบูชาได้ โดยพระอานนท์ได้ขอให้พระมหาโมคคัลลานะไปนำเมล็ดพันธุ์ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามาเพื่อทำการปลูกที่วัดพระเชตะวัน โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศล อนาคตปิณฑกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกาและประชาชนมากมายได้ร่วมในการปลูกครั้งนั้น เมื่อต้นพระศรีมหาโพธิ์เจริญเติบโตขึ้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงทำการฉลองและการสักการะอย่างยิ่งใหญ่ มีการประดับตกแต่งถวายเป็นพุทธบูชา

จากนั้นจึงมีการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์สืบต่อกันมาเป็นที่นิยม ดังเช่น สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงใช้ไหทองและไหเงินจำนวน ๘๐๐ ใบ บรรจุน้ำอบปรุงลอยด้วยดอกบัวสีน้ำเงิน นำไปล้อมรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ทรงจัดวางบัลลังก์ประดับด้วยอัญมณีทั้ง ๗ ชนิดที่ฐานต้นโพธิ์ ทรงสร้างกำแพงกำแพงล้อมรอบตลอดจนสร้างวิหารเชื่อมต่อกันเพื่อบรรจุสมบัติอันล้ำค่าทั้ง ๗ ต้นมหาโพธิ์จึงเป็นต้นไม้สำคัญที่ถือได้ว่าเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าทีเดียว^{๘๖} ตามความเชื่อแนวจารีตนี้ถือว่า การบูชาต้นมหาโพธิ์เป็นกุศลกรรมที่มีผลานิสงส์มาก

^{๘๕} พุ.ชา.อ (ไทย) ๓๓/๒๐๐.

^{๘๖} เอเดรียน สอนอดกราต, *สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, บรรณาธิการแปลและเรียบเรียงโดยภัทรพร สิริกาญจน* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๘.

ในมหาปรินิพพานสูตร ก่อนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานพระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า มีสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาจะพึงกราบไหว้บูชา หลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนาและสถานที่ปรินิพพาน ผู้ที่ไปยังสถานที่เหล่านี้แล้วกราบไหว้บูชาด้วยจิตเลื่อมใส ครั้นเมื่อตายไปก็จะได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ผู้วิจัยเห็นว่า เจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าที่ต้องการให้พุทธศาสนิกชน ได้ไปสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ก็เพื่อให้เกิดความสังเวช ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ดังที่ปัจฉิมโอวาทที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นคำกล่าวในครั้งสุดท้ายว่า “สังขารธรรมทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ขอให้ท่านทั้งหลายจงดำรงตน ให้เป็นประโยชน์ด้วยความไม่ประมาท” คำว่า ประมาท เป็นภาษาบาลี แปลว่า “มัวเมา” หรือ “เมา” เมื่อเรามีชีวิต เราก็ใช้ชีวิตเสวยอารมณ์ต่าง ๆ แล้วเราอยู่ในอารมณ์นั้น ภาวะเมานั้นคือความประมาท การที่พระพุทธเจ้าตรัสบอกหรือแนะนำให้เราผู้สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ใน ความหมายแห่งการเดินทางมานั้น มิได้อยู่เพียงแค่สถานที่เชิงกายภาพ แต่เมื่อมาถึงแล้วขอให้เกิดธรรมสังเวช ธรรมสังเวชนี้เป็นสำคัญ เพราะหมายรวมถึงใจของเราได้มองเห็นถึงธรรมะ เมื่อได้มาเห็นความเสื่อมสลายของสิ่งที่เคยปรากฏอยู่เมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปี ที่ผ่านมา ความเป็นพระไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ช่อมปรากฏชัดเจน ผ่านภาวะจิตของเราที่ศรัทธาต่อพระศาสดา ถ้าเราเห็นและใจของเราเกิดเข้าถึงความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมสลายไปนี้ เราก็ได้เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นความไม่แน่นอน เห็นความไม่เที่ยง หากความไม่แน่นอน ความไม่เที่ยงที่ปรากฏต่อเรา นี้ไม่บีบบังคับจิตใจเรา ไม่ทำให้เราหวั่นกลัว นั้นหมายความว่า เราได้เห็นไตรลักษณ์ในความหมายของผู้ปฏิบัติธรรม^{๕๐} ดังนั้นถ้าเราจาริกบุญยังสังเวชนียสถาน ๔ ต้องไม่มีจุดมุ่งหมายทางกายภาพ แต่ที่จริงแล้วการมาแสวงบุญที่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ต้องมาแสวงบุญในมิติทางด้านจิตใจด้วย จึงมีพุทธพจน์รับรองที่ปรากฏในปรินิพพานสูตรว่า “ อานนท์ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จาริกไปยังเจดีย์มีจิตเลื่อมใส ตายไปชนเหล่านั้นทั้งหมด หลังตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ”

แนวคำสอนดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการสร้างพุทธเจดีย์ขึ้น โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ดังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่จนปัจจุบัน เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน การที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสังเวชนียสถานนี้ สื่อให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพุทธบริษัทเป็นอย่างยิ่ง ทรงชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานไปแล้ว โดยการให้แสดงความเคารพต่อสถานที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญของพระองค์ หลังจากนั้นวัตถุและสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งแทนพระองค์ในลักษณะดังกล่าวก็เกิดขึ้นมากมายรวมถึงพระพุทธรูปด้วย ตรงนี้เองทำให้สรุปได้ว่าแม้พระพุทธศาสนาไม่มีคำสอนที่มุ่งเน้น

^{๕๐} ประมวล เติ้งจันทร, จาริกทางจิตวิญญาณบนแดนพุทธภูมิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕.

ให้กราบไหว้หรือเคารพรูปบูชาหรือสถานที่ต่าง ๆ แต่หากรูปบูชาหรือสถานที่นั้นก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจ เกิดความตระหนักถึงธรรม เป็นพุทธานุสสติ ผู้ได้กราบไหว้บูชาเกิดบุญกุศลและได้สติปัญญา เข้าใจธรรมะ การกระทำเช่นนั้นก็เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้

สรุปความว่า จุดมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าต้องการให้เรามาที่สังเวชนียสถาน เพื่อให้ปลงสังเวช ไม่ให้เกิดความประมาทในการดำเนินชีวิต เมื่อมาถึงแล้วขอให้เกิดธรรมสังเวช เห็นไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงได้ชื่อว่าได้มาสังเวชนียสถานอย่างแท้จริง

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึง การสร้างสถูปเหล่านี้ ถวายแก่บุคคล ๔ จำพวก มีใจความว่า อานนท์ ฐุปารหบุคคล (บุคคลผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ คือ

๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นฐุปารหบุคคล
๓. พระสาวกของตถาคตเป็นฐุปารหบุคคล
๔. พระเจ้าจักรพรรดิเป็นฐุปารหบุคคล^{๕๒}

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งสามารถเป็นปัจจัยนำไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงรับรองไว้ว่า

ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใส ด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น นี่เป็นสถูปของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น นี่เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๓}

พระองค์ตรัสถึงอานิสงค์ของการไหว้พระสถูปว่า “ชนเหล่าใด จักยกกระเปียบดอกไม้ ของหอม หรือจุม จักอภิวาทหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุข แก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน”^{๕๔}

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕. “จตุตาโร อานนุท ฐุปารหา กตเมจจตุตาโร? ตถาคโต อรหันตสัมมาสมพุทโธ ฐุปารโห, ปจเจกสมพุทโธ ฐุปารโห, ตถาคตสฺส สาวโก ฐุปารโห, ราชาจกฺกวคฺติ ฐุปารโห.”

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓-๑๕๔, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕.

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

จากแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรูปเจ้าทั้งหมดดังกล่าวมานี้ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างสถูปหรือเจดีย์ได้ ก็เพื่อให้คนระลึกถึงคุณงามความดี และสามารถเอาคุณงามความดีนั้นมาเป็นปฏิปทาในการประพฤติ ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และผู้อื่นได้ การบูชาพระพุทธรูปในฐานะเป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้า นั้น พระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะมีความเชื่อถือว่าสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้าทุกอย่างมีฐานะเทียบเท่าพระพุทธรูปเจ้า การแสดงความเคารพนับถือสิ่งเหล่านั้นเท่ากับการ ได้แสดงออกต่อพระพุทธรูปเจ้า ในทางกลับกันการประพฤติในทางเหยียดหยาม ไม่เคารพ ก็มีผลเช่นเดียวกับการปฏิบัติกับพระพุทธรูปเจ้าด้วยเช่นกัน

ในการลงภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการบูชาชุก ส่วนมากจะเป็นรูปปั้น รูปหล่อ เหรียญ ผ้ายันต์ จี้ผึ้ง เป็นต้น ส่วนสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการบูชาชุกซึ่งเป็นความเชื่อส่วนบุคคลพบว่า มีรอยสักยันต์รูปชุกสักไว้ที่ต้นคอบ้าง สักไว้ตามไหล่บ้าง นอกจากนี้ยังมี หมอนปักด้วยรูปชุก กระเป๋าปักด้วยรูปชุก เป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับบุคคลที่ควรบูชาตามหลักการทางพระพุทธศาสนากับชุกแล้ว จะเห็นว่ามีลักษณะที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยขอนำเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบให้เห็นเด่นชัดเจเนขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

ตารางเปรียบเทียบสิ่งเกี่ยวเนื่องของบุคคลที่ควรบูชากับการบูชาชุก

ความหมายเกี่ยวเนื่อง	บุคคลที่ควรบูชาตามคัมภีร์	การบูชาชุกในสังคมไทย
	หลักการ	หลักการ
รูปปั้น/หรือสิ่งปลูกสร้าง	ระลึกถึงคุณงามความดีแบบอย่าง แล้วนำไปปฏิบัติ	ระลึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความ เป็นเทพ รอดผลลบันดาล
ภาพลักษณ์	นำไปสู่ความดีงาม สะอาด บริสุทธิ์ พึ่งตนเองได้ หลุดพ้น จากกิเลส	เป็นไปเพื่อความโลกจริต พึ่งตนเองไม่ได้ ต้องรอดลบันดาลไม่ทำอะไร
หลักการบูชา	๑. อามิสบูชา – ดอกไม้ รูปเทียน ๒. ปฏิบัติบูชา – ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธรูปเจ้า นำปฏิปทาที่ดีมาใช้ในการดำเนินชีวิต เน้นที่ปฏิบัติบูชา	๑. อามิสบูชา – ดอกไม้-รูปเทียน การบนบาน เครื่องเช่นต่างๆ ๒. อ่อนวอน ให้ลลบันดาลให้ในสิ่งที่ขอ เมื่อประสบความสำเร็จแล้วก็แก้บน

จากลักษณะดังกล่าวจึงน่าจะแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่ควรบูชาตามหลักทางพระพุทธศาสนากับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการบูชาชุกมีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยวิเคราะห์ได้ว่า

๑. สิ่งที่ควรบูชา คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่ควรบูชาเป็นหลัก ได้แก่ สังฆเวชนียสถาน ๔ คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช คำว่า “สังเวช” ในที่นี้ คือ การปลงใจให้ถูกต้องตามธรรม กระตุ้นจิตใจให้มองเห็นคติธรรมคาของสังฆารว่ามีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา^{๕๕} สังฆเวชนียสถาน จึงหมายถึง สถานที่ที่ควรไปกระตุ้นจิตใจให้เห็นธรรมนั่นเอง ส่วนที่เกี่ยวข้องกับอุปารบุคคล (ผู้ควรสร้างสอุปถาย) ๔ จำพวกนี้ คือ ๑. พระพุทธเจ้า ๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓. พระสาวกของตถาคต ๔. พระเจ้าจักรพรรดิ ท่านเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีคุณงามความดี ให้เอาปฏิปาท่านมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต มีข้อสังเกตว่าเดิมทีเดียวพระพุทธรูปนั้น ท่านสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ เอาไปเอามาชาวพุทธจำนวนไม่น้อย เอาพระพุทธรูปองค์ใหญ่บ้าง องค์เล็กบ้าง มาเป็นวัตถุของขลังศักดิ์สิทธิ์ สำหรับไว้ฮ้อนวอนขอนั้นขอนี้จากท่าน ทำให้พระพุทธรูปเป็นเหมือนเทวรูปของพราหมณ์ไป เพี้ยนไปจากจุดมุ่งหมายเดิมและเสียหลักพุทธศาสนิกชน

๒. ในแง่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุก ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามพบว่า ที่เห็นเด่นชัดก็คือรูปปั้นที่ปั้นเป็นชุกองค์ใหญ่ไว้ให้คนสักการบูชาซึ่งมีมากมายตามวัดต่าง ๆ ที่จัดสร้างชุก นอกจากนั้นก็มึรูปหล่อชุกขนาดพกพา เหรียญชุก ผ้ายันต์ชุก ยามชุกเจ้าทรัพย์ สีผึ้ง น้ำมันชุก เป็นต้น นอกจากนี้สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุกในด้านความเชื่อส่วนบุคคลก็มี เช่น กระเป๋ายี่กรูชุก หมอนยี่กรูชุก แม้กระทั่งสักรูปชุกไว้ที่แผ่นหลัง ต้นคอหรือตามอวัยวะต่าง ๆ ตามร่างกาย เป็นต้น

ส่วนชุกที่เป็นรูปปั้นที่สร้างขึ้นตามวัดต่าง ๆ นั้นเจตนาเพื่อให้คนได้กราบไหว้บูชา แต่มุ่งเน้นไปในการแสวงบุญในมิติแบบฮินดู มีมิตินัยความหมายที่สื่อไปเป็นเรื่องของเทพ ที่สามารถร้องขอ ฮ้อนวอน แล้วจะคลบนันดาลให้ตามสิ่งที่ขอได้ตามความปรารถนา เมื่อประสบผลสำเร็จก็แก้บน ดังนั้นสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยชุก จึงเป็นไปเพื่อโลกะจริต ความโลภ รอดผลคลบนันดาล ไม่พึ่งตนเอง^{๕๖} จึงไม่เข้าข่ายสิ่งทีควรบูชาในพระพุทธศาสนา

^{๕๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๗๘.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสโณ), รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

๔.๑.๓ วิธีการบูชา

หลักการบูชาในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงตำหนิเรื่องการบูชาแต่อย่างใด แต่การบูชานั้นต้องคำนึงความถูกต้องเป็นหลัก โดยใช้สติพิจารณาอย่างรอบคอบถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเป้าหมายหลักการบูชา หรือหลักการปฏิบัติโดยความหมายแล้ว การบูชา คือ การสักการะ นอบน้อม เคารพนับถือสามารถแสดงพฤติกรรมของการบูชาที่สำคัญมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยเครื่องสักการะที่เป็นวัตถุหรือสิ่งของ ได้แก่ การถวายดอกไม้ ธูปเทียน เป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย การถวายไทยธรรมหรือปัจจัย ๔ เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ หรือแม้การที่พุทธศาสนิกชนได้จัดสร้างถาวรวัตถุเป็นพุทธสถาน เช่น สร้างพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ เป็นต้น ถิ่นับว่าเป็นการบูชาพระรัตนตรัยด้วยอามิสเหมือนกัน

๒. ปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติ หรือเรียกว่า ปฏิบัติบูชา คือ การประพฤติธรรมด้วยความตระหนักเอื้อเฟื้อในพระสัทธรรมคำสอนและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่ดื้อรันมีทิฐิมาเนาะโดยประการใด ๆ ได้แก่ การฟังหรือการศึกษาเล่าเรียนคำสั่งสอนที่พระบรมศาสดาสัมมาพุทธเจ้าประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยหรือคำสั่งสอนที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

การบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ “การปฏิบัติบูชา” เป็นเลิศ กว่า “อามิสบูชา” เพราะเป็นสัมมาปฏิบัติ คือ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ไว้แล้ว ย่อมยังผลให้ได้รับความสุขความเจริญในชีวิต ทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข ย่อมดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ จึงเป็นการบูชาที่พระพุทธองค์โปรดปรานมากที่สุด และทรงยกย่องว่า เป็นการบูชาพระตถาคตด้วยบูชาอย่างยิ่ง ดังพุทธดำรัส (มังคลัตถปิณี หน้า ๑๑๔-๑๑๕)

“อานนท์ ผู้ใดแลเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ ผู้นั้น ชื่อว่า สักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคตด้วยบูชาอย่างยิ่งมีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ อานนท์! เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล”

พุทธดำรัสว่า “ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม” นั้นหมายถึง “แต่ผู้ใด เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสภาวะและศีล รักษาอุโบสถเดือนละ ๘ ครั้ง ให้ทาน ทำการบูชาด้วยของหอมและการบูชาด้วยมาลา บำรุงมารดาบิดา และสมณะพราหมณ์ผู้ทรงธรรม ผู้นี้จึงเป็นผู้ชื่อว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.”

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การบูชานั้น คู่กับความดี คือ ความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมนั่นเอง เมื่อเราได้รู้ลักษณะการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วว่า มีอยู่ ๒ ประการคือ อามิสบูชา

คือ การบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน ของหอม และปัจจัย ๔ ต่อปูชนียบุคคล ปูชนียสถาน และปูชนียวัตถุ ได้แก่ พระธาตุเจดีย์ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ กิติ พระธาตุต่าง ๆ กิติ ย่อมเป็นมหรณงค์ คือให้ผล เป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ทั้งโลกียะและโลกุตระสุข กับธรรมเนียมบูชา คือการปฏิบัติตามคำสอน โดยชอบ และประพฤติปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างปูชนียบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า ผู้ทรงศีล ทรงธรรม แต่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามธรรม มากกว่าอามิสบูชา

เมื่อได้หลักการแล้วผู้วิจัยจะเปรียบเทียบวิธีการบูชาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา กับ วิธีการบูชาชุก มีลักษณะหรือวิธีการอย่างไร ผู้วิจัยวิเคราะห์และนำเสนอ ดังนี้

๑. รูปปั้นชุกที่ปั้นไว้ให้คนสักการบูชา ไม่เข้าข่ายปูชนียบุคคล หมายถึง บุคคลดี มีคุณธรรมคือ ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจ บุคคลผู้ที่มีคุณธรรม ประเสริฐสุดคือพระพุทธเจ้า ที่รองลงไป ได้แก่ พระปัจเจกพุทธเจ้า และอริยสาวก ผู้ที่มีคุณธรรมรองไปอีก ได้แก่ พระสมมติสงฆ์ สามเณร ผู้ตั้งใจปฏิบัติศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา รองลงมาอีก ได้แก่ บิดา มารดา ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์ และบุคคลอื่น ๆ ผู้ตั้งตนปฏิบัติตนอยู่ในความดี ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง เป็นต้น ส่วนชุกไม่ได้จัดอยู่ในปูชนียบุคคล ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพราะในเรื่องเวสสันดร ผู้ประพันธ์ต้องการให้ชุก เป็นสัญลักษณ์ คือตัวแทนของอำนาจฝ่ายอธรรม เป็นสัญลักษณ์ของความ โทกหกหลอกลวง เป็นสัญลักษณ์คน โลกมาก ที่ยังข้องแวะอยู่กับกาม โลภี้นอกจากนี้ยังมีลักษณะบุรุษ โทษ ๑๘ ประการ ที่บ่งบอกว่าทำความดีมาไม่ดี ซึ่งแตกต่างกับพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เพราะสะสมบารมีมาดี สุดท้ายต้องตายเพราะกินอาหารไม่รู้จักพอ

ส่วนพระเวสสันดร คือสัญลักษณ์ เป็นตัวแทนของคนดี เป็นต้นแบบของคนที่เป็นผู้ให้ แต่ที่ต้องยอมรับความจริงว่าคนเรามันมีดีมีชั่วปนกัน ในแง่ดีก็มี ในแง่ชั่วก็มี เพราะมันมีกิเลสกับตัวคุณธรรมอยู่ในตัวทุกคน^{๕๑} ชุกก็เหมือนกัน ถึงแม้จะมีแง่มุมไม่ดีหลาย ๆ อย่าง แต่แง่ที่ดีของชุกก็มี เช่น เป็นบุคคลที่มีบทบาทในการส่งเสริมการบำเพ็ญบารมีในการพิสูจน์ว่า ท่านสามารถตัดใจจากบุคคลอันเป็นที่รักได้มากน้อยแค่ไหน นอกจากนี้ก็ยังขยันทำมาหากิน แม้จะมีอาชีพขอทาน มีเงินมากมายมหาศาล ก็ไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือย ให้ชาวบ้านเขาเห็นว่าแกรวย ไม่รังเกียจตัวเองที่เป็นขอทาน ใครจะค่าจะว่าอย่างไรเขาก็ขอทาน ขยันทำมาหากินต่อไป รู้จักเก็บหอมรอมริบ เมื่อมีครอบครัวแล้วก็พยายามดูแลครอบครัวอย่างดี^{๕๒} แล้วก็มีใจเดียวกับภรรยา แม้กระทั่งไปขอสองพระกุมาร เจตนาชุกก็เพื่อดูแลภรรยาให้มีความสุข ตรงนี้ก็ถือว่าเป็นแง่มุมที่ดีของชุก แต่ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับปูชนีย

^{๕๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

บุคคลต่าง ๆ ก็ยังถือว่ามีน้อยอยู่ เปรียบเสมือนว่า ปุชณียบุคคลในพระพุทธศาสนามีค่าความดี ๑๐๐ แต่คุณค่าความดีชุกก็มีแค่ ๑๐ มินิตเดียว แล้วก็ตัดตอนเอาความดีนิดเดียวนั้นมาชกเอาบูชา

เมื่อเปรียบเทียบข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างการบูชาพระพุทธรูปตามคัมภีร์ กับการบูชาชุก นั้นอาจจะสรุปได้ดังนี้

๑. การบูชาชุก เน้นการบูชาด้วยอามิส แต่ไม่ได้อาศัยอามิสมาเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดคุณธรรม เกิดปัญญา กล่าวคือ ไม่ได้คำนึงถึงการปฏิบัติบูชาที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นยอด

๒. การบูชาชุก ส่วนมากมีเป้าหมายของการบูชาเน้นที่ลาภผลลบนันดาล ความมีโชค ความปลอดภัย ความสมปรารถนาเป็นหลัก ไม่ได้เน้นที่คลายทิฐิมานะหรือพระนิพพาน

ลักษณะของการบูชาชุก จึงเห็นได้ชัดจากพิธีกรรมในการปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้

๑. การบนบานการแก้บน ส่วนวิธีการบูชาชุกก็คือนำของเครื่องเซ่นไหว้คือ มีของหวาน ขนมมเนยได้ จุฑารูป ๕ ดอก คาถาแต่ละสายจะต่างกัน แต่ละสำนักจะแตกต่างกัน แต่ที่วัดบางจากใช้คาถาว่า สุคะโต ชะนาตุโก ชูชะโก สุคะโตอิติ ๕ ครั้ง ขอให้สมความปรารถนา^{๕๕}

การบนบานในลักษณะดังกล่าวนี้ ถือเป็นวิธีการปฏิบัติที่แสดงให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านอย่างชัดเจน เมื่อได้รับพรสมดังอธิษฐานแล้วก็ทำพิธีแก้บน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ถวายข้าวหลาม เต็น โศโยตี เป็นต้น ตามที่คิดว่าชุกจะชอบ โดยเอาความรู้สึกของตนเองมาเป็นฐานในการคิด

สรุปว่า รูปปั้นชุกไม่สมควรนำมาบูชา เพราะ ๑. มีคุณค่าความดีไม่มากพอเมื่อเปรียบเทียบกับคุณค่าความดีปุชณียบุคคลในพระพุทธศาสนา เพราะคุณค่าความดีของชุกส่วนมากเป็นไปเพื่อประโยชน์ตัวเองเสียมากกว่า ส่วนคุณค่าความดีของปุชณียบุคคลในพระพุทธศาสนา เป็นทั้งประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ๒. ลักษณะการบูชาชุก เป็นอามิสบูชาอย่างเดียว ๓. ลักษณะการบูชาเป็นการอ้อนวอน ๔. การบูชาไม่สื่อถึงธรรม ดังนั้นวิธีการบูชาชุกจึงมีอย่างเดียว คือ อามิสบูชา ด้วยดอกไม้ รูปเทียนต่าง ๆ และเครื่องเซ่น เช่น ข้าวหลาม น้ำแดง เป็นต้น เน้นที่การบูชาด้วยอามิส แต่วิธีการบูชาทางพระพุทธศาสนามี ๒ ทางคือ ๑. อามิสบูชา ๒. ปฏิบัติบูชา แต่เน้นที่ปฏิบัติบูชา

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

๔.๒ ทักษะของพระสงฆ์และนักวิชาการทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบูชาชุก

นักวิชาการจัดเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายมากกว่ากลุ่มอื่นใด ในแง่ของวิชาความรู้ตามศาสตร์ต่าง ๆ ปรัชญาการณการบูชาชุกในสังคมไทยตามหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา ได้เกิดอยู่ในท่ามกลางสังคมปัจจุบัน เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นของนักวิชาการตามกลุ่มสาขาต่าง ๆ ได้รอบด้าน ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์นักวิชาการ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรม และด้านสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปคำสัมภาษณ์เป็นเชิงความคิดรวบยอดตามรายละเอียด ดังนี้

๔.๒.๑. บุคคลที่ควรบูชาตามหลักการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร?

จากการรวบรวมทักษะของนักวิชาการด้านต่าง ๆ คือ ด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม เกี่ยวกับบุคคลที่ควรบูชาตามหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา พบว่านักวิชาการด้านต่าง ๆ มีมุมมองเรื่องบุคคลที่ควรบูชาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา มีมุมมองไปในแนวทางเดียวกัน พอสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า

บุคคลที่ควรบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนานั้น คือบุคคลที่มีคุณธรรมอะไรบางอย่างในตัวของบุคคลนั้น จะต้องเป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนของความดี เป็นตัวแทนของบุคคลที่มีศีลธรรม^{๑๑๑} เป็นตัวแทนของสิ่งดีงามตามครรลองในหลักพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นสังคมในอดีตหรือว่า การสอนสั่งของบรรพบุรุษเรื่อยมา ก็คือนิยมชมชอบยกย่องบูชา บุคคลที่เป็นตัวแทนของความดี ผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีจริยวัตรที่งดงามน่าเลื่อมใส เป็นต้น คุณสมบัติของบุคคลที่ควรบูชาในแง่ของคัมภีร์ทั้งหลายมักจะใช้ก็คือ ทางฝ่ายพระ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสาวกสงฆ์ หรือสมมุติสงฆ์ สามเณร ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ส่วนฝ่ายบุคคลทางโลก ได้แก่ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ หรือเป็นบุคคลที่เขาเรียกว่าบัณฑิต ที่มีคุณธรรมปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีคุณความดีต่อตนเองและสังคม^{๑๑๒} นั้นหมายความว่าบุคคลเหล่านี้ มีคุณธรรมอะไรบางอย่างที่เราควรบูชาหรือมีแบบอย่างอะไรในทางที่ดีในเรื่องที่เราควรบูชา หรืออะไรก็ได้เป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือสิ่ง ไม่มีชีวิต แต่ส่วนใหญ่พุทธศาสนาจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือแม้สิ่งไม่มีชีวิต สิ่งนั้นมันมีคุณค่าอะไรบางอย่าง เช่น การบูชาน้ำ เรียกว่าพระแม่คงคา เพราะน้ำมีบุญคุณต่อเรา แผ่นดินมีบุญคุณต่อคน เราใช้แผ่นดินในการอยู่อาศัย ในการเพาะปลูกทำมาหากิน ดินไม้ธรรมชาติ เป็นต้น มองในแง่ของว่ามันมีคุณค่าอะไรบางอย่าง มองที่คุณค่าสิ่งนั้นหรือแบบอย่างแห่งคุณงามความดีที่เราควรเอา

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภิวัฒน์ โภชิตาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

เป็นแบบอย่างเราจึงยกย่องบูชา การบูชาไม่จำเป็นต้องไปไหว้ท่าน ไปเอาคุณงามความดีของท่านไปสรรเสริญ ไปเอาแบบอย่างของท่านไปปฏิบัติ อย่างนี้ก็เป็นการบูชาท่านโดยนัยยะเหมือนกัน^{๑๑๒} จึงสรุปได้ว่า ในมุมมองพระพุทธศาสนา บุคคลที่ควรบูชา มองได้ ๒ แง่คือ

๑. เป็นผู้ทรงความดี เป็นผู้ที่มิพระคุณกับเราโดยตรง เช่น บิฑามารดา เป็นต้น.

๒. แม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเราโดยตรง แต่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมในภาพรวม เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ครูบาอาจารย์ นักปกครองคือพระเจ้าแผ่นดิน หรือขยายกว้างออกไป คือคนดีทั้งหลายที่เราเรียกว่าบัณฑิต ก็จัดว่าเป็นบุคคลที่ควรบูชาได้

ทั้งนี้บุคคลที่หวังความเจริญก้าวหน้า ควรเอาแบบอย่างท่านเหล่านี้ไปบูชา ด้วยการปฏิบัติบูชา เอาแบบอย่างท่านไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า การปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาเป็นเลิศกว่าอามิสบูชา ในส่วนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่น ถ้าจะบูชาให้เอาปฏิบัติหรือคุณค่าที่ดีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น มาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติให้เข้าถึงความดี จะมีประโยชน์มากกว่าการไปอ้อนวอน เพื่อรอผลลบลันดาลให้ โดยที่ตนเองไม่ทำอะไรเลย

๔.๒.๒. การบูชาซุชกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร?

ทัศนะของนักวิชาการ ๓ ด้าน เกี่ยวกับเรื่องการบูชาซุชกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร? โดยมุมมองของนักวิชาการแบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด แนวคิดแรก เป็นการมองตามคัมภีร์เห็นว่าการบูชาซุชกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาในแง่ของคัมภีร์ โดยมีนักวิชาการที่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ๑๑ ท่าน ส่วนแนวคิดที่สอง คือในแง่ที่เป็นครู และแนวคิดที่ ๓ คือในแง่บริบททางสังคม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

แนวคิดที่ ๑ นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าในบริบททางคัมภีร์แล้ว ซุชกเป็นบุคคลที่ไม่ควรบูชา เพราะว่าเป็นคัมภีร์ชาดกในพระพุทธศาสนาดูเหมือนว่ามันแบ่งแยกชัดเจนระหว่างเรื่องเล่า นั่นคือละครมันจะมีตัวเอกและตัวโกง ตัวร้าย พระเวสสันดรมันเป็นสัญลักษณ์ในเชิงคุณงามความดี แต่ว่าซุชกเป็นสัญลักษณ์ในเชิงความชั่วร้ายหรือสิ่งที่ไม่ควรเอาเป็นแบบอย่าง พุดง่ายๆ ว่า พระเวสสันดรเป็นสัญลักษณ์ในทางคุณงามความดี ก็คือบุคคลที่ให้และเสียสละตนอย่างยิ่ง สละได้แม้แต่ลูกเมียเพื่ออะไร เพื่อหวังสิ่งที่สูงที่สุดในชีวิตนั่นก็คือ สิ่งที่สูงสุดในทางจิตวิญญาณก็คือสัมมาสัมพุทธะ เมื่อได้สัมมาสัมพุทธะแล้วจะมาช่วยคนอะไรอย่างนี้ อันนั้นคือเป้าหมายสูงสุด แต่ขณะซุชกเป็นสัญลักษณ์ของความละโมภ โลกมาก เป็นสัญลักษณ์ของความ โกงหนอกหลวง เป็นสัญลักษณ์ของ

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภิวิวัฒน์ โปธิสาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ความตะกละเอาแต่ได้ ถึงแม้ว่าชุกจะมีคุณงามความดีบ้างเช่น รักภรรยา มีวาทศิลป์ในการขอ แต่ก็
 เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตัวเอง ไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

แนวคิดที่ ๒ ในแง่เป็นครู นักวิชาการส่วนหนึ่งมองว่า ถ้าบูชาชุกถูกต้องตามหลักธรรมเอา
 แบบอย่างในแง่เป็นครู หมายความว่า ถ้าเราศึกษาสิ่งที่เราจะบูชาให้ละเอียด เช่น จะบูชาพระพิฆเนศ
 ต้องศึกษาประวัติพระพิฆเนศเป็นมาอย่างไรแล้วมีข้อดีอย่างไร ไปเอาสิ่งที่ดี ๆ ของเทพแต่ละองค์มา
 เป็นปฏิบัติ มาเป็นแบบอย่าง เอาคุณธรรมมา เช่น เจ้าแม่กวนอิมคืออย่างไร ทำประโยชน์อย่างไรแก่
 คนอื่นบ้าง เช่น เจ้าแม่กวนอิมมอบความรักให้แก่บุคคลอื่น ช่วยเหลือผู้อื่น เราเอาปฏิบัติของเขามา
 ปฏิบัติ เอาปฏิบัติตรงนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นประโยชน์มากขึ้นเป็นการบูชาที่ถูกต้อง อย่างหนุ
 มารองค์รัชชของพระราม เขารักเจ้านายมากทั้งสละชีวิตตัวเองเพื่อปกป้องเจ้านายได้เป็นอย่างดี
 เพราะฉะนั้นเราก็ต้องเอาความกตัญญูของหนุมานมาเป็นแบบอย่าง อันนี้มันได้ประโยชน์^{๑๑๓} ถ้าอย่าง
 ชุกถ้าเรามองในแง่เอามาเป็นครู เช่นเขาเป็นตัวร้าย เป็นคนมักมาก โลกมาก เอาแต่ได้ ไม่รู้จัก
 กาลเทศะ เป็นคนปลิ้นปล้อน เป็นคนที่คบไม่ได้มีเล่ห์หุบาย มีเล่ห์เหลี่ยมมาก ในแง่ไม่ดีเป็นครู
 สอนใจเราไม่ให้เอาเป็นแบบอย่างชุก^{๑๑๔}

ฉะนั้นชุกก็เหมือนกันถามว่ามีส่วนดีไหม ก็ตอบว่ามี ปฏิบัติที่ดีก็มี เช่นในเรื่องของ
 ความประหยัด เก็บหอมรอมริบ จนกระทั่งแกมีแก้วแหวนเงินทองมากมาย แต่ส่วนไม่ดีก็มี อันนั้นเรา
 ก็เอาส่วนที่ดีมันก็แล้วแต่เรามองว่าเราจะบูชาต่อสิ่งนั้นเรามุ่งที่จุดมุ่งหมายอะไร ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อ
 ร่ำรวยก็ผิด แต่ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อตั้งเอาคุณค่า เอาส่วนดีเขามาใช้ เอาส่วนดีของเขามาใช้จะเป็น
 ประโยชน์ถ้าอย่างนี้พอยอมรับได้ ดังนั้นการขอพรที่ดีที่สุดพระพุทธศาสนาก็คือว่า เอาสิ่งที่ไม่ดี
 หรือเอาปฏิบัติของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราบูชา นั้นเอาเป็นเครื่องปฏิบัติจะดีกว่า เช่น ชุกก็ได้ถ้าเรา
 เอาหลักคุณค่าเขามาเป็นปฏิบัติของเรา แต่ถ้าเราไปบูชาในลักษณะอ่อนวอนให้รวย มันก็จะไม่เป็น
 พุทธแล้วมันจะกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ เป็นการอ่อนวอน ร้องขอ รอผลดลบันดาลไป

๓. แนวคิดที่ ๓ คือในแง่บริบททางสังคม ต้องเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาแม้มีกระแสหลัก
 กับกระแสรอง กระแสหลักมันอาจจะยึดตัวคัมภีร์เป็นหลัก เพราะฉะนั้นถ้าอะไรที่มันผิดแผกไปจาก
 คัมภีร์ หมายความว่าตัวบทมันนิยามว่าพระเวสสันดรเป็นตัวละครเอก ชุกมันเป็นตัวละครร้ายถือว่าเป็น
 ฝ่ายอธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าอธิบายตามคัมภีร์ มันก็จะพบว่าแน่นอนว่าก็ควรจะบูชาบุคคลที่เป็น
 ตัวแทนของความดีคือพระเวสสันดร แต่ที่นี้จริง ๆ แล้วในสังคมไทยมันมีทั้งสังคมที่เป็น “Canon” ก็

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประกาศ ปริชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและ
 ปรัชญา มจร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสประยูรวงศาต ผู้ดำเนินการส่วนธรรม
 นิเทศ มจร, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

คือว่าตามคัมภีร์ ซึ่งจริง ๆ แล้วของคนทั่วไปไม่ได้เป็นแบบนั้น เนื่องจากว่าในสังคมทุกวันนี้ เป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรมคือมันมีความหลากหลาย พูดยากว่าคนมันก็มีทั้งคนดีและคนชั่ว มีอะไรที่มีหลากหลาย เพราะฉะนั้นถ้าจะถามว่าเขาไปบูชาชุกแล้วผิดหรือเปล่า?

ผิดถูกมันอาจจะขึ้นอยู่กับการศึกษา แต่ที่นี้ในความคิดทางสังคมวิทยาเขาจะไม่มองแบบนั้น ก็คือว่ามันอาจจะเป็นการคิดกระแสรอง แต่จริง ๆ แล้ว ในหลักของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา อย่างเช่นฝรั่งหรือหลาย ๆ คน เขาจะมองพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมันไม่ใช่พระพุทธศาสนาแบบ “Canon” คือตามพระไตรปิฎก แต่มันเป็นพระพุทธศาสนาที่มีการผสมผสานทางความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธปะปนกันอยู่ เพราะฉะนั้นเราก็จะพบว่าคนที่ชาวบ้าน เขาดึงเอาชุกขึ้นมา มันก็อาจจะผิดหลักศีลธรรมตามครรลองในคัมภีร์ในพระไตรปิฎกหรืออะไรต่าง ๆ ก็ตามแต่ ที่นี้ในครรลองวิถีชาวบ้าน ก็คือว่าชาวบ้านเขาไม่ได้บอกว่าเขาไม่รู้ว่าจะชุกเป็นตัวละครร้าย แต่ที่นี้มันมีการตีความใหม่ การมองในมุมกลับก็คือทำให้ชุกกลายเป็นตัวแทนของเทพเจ้าของอะไรก็ได้ อาจจะสรุปได้ว่า ถ้าเกิดพูดถึงในหลักการทางพระพุทธศาสนา มันก็ผิดหลักการในพระไตรปิฎก แต่ว่าในระดับชาวบ้าน เขามีความเชื่อด้านอื่นอยู่ด้วย เช่น ความเชื่อผี ก็เป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน พระพุทธศาสนา มันก็ไม่ตอบใจทั้งหมดในชีวิตของคนส่วนใหญ่ หมายความว่าจริง ๆ แล้วชาวบ้านก็อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะไปบรรลุนิพพานเพราะนิพพานมันไกลตัวมากนอกจากบวชหรืออะไรทำนองนี้^{๑๑๕}

แต่ในขณะที่ชาวบ้านต้องการความอยู่ดีมีสุข ชาวบ้านต้องการให้มีปากท้องอยู่อย่างสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่ต้องการให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ชาวบ้านต้องการที่จะให้มีฐานะอยู่ดีกินดีฝ่ายธรรมอาจจะมองว่าผิด แต่ว่าฝ่ายฆราวาสอาจจะมองว่ามันก็ไม่ได้ผิดมันหันตัวจนกลายเป็นทำให้สังคมเสื่อมเสียไป หมายความว่า ถามว่าพระเวสสันดรเขายกไว้เหนือหัวใหม่เขาก็ยก เพียงแต่ว่าเขาต้องการบุคคลคนใหม่ เพื่อที่จะมาตอบใจเขาครบถ้วนแค่นั้นเอง ครบถ้วนในชีวิตที่เขาจะดำรงอยู่ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าเขาก็ให้ ชุกเขาก็ให้ ความเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มันจึงเป็นความซับซ้อนไม่ใช่แบบว่า ทุกอย่างจะต้องพุ่งตรงไปที่พระพุทธเจ้าอย่างเดียว เพราะฉะนั้น อะไรหลาย ๆ อย่างมันจึงผสมผสานกันในวิถีชีวิต เพราะฉะนั้นก็คิดว่ามันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ อย่าง^{๑๑๖}

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๔.๒.๓. ทำไมคนถึงหันไปบูชาชุก ซึ่งควรบูชาบุคคลที่ควรบูชาเช่นพระเวสสันดร?

จากทัศนะของนักวิชาทั้ง ๓ ด้าน เกี่ยวกับเรื่องทำไมคนถึงหันไปบูชาชุก ซึ่งควรบูชาบุคคลที่ควรบูชาเช่นพระเวสสันดร? ผู้วิจัยสามารถแยกแยะแนวคิดของนักวิชาการเหล่านี้ได้เป็น ๒ ประเด็นคือ ๑. มิจฉาทิฐิ ๒. บริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง มีรายละเอียดดังนี้

๑. มิจฉาทิฐิ เพราะชาวพุทธในปัจจุบันนี้ไม่เข้าใจในพระพุทธศาสนา จึงเกิดความเห็นผิด ไม่ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงขาดความรู้ความเข้าใจ จึงมีความเห็นผิดจากความเป็นจริง^{๑๑๓} และไม่เข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ไม่มีโยนิโสมนัสสิกการในการคิดอย่างแยกกาย^{๑๑๔} จึงมองสิ่งต่าง ๆ แบบตัดตอนคือมองไม่รอบด้าน อย่างเช่นชุกเป็นคนประหยัคมัธยัสถ์ ชุกเป็นคนมีเมียเด็ก แต่มีเมียเด็กมีผลอะไรตามมา ชุกเป็นคนช่างเจรจามีวาทศิลป์ มันเหมือนกับฉลาด ชุกฉลาดแบบแถมโกงหรือเปล่า ฉลาดแบบเอาแต่ได้หรือเปล่า ชาวบ้านเลยมองว่าฉลาดแต่ไม่รู้ว่าจะฉลาดยังไง ชุกทำอะไรก็ได้แต่ไม่มองว่าขบ่่อย ๆ มันสร้างความรักศรัทธาให้แก่คนอื่นหรือเปล่า^{๑๑๕} ดังนั้นควรใช้หลักธรรมโยนิโสมนัสสิกการมาก ๆ โดยการพิจารณาว่า บูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วได้ประโยชน์อย่างไร ไม่ใช่มีแต่ศรัทธาอย่างเดียวจะกลายเป็นงมงายได้^{๑๑๖}

ในทางพระพุทธศาสนาศรัทธาจะต้องมีปัญญาคอยกำกับด้วยเสมอ หากไม่มีปัญญาคอยกำกับ ศรัทธานั้นก็จะกลายเป็นงมงายทำให้หลงเชื่อง่าย แล้วก็จะเกิดการหาकिनบนศรัทธากับผู้ไม่มีปัญญา โดยการโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ^{๑๑๗} อีกอย่างหนึ่งคนในสังคมไทยเรามีหลายประเภท การเข้าถึงความดี ความถูก ความผิด ของคนแต่ละประเภทเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นเราในฐานะชาวพุทธหรือคนที่เป็นพุทธแท้แล้วต้องให้ความเมตตาต่อเขา ต้องอยู่กับเขาอย่างเข้าใจ ไม่ไปขัดแย้ง เราไม่ต้องไปโทษใครหรือกว่าเขาจะบูชาอะไร ถ้าเขาบูชาแล้วเขาเป็นคนดี เขาอาจจะบูชา

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสโณ), รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นายบัญญัติ แสงวดี, ผู้อำนวยการวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภินิววัฒน์ โปธิสถาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประกาส ปริชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

เขียดตัวหนึ่ง บุษาดันไม้ต้นหนึ่ง การบุษามันเป็นสื่อให้เข้าถึงความดี แต่ถ้าเขามีสติปัญญา มีการพัฒนาที่ดีขึ้น เขาก็พัฒนาต่อไปอย่าไปตัดโอกาสเขาที่จะทำความดี เพียงแต่อย่างมงายก็แล้วกัน^{๑๑๒}

๒. บริบทในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง

๒.๑ ปัญหาสภาพสังคม มันอาจจะมองได้หลายมิติ อย่างเช่นในสังคมปัจจุบัน มันมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น เช่น เรื่องระบบทุน และกระบวนของความทันสมัยที่เข้ามาทำให้เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ มันมุ่งเน้นไปในทางโลกมากกว่า เพราะฉะนั้นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มันเชื่อมโยงกับโจทย์เรื่องทางโลก คนก็เลยหันไปทางนั้น^{๑๑๓} โดยจะเห็นได้ว่าสังคมไทยปัจจุบันนี้คิดในเรื่องวัตถุนิยมมาก แล้วอยากรวย ดังที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านบอกว่าสังคมมีสิ่งที่น่าสนใจ ๒ อย่างคือ

๑. เป็นสังคมที่เสพติดสิ่งใหม่ ๆ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น ไอโฟน เทคโนโลยีที่ออกมาทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่บางอย่างโทรศัพท์มือถือหรือใช้มาไม่เท่าไรแต่ก็อยากเปลี่ยนเพื่ออยากจะโชว์ตัวเองว่าตัวเองล้ำสมัยตลอด

๒. เป็นสังคมที่อยู่ในสถานะของการอ่อนวอน สังคมแรกก็คือสังคมแห่งการเสพติด สังคมที่สองคือสังคมแห่งการอ่อนวอน เป็นสังคมแห่งการขอร้องและอ่อนวอน ก็คือไม่อยากจะลงทุนลงแรงด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง และมันง่าย ๆ ก็คืออยากจะไปทำบุญสะเดาะเคราะห์หรือวิ่งวอนขอกราบไหว้ แต่ไม่ใช่อธิษฐาน ๔ ในการแสวงหาความสำเร็จอยากจะได้เร็ว ฉะนั้นได้เร็วแล้วก็น่าจะมีหวังมากต้องไปขอร้องอ่อนวอน สิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ ฉะนั้นชูชกก็เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่ถูกอ่อนวอนโดยคนไทยบางกลุ่มเหมือนกัน^{๑๑๔} เมื่อบุคคลถูกภาวะสังคมบีบคั้นมันก็จำเป็นต้องหาที่พึ่งพิงทางจิตใจ โดยอาศัยหลักที่ว่าเมื่อมีอะไรดี ก็อยากจะนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความสำเร็จในการแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์ภายนอก แม้มีคนมาชักชวนแนะนำว่าทำอย่างนี้ดี ก็ต้องแสวงหา เพราะมันไม่มีหนทางอื่นที่จะเป็นที่พึ่งเหมือนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ก็ต้องทำ แม้ว่าผลปรากฏมันจะออกมาอย่างไรก็ช่าง

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาสังจรรย์, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มจร. วิทยาเขตภาคอีสาน, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

เรามีชาวพุทธมากก็จริง แต่ชาวพุทธที่รู้ธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้ามีน้อยมาก แต่ในบัตร์ประชาชนนั้นเป็นชาวพุทธ แต่ในส่วนตัวความรู้ความเข้าใจจริง ๆ นี้แทบจะไม่มีเลย แกรมยังยึดติดในขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกพราหมณ์ ปัจจุบันพราหมณ์มีอิทธิพลขึ้นมาอีกกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาของเรา ฉะนั้นมันก็เหมือนกับย้อนไปหายุคตั้งแต่โบราณ เป็นสังคมผสมผี ความเชื่ออะไรต่าง ๆ มากมายมันก็เลยเป็นเหตุทำให้เกิด เวลาเมื่ออะไรแปลก ๆ เกิดขึ้นมาเพราะความเชื่อเดิมของเราเมื่ออยู่แล้ว เมื่อมีปรากฏการบูชาชุกขึ้นมา คนจึงไปกราบไหว้อ้อนวอนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตัวเองต้องการ ฝ่ายธรรมอาจจะมองว่าผิด แต่ว่าฝ่ายฆราวาสอาจจะมองว่ามันก็ไม่ได้ผิดมหันต์จนกลายเป็นทำให้สังคมเสื่อมเสียไป หมายความว่า ถามว่าพระเวสสันดรเขายกไว้เหนือหัวใหม่เขาก็ยก เพียงแต่ว่าเขาต้องการบุคคลคนใหม่ เพื่อที่จะมาตอบ โจทย์เขาคบถ้วนแก่นั่นเอง คบถ้วนในชีวิตที่เขาจะดำรงอยู่ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าเขาก็ไหว้ ชูชกเขาก็ไหว้

ความเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มันจึงเป็นความซับซ้อนไม่ใช่แบบว่า ทุกอย่างจะต้องพุ่งตรงไปที่พระพุทธเจ้าอย่างเดียว เพราะฉะนั้นอะไรหลาย ๆ อย่างมันจึงผสมผสานกันในวิถีชีวิต เพราะฉะนั้นก็คิดว่ามันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ อย่าง^{๑๑๕} อีกส่วนหนึ่งในวิถีของชาวบ้านบางกลุ่มอาจจะมองว่า พระเวสสันดรเป็นเชื้อพระวงศ์อาจจะสูงไป อาจจะสัมผัสได้ยาก^{๑๑๖} ชูชกมีลักษณะคล้ายคนมากกว่าพระเวสสันดร เพราะ คน มีรัก โลภ โกรธ หลง เวียนว่ายตายเกิด ชูชกกับพระเวสสันดร เหมือนจะอยู่กันคนละขั้ว^{๑๑๗} ชูชกอาจจะฝัน ๆ เหมือนกับชาวบ้านราษฎรธรรมดาจึงสัมผัสได้ง่ายกว่า หรือบางคนอาจคิดว่าเอาแค่มุมนิดของเขานำมาบูชา เช่น เป็นคนประหยัด มีวาทศิลป์ดี คือเลือกเอาแต่ส่วนที่ดีเขามาบูชาปฏิบัติเท่านั้น

๔.๒.๔. การบูชาชูชกมีผลกระทบต่อสังคมพุทธหรือไม่อย่างไร?

จากการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นที่ว่า การบูชาชูชกมีผลกระทบต่อสังคมหรือไม่ จากการรวบรวมทัศนะมุมมองของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย มีมุมมองที่แตกต่างกันบ้าง โดยที่มีแนวคิดแตกต่างกันอยู่ ๒ แนว คือ

๑. ความคิดเห็น ในแง่ที่ ๑. เห็นว่าการบูชาชูชกมีผลกระทบต่อสังคม จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านต่าง ๆ มีผู้เห็นด้วยกับแนวคิดนี้มากถึง ๑๒ ท่าน โดยท่านเหล่านี้มีมุมมองในเรื่องนี้ว่า

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๑๖} พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๓ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ นางสิรินชญา กันธิยะ, ผู้อำนวยการวัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

การบูชาชุกมีผลกระทบต่อสังคมก็เพราะว่า จะทำให้คน โง่งมง่าย ทำให้รอผลลบลับคาล ไม่ทำกรรมดี อยากได้อะไรก็นึกเอา มันเป็นอกุศลเจตนาทำให้เกิดความโลภ อยากได้โดยไม่ทำมาหากิน^{๑๑๘} เป็นการบูชาบุคคลที่ไม่ควรบูชา มันก็เหมือนกับการไปบูชาคนมีเงิน บูชาคนรวย บูชาคนมีอำนาจแต่ไม่บูชาคนดี ก็เลยเป็นค่านิยมที่ว่า ไม่เป็นไรชั่วก็ได้ขอให้มีเงิน^{๑๑๙} เหมือนอย่างที่เราได้พบได้เห็นจากการเลือกตั้ง กำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันนี้

ฉะนั้นสังคมจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นสังคมแห่งการขอมากกว่าการให้ ดังที่เราเห็นอยู่ว่าสังคมปัจจุบันขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นสังคมที่เห็นแก่ตัวคือมือใครยาวสาวได้สาวเอา เป็นสังคมที่อยู่โครอยู่มัน ไม่ใช่สังคมชาวบ้านนอกเรา เช่น ประเพณีลงแขก เป็นประเพณีที่ช่วยเหลือกัน เดียวนี้ไม่มีแล้ว^{๑๒๐} ถ้าหากเราบูชาชุกที่มีอุปนิสัยตามวรรณคดี ก็คือเกษขอบขอ ขอแล้วนำมาเก็บ เก็บไม่เคยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ใคร ขอโดยไม่เกรงอกเกรงใจใคร ไม่ใช่ขอธรรมดา แม้กระทั่งลูกอันเป็นที่รักเป็นของหวงห้าม ถือว่าไม่ธรรมดา เกขอแต่สิ่งใหญ่ ๆ โต ๆ ถ้าบุคคลใดบูชาแล้วคิดว่าชุกจะเป็นผู้นำโชคมาให้ คิดว่ามันมีผลต่อพระพุทธศาสนาที่สอนการให้ทาน เป็นเรื่องหลักการเสียสละ^{๑๒๑} การเสียสละที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ กิเลสภายใน นอกจากนี้การบูชาชุกยังอาจทำให้เกิดการเบี่ยงเบนออกนอกพระรัตนตรัย ไปยึดติดกับวัตถุนิยมมากเกินไป เห็นห่างจากหลักกรรมหรืออาจถูกกลืนเหลือแต่เพียงเปลือกของศาสนาที่ได้^{๑๒๒}

๒. ความคิดเห็นในแง่ที่ ๒ เห็นว่ายังงเสียสังคมพุทธแบบเรา (แบบไทย) เราก็ยอมรับกันได้ทุกความเชื่อทุกแบบ บางท่านอาจจะบอกว่ามันผิดหลักการของพุทธ ซึ่งจริงๆ ของพุทธ ถ้าจะตอบแบบทฤษฎีของพุทธมันก็ผิด มันก็มีผลกระทบต่ออยู่แล้ว แต่ถ้าพูดถึงสังคมแบบพุทธเรา^{๑๒๓} ไม่น่าจะมีเพราะเราก็สร้างความเชื่อของเราขึ้นมาทุกวัน อาจจะเป็นความเชื่ออะไรก็ได้ที่เราสร้างขึ้นมามา^{๑๒๔} ไม่ว่าจะบูชาหรือปลัดขิก ไม่ว่าจะปลัดขิกหรือวัตถุมงคล เครื่องรางของขลังอื่น ๆ มากมายที่เราเคารพนับถือ

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺต โสโณ), รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พ.ต.ท.ชำนาญ คนไว, รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/ อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธรจังหวัดขอนแก่น, ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประภาส ปริชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ นายบัญญัติ แสงวดี, ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

อยู่^{๑๒๔} แต่ถ้าจะมีผลกระทบที่มันมีผลแน่ ๆ คือมีผลกระทบต่อจิตใจของคน อย่างเช่น การทำเสน่ห์ห้ายาแฝดแล้วใช้คุณไสย เหมือนการทำกุมารทองโดยการเอาเด็กทารกมาอย่างไฟอย่างนี้ มันเป็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อจิตใจของคนไทยมากกว่า

ในขณะที่วัตถุมงคลสิ่งของที่เป็นของมงคลอย่างเช่น ปลัดขิก กุมารทองที่เป็นรูปปั้น แม่มานางกวัก หรือแม่แต่หลวงพ่อกุณเอง ที่บอกว่ากุให้มิ่งรวย ให้นั้นให้นี้ ทำไมหลวงพ่อกุณท่านจึงเข้าถึงชาวบ้าน แล้วมีสาวกศรัทธามากมาย มีลูกศิษย์ลูกหามากมาย เพราะว่าหลาย ๆ อย่างนี้ บางทีมันก็ตอบโจทย์ทางโลกให้กับชาวบ้าน ไม่ใช่เรื่องทางธรรมอย่างเดียว เพราะฉะนั้นในกรณีของการบูชาชุก ถ้ามันยังเป็นสิ่งที่ไม่ผิด ผิดในที่นี่หมายความว่า เป็นความรุนแรงทางสังคมเหมือนดังกรณีเอาเด็กมาอย่างไฟแล้วทำเป็นกุมารทอง ก็คิดมาเป็นปรากฏการณ์เฉย ๆ เหมือนไฟไหม้ฟางสักพักหนึ่งก็จะหายไป มันก็คงอยู่กลุ่มคนเล็ก ๆ ที่เขาศรัทธาเท่านั้น คิดว่าน่าจะมีผลกระทบน้อย เพียงแต่เราต้องยอมรับความหลากหลายว่าความเชื่อมั่นไม่ได้มีอย่างเดียว แต่ที่ผ่านมาราพยายามมุ่งเน้นในเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แต่ในชีวิตความเป็นจริงของคนนับถือหลายอย่าง เพราะฉะนั้นถ้าเรายอมรับความหลากหลาย แต่ในความเป็นจริงในพระพุทธศาสนา แม้จะมีความหลากหลายในความเชื่อ แต่ว่าฐานคิดที่เป็นแกนหลักก็ยังเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาที่เป็นกระแสหลักอยู่ คิดว่าไม่น่าจะมีผลกระทบอะไรมากเป็นปรากฏการณ์เฉย ๆ^{๑๒๕} เพราะฉะนั้นแล้วแต่วัตถุประสงคว่าบูชาเพื่ออะไร บูชาทำไม บูชาแล้วได้ประโยชน์อย่างไร ต้องรู้จักเลือกบูชา แต่ถ้าบูชาแล้วงอมือ งอเท้าไม่ว่าบูชาอะไรมันก็มีผลเหมือนกัน คือไม่ได้อะไร^{๑๒๖}

๔.๒.๕. เพราะเหตุใดสังคมไทยปัจจุบันนี้ จึงมีปรากฏการณ์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะแปลก ๆ ?

ผู้วิจัยได้แยกแยะข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทัศนคติของนักวิชาการทั้ง ๓ ด้านพอสรุปได้ว่าเป็นเรื่องของสังคมที่มันเปลี่ยนแปลงไปตามการเมืองหรือ การปกครองของประเทศ ระบบทุน ลักษณะก็คือเราไปเน้นทางด้านวัตถุนิยมมากไป ทำให้การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มันเกิดขึ้นหลากหลาย เมื่อมันมีสังคมบีบคั้น ข้างยากมากแพงประชาชนคนจนธรรมดาเขาก็พยายามดิ้นรนหา แสงสว่างมาให้ได้ซึ่ง

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ นายประสงค์ จักรคำ, ผู้อำนวยการพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครราชสีมา, ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

ปัจจัย ๔ เพราะปัจจัยที่สำคัญยิ่งเรื่องของแก้วแหวน เงินทองที่จะเอาไปอำนวยความสะดวกเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเขาได้ เมื่อบุคคลถูกภาวะสังคมบีบคั้นมันก็จำเป็นต้องหาที่พึ่งพิงทางจิตใจ โดยอาศัยหลักที่ว่าเมื่อมีอะไรดี ก็อยากจะนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความสำเร็จในการแสวงหาที่เรียกว่าทรัพย์ภายนอก แม้มีคนมาชักชวนแนะนำว่าทำอย่างนี้ดี ก็ต้องแสวงหา เพราะมันไม่มีหนทางอื่นที่จะเป็นที่พึ่งเหมือนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ก็ต้องทำ แม้ว่าผลปรากฏมันจะออกมาอย่างไรก็ช่าง

แล้วก็อีกอย่างหนึ่งก็คือ เหมือนกับผมที่เล่าให้ฟังว่าถ้าหากเรามีศรัทธาแต่ไม่มีปัญญามันก็จะไปลักษณะนั้น มันก็จะกลายเป็นงมงาย เพราะความศรัทธาก็บงมงายมันอยู่ใกล้กันมาก มันเหมือนเส้นใยบาง ๆ มากันไว้ ฉะนั้นถ้าศรัทธาไม่มีปัญญามันก็จะกลายเป็นงมงาย เราจะเห็นได้อย่างคนไทยเรา แม้แต่ต้นกล้วยออกลูกมาออกหวีมามากมายผิดปกติ วัว ๔ ขาเป็น ๕ ขา หมู ๖ ขาอย่างนี้ ก็เห็นว่าเป็นเรื่องแปลก ซึ่งมันเหมือนกับว่าเราจะข้อนุญเข้าไปสู่กำเนิดของศาสนา ว่าทำไมคนจึงต้องนับถือศาสนา เพราะความกลัว เพราะความอัศจรรย์ หรือ ความผิดปกติของธรรมชาติ ด้วยความไม่รู้ตรงนี้อวิชชาทำให้เราเกิดความกลัว เมื่อเกิดความกลัวก็หาที่พึ่งพิงทางจิตใจ ดังนั้นเราจะเห็นในสภาวะปัจจุบันเดี๋ยวนี้ เรามีชาวพุทธมากก็จริง แต่ชาวพุทธที่รู้ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีน้อยมาก แต่ในบัตรประชาชนนั้นบอกว่าเป็นชาวพุทธ แต่ในส่วนความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาจริง ๆ นี้แทบจะไม่มีเลย แถมยังยึดติดในขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกพราหมณ์ ดังนั้นปัจจุบันพราหมณ์จึงมีอิทธิพลขึ้นมาอีกกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาของเรา ฉะนั้นมันก็เหมือนกับย้อนไปหายุคตั้งแต่โบราณ^{๑๒๗}

อีกอย่างหนึ่งก็คือความหย่อนยานทางพระวินัยของพระสงฆ์ พระสงฆ์ขาดหลักที่แท้จริงของความเป็นพุทธ เนื่องจากว่าพระสงฆ์นี้เป็นผู้สอน เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่พระสงฆ์ไม่สอนไปทำเสียเอง โดยการชี้แนะ แนะนำ มุ่งไปที่พุทธพาณิชย์^{๑๒๘} ในขณะที่เรามีพระสงฆ์ทั่วประเทศมากมาย แต่ชาวพุทธกลับไม่ค่อยเข้าใจในพระพุทธศาสนา เพราะว่าปัจจุบันนี้พระทำหน้าที่แค่ทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่สั่งสอนญาติโยมหรือชาวบ้านเหมือนสมัยก่อน เนื่องจากความสัมพันธ์พระกับชาวบ้านเปลี่ยนไป จากแนวราบเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง พระไปติดกับบริโภคนิยมและสมณศักดิ์ ที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง พระอยู่กับระบบราชการ ก็เลยไม่ค่อยสนใจชาวบ้านเหมือนแต่อย่างก่อนที่พระกับชาวบ้านสัมพันธ์กันในแนวระนาบ ผูกพันกันมาก ดังเช่นญาติโยมจะเป็นผู้ให้สมณศักดิ์พระที่เรียกกันว่า หดสงฆ์ เมื่อพระรูปนั้นมีคุณงามความดี เป็นตัวอย่างที่ดีให้ชาวบ้าน

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประภาส ปรีชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ศศ.ดร. อภิภูวัฒน์ โปธิสาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

แต่ปัจจุบันราชการเป็นผู้แต่งตั้งสมศักดิ์ให้ จึงทำให้พระสงฆ์เห็นห่างชาวบ้าน และมุ่งไปที่ ลาภ ยศสรรเสริญ ดิฉิบริโภคนิยมเหมือนกับชาวบ้าน มุ่งไปที่ความเจริญทางด้าน วัตถุมากกว่าด้าน จิตใจ ตามวัดต่าง ๆ จึงเกิดวัตถุมงคลขึ้นมากมาย แต่ที่สำคัญไม่ใช่วัตถุมงคลตามพระพุทธศาสนา เช่น พระพิมพ์เนศ พระศิวะ เจ้าแม่กวนอิมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามวัดในพระพุทธศาสนาเถรวาทมากมาย เป็น ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์หนีหลักการของตัวเอง ไปติดกับบริโภคนิยม มุ่งแต่หาเงินมาสร้างวัด แต่ขาดหลักการ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านซึ่งเคยสัมพันธ์กันในระบบบุญกุศล กับ กลายเป็นความสัมพันธ์ในระบบผลประโยชน์ กลับกลายเป็นทำเพื่อแลกเปลี่ยนวัตถุมงคล ทำเท่านั้น บาทได้ชนิดนี้ ทำเท่านั้นได้ชนิดโน้น เรื่องบุญกลายเป็นการซื้อขายไป

อีกอย่างหนึ่งก็คือระบบการถือ เราเห็นว่าแปลกเพราะว่าเรามีสื่อที่หลากหลาย เพราะสื่อ เข้าไปถึงสิ่งที่คนบูชาในทุกซอกทุกมุม ทั้งหลายมันปรากฏในข่าวในสื่อ เราก็เห็นแปลก ๆ แต่มันก็มีมานานแล้ว เพราะฉะนั้นไม่ใช่เรื่องแปลก แต่ที่นี้ทำไมคนถึงบูชาสิ่งแปลก ๆ อย่างที่ว่า คือคนที่จะ เข้าถึงความดี เขาค้นเจออะไร เขาค้นเจอกับสิ่งใกล้ตัวไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นภูเขา เป็นพระ เป็นแม่น้ำทั้งหลาย เขาใกล้สิ่งนั้น ก็บูชาสิ่งนั้น เขาใกล้พระสงฆ์ เขาใกล้เจ้าป่าเจ้าเขาก็บูชาสิ่งนั้น เพราะความคุ้นเคย เพราะฉะนั้นก็ไม่ใช่เรื่องแปลก^{๑๒๕} ในเรื่องนี้มีนักวิชาการบางท่านเห็นควรว่า น่าจะมีมาตรการในการควบคุมวัตถุมงคลด้วย

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าสาเหตุที่คนบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะแปลก ๆ ได้ ๓ อย่างคือ

๑. เกิดจากความทุกข์/ปัญหาเศรษฐกิจ
๒. พุทธศาสนิกชนไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
๓. ความเชื่อดั้งเดิม/ไสยศาสตร์/พราหมณ์/ ลัทธิหรือผลดลบันดาล
๔. สังคมขาดปัญญา/ โยนิโสมนสิการ/กาลามสูตร
๕. พระไม่เอาหลักศาสนาที่แท้จริงแต่มุ่งไปที่พุทธพาณิชย์
๖. สื่อ/ ประชาสัมพันธ์
๗. การเลียนแบบ/คนรอบข้าง/ความคุ้นเคยสิ่งนั้น

๔.๒.๖. ชาวพุทธควรยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไรต่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์?

จากการศึกษาวิจัยทัศนะของนักวิชาการทั้ง ๓ ด้าน พอสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า เหตุที่ พุทธศาสนิกชนในสังคมไทย จึงนิยมลัทธิอื่นวอน เชื่อในของขลังและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นเหตุให้

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. หอมหวาน บัวระภา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖.

ตนพลัดตกไปจากพระพุทธศาสนา สูญเสียคุณสมบัติของชาวพุทธที่ดี เข้าใจว่าเพราะ ๑. พุทธศาสนิกชนส่วนมากไม่เรียนรู้หลักพระพุทธศาสนา ไม่เกาะอยู่ในหลักจึงมักถูกชักจูงได้ง่าย ๒. มีคนชักจูงออกไป ก็เป็นชาวพุทธด้วยกันที่เลื่อมใสศรัทธาในลัทธิไสยศาสตร์บ้าง โหราศาสตร์บ้าง ยิ่งกว่าพุทธศาสตร์ คนเหล่านี้เป็นพระบ้าง เป็นคฤหัสถ์บ้าง ทั้งนี้แฝงอยู่ด้วยผลประโยชน์ของผู้ชักจูงเอง ๓. ขาดโยนิโสมนัสสิกการ (ความคิดอันมีเหตุผลด้วยปัญญาอันแยกคาย)

ดังนั้นพุทธศาสนิกชนควรเรียนรู้หลักของพระพุทธศาสนาตนเองให้แน่ชัด ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มิได้หมายความว่า เป็นชาวพุทธอยู่ในทะเบียนบ้านเท่านั้น คือเราไม่ได้ให้ความสนใจ ๆ ในศาสนาของเรา เรายึดศาสนาให้เป็นเพียงแค่รูปแบบหรือเป็นสัญลักษณ์ เพื่อหนีคำว่าเป็นคนไม่มีศาสนาเฉย ๆ เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่ศึกษา ไม่ใส่ใจที่จะรู้ ปราบกฏการณ์เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ก็คงไม่หมดไป トラบาคิที่เรายังไม่เข้าใจศาสนาที่ถูกต้องว่า บูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วมีประโยชน์อย่างไร^{๑๑๑} เมื่อศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะมีสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้องเป็นเรื่องแรก เพราะถ้ามีสัมมาทิฐิแล้ว มรรคมงคล ๘ ก็จะตามมา ส่วนแนวทางออกก็คือ

หนึ่ง การบูชาสูงสุด คือ พระรัตนตรัย มี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ สอง ศรัทธาในคำสอน ให้เข้าใจเรื่องของกรรม กับวิบากของกรรม สาม ยึดศรัทธา ๔ ประการคือ ๑) กัมมัสถา เชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าผลกรรมเกิดจากการกระทำของตัวเอง ๒) วิปากัสถา คือเชื่อในผลของกรรม ๓) กัมมัสถกตัสถา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิัสถา เชื่อในความตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้า

ความเชื่อทั้ง ๔ ประการนี้ทำให้ห่างไกลจากวิถีมงคลได้ เพราะถ้าไม่มีหลักการตรงนี้ ห่างไกลไม่ได้หรอก แต่มันก็ยากสำหรับปุถุชน นอกจากนี้ต้องยึดหลักคุณสมบัติพื้นฐานของชาวพุทธ คือ ๑. ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล ๒. สีล ความประพฤติดีทางกาย วาจา การงดเว้น จากการเบียดเบียน ๓. ความไม่ถือมงคลตื่นข่าว หนักแน่นในเรื่องของกรรม ไม่ถือมงคลภายนอกอันขัดกับหลักกรรม และเป็นไปเพื่อความมั่งงายไม่ได้พัฒนาปัญญา ๔. ไม่แสวงหาบุญนอกศาสนา ๕ ทำอุปการะคือบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังต้องยึดหลักมงคลสูตร คือการพัฒนาในรูปแบบมงคล ๓๘ ประการ เริ่มตั้งแต่พัฒนา ด้านสิ่งแวดล้อมที่เราเข้าไปสัมพันธ์ อย่างเช่น อันไหนควรคบ อันไหนไม่ควรคบ ต่อมาก็พัฒนาเรื่องการศึกษา แม้แต่การบูชาบุคคลที่ควรบูชา อันไหนเราควรบูชา อันไหนไม่ควรบูชา ต้อง

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

กลับไปที่มีมงคลสูตร^{๑๑๑} ตลอดจนถึงหลักกาลามสูตร หลักโยนิโสมนัสสิกการเหล่านี้ด้วย และอีกลัทธิ รอดผลคบันดาล ก็คือหวังรวยแบบลม ๆ แล้ง ๆ เพราะถ้าหวังรวยแบบขอได้ พระพุทธศาสนาก็คง สอนให้คนขอ แต่ขณะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ การลงมือทำไม่ใช่ศาสนาแห่ง การขอ พระพุทธเจ้าสอนว่าอยากได้อะไรให้ลงมือกระทำจึงจะได้ตามต้องการ

นอกจากนี้ยังต้องศึกษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแง่ที่เป็นครู เราควรไปศึกษาสิ่งที่เราบูชาให้มัน ละเอียด เสียก่อน เช่น จะบูชาพระพิฆเนศก็ต้องศึกษาประวัติพระพิฆเนศเป็นมาอย่างไรแล้วมีข้อดี ข้อเสียอย่างไร ไปเอาสิ่งที่ดี ๆ ของเทพแต่ละองค์ที่เราศึกษามาเป็นปฏิบัติ มาเป็นแบบอย่าง เอา คุณธรรมมา เช่น เจ้าแม่กวนอิมคืออย่างไร ทำประโยชน์อย่างไรแก่คนอื่นบ้าง เราเอาปฏิบัติของเขามา ปฏิบัติ อย่างนี้มันจะดีกว่า เช่น ชูชกก็ได้ ถ้าเราเอาหลักคุณค่าเขามาเป็นปฏิบัติของเรา แต่ถ้าเราไป บูชาในลักษณะอ่อนวอนให้รวย มันก็จะไม่เป็นพุทธแล้วมันจะกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ เป็นการ อ่อนวอนขอพร ฉะนั้นการขอพรที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนาก็คือว่าเอาสิ่งที่ไม่ดีหรือเอาปฏิบัติ ๆ ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราบูชา นั้น เอามาเป็นเครื่องในการปฏิบัติจะดีกว่าอย่างเช่น เจ้าแม่กวนอิมมอบ ความรักให้แก่บุคคลอื่นช่วยเหลือผู้อื่น เราเอาปฏิบัติตรงนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นประโยชน์มาก นี้เป็นการบูชาที่ถูกต้อง อย่างหนุมานเป็นองค์รักรัษย์ของพระราม เพราะฉะนั้นเมื่อหนุมานเป็นองค์รักรัษย์ พระรามเขารักเจ้านายมากทั้งสละชีวิตตัวเองเพื่อปกป้องเจ้านายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นเราก็ต้อง เอาความกตัญญูของอนุมานมาเป็นแบบอย่าง อันนี้มันถึงจะได้ประโยชน์ อย่างนี้ยอมรับได้ แต่ว่าถ้า ไปบูชาโดยที่ไม่รู้เรื่อง ไม่รู้ประวัติไม่รู้จักความเป็นมาเลยอันนี้ผมว่าไม่ถูก มันจะกลายเป็นงมงาย^{๑๑๒}

ฉะนั้นชูชกก็เหมือนกันถามว่ามีส่วนดีไหม ก็ต้องตอบว่ามี ปฏิบัติที่ดีก็มี เช่น ในเรื่อง ของความประหยัด เก็บหอมรอมริบ จนกระทั่งแกมีแก้วแหวนเงินทองเยอะเยอะ แต่ส่วนที่ไม่ดีก็มี ดังนั้นเราก็ควรเลือกเอาส่วนที่ดีมาบูชา มันก็แล้วแต่มุมมองว่าเราจะบูชาต่อสิ่งนั้น เรามุ่งที่จุดมุ่งหมาย อะไร ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อร่ำรวยก็ผิด แต่ถ้าจุดมุ่งหมายเพื่อดีใจเอาคุณค่า เอาส่วนดีเขามาใช้ เอาส่วนดี ของเขามาใช้จะเป็นประโยชน์ ดังกรณีชูชก เขาเป็นตัวร้าย สามารถเป็นครูเราได้ ในแง่ความไม่ดีเป็น ครูสอนใจว่าเราจะไม่เอาแบบอย่างชูชก^{๑๑๓}

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร. อภินิววัฒน์ โภธิสถาน, อาจารย์ประจำสาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ดร.พระมหาประกาส ปรีชาโน, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและ ปรัชญา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสประยูรวงศาต ผู้อำนวยการส่วนธรรม นิเทศ มจร, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

๔.๓ บทสรุป

จากผลการวิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา ในบทนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลวิเคราะห์ได้ว่า จากทัศนะของนักวิชาการ ๓ ด้าน เกี่ยวกับเรื่องการบูชาชุกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร? โดยทัศนะของนักวิชาการแบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด แนวคิดแรกเป็นการมองตามคัมภีร์เห็นว่าการบูชาชุกผิดหลักการในพระพุทธศาสนา โดยมีนักวิชาการที่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ๑๑ ท่าน ส่วนแนวคิดที่สอง คือในแง่ที่เป็นครู กับแนวคิดที่ ๓ ในแง่บริบททางสังคม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในแนวคิดที่ ๑ ในแง่ของคัมภีร์ นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าในบริบททางคัมภีร์แล้ว ชุกชุกเป็นบุคคลที่ไม่ควรบูชา เพราะว่าเป็นคัมภีร์ชาคคในพระพุทธศาสนาดูเหมือนว่ามันแบ่งแยกชัดเจนระหว่างเรื่องเล่า นั่นคือละครมันจะมีตัวเอกและตัวโคง ตัวร้าย พระเวสสันดรเป็นสัญลักษณ์ในเชิงคุณงามความดี แต่ว่าชุกชุกเป็นสัญลักษณ์ในเชิงความชั่วร้ายหรือสิ่งที่ไม่ควรเอาเป็นแบบอย่าง พุดง่าย ๆ ว่า พระเวสสันดรเป็นสัญลักษณ์ในทางคุณงามความดี ก็คือบุคคลที่ให้และเสียสละตนอย่างยิ่ง สละได้ แม้แต่ลูกเมียเพื่ออะไร เพื่อหวังสิ่งที่สูงที่สุดในชีวิตนั่นก็คือ สิ่งที่สูงสุดในทางจิตวิญญาณก็คือสัมมาสัมพุทธะ เมื่อได้สัมมาสัมพุทธะแล้วจะมาช่วยคนอะไรอย่างนี้ อันนั้นคือเป้าหมายสูงสุด แต่ขณะชุกชุกเป็นสัญลักษณ์ของความละโมภ โลกมาก เป็นสัญลักษณ์ของความ โทกหลอกลวง เป็นสัญลักษณ์ของความตะกละเอาแต่ได้ ถึงแม้ว่าชุกชุกจะมีคุณงามความดีบ้าง เช่น รักภรรยา มีวาทศิลป์ในการขอ แต่ก็เข้าไปเพื่อประโยชน์ของตัวเอง ไม่ได้เข้าไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

แนวคิดที่ ๒ ในแง่เป็นครู นักวิชาการส่วนหนึ่งมองว่า ถ้าบูชาชุกชุกถูกต้องตามหลักธรรมเอาแบบอย่างในแง่เป็นครู หมายความว่า ถ้าเราศึกษาสิ่งที่เราจะบูชาให้ละเอียด เช่น อจะบูชาพระพิฆเนศ ต้องศึกษาประวัติพระพิฆเนศเป็นมาอย่างไรแล้วมีข้อดีอย่างไร ไปเอาสิ่งที่ดี ๆ ของเทพแต่ละองค์มาเป็นปฏิบัติ มาเป็นแบบอย่าง เอาคุณธรรมมา เช่น เจ้าแม่กวนอิมดีอย่างไร ทำประโยชน์อย่างไรแก่คนอื่นบ้าง เช่น เจ้าแม่กวนอิมมอบความรักให้แก่บุคคลอื่น ช่วยเหลือผู้อื่น เราเอาปฏิบัติของเขามาปฏิบัติ เอาปฏิบัติตรงนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นประโยชน์มาก นี่เป็นการบูชาที่ถูกต้องอย่างหนุมานองค์รัชชของพระราม เขารักเจ้านายมากทั้งสละชีวิตตัวเองเพื่อปกป้องเจ้านายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นเราก็ต้องเอาความกตัญญูของหนุมานมาเป็นแบบอย่าง อัน นี้มันได้ประโยชน์ ถ้าอย่างชุกชุกถ้าเรามองในแง่เอามาเป็นครู เช่น เขาเป็นตัวร้าย เป็นคนมักมาก โลกมาก เอาแต่ได้ ไม่รู้จักพอ เราเอามาเป็นครูสอนใจว่า เราจะไม่ทำอย่างนั้น

แนวคิดที่ ๓ ในแง่บริบททางสังคม ต้องเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามันมีกระแสหลัก กับกระแสรอง กระแสหลักมันอาจจะยึดตัวคัมภีร์เป็นหลัก เพราะฉะนั้นถ้าอะไรที่มันผิดแผกไปจาก

คัมภีร์ หมายความว่าตัวบทมันนิยามว่าพระเวสสันดรเป็นตัวละครเอก ชูชกมันเป็นตัวละครร้ายถือว่าเป็นฝ่ายอธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าอธิบายตามคัมภีร์ มันก็จะพบว่าแน่นอนว่าก็ควรจะบูชาบุคคลที่เป็นตัวแทนของความดีคือพระเวสสันดร แต่ที่นี้จริง ๆ แล้วในสังคมไทยมันมีทั้งสังคมที่เป็น “Canon” ก็คือว่าตามคัมภีร์ ซึ่งจริง ๆ แล้วของคนทั่วไปไม่ได้เป็นแบบนั้น เนื่องจากว่าในสังคมทุกวันนี้ เป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรม คือมันมีความหลากหลาย พุดง่ายว่าคนมันก็มีทั้งคนดีและคนชั่ว มีอะไรที่มีหลากหลาย เพราะฉะนั้นถ้าจะถามว่าเขาไปบูชาชูชกแล้วผิดหรือเปล่า?

ผิดถูกมันอาจจะขึ้นอยู่กับการศึกษา แต่ที่นี้ในความคิดทางสังคมวิทยา เขาจะไม่มองแบบนั้น ก็คือว่ามันอาจจะเป็นการคิดกระแสรอง แต่จริง ๆ แล้ว ในหลักของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา อย่างเช่นฝรั่งหรือหลาย ๆ คน เขาจะมองพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมันไม่ใช่พระพุทธศาสนาแบบ “Canon” คือ ตามพระไตรปิฎก แต่มันเป็นพระพุทธศาสนาที่มีการผสมผสานทางความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธปะปนกันอยู่ เพราะฉะนั้นเราก็จะพบว่าคนที่ชาวบ้าน เขาตั้งเอาชูชกขึ้นมา มันก็อาจจะผิดหลักศีลธรรมตามครรลองในคัมภีร์ในพระไตรปิฎกหรืออะไรต่าง ๆ ก็ตามแต่ ที่นี้ในครรลองวิถีชาวบ้าน คือว่าชาวบ้านเขาไม่บอกว่าเขาไม่รู้ว่าชูชกเป็นตัวละครร้าย แต่ที่นี้มันมีการตีความใหม่ก็คือการมองในมุมกลับก็คือทำให้ชูชกกลายเป็นตัวแทนของเทพเจ้าอะไรก็ได้ อาจจะสรุปได้ว่า ถ้าเกิดพูดถึงในหลักการทางพระพุทธศาสนา มันก็ผิดหลักการในพระไตรปิฎก แต่ในระดับชาวบ้าน เขามีความเชื่อด้านอื่นอยู่ด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องผี ก็เป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน พระพุทธศาสนา มันก็ไม่ตอบโจทย์ทั้งหมดในชีวิตของคนส่วนใหญ่ หมายความว่าจริง ๆ แล้วชาวบ้านก็อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะไปบรรลุนิพพานเพราะนิพพานมันไกลตัวมากนอกจากบวชหรืออะไรทำนองนี้

แต่ในขณะที่ชาวบ้านต้องการความอยู่ดีมีสุข ชาวบ้านต้องการให้มีปากท้องอยู่อย่างสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่ต้องการให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ชาวบ้านต้องการที่จะให้มีฐานะอยู่ดีกินดีฝ่ายธรรมอาจจะมองว่าผิด แต่ว่าฝ่ายฆราวาสอาจจะมองว่ามันก็ไม่ได้ผิดมันหันตั้งจนกลายเป็นทำให้สังคมเสื่อมเสียไป หมายความว่า ถามว่าพระเวสสันดรเขายกไว้เหนือหัว เพียงแต่ว่าเขาต้องการบุคคลคนใหม่เพื่อที่จะมาตอบโจทย์เขาให้ครบถ้วนในชีวิตที่เขาจะดำรงอยู่ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าเขาก็ไหว ชูชกเขาก็ไหว ความเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มันจึงเป็นความซับซ้อนไม่ใช่แบบว่า ทุกอย่างจะต้องพุ่งตรงไปที่พระพุทธเจ้าอย่างเดียว เพราะฉะนั้น อะไรหลาย ๆ อย่างมันจึงผสมผสานกันในวิถีสังคม เพราะฉะนั้นก็คิดว่ามันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ อย่าง

จึงสรุปได้ว่า นักวิชาการทั้ง ๓ ด้าน มองในเรื่องนี้แตกต่างกันออกไป พอสรุปได้เป็น ๓ แง่ คือ

๑. ในแง่ทางด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ไม่อยู่ในข่ายบุคคลที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนา เพราะเหตุว่าตัวละครชุกในคัมภีร์ต้องการให้เป็นตัวร้าย เป็นผู้ขโมย มีความละโมภ โลกมาก ไม่เคยเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ไคร

๒. ในแง่เป็นครู ถ้ารู้ว่าบูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วมีประโยชน์อย่างไร เอาปฏิบัติที่ดีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต รวมทั้งปฏิบัติที่ดีของชุกด้วย ถ้าบูชาอย่างนี้ นักวิชาการเหล่านี้เห็นว่าไม่ผิด

๓. ในแง่บริบททางสังคม เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมมีความหลากหลายทางสังคม

สาเหตุที่ทำให้คนไทยบางกลุ่มหันมาบูชาชุก ผู้วิจัยสรุปได้เป็น ๗ ประเด็น คือ

๑. เกิดจากความทุกข์/ ปัญหาเศรษฐกิจ
๒. พุทธศาสนิกชนไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
๓. ความเชื่อดั้งเดิม/ไสยศาสตร์/พราหมณ์/ ลัทธิหรือผลดบันดาล
๔. สังคมขาดปัญญา/ โยนิโสมนสติกการ/กาดามสูตร
๕. พระไม่เอาหลักศาสนาที่แท้จริงแต่มุ่งไปที่พุทธพาณิชย์
๖. สื่อ/ ประชาสัมพันธ์
๗. การเลียนแบบ/คนรอบข้าง/ความคุ้นเคยสิ่งนั้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา ๒) เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน ๓) เพื่อวิเคราะห์การบูชาชุกตามทัศนะทางพุทธศาสนา ซึ่งผลการศึกษารูปความได้ดังต่อไปนี้

๑) การบูชานั้นมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว หรืออาจจะกล่าวได้ว่ามีมาตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็ได้ เพราะเหตุว่ามนุษย์มีสัญชาตญาณในการกลัวภัยต่าง ๆ เมื่อลืมนาดูโลกก็เห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยไม่เข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่าคืออะไร ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ไฟร้อง ไฟผ่า ภาวะการณ์เกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษให้แก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงพยายามหาวิธีอ่อนนวยอาใจหรือต่อรอง กับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชา บนบานเช่นไหว้ เพื่อให้คุ้มครองป้องกันภัยให้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นบ่อเกิดของการบูชาสิ่งต่าง ๆ

โดยการบูชาในยุคแรกเป็นการบูชาแบบอ่อนนวย ร้องขอ ต่อมาพระพุทธรศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงพยายามปลุ่วิตความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาแบบเก่า ที่มีแต่การบนบานเช่น สรวงด้วยการอ่อนนวยบูชา ไม่ใช่สิ่งถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนชาวอินเดียใหม่ว่า ในธรรมชาตินั้น มีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่ เกิดขึ้นนั้นเป็น ไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์ ดลบันดาลของเทพเจ้า ความจริงที่สิ่งทั้งหลายเป็น ไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าธรรม จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก และทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นสำคัญ

คำว่า “การบูชา” หมายถึง การทำความสักการะ การเคารพ นอบน้อม กราบไหว้ นับถือ เชื่อถือ ดังนั้นหลักการบูชาในพระพุทธรศาสนาจึงประกอบด้วย ๑. บุคคลที่ควรบูชา ๒. สถานที่หรือ สิ่งที่ควรบูชา ๓. ข้อปฏิบัติที่ควรบูชาหรือวิธีการบูชา

๑. บุคคลที่ควรบูชา ชื่อว่า “ ปุชณียบุคคล ” นั้นหมายถึง บุคคลดี มีคุณธรรม คือบุคคลที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจ บุคคลผู้ที่มีคุณธรรมประเสริฐสูงสุดคือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่รองลงไป ได้แก่ พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ผู้มีคุณธรรมรองลงไปอีก ได้แก่ สมมุติสงฆ์ สามเณร ผู้ตั้งใจปฏิบัติศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ตลอดจนถึงบิดา-มารดา ครูบา- อาจารย์ พระมหากษัตริย์ และบุคคลอื่น ๆ ที่เรียกว่าบัณฑิต

๒. สถานที่ที่ควรบูชา นั้นชื่อว่า “ ปุชณียสถาน ” หรือสิ่งที่ควรบูชา ชื่อว่า “ ปุชณียวัตถุ ” ทั้ง ๒ ประการรวมเรียกว่า “ เจดีย์ ” ได้แก่

๒.๑ พระธาตุเจดีย์ คือ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ รวมทั้งบรรจุพระธาตุต่าง ๆ

คำว่า “ พระบรมสารีริกธาตุ ” หมายถึง พระอัฐิธาตุ คือ กระดูกพระพุทธเจ้า

คำว่า “ พระธาตุ ” หมายถึง พระธาตุส่วนอื่น ๆ ของพระพุทธเจ้า (นอกจากพระอัฐิธาตุ) ได้แก่ พระเกศาธาตุ (ธาตุเส้นผม) พระหทัยธาตุ (พระธาตุส่วนหัวใจ) พระนหารู (พระธาตุส่วนเอ็น) พระโลหิตธาตุ (พระธาตุส่วนโลหิต) พระบุพโพธาตุ (พระธาตุส่วนน้ำเหลือง) ฯลฯ

ส่วนคำว่า “ ธาตุ ” เช่น เกศาธาตุ อัฐิธาตุ หมายถึง ธาตุของพระอริยสาวกหรือพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ

๒.๒ บริโภกเจดีย์ คือ สถานที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยใช้สอย ชื่อ “ สังเวชนียสถาน ” ๔ ตำบล ได้แก่

๑) ชาตสถาน ที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือ ที่อุทยานลุมพินี ในประเทศเนปาล

๒) อภิสัมพุทธสถาน ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ที่ใต้ต้นโพธิ์ ตำบลพุทธคยา

๓) ชัมมจักกัปปวัตตนสถาน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ อสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียก สารนาถ ในประเทศอินเดีย

๔) ปรีนิพุตสถาน คือ ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ที่สาละวันทอุทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันเรียก กาเซีย ในประเทศอินเดีย

๒.๓ ธรรมเจดีย์ คือ สถานที่บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๒.๔ อุทเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นเจตนาอุทิศเจาะจงต่อพระพุทธเจ้า ยกเว้นพระธาตุเจดีย์ แล้วเรียก อุทเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น ได้แก่ พระพุทธรูป รูปแกะสลักและรูปวาดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และไม้โพธิ์ (คือต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้เคยประทับบำเพ็ญสมณธรรม แล้วได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ) เป็นต้น

อนึ่งรูปเปรียบเทียบ รูปเหมือน หรือรูปวาดเกี่ยวกับพระภิกษุสาวก และพระมหาโพธิสัตว์เจ้าก็นับเนื่องในอุทเทสิกเจดีย์ ในฐานะผู้เป็น “ อนุพุทธะ ” ได้ด้วยเหมือนกัน

ในส่วนลักษณะของการบูชา นั้น ตามหลักการทางพระพุทธศาสนากระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ดีงาม เช่น การกราบไหว้ ลูกรับ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดจนการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ของหอม และปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น

๒. ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนโดยชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้ว และการประพฤติปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างปุชนิยบุคคล ได้แก่ พระอริยเจ้าผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น

จึงมีข้อสังเกตว่า การบูชา นั้น คู่กับความดี คือความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมนั่นเอง เพราะเป้าหมายการบูชานั้นอยู่ที่การได้ประกอบกุศลกรรม หรือการเสริมคุณธรรมในตนเองเป็นสำคัญ มิใช่อ่อนวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งปรารถนาต่าง ๆ การจะได้มาซึ่งสิ่งปรารถนานั้นก็ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ คือกฎแห่งกรรมนั่นเอง การสรรเสริญเทพเจ้า การอ่อนวอนร้องขอให้ลดบันดาลจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถช่วยได้หากไม่ได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเป้าหมายที่ปรารถนาหรือไม่สร้างเหตุให้สมกับผลที่ต้องการ

การบูชาทั้ง ๒ ประการนี้ “การปฏิบัติบูชา” เป็นเลิศกว่า “อามิสบูชา” เพราะเป็นสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้น ย่อมยังผลให้ได้รับผลเป็นความสุขความเจริญในชีวิตทั้ง โลกียสุขและ โลกุตตรสุข และย่อมดำรงพระพุทธศาสนาไว้ด้วย จึงเป็นการบูชาที่พระองค์โปรดปานมากที่สุด และทรงยกย่องว่า เป็นการบูชาพระตถาคตด้วยอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยจึงสรุปความได้ว่า การบูชาสิ่งต่าง ๆ ที่ กล่าวมาทั้งหมดนั้น ก็คือการบูชาคุณความดีที่เป็นคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ถ้าจะพูดให้เป็นสากลแล้วก็คือคุณความดีที่มีอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ในทุกชาติชั้น ทุกศาสนา ทุกภาษา ทุกสังคม แต่ต้องเข้าใจหลักการบูชาที่แท้จริงแล้ว ก็จะสามารถยกสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นมาบูชาได้

๒) จากการศึกษาปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า แท้จริงแล้วคนไทยมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช้านานแล้ว ซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธไปแล้ว และด้วยพื้นฐานของคนไทยชอบอ่อนวอน หวังผลลดบันดาลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หวังเพื่อจะได้รับความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจสามารถลดบันดาลพรตามปรารถนาได้

ขณะที่ชาวพุทธมีความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์อยู่แล้ว เมื่อมีการสร้างชูชกให้คนบูชา แล้วเปลี่ยนความหมายใหม่จากคนไม่ดีกลายเป็นเทพ และขออะไรก็ได้ขึ้นมา ผนวกกับความศักดิ์สิทธิ์และพุทธคุณของการปลุกเสก เป็นเมตตามหานิยม ที่เล่าปากต่อปาก และได้ผ่านการพิสูจน์ของผู้มีประสบการณ์ในการบูชาชูชกโดยตรง จึงทำให้เกิดกระแสความศรัทธาในการบูชาชูชกขึ้น ซึ่งกระแสความศรัทธาหรือความเชื่อนี้ ส่วนหนึ่งมาจากตำนาน อีกส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ตรง แล้วบอกต่อ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการชี้แนะ

โดยความเชื่อเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากตำนาน (myth) คือเรื่องเล่าที่มาจากตำนาน เวสสันดรชาดก โดยเฉพาะกัณฑ์ชูชก กัณฑ์ที่ ๕ ไปจนถึงกัณฑ์มหาราช กัณฑ์ที่ ๑๑ ที่ชูชกท้องแตกตาย ต่อจากนั้นก็ไม่ได้กล่าวถึงชูชกอีกเลย จากการลงพื้นที่ภาคสนาม พบว่าคนไทยบางกลุ่มที่บูชาชูชก เพราะมีความเชื่อความศรัทธาในตัวชูชก ๖ ประการด้วยกัน คือ

๑. เชื่อว่าชูชกให้โชคลาภ เพราะชูชกเป็นขอทาน ขออะไรได้ทุกอย่าง
๒. เชื่อว่าชูชกเป็นผู้เสริมบารมีให้แก่พระพุทธเจ้า เพราะชูชกเกิดทันพระพุทธเจ้าทุกภพทุกชาติ ถือว่าเป็นคู่บารมีกัน หรือถ้าไม่มีชูชกพระเวสสันดรก็จะไม่ได้โอกาสพิสูจน์ว่า ท่านสามารถตัดใจจากบุคลลอันเป็นที่รักได้มากน้อยเพียงใด บทบาทชูชกจึงไปช่วยเสริมบารมีพระเวสสันดร แต่มิได้หมายความว่าให้เอาอย่างตามพฤติกรรมในส่วนชูชก เช่น การขอ เรายกย่องชูชกในฐานะเป็นบุคลลที่ช่วยเสริมบารมีให้แก่พระเวสสันดร
๓. เชื่อว่าชูชกเป็นคนประหยัด มัธยัสถ์ เก็บหอมรอมริบ จนได้เงิน ๑๐๐ กหาปณะ เข้าขันเศรษฐีคนหนึ่ง แต่ชูชกไม่เคยแต่งตัวฟุ่มเฟือยให้ชาวบ้านเห็นว่าเกรวย
๔. เชื่อว่าชูชกมีความเพียรพยายาม เพราะชูชกเดินทางจากแคว้นกสิงครรัฐ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของชูชกไปจนถึงเขาวงกต ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร เพื่อขอสองพระกุมารมาเป็นทาสรับใช้ ซึ่งหนทางยากลำบากและระยะทางห่างไกลกันมาก แต่ชูชกก็เพียรพยายามไปถึงจนได้
๕. เชื่อว่าชูชกเป็นคนฉลาดมีวาทศิลป์ดี เพราะชูชกสามารถใช้ปฏิภาณไหวพริบ หลอกพรานเจตบุตร และอจตุตถายี จนหลงเชื่อบอกทางไปอาศรมของพระเวสสันดรได้ นอกจากนี้ยังได้พูดจาหวานล่อม โดยการซักแม่ทั้งห้า เพื่อขอพระกัณหาและพระชาติ จากพระเวสสันดร
๖. เชื่อว่าชูชกเป็นคนมีเสน่ห์ เพราะชูชกได้เมียสาวแรกเริ่มมาเป็นภรรยา อีกทั้งนางอมิตตายังปรนนิบัติรับใช้ชูชกในฐานะภรรยาอย่างดี ทำให้เกิดความเชื่อว่าชูชกมีเสน่ห์

จะเห็นได้ว่าการที่คนไทยบางกลุ่มศรัทธาในพ่อปู่ชูชก น่าจะเป็นเพราะ สังคมไทยชาติที่พึ่ง ยามบ้านเมืองเกิดความสับสนวุ่นวาย เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ อะไรที่พึ่งได้คนไทยพึ่งไว้ก่อน ถ้าพึ่งแล้วเกิดประโยชน์กับตัวเองยิ่งดี สังเกตได้จากปรัชญาของพ่อปู่ชูชกที่มีการสมมุติกันขึ้นมา

จากผู้ศรัทธา คือ ชูชกรุ่นเพิ่มพูนทรัพย์ ชูชกมหาลาภ รุ่งรวย รวย รวย ชูชกรุ่นมหาเศรษฐี เป็นต้น ซึ่งอะไรที่ว่ารวย อะไรที่ว่าดี คนไทยก็หันไปหาสิ่งนั้น นี่คือพื้นฐานความเชื่อของคนไทยนั่นเอง

จากความเชื่อดังกล่าวทำให้คนไทยบางกลุ่มเกิดความเชื่อและบูชาชูชก โดยส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากตำนานเรื่องเวสสันดรชาดก ผ่านงานทางด้านจิตรกรรม/ประติมากรรม งานบุญ ประเพณีเทศน์มหาชาติ และมีอิทธิพลทางด้านจิตใจในยามที่คนขาดที่พึ่ง

จากการศึกษาในงานวิจัยนี้ พบว่าอิทธิพลของชูชกที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย มีอิทธิพลต่อคนไทยบางกลุ่ม ๔ ด้าน คือ

๑. ชูชกที่ปรากฏในด้านจิตรกรรม เป็นเรื่องที่จะพยายามถ่ายทอดเรื่องราวเนื้อหาที่เป็นลายลักษณ์อักษรไปสู่ภาพจิตรกรรม เพื่อให้เป็นรูปธรรม เพื่อให้คนสามารถจินตนาการแทนลายลักษณ์อักษรที่มีข้อจำกัด จิตรกรรมภาพชูชกไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อบุคคลทั่วไป แต่มีอิทธิพลโดยอ้อม ในด้านเป็นเครื่องช่วยเตือนสติแก่ผู้คนที่ได้ชมภาพจิตรกรรมตอนชูชก โดยให้ความรู้หลายแง่ด้วยกัน คือ

๑. ในแง่ความแตกต่างทางด้านกายภาพ ของชูชก เช่น รูปชั่ว ตัวดำ มีลักษณะบุรุษไทย
๒. ในแง่ทุนนิยมค้ากำไรเกินควรก็คือค้ากำไรเกินควร หน้าเลือด
๓. ในแง่ของคนรักภรรยาที่ถือว่าเป็นสามีที่ดี จะต้องทนลำบากไปเอากันหาชาติมาเป็นเด็กรับใช้ ช่วยเหลืองานบ้านให้กับเมีย
๔. ในแง่เป็นสื่อสอนธรรมะในเรื่องกฎของกฎการกระทำ เป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอยู่แล้วก็คือในส่วนที่ว่า กรรมใดใครก่อ เช่น เวลาชูชกถูกเชิญเข้าในเมืองบริโกทจนเกินขนาด จึงเป็นเหตุให้ต้องแตกตาย

๒. ชูชกปรากฏในด้านประติมากรรม อิทธิพลชูชกในทางด้านประติมากรรม ไม่มีอิทธิพลโดยตรง แต่อาจมีโดยอ้อม อิทธิพลโดยตรงไม่ชัดเจนเหมือนอย่างพระอุปัชฌาย์ แต่ชูชกจะมีอิทธิพลโดยอ้อม โดยการไปแทรกอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก เพื่อเสริมให้พระเวสสันดรเด่นขึ้น ถ้าไม่แทรกภาพชูชก ภาพโคดเด่นของพระเวสสันดรก็จะไม่ได้รับการสนับสนุน ในเรื่องความเสียดสีได้

จากการศึกษาวิจัยพบว่า อิทธิพลชูชกที่ปรากฏในงานประติมากรรมมีอยู่ด้วยกัน ๒ ด้าน คือ

๑. ประติมากรรมชูชกที่สอดแทรกอยู่ในเรื่องพระเวสสันดรชาดก ในฐานะเป็นอุทยานแห่งการเรียนรู้ เพื่อศึกษาความเป็นมาในเรื่องราวเวสสันดรชาดก

๒. ประติมากรรมชุกที่สร้างให้บุคคลทั่วไปได้เคารพบูชา มีด้วยกัน ๒ ประการ คือ

๑) สร้างเพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมะ

๒) สร้างเพื่อให้คนได้กราบไหว้บูชา ขอพร

๓. อิทธิพลชุกที่ปรากฏในงานประเพณี สำหรับประชาชนทั่วไปไม่มีอิทธิพล เพราะมันห่างไกลจากการดำเนินชีวิตของคน แต่สำหรับอิทธิพลชุกต่องานประเพณีเฉพาะท้องถิ่น ปรากฏว่ามีแต่ในวงจำกัดอยู่แค่ในชุมชนย่อย ๆ ในระดับหมู่บ้านเท่านั้น เช่น ที่ชุมชนชาวบ้านหนองกะท้าว จังหวัดพิษณุโลก และชาวบ้านอำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย มีงาน “แห่ตาชุก” กล่าวกันว่าเป็นความศรัทธาความเชื่อที่เก่าแก่มีมาแต่โบราณ ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ดังที่คนส่วนใหญ่รับรู้ อีกทั้งการแห่ตาชุกในงานบุญเทศน์มหาชาติก็เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติ นับเนื่องกันมากกว่าศตวรรษ ด้วยเชื่อว่าหากไม่ประกอบพิธีนี้แล้ว บ้านเมืองหรือชาวบ้านในหมู่บ้านอาจประสบภัยต่าง ๆ ข้าวปลาอาหารอาจจะไม่บริบูรณ์

โดยความเชื่อแล้ว ชาวบ้านสร้างความหมายใหม่ให้ชุกคำ เป็นบุคคลที่มีความชั่วร้าย แทนชุกขาว ซึ่งสีขาวชาวบ้านมองว่าเป็นบุคคลที่มีศีลธรรม การสร้างชุกดำขึ้นมาและให้กินเหล้า ถือไม้ปัดขี้กิ้ง วิ่งไล่หญิงสาว เป็นการแสดงถึงความชั่วร้าย อนาจาร ตามคติชาวบ้านเมื่อชุกตายไปแล้วกลายมาเป็นผี คอยหลอกหลอนผู้คน มีแต่ความชั่วร้าย นั่นคือความตระหนักรู้ให้ผู้คนในสังคม มองเห็นและเข้าใจว่า “พระเวสสันดร” คือตัวแทนของอำนาจฝ่ายธรรม ในทางตรงกันข้ามชุกคือ ตัวแทนของอำนาจฝ่ายอธรรม ที่ข่มแวงเรื่องกามโลกีย์ และยังมีสภาพเป็นผีร้าย ตามทัศนะของชาวบ้านที่เชื่อถือมากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว

๔. อิทธิพลชุกที่ปรากฏทางด้านจิตใจ ชุกที่มีอิทธิพลเฉพาะบุคคลที่เชื่อ เนื่องจากมีประสบการณ์ตรงจาการบนบาน ขอพรจากชุกแล้วสำเร็จสมตามความปรารถนา เป็นที่พึงพอใจ ยามเกิดความสิ้นหวังในชีวิต นี่คือนิทธิพลของชุกที่มีต่อทางด้านจิตใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว ทำให้จิตใจสบาย ดังนั้นเมื่อคนเราถึงจุดวิกฤติในชีวิตก็ย่อมหาสิ่งยึดเหนี่ยว ชุกจึงมีอิทธิพลเฉพาะบุคคล ถ้าคนอื่น ๆ ได้รับประสบการณ์เหมือนกัน ถ้าเห็นผลดีก็จะขยายเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่มีความเชื่อเกี่ยวกับชุกออกไปเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น

จากกรสัมภาษณ์สำนักตัวอย่าง ทั้ง ๓ วัดเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดสร้างชุก ให้พุทธศาสนิกชนบูชา โดยภาพรวมแล้วทั้ง ๓ สำนัก มีวัตถุประสงค์ในการสร้างชุกคล้าย ๆ กัน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า

๑. เพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมะ

๒. เป็นกำลังใจในการทำมาหากิน เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ ท้อแท้ หมดหวัง

แต่ทั้งนี้ต้องยอมรับความจริงว่าหลาย ๆ วัดเป็นจำนวนมาก มีการจัดสร้างซุชกเพื่อเป็นสื่อแห่งความโลก (พุทธพาณิชย์) สังกัดได้จากมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์กันอย่างครึกโครมตามหนังสือ ทีวีดาวเทียมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อหาเงินมาก่อสร้างและทำนุบำรุงวัดเสียเป็นส่วนมาก

๓) จากผลการวิเคราะห์การบูชาซุชกตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสามารถสรุปผลวิเคราะห์ได้ว่า แนวคิดและทัศนะของนักวิชาการ เกี่ยวกับเรื่องการบูชาซุชก ผิดหลักการในพระพุทธศาสนาหรือไม่ โดยทัศนะของนักวิชาการแบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด แนวคิดแรก เป็นการมองตามคัมภีร์เห็นว่าการบูชาซุชกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาในแง่ของคัมภีร์ โดยมีนักวิชาการที่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ๑๑ ท่าน ส่วนแนวคิดที่ ๒ คือในแง่ที่เป็นครู แนวคิดที่ ๓ ในแง่บริบททางสังคม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในแนวคิดที่ ๑ นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าในบริบททางคัมภีร์แล้ว ซุชกเป็นบุคคลที่ไม่ควรบูชา เพราะในคัมภีร์ชาดกในพระพุทธศาสนาคุณเหมือนว่ามันแบ่งแยกชัดเจนระหว่างเรื่องเล่า นั่นคือละครมันจะมีตัวเอกและตัวโกง ตัวร้าย พระเวสสันดรเป็นสัญลักษณ์ในเชิงคุณงามความดี แต่ว่าซุชกเป็นสัญลักษณ์ในเชิงความชั่วร้าย หรือสิ่งที่ไม่ควรเอาเป็นแบบอย่าง พูดง่าย ๆ ว่า พระเวสสันดรเป็นสัญลักษณ์ในทางคุณงามความดี ก็คือบุคคลที่ให้และเสียสละตนอย่างยิ่ง สละได้ แม้แต่ลูกเมียเพื่ออะไร เพื่อหวังสิ่งที่สูงที่สุดในชีวิตนั่นก็คือ สิ่งที่สูงสุดในทางจิตวิญญาณก็คือสัมมาสัมพุทธะ เมื่อได้สัมมาสัมพุทธะแล้วจะมาช่วยคนอะไรอย่างนี้ อันนั้นคือเป้าหมายสูงสุด แต่ขณะที่ซุชกเป็นสัญลักษณ์ของความละโมภ โลกมาก เป็นสัญลักษณ์ของความ โกหกหลอกลวง เป็นสัญลักษณ์ของความตะกละตะกรามเอาแต่ได้ ถึงแม้ว่าซุชกจะมีคุณงามความดีบ้าง เช่น รักภรรยา มีวาทศิลป์ในการขอ แต่ก็เกินไปเพื่อประโยชน์ของตัวเอง ไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ในแนวคิดที่ ๒ ในแง่เป็นครู นักวิชาการส่วนหนึ่งมองว่า ถ้าบูชาซุชกถูกต้องตามหลักธรรมเอาแบบอย่างในแง่เป็นครู หมายความว่า ถ้าเราศึกษาสิ่งที่เราจะบูชาให้ละเอียด เช่น จะบูชาพระพิฆเนศ ต้องศึกษาประวัติพระพิฆเนศเป็นมาอย่างไรแล้วมีข้อดี ข้อเสียอย่างไร ไปเอาสิ่งที่ดี ๆ ของเทพแต่ละองค์มาเป็นปฏิบัติ มาเป็นแบบอย่าง เอาคุณธรรมมา เช่น เจ้าแม่กวนอิม ดีอย่างไร ทำประโยชน์อย่างไรแก่คนอื่นบ้าง เช่น มอบความรักให้แก่บุคคลอื่น ช่วยเหลือผู้อื่น เราเอาปฏิบัติของเขาเหล่านั้นมาปฏิบัติ เอามาเป็นปฏิบัติตรงนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต ก็จะเป็นประโยชน์มาก นี่เป็นการบูชาที่ถูกต้อง อีกตัวอย่าง เช่น หนุมานองค์รักษ์ของพระราม เขารักเจ้านายมากทั้งสละชีวิตตัวเองเพื่อปกป้องเจ้านายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นเราก็ต้องเอาความกตัญญูของหนุมานมาเป็นแบบอย่าง อันนี้มันได้ประโยชน์ ถ้าอย่างซุชกถ้าเรามองในแง่เอามาเป็นครู เช่น เขา

เป็นตัวร้าย เป็นคนมักมาก โลกมาก เอาแต่ได้ ไม่รู้จักพอ เอามาเป็นครูได้ คือเราจะไม่เอาเยี่ยงอย่างแบบนั้น

แนวคิดที่ ๓ ในแง่บริบททางสังคม ต้องเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามันมีกระแสหลัก กับกระแสรอง กระแสหลักอาจจะยึดตัวคัมภีร์เป็นหลัก เพราะฉะนั้นถ้าอะไรที่มันผิดแผกไปจากคัมภีร์ หมายความว่าตัวบทมันนิยามว่าพระเวสสันดรเป็นตัวละครเอก ชูชกมันเป็นตัวละครร้ายถือว่าเป็นฝ่ายอธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าอธิบายตามคัมภีร์ มันก็จะพบว่าแน่นอนว่าก็ควรจะบูชาบุคคลที่เป็นตัวแทนของความดีคือพระเวสสันดร แต่จริง ๆ แล้วในสังคมไทยมีทั้งสังคมที่เป็น “Canon” ก็คือว่าตามคัมภีร์ ซึ่งจริง ๆ แล้วคนโดยทั่วไปไม่ได้เป็นแบบนั้น เนื่องจากว่าในสังคมทุกวันนี้ เป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรมคือมันมีความหลากหลาย พุดง่าย ๆ ว่าคนมันก็มีทั้งคนดีและคนชั่ว มีอะไรที่มีหลากหลาย เพราะฉะนั้นถ้าจะถามว่าเขาไปบูชาชูชกแล้วผิดหรือไม่?

ผิดถูกมันอาจจะขึ้นอยู่กับการศึกษา แต่ที่นี้ในความคิดทางสังคมวิทยาเขาจะไม่มองแบบนั้น ก็คือว่ามันอาจจะเป็นการคิดกระแสรอง แต่จริง ๆ แล้ว ในหลักของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา อย่างเช่นฝรั่งหรือหลาย ๆ คน เขาจะมองพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมันไม่ใช่พระพุทธศาสนาแบบ “Canon” คือตามพระไตรปิฎก แต่ว่ามันเป็นพระพุทธศาสนาที่มีการผสมผสานทางความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผี พราหมณ์ และพุทธ ปะปนกันอยู่ ฉะนั้นเราก็จะพบว่าการศึกษาที่ชาวบ้านเขาตั้งเอาชูชกขึ้นมา มันก็อาจจะผิดหลักศีลธรรมตามครรลองในคัมภีร์ในพระไตรปิฎกหรืออะไรต่าง ๆ ที่นี้ในครรลองวิถีชาวบ้าน เขาไม่บอกว่าเขาไม่รู้ว่าชูชกเป็นตัวละครร้าย แต่มันมีการตีความใหม่ก็คือการมองในมุมกลับ คือทำให้ชูชกกลายเป็นตัวแทนของเทพเจ้าขออะไรก็ได้ อาจจะสรุปได้ว่าถ้าเกิดพูดถึงในหลักการทางพระพุทธศาสนา มันก็ผิดหลักการในพระไตรปิฎก แต่ว่าในระดับชาวบ้านเขามีความเชื่อด้านอื่นอยู่ด้วย เช่น ความเชื่อผี พุทธศาสนามันก็ไม่ตอบโจทย์ทั้งหมดในชีวิตของคนส่วนใหญ่ หมายความว่าจริง ๆ แล้ว ชาวบ้านก็อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะไปบรรลุนิพพานเพราะนิพพานมันไกลตัวมาก นอกจากบวชหรืออะไรทำนองนี้

แต่ในขณะที่ชาวบ้านต้องการความอยู่ดีมีสุข ชาวบ้านต้องการให้มีปากท้องอยู่อย่างสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่ต้องการให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ชาวบ้านต้องการที่จะให้มีฐานะอยู่ดีกินดี ฝ่ายธรรมอาจจะมองว่าผิด แต่ว่าฝ่ายฆราวาสอาจจะมองว่ามันก็ไม่ได้ผิดมหันต์จนกลายเป็นทำให้สังคมเสื่อมเสียไป หมายความว่า ถามว่าพระเวสสันดรเขาถูกไว้เหนือหัว เพียงแต่ว่าเขาต้องการบุคคลคนใหม่เพื่อที่จะมาตอบ โจทย์เขาให้ครบถ้วนแก่นั่นเอง ก็ครบถ้วนในชีวิตที่เขาจะดำรงอยู่ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าเขาก็ไหว ชูชกเขาก็ไหว ความเป็นสังคมพระพุทธศาสนามันจึงเป็นความซับซ้อนไม่ใช่แบบว่าทุกอย่างจะต้องพุ่งตรงไปที่พระพุทธเจ้าอย่างเดียว เพราะฉะนั้นอะไรหลาย ๆ อย่างมันจึง

ผสมผสานกันในวิถีสังคม ฉะนั้นก็คิดว่ามันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ อย่าง

จึงสรุปได้ว่า นักวิชาการทั้ง ๓ ด้าน มีมุมมองในเรื่องนี้แตกต่างกันออกไป พอสรุปได้เป็น ๓ แง่ คือ

๑. ในแง่ทางด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชูชกไม่อยู่ในข่ายบุคคลที่ควรบูชาในพระพุทธศาสนา เพราะเหตุว่าตัวละครชูชกในคัมภีร์ต้องการให้เป็นตัวร้าย เป็นผู้ขอ มีความละโมภ โลกมาก ไม่เคยเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ใคร แต่พระเวสสันดรต้องการให้เป็นบุคคลที่เสียสละคือการให้

๒. ในแง่เป็นครู ถ้ารู้ว่าบูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วมีประโยชน์อย่างไร เอาปฏิบัติที่ดีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น มาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต รวมทั้งปฏิบัติที่ดีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น รวมทั้งชูชกด้วย ถ้าบูชาอย่างนี้นักวิชาการเหล่านี้เห็นว่ามีผิด

๓. ในแง่บริบททางสังคม เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมมีความเชื่อที่หลากหลาย โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อในท้องถิ่น เช่น เรื่องผีบรรพบุรุษ ผีสงฆ์ เทวดา ผีบ้าน หรือความเชื่อคติพราหมณ์ในเรื่องขวัญ การผูกขี้ผึ้ง และเทพต่าง ๆ เช่น พระพรหม พระอินทร์ กล่าวคือพระพุทธศาสนาได้ประนีประนอมให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้าน ภายใต้ชื่อที่เรียกว่าพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ดังนั้นชูชกก็คือส่วนหนึ่งในบริบทที่เป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั่นเอง

ส่วนสาเหตุที่ทำให้คนไทยบางกลุ่มหันมาบูชาชูชก ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็น ๗ ประเด็นด้วยกันคือ

๑. เกิดจากความทุกข์/ ปัญหาเศรษฐกิจ
๒. พุทธศาสนิกชนไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
๓. ความเชื่อดั้งเดิม/ไสยศาสตร์/พราหมณ์/ ลัทธิหรือผลดลบันดาล
๔. สังคมขาดปัญญา/ โยนิโสมนสติกการ/กาลามสูตร
๕. พระไม่เอาหลักศาสนาที่แท้จริงแต่มุ่งไปที่พุทธพาณิชย์
๖. สื่อ/ ประชาสัมพันธ์
๗. การเลียนแบบ/คนรอบข้าง/ความคุ้นเคยสิ่งนั้น

ผู้วิจัยจึงสรุปในบทนี้ได้ว่า การบูชาชูชกเป็นสิ่งที่ไม่ควรบูชา เพราะว่าชูชกมีแต่ความละโมภ โลกมาก ไม่รู้จักพอ ถึงแม้จะมีความดีอยู่บ้างแต่ก็เป็นไปเพื่อตนเองมากกว่าจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม จึงมีคุณความดีน้อยเกินไปที่จะเป็นปูชนียบุคคลตามหลักการใน

พระพุทธศาสนา แต่ที่คนไทยกลุ่มหนึ่งบูชาชุก โดยการไปตั้งความดีในความชั่วของชุกแล้ว เปลี่ยนแปลงความหมายใหม่ให้ชุกกลายเป็นดี กลายเป็นเทพซึ่งขออะไรก็ได้ตามความปรารถนา นั้น เป็นความเชื่อส่วนบุคคลไม่ใช่ความคิดความเชื่อทั้งหมดของคนในสังคมไทย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ในงานวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของ พระมหาประสพฤกษ์ จารุทโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา ถือว่าการบูชาเป็น หลักธรรมสำคัญประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคลสูงสุด พื้นฐานสำคัญของการบูชาเกิด จากการที่มนุษย์ได้เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็น ที่มีอำนาจเหนือตน แล้วมนุษย์เกิดกลัวภัยหวังความปลอดภัยในชีวิต จึงทำให้อ่อนวอนบูชา แต่ความเลื่อมใส ที่ดินนั้น จะต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับด้วย จึงเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ถูกต้องแท้จริง ซึ่งมี ส่วนคล้ายคลึงกับงานวิจัยนี้

แต่ส่วนที่งานวิจัยนี้แตกต่างไปจากงานวิจัยของพระมหาประสพฤกษ์ จารุทโท คือ การบูชาที่เป็นปรากฏการณ์ในสังคมปัจจุบัน อาจจะผิดเพี้ยนไปจากหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา กระแสหลักหรือในคัมภีร์ เพราะบริบททางสังคมที่มีความเชื่อที่หลากหลายผสมกลมกลืนกัน เป็น พหุวัฒนธรรม ทำให้เห็นภาพความแตกต่างจากหลักการบูชาในคัมภีร์ทางศาสนาได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะสังคมไทยมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว เช่น เชื่อเรื่องผี เชื่อเรื่องพราหมณ์ ก่อนที่จะรับพระพุทธศาสนาเข้ามา

ส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในสังคมคือ เจริญงานวิชา ซึ่งมีส่วนคล้ายกับงานวิจัยของ พระมหาทวี ไกรบุตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง เจริญงานวิชา : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในสังคมไทย สรุปได้ว่า “เจริญงานวิชา” มีความหมายกว้างมากครอบคลุมถึง เรื่อง โหราศาสตร์ เวทศาสตร์ ไสยศาสตร์ เช่น เครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคลาง เวทย์มนต์คาถา และศาสตร์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่แนวทางบรรลุธรรมผลในทางพระพุทธศาสนา เจริญงานวิชาถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุความดีสูงสุดในพระพุทธศาสนา (นิพพาน) แต่สิ่งที่มีบทบาทในชีวิตประจำวันของในสังคมไทย คือสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งกาย และทางใจ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับงานวิจัยนี้ ที่บอกว่าเวลาที่คนขาดที่พึ่ง ท้อแท้ ลึนหวัง ในยามที่ภาวะเศรษฐกิจ

ตกต่ำก็จะหาที่พึ่งเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แต่ยังไม่กล่าวถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา ของการ พึ่งพาสิ่งเหล่านี้ว่าเกิดจากอะไรหรือเชื่อมโยงกันได้อย่างไร เพราะมีการเชื่อมโยงกันจึงสัมพันธ์กับ งานวิจัยของ พระมหามนตรี วัลลภโก ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทย ปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า ทศนคติและความเชื่อในสังคมไทยปัจจุบันนี้ มีความเชื่อวัตถุมงคลอย่าง สูง ทั้งยังเชื่อในอำนาจของวัตถุที่ได้รับการปลุกเสกจากพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และเข้าใจว่า วัตถุมงคลเป็นเรื่องพระพุทธศาสนา จึงได้ยอมรับศรัทธาต่อวัตถุมงคลอย่างสนิทใจ

ซึ่งในงานวิจัยนี้ มีส่วนสัมพันธ์กับปรากฏการณ์บูชาชุกที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย เพราะชุกถูกปลุกเสกโดยพระสงฆ์และการจี๋นำโดยพระสงฆ์กลุ่มหนึ่ง เพราะคนมีความเชื่อมั่นใน วัตถุมงคลและพระสงฆ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงการบูชาสิ่งเหล่านี้ที่ถูกต้องควรจะเป็น อย่างไร เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีหลักการบูชาที่ถูกต้อง ในสภาวะของสังคมที่มีความ หลากหลายทางความเชื่อเป็นพหุวัฒนธรรมที่หลากหลาย การปฏิบัติกับสิ่งที่ตนเองเคารพบูชาที่ดีมี ประโยชน์ควรจะทำอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดในสภาวะการณปัจจุบัน เพราะในสังคมไทย เราทุกวันนี้เราก็สร้าง ความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาทุกวัน บางความเชื่อก็อาจจะไม่มีผลกระทบต่อ สังคมมากนัก แต่บางความเชื่อ บางลัทธิมีผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก เช่น ลัทธิการฆ่าตัวเองตาย หมู่เพื่อไปพบพระเจ้า เป็นต้น

ปัจจุบันมีปรากฏการณ์บูชาชุกซึ่งเป็นตัวละครในเรื่องเวสสันดรชาดกและมีอิทธิพล ต่อสังคมไทย ดังในงานวิจัยของ พระมหาวิชชัย เขมรโช เรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเทศน์ มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติได้มีอิทธิพลต่อ สังคมไทยมาช้านาน จะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ไทยทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุธรรมและธรรมของกษัตริย์อื่น ๆ อีกมากมาย ตามแบบอย่างของพระเวสสันดรและตาม โบราณประเพณีทุกประการ และการเทศน์มหาชาตินั้นยังส่งผลมาถึงประชาชนทั่วไปด้วย เพราะ ได้สอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ ไม่ใช่ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็น การสรรเสริญบุญคุณของพระพุทธเจ้า และยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรม จริยธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรมจิตรกรรม การศึกษา ตลอดจนจนถึงการเมือง การปกครองของไทย ซึ่งก็มีส่วนคล้ายกับงานวิจัยนี้ แต่ส่วนที่ขาดหายไป คือยังไม่มีการศึกษา อิทธิพลของตัวละครในเรื่องพระเวสสันดรชาดก เช่น อิทธิพลของชุกต่อความเชื่อของคนไทย

อย่างไร ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติกรรม และในด้านประเพณีต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร ตลอดจนถึงว่าตัวละครที่อยู่ในวรรณกรรม เช่น ชุชกได้ออกมาสู่โลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างไร

ผู้วิจัยจึงขอสรุปการอภิปรายผลการวิจัยว่า การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุชกในสังคมไทย ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับงานวิจัยที่กล่าวมาหลายเรื่อง เช่น เรื่องการบูชาตั้งแต่อดีตจนมาถึงการบูชาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นมาอย่างไร แต่ความลึกซึ้งของการบูชาอาจแตกต่างกันบ้าง ตรงที่การบูชาในสังคมไทยปัจจุบันนี้ เป็นพหุวัฒนธรรมมีความเชื่อที่หลากหลาย ฉะนั้นการบูชาสิ่งต่าง ๆ ก็ต้องบูชาคุณความดีที่เป็นคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ แล้วนำเอาคุณค่าที่ดีมีประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้นมาบูชา ซึ่งมีอยู่ในทุกชนชั้น ทุกศาสนา ทุกภาษา ทุกสังคม แต่ต้องเข้าใจหลักการบูชาที่แท้จริงแล้วก็สามารถยกสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมาบูชาได้ โดยมีหลักการบูชาว่า บูชาทำไม บูชาเพื่ออะไร บูชาแล้วได้ประโยชน์อย่างไร ถ้าตอบคำถามเหล่านี้ได้แล้วจึงค่อยบูชาสิ่งเหล่านั้น อย่างนี้ก็พอยอมรับได้กับการบูชาสิ่งต่าง ๆ นอกพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นฐานในการบูชาในกาลต่อไป นอกจากนี้ตัวละครชุชกก็ยังเป็นตัวอย่างในการใช้ชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันที่สะท้อนให้เห็นถึงความโลก ที่ทำอะไรได้ทุกอย่างที่สนองต่อความโลภของตนเอง โดยไม่สนใจว่าจะมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมอย่างไร

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการที่นักวิชาการด้านศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม นักวิชาการด้านสังคม ได้ให้ทัศนะต่อเรื่องปรากฏการณ์บูชาชุชกในสังคมไทย และผู้วิจัยได้วิเคราะห์ทัศนะคติดังกล่าว จึงทำให้ทราบแนวทางหรือหลักการที่จะทำให้การบูชาสิ่งศักดิ์น้อยลงและทำให้การบูชาสิ่งศักดิ์เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามต่อไป จึงเสนอแนะว่า

๑. ข้อเสนอแนะเพื่อกำหนดนโยบาย ผลการศึกษาทำให้พบประเด็นที่ควรกำหนดเป็นนโยบาย โดยใช้องค์กรรัฐ เอกชนและคณะสงฆ์ร่วมกันกำหนดนโยบายปฏิบัติของแต่ละหน่วยงาน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนิน จึงมีข้อเสนอแนะว่า

ก) ชาวพุทธควรศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของศาสนาและลคพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ให้ลดลงบ้าง โดยให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัดควรร่วมมือกับสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติแต่ละจังหวัดช่วยกันกำหนดนโยบาย ที่เน้นไปที่การให้ความรู้แก่พุทธศาสนิกชน

เกี่ยวกับการบูชาที่ถูกต้องตามหลักการพระพุทธศาสนาที่แท้จริงและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นแก่นแท้ในทางพระพุทธศาสนาและลดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ให้ลดน้อยลง

ข) ควรมีการกำหนดนโยบายควบคุมวัดอุ้มงคลอย่างชัดเจน หรือการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาตกแต่งประดับโรงแรมในเชิงพาณิชย์ เช่น มีการนำพระพุทธรูป พระพิมพ์มาประดับในห้องโถงโรงแรมและห้องนอน ตลอดจนภาพลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏในวัดมาติดตั้งไว้ในห้องน้ำ เป็นต้น โดยเถรสมาคมควรร่วมมือกับรัฐบาลในการออกกฎหมายควบคุมสิ่งก่อสร้างที่ลอกเลียนแบบพุทธศิลป์ พุทธศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา และควบคุมการวางจำหน่ายพระเครื่องในสถานที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

ค) ควรมีการควบคุมสื่อการโฆษณาเกี่ยวกับวัดอุ้มงคล เช่น ในบทความต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ควรมีการเขียนถึงหลักธรรมที่ถูกต้องตามหลักการในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง โดยมีหน่วยงานทางด้านศาสนามาตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมก่อนตีพิมพ์

ง) การเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ ทางอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่จับต้องได้ เช่น การดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย การไม่พึ่งพิงความสุขทางวัตถุ การค้นพบความสุขจากภายใน เป็นแบบอย่างให้ผู้คนได้เห็น ว่า สุขที่ไม่อิงวัตถุหรือเนกขัมมะสุข เป็นจริงได้ ทำแล้วก็มีความสุข ไม่ต้องบริโภคมากก็มีมีความสุขได้ โดยคณะสงฆ์แต่ละอำเภอควรมีการจัดการอบรมและการปลูกจิตสำนึกให้แก่พระสงฆ์ในแต่ละอำเภอ ในการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การบูชาชุกในสังคมไทย ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีประเด็นที่ควรแก่การนำไปสู่การทำวิจัยในครั้งต่อไป ๓ ประเด็น ได้แก่

๑. ควรมีการการศึกษาวิเคราะห์เรื่องจากที่ไม่ดีเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปมีกระบวนการเปลี่ยนผ่านมาเป็นสิ่งที่ดีได้อย่างไร

๒. ควรมีการการศึกษาบทบาทของตัวละครในชาติกับการแก้ทุกข์ของของสังคมตามหลักพุทธธรรมได้อย่างไร

๓. ควรศึกษาคิดความเชื่อในการบูชาชุกของชาวมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเดปีฎกั ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎฐกถา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

โกวิทย์ ตั้งตรงจิต. กุญแจไขเรื่องขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุวีริยาสาส์น, ๒๕๕๔.

เกษม บุญศรี. พุทธมงคล เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. พระเครื่อง. กรุงเทพมหานคร : กองการพิมพ์สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, ๒๕๑๔.

โชคก เก่งเขตรกิจและผดุง อารีพันธุ์. ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ก่อพัฒนา, ๒๕๓๕.

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์. ประทีปแห่งทวีปเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ณัฐพบธรรม ธนันทเมธากรณ์. นีหรือเมืองพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.

คนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓.

ดร.สุรพล สุขะพรหม. การเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาบรรณาการ, ๒๕๔๗.

ทวีวัฒน์ ปุณฺฑริกวิวัฒน์. “พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน”. ในพุทธวิบัติวิฤตติศาสนา

ยุคธนาริปีไตย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. **ไสยศาสตร์ : ปรากฏการณ์ของสังคมไทย “ ในไสยศาสตร์ครองเมือง.**

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๓.

ชานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ในระบบประชาธิปไตย.** กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๕.

ชนิด อยู่โพธิ์. **ตำนานเทศมหาชาติ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๑.

น.ณ.ปากน้ำ (นามแฝง). **สถูปเจดีย์ในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๖.

นายแพทย์สุวัฒน์ จันท์จำนง. **ความเชื่อของมนุษย์กับปรัชญาศาสนา.** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

ปฐม หงส์สุวรรณ. **นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑.** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ปิ่น มุกกันต์. **แนวสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประมวล เพ็งจันทร์. **จาริกทางจิตวิญญาณบนแดนพุทธภูมิ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๖.

ป. รัตนปัญญา. **สอนเด็กไม่ให้เชื่อโชคลางของขลัง.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร,

๒๕๓๘.

พระครูวินัยธรรมานพ กนฺตสีโล. **เล่าความเหลื่อมหาเวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔. กรุงเทพมหานคร :

ราชบัณฑิต, ๒๕๒๔.

พิเชฐ ศิลป์สุพรรณ. **แหล่มหาชาติพระเวสสันดร.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง,

ไม่ระบุปี พ.ศ.

พุทธทาสภิกขุ. **เตือนใจวัยรุ่น.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). **หลักการศึกษามหาพุทธศาสนา.** เนื่องในงานพระราชทานเพลิง

ศพเป็นกรณีพิเศษ นายสม เบนจกกาญจน์. พิมพ์ที่บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓.

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตโต). **พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โลกปัจจุบัน.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **เจตสิกจะเลือกวิวัฒน์หรือจะเอาวิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสสายศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สิ่งศักดิ์ เทวฤทธิ์ ปาฏิหาริย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชค ญาณสิทธิ). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระพิมพ์ธรรม (ชอบ อนุจาริมหาเถระ). **ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์
การพิมพ์, ๒๕๒๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร
: สหธรรมิก, ๒๕๓๘.
- พระมหา ดร. สุขพัฒน์ อนนทจารย์. **ปริศนาปรัชญาธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลูก ส.
ธรรมภักดี, ๒๕๔๖.
- พยา ศรีหงส์. **เมืองแห่งฟ้าอากาศศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๖.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕. **ธีระพล อรุณะกสิกร
และคณะรวบรวม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.
- พิระพงษ์ สุขแก้ว. **สุนทรียศาสตร์บนฝาผนัง : োলংการแห่งจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ปราชญ์สยาม, ๒๕๔๕.

พระอุครคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระอริยานุวัตร เขมจารี. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มณี พะยอมยงค์. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ยนต์ ชุ่มจิต. **ความเป็นครู**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส ไตร้, ๒๕๕๓.

ยศ สมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับเนชั่น, ๒๕๔๖.

รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน. **รายงานวิจัยเรื่อง “สำนักสันตือโสภะ: ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”**. ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วิจิตรวาทการ. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๑.

วรรณิกา ณ สงขลา. **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ศักดิ์ศรี เข้มนัคนดา. **วรรณคดีพระพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ศาสตราจารย์เสถียร พันธรังสี. **ศาสนาโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

แสง จันทร์งาม. **ประทีปธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ชีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

สุจิตรา อ่อนค้อม. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๒.

สันติ เล็กสุขุม. **เจดีย์ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่

๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (หม่อมพระเอก). **หน้าที่ของครูและนักปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามิ่งกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒
สมเด็จพระวันรัต. **ประชุมพระธรรมเทศนา**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นแอนดัพลิชชิ่ง,
๒๕๔๕.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช.(จวน อุฏฐายี), **มงคลใน
พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นดิงแอนดัพลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

สุวัฒน์ จันทน์จาง. **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

สาวตรี เจริญพงศ์. **อินเดียตั้งแต่สมัยโบราณถึงหลังได้รับเอกราช**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

หลวงสารวดีดีสมุทร. **มหาชาติคำฉันท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามิ่งกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๐๔.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. **มหาชาติตำนานอีสาน**. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในมหามงคลสมัยรัชมิ่งคลาภิเษก วันที่ ๒
กรกฎาคม ๒๕๓๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก,
๒๕๓๑.

เอกรัตน์ อุดมพร. **เล่าเรื่อง ยอดวรรณคดีไทย มหาเวสสันดรชาดก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
พัฒนาศึกษา, ๒๕๕๓.

อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล. **ปาฏิหาริย์ชุกบันดาลโชค**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คอมม่า
, ๒๕๕๓.

เอเดียน สนอดกราส. **สัญลักษณ์แห่งสถูป**. แปลโดย กัทร สิริกาญจนและคณะ. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คำให้การของพระเทวทัต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

อภิญวัฒน์ โพธิ์सान. **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๕๑.

อมรา พงศาพิชญ์. “พุทธศาสนาชาวบ้าน”. ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสารการสอน
ชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
, ๒๕๓๕.

อรุณ เถตตี๋. อินเดียนแผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

อ. วศินอินทสระ. คุณสมบัติพื้นฐานของชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สมุทรปราการ : บริษัทชุมทอง
อุตสาหกรรมพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖.

(๒) บทความในวารสาร:

จ่านองประเสริฐ. “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม” ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่
๔๕. หน้า ๑๐๕-๑๑๖. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. วิเคราะห์ห่มห้ายัญในกฎทันตสูตร. บทความในสารนิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่น
ที่ ๔๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๗.

(๓) วิทยานิพนธ์

นางสาวชนิษฐา แสงทอง. “ภาพสะท้อนวิถีชีวิต ตอนซุชก ในงานจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น : กรณีศึกษาวัดสุวรรณารามและวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

นันทวี เจริญพร. “การศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ
วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร” (เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

นายรอบทิศ ไวยสุศรี. “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพล
ต่อสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

พระมหาทวีศักดิ์ ไกรบุตร, “ศิรัจฉาน : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ทรรศนะและแนวปฏิบัติในสังคมไทย”

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
, ๒๕๔๔.

พระมหามนตรี วุฒิก. “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์พุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง). “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาหวมวด สุกกรมโม. “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตมหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๔) บทความหนังสือพิมพ์

ก้องกัญญา “สืบสานวัฒนธรรมจากไตรปิฎกด้วยชูชกพราหมณ์ในทศชาติ”, หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, (๗
กรกฎาคม ๒๕๕๖) : ใต้ฟ้าบันดาด

ข่าวทั่วไป. “ปล่อยจนแกะปลุกของขลังมอมเมาผู้คน สร้างเครื่องรางแปดเป็นพระพุทธศาสนา”
หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์, (๗ เมษายน ๒๕๕๔) : ๓๑

ไตรเทพ ไตรรุ่ง, “คติความเชื่อชูชก”, คมชัดลึก, (๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓) : ๓๒.

ส. พลายน้อย, “มูมพระเก่าที่ ”, อังใน ข่าวสด (พุทธ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒) : หน้า ๒๗.

(๕) สัมภาษณ์

๑. สัมภาษณ์กลุ่มผู้สร้างชูชก

สัมภาษณ์ พระครูปทุมวารกิจ (หลวงพ่อชานาญ) เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระครูกิตตินันทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก, ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๒. สัมภาษณ์กลุ่มอิทธิพลความเชื่อ ด้านจิตรกรรม/ประติมากรรม/ประเพณี

สัมภาษณ์ กำนันพงษ์ศักดิ์ , กำนันประจำตำบลหนองกะท้าว, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

สัมภาษณ์ คุณดาหัด พรหมพันธุ์, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

สัมภาษณ์ นายจิรงค์ ขวัญแสง, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๔.

สัมภาษณ์ รศ.พิทักษ์ น้อยวังคลัง, อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๓. สัมภาษณ์กลุ่มที่ศรัทธาในการบูชาชุก

๑. คุณนคร แสงเดือน อาชีพรับจ้าง สัมภาษณ์ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๒. คุณทองเครือ ศิลปะมุกฏ แม่บ้าน สัมภาษณ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๓. คุณนันทิดา พวงทอง ผู้สื่อข่าวเนชั่น สัมภาษณ์ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๔. คุณปราณี เฉลยศาสตร์ รับจ้าง สัมภาษณ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๕. คุณประทุมพร ชัยรักษา พนักงานบริษัทเอกชน สัมภาษณ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๖. คุณพิศยง ว่องประสพสุข ธุรกิจส่วนตัว สัมภาษณ์ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๗. คุณวรรณตรี บุญมาก พนักงานบริษัท สัมภาษณ์ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๘. คุณศราวุธ เพศสุวรรณ รับจ้าง สัมภาษณ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๙. คุณสมจิตร จันตาชัย ค้าขาย สัมภาษณ์ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๑๐. คุณอัญชลี อับดุล ผู้สื่อข่าว บมจ. อสมท. สัมภาษณ์ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

(๖) อินเทอร์เน็ต

<http://www.ThaiAmuletClub.Com.htm> [สืบค้น วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

<http://www.thaiseoboard.com/index.php?topic=166809.0;wap2> [สืบค้น วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

๒. ภาษาอังกฤษ

Jame E.Q. **The Beginning of Religion; Hutehin Son S University Library ชุด World Religion. Prince Gute London.** พิมพ์ครั้งแรก ไม่บอกปีที่พิมพ์

Oxford Advanced Learner's Dictionary , 1228.

Jess Stein and Stuart Berg Flexner. **Random House Webster's College Thesaurus.** United State of America : Random House Reference, 2006.

Della Summers. **Longman Dictionary of English Language and Culture.** England : Westley Longman Limited, 1998.

Hougto Miffin. **American Heritage Dictionary.** Boston : Hougto Miffin, 1985

J.L. Taylor. **Forest Monks and the Nation- state.** Singapore:Scapa Pte.Ltd. 1993.

ภาคผนวก ก
รายชื่อบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อบุคคลที่ให้สัมภาษณ์มีทั้งหมด ๒๕ รูป/คน ด้านศาสนามีกลุ่มพระภิกษุ ๕ รูป กลุ่มคฤหัสถ์ ๕ คน ด้านสังคม ๔ คน ด้านวัฒนธรรม ๕ คน ด้านผู้ที่ศรัทธาในการบูชาชุก ๑๐ คน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๑ นักวิชาการฝ่ายพระสงฆ์ (จำนวน ๕ รูป)

๑. พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฝ่ายต่างประเทศ สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖
๒. พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระยวงศาวาส ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มจร, สัมภาษณ์ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖
๓. ดร. พระมหาไพเราะ จิตลีโล เจ้าอาวาสวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง สัมภาษณ์ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๖
๔. ดร.พระมหาประภาส ปรีชาโน อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และปรัชญา มมร. วิทยาเขตร้อยเอ็ด สัมภาษณ์ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖
๕. พระมหาสังจรรย์ ปลโก อาจารย์ประจำหลักสูตรพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร. วิทยาเขตอีสาน สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

๑.๒ นักวิชาการด้านศาสนา (ฝ่ายฆราวาส จำนวน ๕ คน)

๑. ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย สัมภาษณ์ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖
๒. ผศ.ดร.อภิญวัฒน์ โภธิสาน อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สัมภาษณ์ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖
๓. อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง อาจารย์สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม สัมภาษณ์ ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖
๔. นายประสงค์ จักรคำ ผู้อำนวยการสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖
๕. ผศ.ดร. หอมหวาน บัระภา อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น สัมภาษณ์ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖

๑.๓ นักวิชาการด้านวัฒนธรรม (จำนวน ๕ คน)

๑. รศ.ปฐุม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖
๒. นายบัญญัติ แสงวงศ์ ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ สัมภาษณ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖
๓. ดร. ไพโรจน์ เพชรสังหาร ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม สัมภาษณ์ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖
๔. นางสิรินชญา กันธิยะ ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดนนทบุรี
๕. นายวัลลภ ศรีธรรมราช นักวิชาการทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์ ๒๔ กันยายน ๒๕๕๖

๑.๔ นักวิชาการด้านสังคม (จำนวน ๔ คน)

๑. พันเอก นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา สัมภาษณ์ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖.
๒. พันตำรวจโท ชำนาญ คนไว รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/ อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธร จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
๓. พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๓ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.
๔. นายวัลลภานูวัฒน์ เฉวียงวาส หัวหน้าฝ่ายการศึกษาและบริการและตามอัธยาศัย จังหวัดร้อยเอ็ด สัมภาษณ์ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

๑.๕ สำนักตัวอย่างที่สร้างชุมชน (จำนวน ๓ วัด)

๑. พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ) เจ้าอาวาสวัดบางคูฎีทอง จังหวัดปทุมธานี สัมภาษณ์ ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖
๒. พระครูกิตตินนทคุณ, เจ้าอาวาสวัดบางจาก จังหวัดนนทบุรี สัมภาษณ์ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖
๓. พระครูสิทธิพัฒนาทร, เจ้าอาวาสวัดทรงธรรม จังหวัดสมุทรปราการ สัมภาษณ์วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๖

๑.๖ ด้านผู้สัรททาในการบุดาซูก (๑๐ คน)

๑. คุณอัญชลี อับดุล ผู้ลื้อข่าว บมจ. อสมท. ลัมภายณั ๑๔ กรกฏากม ๒๕๕๖
๒. คุณนันทิกา พวงทอง ผู้ลื้อข่าวเนซัน ลัมภายณั ๑๔ กรกฏากม ๒๕๕๖
๓. คุณพิศยฐ ว่องประสบสุข ธุรกิจส่วนตัว ลัมภายณั ๑๔ กรกฏากม ๒๕๕๖
๔. คุณวรรณตร บุญมาก พนักงานบริษัท ลัมภายณั ๑๔ กรกฏากม ๒๕๕๖
๕. คุณปราณี เผลยศาสตร์ รับจ้าง ลัมภายณั ๑๕ กรกฏากม ๒๕๕๖
๖. คุณประทุมพร ชัยรักษา พนักงานบริษัทเอกชน ลัมภายณั ๑๕ กรกฏากม ๒๕๕๖
๗. คุณศราวฐ เพศสุวรรณ รับจ้าง ลัมภายณั ๑๕ กรกฏากม ๒๕๕๖
๘. คุณทองเครือ ศิลปะมกุฏ แม่บ้าน ลัมภายณั ๑๕ กรกฏากม ๒๕๕๖
๙. คุณสมจิตร จันถาชัย ค้าขาย ลัมภายณั ๑๖ กรกฏากม ๒๕๕๖
๑๐. คุณนกร แสงเดือน อาชีพร้บจ้าง ลัมภายณั ๑๖ กรกฏากม ๒๕๕๖

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์, ประชาชนผู้ศรัทธาในการบูชาชุก, นักวิชาการด้านศาสนา, นักวิชาการด้านสังคม, นักวิชาการวัฒนธรรม.

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์งานวิจัย คำตอบของท่านของท่านทุกข้อมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่องานวิจัย จึงขอความกรุณาให้ท่านโปรดตอบตามความเป็นจริง และแสดงความคิดเห็น ซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลต่อท่านแต่ประการใด ขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้ด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของพระภิกษุ

- ๑) ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
- ๒) สมณศักดิ์.....
- ๓) อายุ..... ปี / พรรษา.....
- ๔) ที่อยู่.....
- ๕) หมายเลขโทรศัพท์บ้าน..... หมายเลขโทรศัพท์มือถือ.....
- ๖) ระดับการศึกษา.....
- ๗) ตำแหน่ง.....
- ๘) พระภิกษุในวัด จำนวน..... รูป

๑.๒ ข้อมูลทั่วไปของฆราวาส

- ๑) ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ..... ปี
- ๒) เพศ () ชาย () หญิง
- ๓) สถานภาพ () โสด () แต่งงานแล้ว () หม้าย
- ๔) อาชีพ
- ๕) วุฒิการศึกษา () ประถมศึกษา () มัธยมศึกษา
() ต่ำกว่าปริญญาตรี () ปริญญาตรี () สูงกว่าปริญญาตรี
() อื่นๆ (ระบุ)

ตอนที่ ๒ หลักการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ท่านเข้าใจความหมายการบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนาอย่างไร

.....
.....

๒.๒ ท่านเข้าใจอย่างไรกับคำว่า บุคคลที่ควรบูชา

.....
.....

๒.๓ ท่านเข้าใจอย่างไรกับคำว่า วิธีการบูชาในพระพุทธศาสนา

.....
.....

ตอนที่ ๓ ปรากฏการณ์บูชาชุกในสังคมไทย

๓.๑ ท่านทราบประวัติความเป็นมาของชุกหรือไม่อย่างไร

.....
.....

๓.๒ ท่านมีความเชื่ออย่างไรในการบูชาชุก

.....
.....

๓.๓ อะไรเป็นแรงจูงใจให้ท่านศรัทธา กราบไหว้และบูชาชุก

.....
.....

๓.๔ การประกอบพิธีกรรมการบูชาชุกมีกระบวนการและขั้นตอนอย่างไรบ้าง

.....
.....

๓.๕ ท่านมีความชื่นชอบต่อรูปร่าง และลักษณะของชุกอย่างไร

.....
.....

๓.๖ ท่านขอพรจากชุกในด้านใดบ้าง

.....
.....

๓.๗ ประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการบูชาชุกเป็นอย่างไร

.....

๓.๘ ท่านมีความเชื่อ ความศรัทธาในการบูชาชุกทางด้านใดบ้าง

.....

.....

๓.๙ ทางด้านจิตรกรรม ชุขกมီอิทธิพลอย่างไร

.....

.....

๓.๑๐ ทางด้านประติกรรม ชุขกมီอิทธิพลอย่างไร

.....

.....

๓.๑๑ ทางด้านประเพณี ชุขกมီอิทธิพลต่องานประเพณีต่าง ๆ อย่างไร

.....

.....

๓.๑๒ ในปัจจุบันนี้มีบุคคลบางกลุ่มวิจารณ์ว่าการบูชาชุกเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง (เพราะบูชาคนชั่ว) ท่านมีความคิดเห็นเป็นอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ ๒ สำนักตัวอย่างที่สร้างชุก

๓.๑๓ ท่านมีแนวคิดอย่างไร ในการสร้างชุกให้พุทธศาสนิกชนบูชา

.....

.....

๓.๑๔ พิธีกรรมในการสร้างชุกเป็นอย่างไร

.....

.....

๓.๑๕ อะไรเป็นแรงจูงใจ ให้ท่านสร้างรูปปั้นชุกเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ

.....

.....

๓.๑๖ วิธีการบูชาชุกเป็นอย่างไร

.....

๓.๑๗ การสร้างรูปปั้นชุกมีมาแต่สมัยใด ใครเป็นคนสร้าง

.....

๓.๑๘ ประติมากรรมรูปชุกสร้างตามลักษณะแนวคิดอะไร มีความหมายหรือไม่อย่างไร

.....

๓.๑๙ วิชาชุก มีความเป็นมาอย่างไร

.....

๓.๒๐ ท่านมองเห็นคุณค่าในการสร้างชุกในด้านใดบ้าง

.....

๓.๒๑ คนที่มาบูชาชุกส่วนมากขอพรในด้านใดบ้าง

.....

๓.๒๒ คนที่มาบูชาชุก มีความเชื่อเกี่ยวชุกในด้านใดบ้าง อย่างไร

.....

๓.๒๓ ทางด้านจิตรกรรม ชุกมีอิทธิพลอย่างไรต่อคนที่มาบูชาหรือบุคคลทั่วไปอย่างไร

.....

๓.๒๔ ทางด้านประติมากรรม (รูปปั้น) ชุกมีอิทธิพลอย่างไร

.....

๓.๒๕ ทางด้านประเพณีชุกมีอิทธิพลต่องานประเพณีต่างๆอย่างไร

.....

๓.๒๖ ในปัจจุบันนี้มีบุคคลบางกลุ่มวิจารณ์ว่าการบูชาชุกเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง(คือบูชาคน
ชั่ว) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในเรื่องนี้

.....

.....

ตอนที่ ๔ วิเคราะห์การบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนา

๔.๑ บุคคลที่ควรบูชาตามหลักการในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

.....
.....

๔.๒ การบูชาชุกผิดหลักการในพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

.....

๔.๓ ทำไมคนถึงหันไปบูชาชุก ซึ่งควรบูชาบุคคลที่ควรบูชาเช่นพระเวสสันดร

.....
.....

๔.๔ การบูชาชุกมีผลกระทบต่อสังคมพุทธหรือไม่อย่างไร

.....
.....

๔.๕ เพราะเหตุใด สังคมไทยปัจจุบันมีปรากฏการณ์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะแปลกๆ

.....
.....

๔.๖ ชาวพุทธควรยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไรต่อการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

.....
.....

ตอนที่ ๕ ความคิดเห็นทั่วไป และข้อเสนอแนะ

.....
.....

ขออนุโมทนาขอขอบคุณที่กรุณาตอบคำถาม

ผู้สัมภาษณ์

พระอธิการอนุเทพ ขนฺติพโล

นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐๘๔-๕๑๕๖๖๗๕

วันที่เดือน.....พ.ศ.

ภาพการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้

๑. นักวิชาการฝ่ายพระสงฆ์ (๕ รูป)

๑. พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฝ่ายต่างประเทศ สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖

๒. พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มจร, สัมภาษณ์ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖

๓. ดร. พระมหาไพเราะ จิตลีโล เจ้าอาวาสวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง
สัมภาษณ์ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๖

๔. ดร.พระมหาประภาส ปรีชาน อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา
มจร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด สัมภาษณ์ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

๕. พระมหาสังจาร์กัษ์ ปโตโก อาจารย์ประจำหลักสูตรพระพุทธศาสนาและปรัชญา มจร.
วิทยาเขตอีสาน สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

๑.๒ นักวิชาการด้านศาสนา (ฝ่ายฆราวาส จำนวน ๕ คน)

๑. ผศ.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สัมภาษณ์ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖

๒. ผศ.ดร.อภิญวัฒน์ โปธิสถาน อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สัมภาษณ์ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖

๑. สัมภาษณ์ อาจารย์ปัญญา เสนาเวียง, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๔. นายประสงค์ จักรคำ ผู้อำนวยการสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครราชสีมา
 สัมภาษณ์ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖

๕. ผศ.ดร. หอมหวาน บั้วระภา อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 สัมภาษณ์ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๖

๒. นักวิชาการฝ่ายวัฒนธรรม (๕ คน)

๑. สัมภาษณ์ รศ.ปฐม หงส์สุวรรณ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๒. สัมภาษณ์ นายบัญญัติ แสงวงศ์ ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖

๓. สัมภาษณ์ ดร. ไพโรจน์ เพชรสังหาร ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

๔. สัมภาษณ์ นางสาวสิรินชญา กันธิยะ, ผู้อำนวยการวัฒนธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

๕. สัมภาษณ์ นายวัลลภ ศรีธรรมราช นักรักษาการวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น
๒๔ กันยายน ๒๕๕๖.

๑.๔ นักวิชาการด้านสังคม (จำนวน ๔ คน)

๑. พันเอกพิเศษ นายแพทย์พงษ์ศักดิ์ ตั้งคณา สัมภาษณ์ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖.

๒. พันตำรวจโท ชำนาญ คนไว รอง ผกก.ป.สภ. ศรีสมเด็จ/ อนุศาสนาจารย์ตำรวจภูธร
จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

๓. พันตรี นริศชัย ชัยมาลา, อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๒๓ ค่ายศรีพัชรินทร อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖.

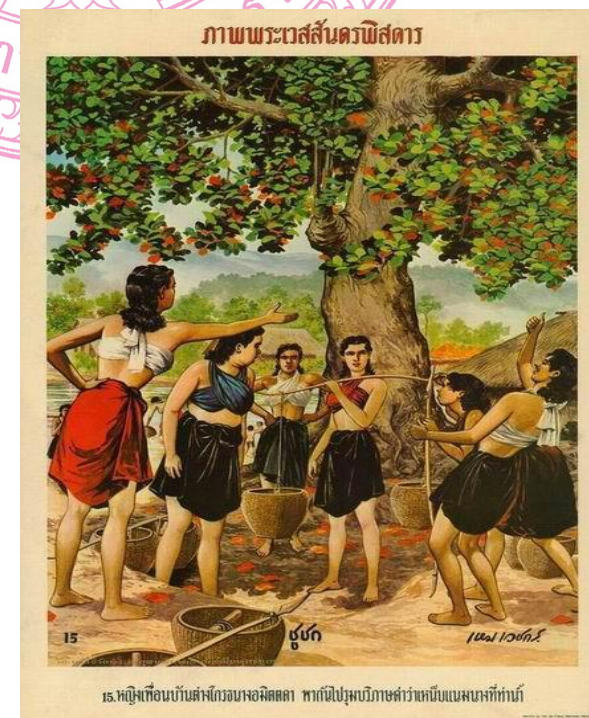
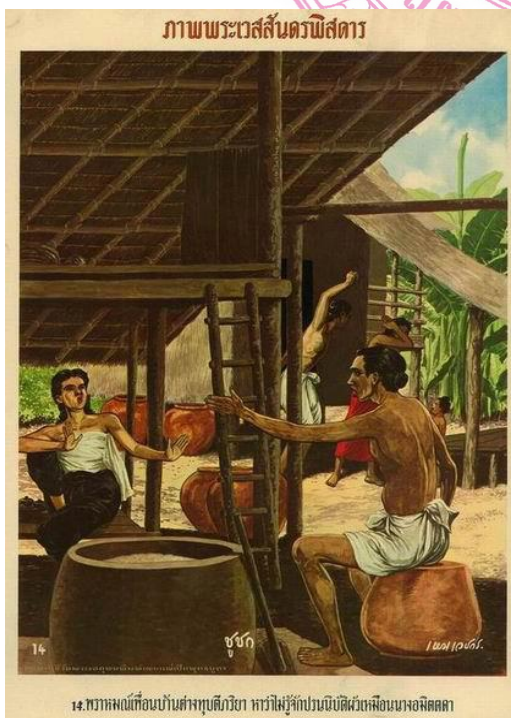
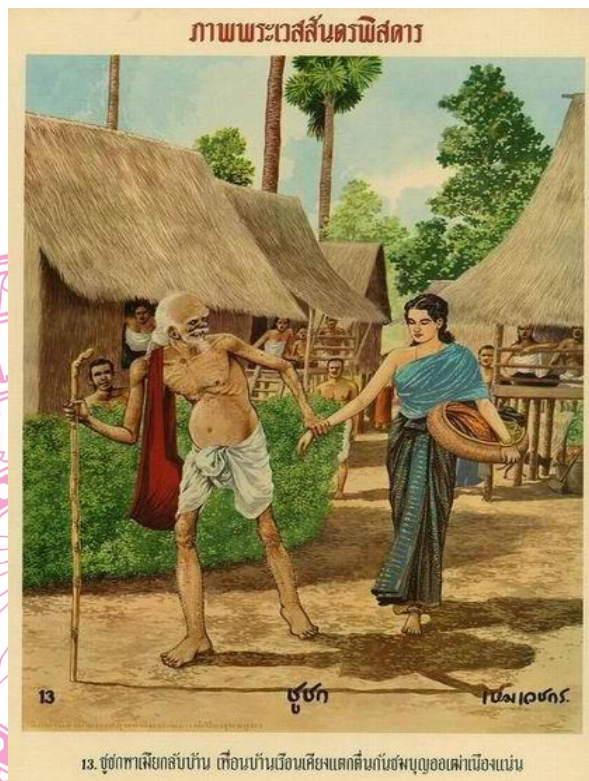
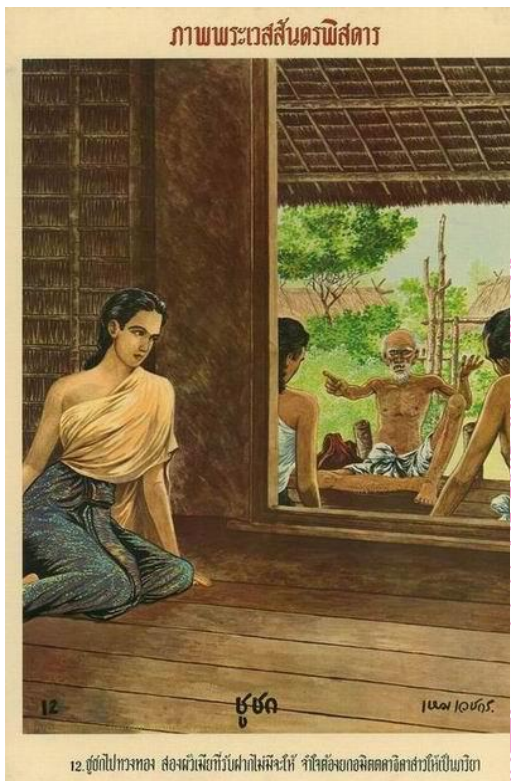
๔. นายวัลภาณุวัฒน์ เฉยวงวาศ หัวหน้าฝ่ายการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย จังหวัดร้อยเอ็ด
สัมภาษณ์ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

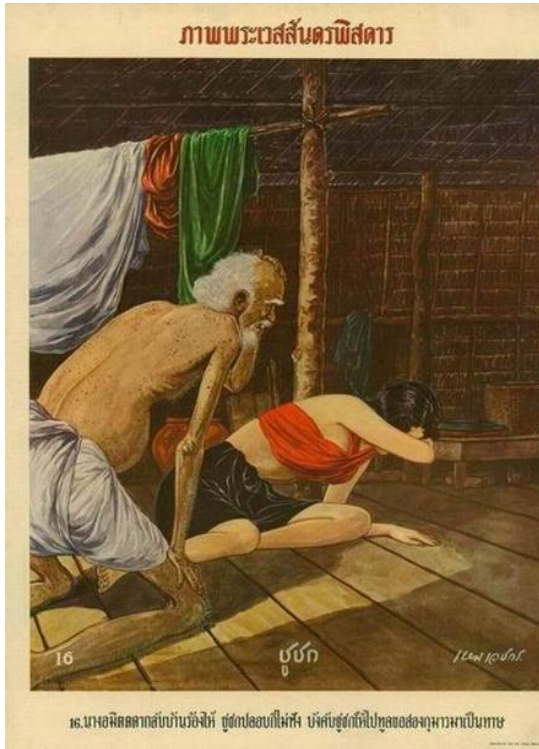

ภาคผนวก ง.
ภาพกิจกรรมชุมชน

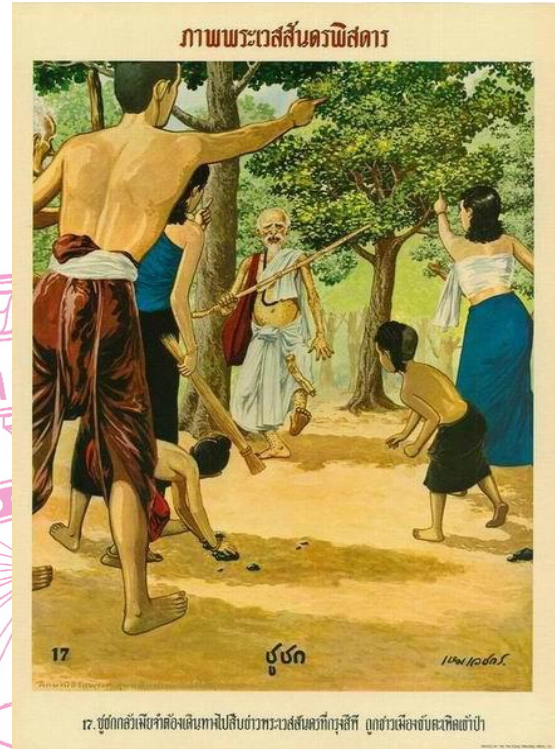
ง. ภาพจิตรกรรมชูชก (ภาพครู)

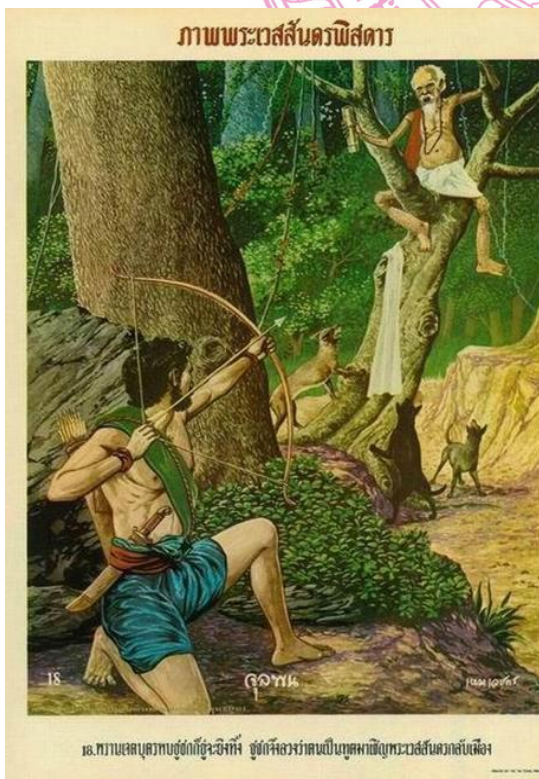
ง. ภาพจิตรกรรมชูชก (ภาพครู)

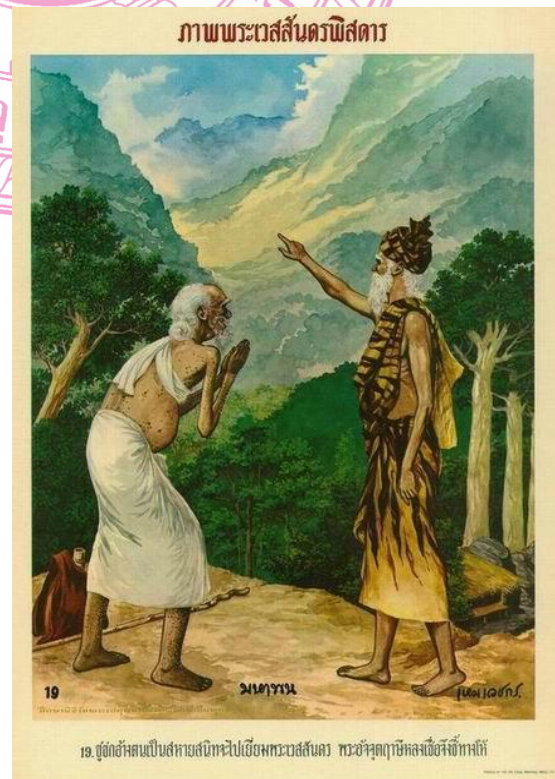
๑๖. นางอนิตตาทาสกับชูชกซึ่งหนี ชูชกไปมอบให้แก่พี่ บังคับชูชกให้ไปหลอกล่ออุกหารมาเป็นทาส

๑๗. ชูชกกล่าวเท็จว่าต้องเดินทางไปสืบข่าวพระเวสสันดรที่กรุงสีหิ ถูกอ้าวเพียงยั้งละทีละแต่ป่า

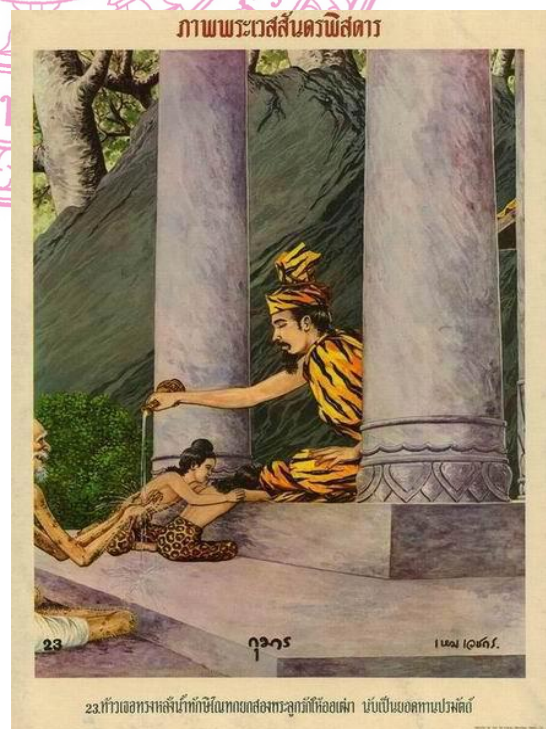
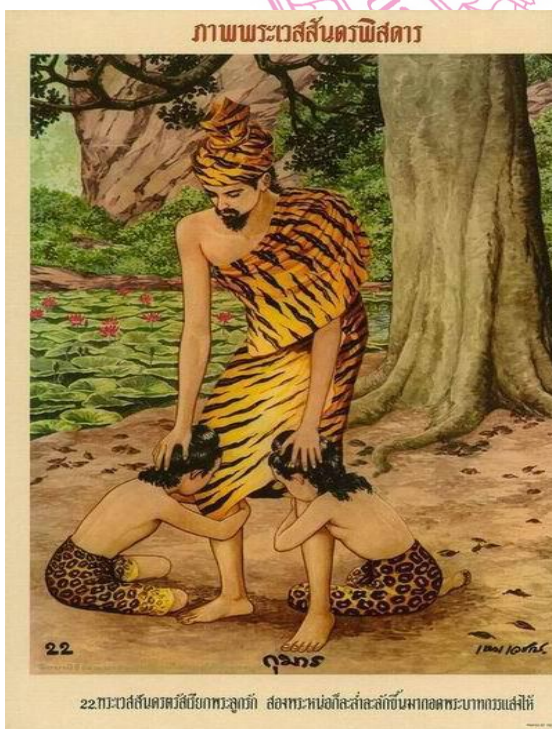
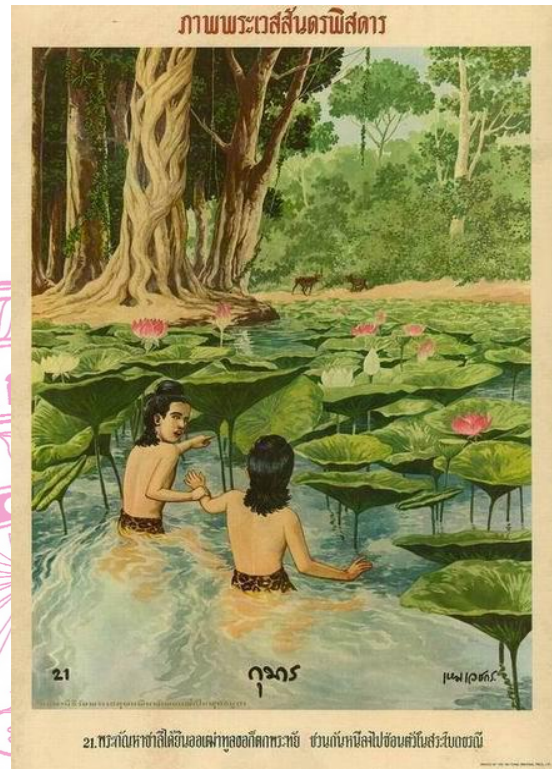
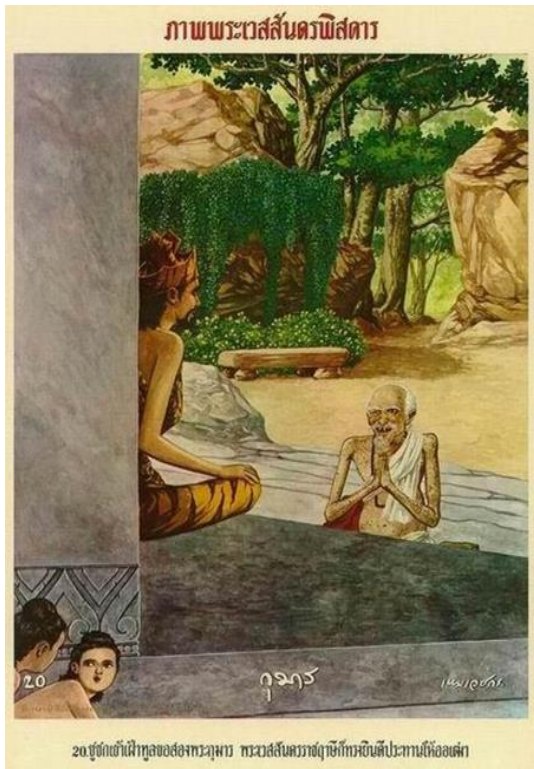

๑๘. ทราบเสกบุตรชูชกที่กรุงสีหิ ชูชกจึงชวนตนเป็นทูตมาเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง

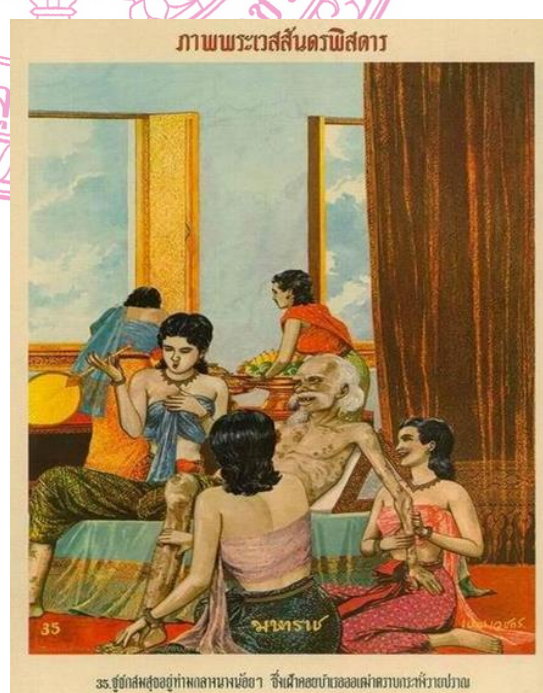
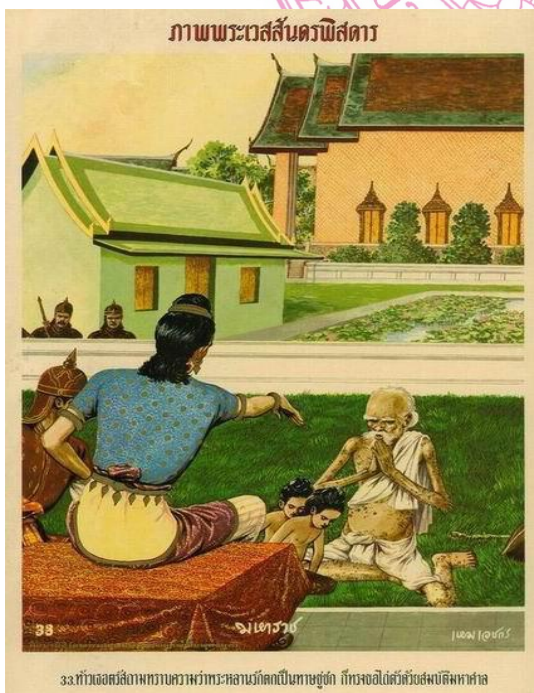
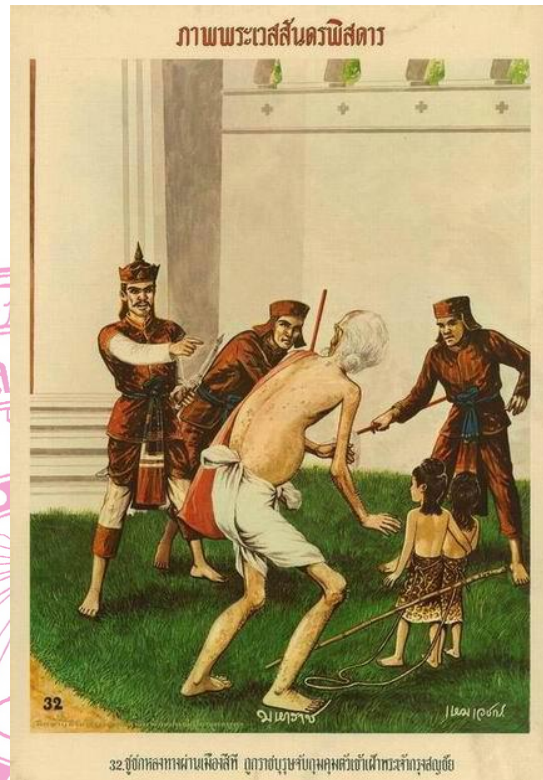
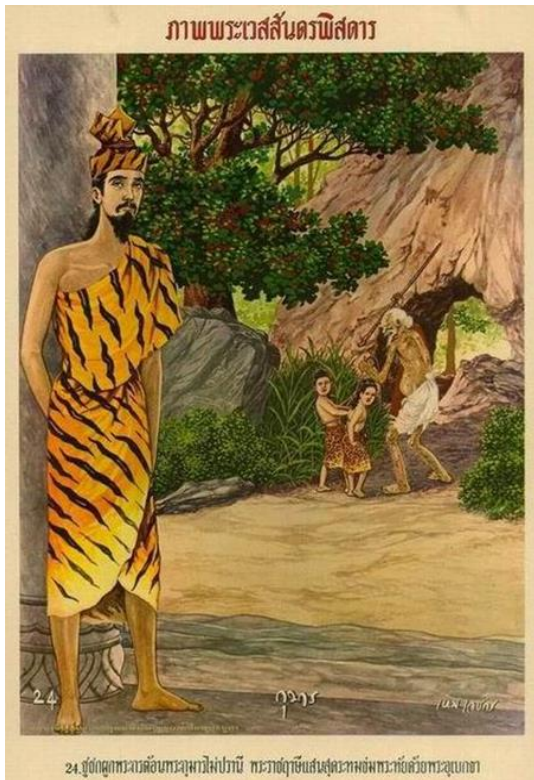

๑๙. ชูชกอ้างตนเป็นสหยาสน์ที่จะไปเยี่ยมพระเวสสันดร พระอุกฤดาชัยหลงเชื่อจึงพาไป

ง. ภาพจิตรกรรมชุกก (ภาพครู)

ง. ภาพจิตรกรรมชุก (ภาพครู)

ภาคผนวก จ
ภาพประติมากรรมชูชก

ประติมากรรมชุดด้านการศึกษา

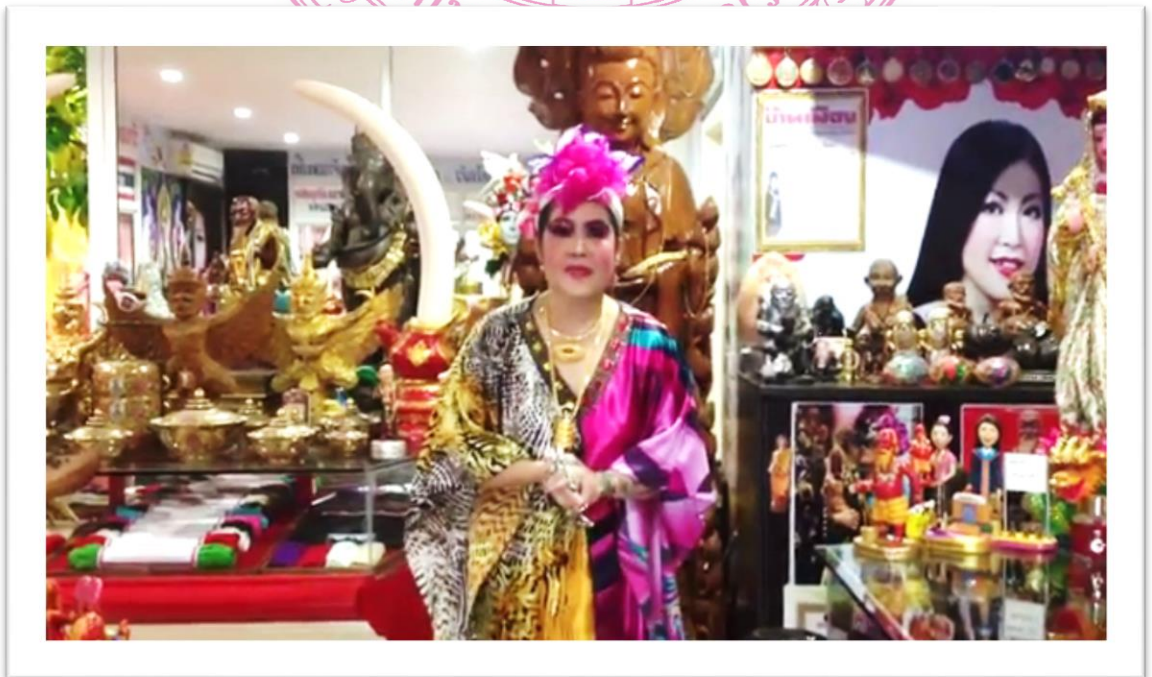
ประติมากรรมชุกค้ำจันจิตใจ

ประติมากรรมชุกค้ำจันจิตใจ

คุณเขมิกา ณ สงขลา

ภาคผนวก น
ภาพชุดด้านประเพณี

ฉ. ภาพชูชกค้ำประเพณี

“แห่ตาชูชก”

ความคิดความเชื่อที่เก่าแก่ มีมาแต่โบราณ ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่ง
เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันดังที่คนส่วนใหญ่รับรู้

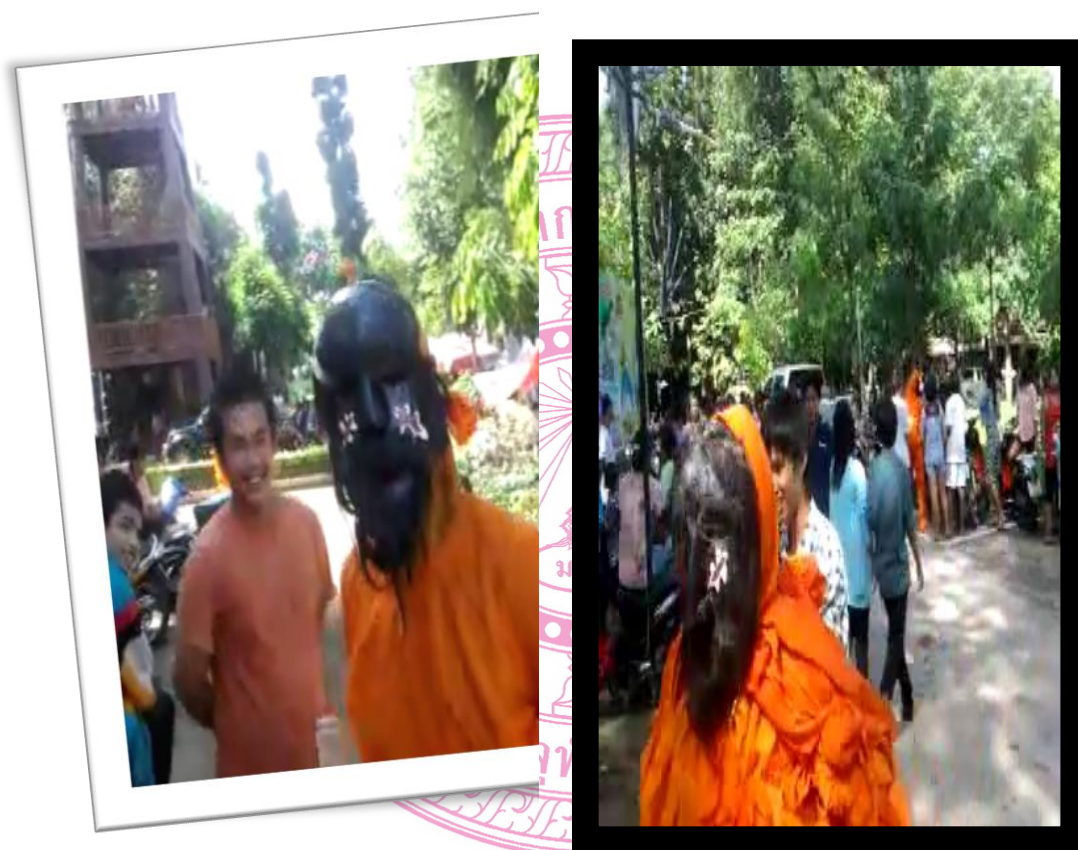
งาน “แห่ตาชูชก”

นับเป็นประเพณีประจำปีของชาวบ้านหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และชาวบ้านด่านลานหอย อำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย

ชาวไทยอีสานนิยมเรียกประเพณีนี้ว่า “บุญผะเหวด”
 คนไทยภาคกลางส่วนใหญ่รู้จักกันแพร่หลายคือ “งานบุญมหาชาติ”
 ชาวบ้านหนองกะท้าวและชาวบ้านด่านลานหอย เรียกงานประเพณีนี้ว่า “งานแห่ตาชูชก”

ชูชกดำ นิยาม แห่งความชั่วร้ายของชาวบ้าน

เมื่อมีชูชก “ขาว” ก็ย่อมมี “ชูชกดำ”

ชูชกปลอมหรือชูชกดำ โดยมีชายอาสาสมัครใจมาแต่งตัวเป็นชูชกปลอม คนที่จะแสดงเป็นชูชกปลอมต้องกินเหล้าให้เมา แล้วจะมีคนนำเอาผ้าเหลือง (ผ้าจีวรเก่าของพระภิกษุ) มาห่อหุ้มร่างกายจนมิดชิดสวมรองเท้ายางสีดำ มีการสวมหน้ากากที่ตกแต่งให้ดูน่าเกลียดน่ากลัวให้เหมือนกับผีเปรตที่มีเนื้อตัวสกปรก ดวงตาโปนแดงทะลุดอกมาจากเบ้าตา แลบลิ้นยาว และที่มือทั้งสองข้างจะจับไม้ที่ทำเป็นรูปเครื่องหมายเพศชาย (ปลัดขิก) ใช้สำหรับหลอกเด็กและหญิงสาว รวมทั้งร้ายราไปพร้อมกับจังหวะดนตรี สร้างความสนุกสนานให้เกิดขึ้นในขบวนแห่

ชุกดำ สื่อความหมายให้รู้ให้เข้าใจว่า

“แม้จะสวมเครื่องแต่งกายของผู้ทรงศีล แต่เมื่อมีพฤติกรรมที่มิได้
เป็นไปตามครรลองของผู้ทรงศีลทรงธรรมแล้ว บุคคลคนนั้นก็เสมือน
เป็นมารร้ายของพระศาสนา”

ภาคผนวก ช
ภาพสำนักที่สร้างชูชก

ช. ภาพสำนักที่สร้างชุก วัดบางกฤททอง

ช. ภาพสำนักที่สร้างชุก วัดบางจาก

ช. ภาพสำนักที่สร้างชุก วัดทรงธรรม

ชุกทำด้วยไม้ อายุราว ๒๐๐ ปี วัดทรงธรรม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระอนุเทพ ขนดิลโโล (สุขศรี)
เกิด	๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑
สถานที่เกิด	เขตพญาไทย จ. กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	ศึกษาสำเร็จปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต จากคณะพุทธศาสตร์ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ จากนั้นเข้าศึกษาต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปี ๒๕๕๓ นักธรรมเอก
อุปสมบท	วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓ ณ พัทธสีมาวัดสุวรรณมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.
สังกัด	มหานิกาย
หน้าที่	เลขานุการเจ้าคณะตำบล พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดดอนจันทรวาราม ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.